

216.2

Library of the Museum

OF

COMPARATIVE ZOÖLOGY,

AT HARVARD COLLEGE, CAMBRIDGE, MASS.

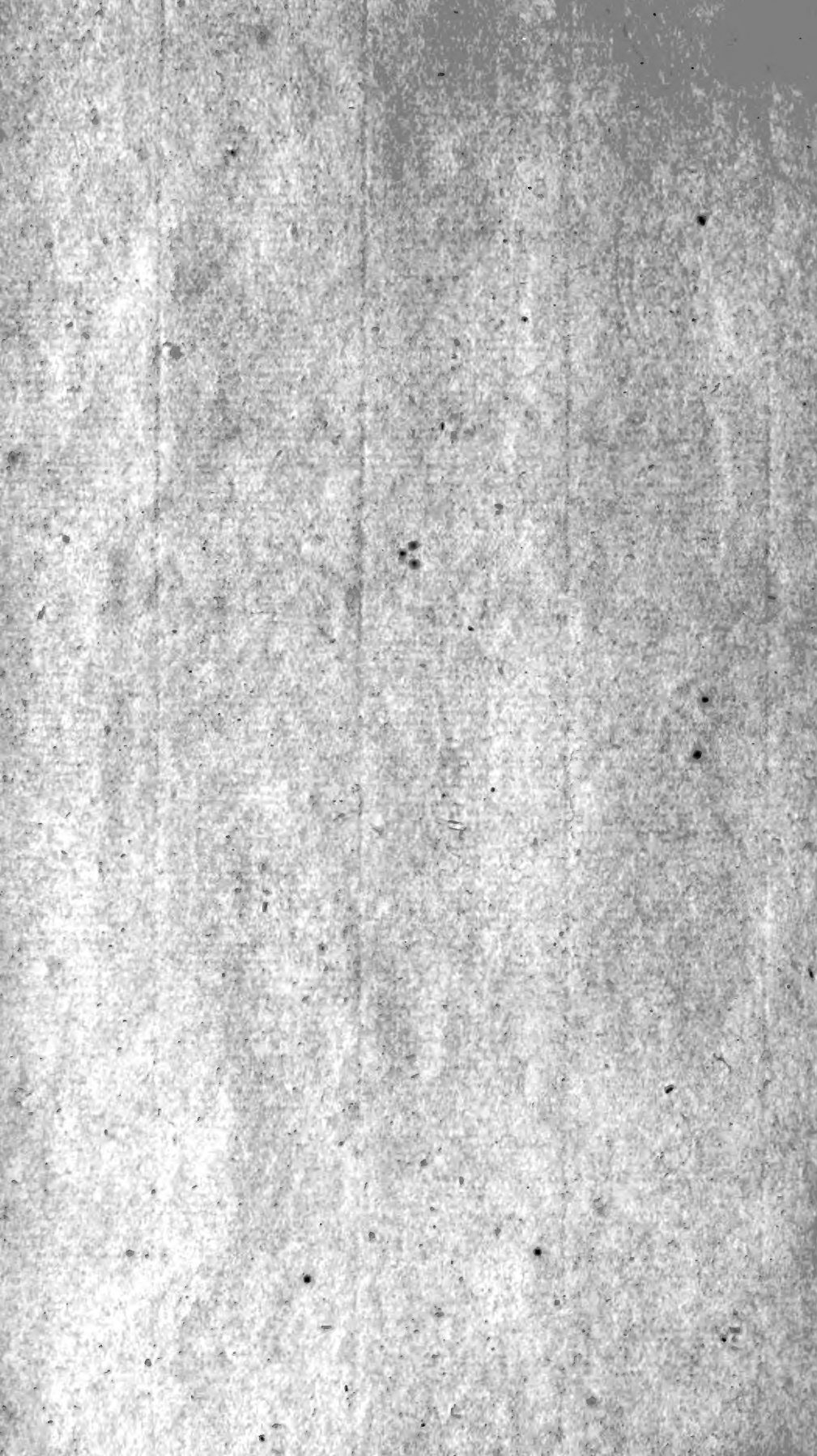
Founded by private subscription, in 1861.

Bought.

No. 2272.

Nov. 10. 1879

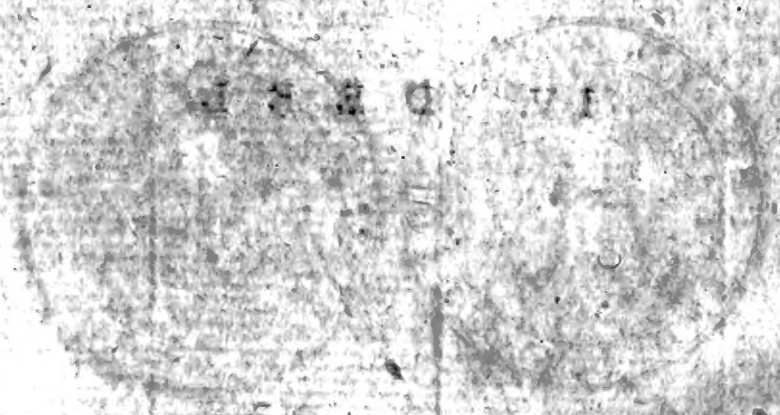

BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP.

IV. DEEL.

REPUBLICAN PARTY

GENERAL ELECTION

VERHANDELINGEN
VAN HET
BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP,
DER
KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN.
VIERDE DEEL.
MET PLATEN.

TE ROTTERDAM, BY
REINIER ARRENBURG.
TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART.
MDCCLXXXVI.

---

*Met Privilegie van de Staten van Holland en
Westfriesland.*

V. E. H. A. D. L. I. N. E. M.

V. A. N. H. E. T.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

D. E. S.

R. O. S. T. E. R. I. U. M. A. M. B. R. O. S. I. U. M.

X. L. I. T. E. R. A. T. I. O. N. E.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

H. A. T. A. V. I. A. S. C. H.

C. E. N. O. T. S. O. M. A. S.

PRIVILEGIE.

De STAATEN van HOLLAND en de WESTVRIESLAND, doen te weeten: Alzoo Ons te kennen is gegeven by REINIER ARRENBURG, Boekverkooper te Rotterdam, en JOHANNES ALLART, Boekverkooper te Amsterdam, dat Zy, door het Genootschap van Konsten en Weetenschappen, in den Jaare 1778. te Batavia opgerigt, onder de Zinspreuk: *Ten nutte van het Gemeen*, zynde aangesteld tot derzelver Correspondenten, met vryheid om de Verhandelingen, door 't Genootschap te Batavia uitgegeeven, hier te Lande te herdrukken en te verkoopen, tevens met autorisatie, uitwyzens de aan den Requeste geannexeerde Procuratie, om daar toe by Ons, uit naam van het meergemelde Genootschap, te verzoeken Privilegie; zoo namen zy de vryheid zich te keeren tot Ons, met ootmoedig verzoek, dat het Ons behaagen mogte, uit Onze Souveraine magt, en autoriteit, aan hun Supplianten gunstig te verleenen de Privilegie, om, voor zulk een getal van Jaaren, en op zoodanig eene boete als Wy zouden geraaden vinden daar op te stellen, de voorschreeve Verhandelingen van het te Batavia opgerigte Genootschap, geheel, of ten deelen, met uitsluiting van alle anderen, binnen deeze Landen, te mogen drukken, uitgeeven, en verkoopen.

Zoo is 't, dat Wy de Zaake ende het voorschreeve verzoek overgemerkt hebbende ende genoegeen weezende, ter bede van de Supplianten uit Onze regte weetenschap, Souveraine magt en autoriteit, dezelve Supplianten geconsenteerd, geaccordeert en geostroyeert hebben, consenteeren, accordeeren en ostroyeeren hen by deezen, dat Zy, geduurende den tyd van vyftien eerst agtereenvolgende Jaaren, de voorschreeve Verhandelingen, in diervoegen als zulks by de Supplianten is verzogt, en hier vooren uitgedrukt staat, binnen den voorschreeve Onzen Lande, alleen zullen mogen drukken, doen drukken, uitgeeven ende verkoopen, verbiedende daaromme, alle ende een iegelyken, dezelve Verhandelingen in 't geheel ofte ten deelen te drukken naar drukken, te doen naardrukken, te verhandelen,

of te verkoopen, ofte elders naargedrukt, binnen den-
zelve Onzen Lande te brengen, uitgegeven ofte te
verhandelen en verkoopen, op verbeurte van alle de
naargedrukte, verhandelde ofte verkogte Exemplaren,
ende een boete van drie duizend Guldens daar en bo-
ven te verbeuren, te appliceeren een derde part voor
den Officier, die de Calange doen zal, een derde
part voor den Armen der Plaatz, daar het casus
voorzallen zal, ende het restteerende derde part voor
de Supplianten, ende dit telkens, zoo meenigmaal als
dezelve zullen werden agterhaald, alles in dien ver-
stande, dat Wy de Supplianten met deezen Onzen
Oftroye alleen willende gratificeeren tot verhoeding
van hunne schaade, door het nadrukken van de voor-
schreeve Verhandelingen, daar door in geenigen deele
verstaan den inhoude van dien te autoriseeren ofte
te advouereeren, ende veel min dezelve onder Onze
protectie ende bescherminge, eenig meerder Credit,
zanzien, ofte reputatie te geeven, nemaar de Sup-
plianten in cas daar inne iets onbehoorlyks zoude in-
flueeren, alle hetzelve, tot hunnen lasten, zullen ge-
houden weezen te verantwoorden, tot dien einde wel
expresfelyk begeerende, dat by aldien zy deezen On-
zen Oftroye voor dezelve Verhandelingen zullen wil-
len stellen, daar van geene geabrevieerde ofte gecon-
traheerde mentie zullen mogen maaken, nemaar ge-
houden weezen, hetzelve Oftroy in 't geheel, en zon-
der eenige omiffie daar voor te drukken, of te doen
drukken, ende dat zy gehouden zullen zyn een Exem-
plaar van de voorschreeve Verhandelingen, op groot
Papier, gebonden en wel geconditioneert, te brengen
in de Bibliotheecq van Onze Univerfiteit te Leyden,
binnen den tyd van zes Weeken, na dat zy Suplian-
ten dezelve Verhandelingen zullen hebben beginnen
uitgegeven, op een boete van zes honderd Guldens,
na expiratie der voorschreeve zes Weeken by de Sup-
plianten te verbeuren ten behoeve van de Nederduit-
fche Armen van de Plaats, alwaar de Supplianten woo-
nen, en voorts op poene van met 'er daad verftee-
ken te zyn, van het effect van deezen Oftroye,
dat ook de Supplianten, schoon by het ingaan van dit
Oftroy een Exemplaar geleverd hebbende, aan de
voorschreeve Onze Bibliotheecq, by zoo verre zy ge-
duu-

duurende de tyd van dit Oſtroy dezelve Verhandel-
lingen zouden willen herdrukken met eenige observa-
tien, noten, vermeerderingen, veranderingen, correc-
tien, of anders, hoe genaamt, of ook in een ander
formaat, gehouden zullen zyn, wederom een ander
Exemplaar van dezelve Verhandelingen, geconditioneert
als vooren, te brengen in de voorschreeve Biblio-
theeq, binnen denzelven tyd en op de boeten en
poenaliteit als voorschreeve: Ende ten einde de Sup-
plianten deezen Onzen Consente ende Oſtroye mo-
gen genieten als naar behooren, lasten Wy allen ende
eenen iegelyken, dien het aangaan mag, dat zy de Sup-
plianten den inhouden van deezen doen, laten en gedo-
gen, rustelyk, vreedelyk ende volkomentlyk genieten
ende gebruiken, cesfeerende alle belet ter contrarie.

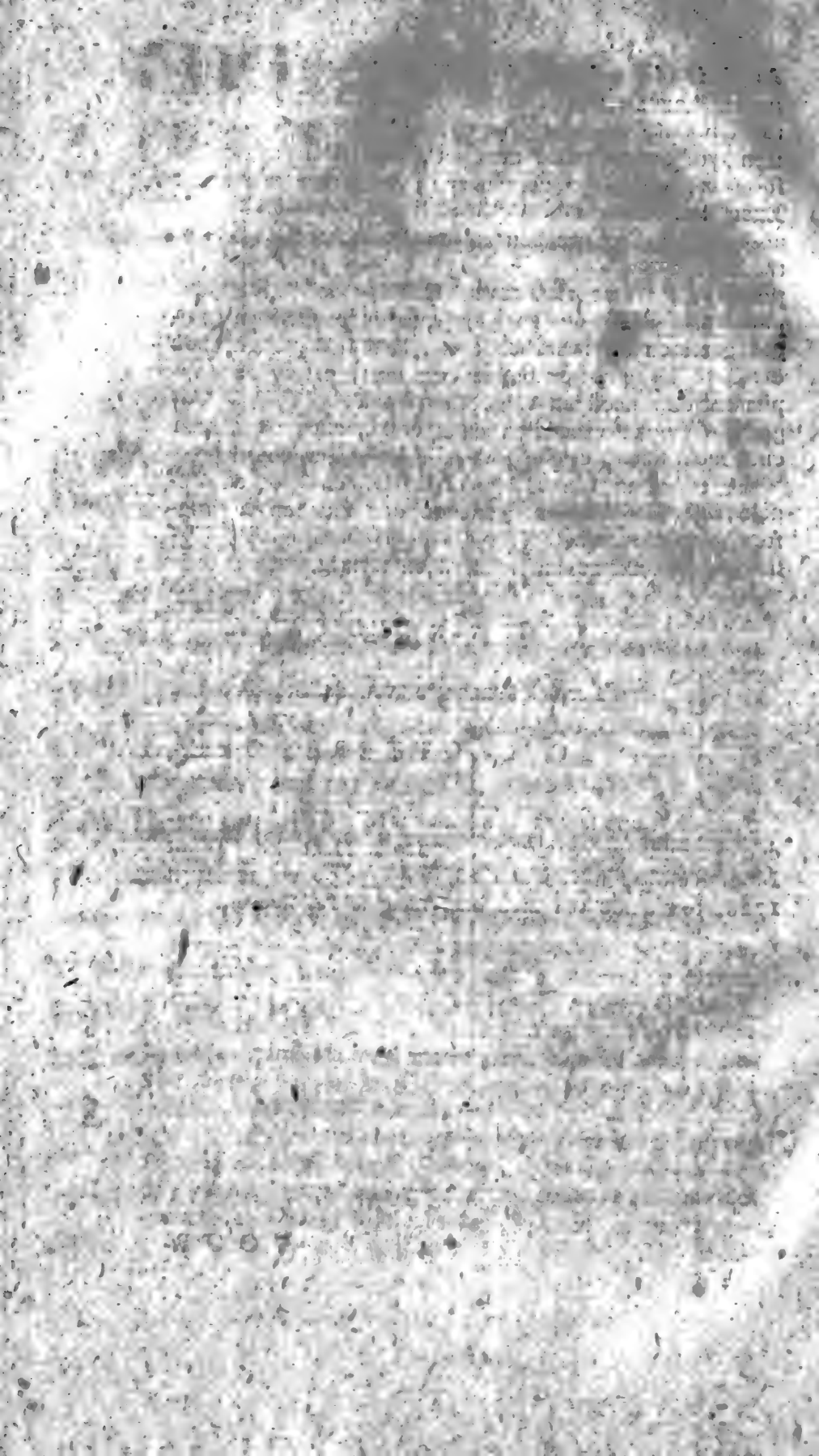
Gegeeven in den Haage onder Onzen grooten Ze-
gele, hier aan doen hangen, op den vier en twintig-
sten November in 't Jaar Onzes Heeren ende Zalig-
makers duizend zeven honderd en tachtig.

P. VAN BLEISWYK.

Ter Ordonnantie van de Staaten.

C. CLOTTERBOOKE.

Aan de Supplianten zyn nevens dit Oſtroy ter han-
den gesteld by extract authenticq, Haar Ed. Groot
Mog. Resolutien van den 28 Juny 1715, en 30 April
1728. ten einde om zich daar naar te reguleeren.

VOORBERICHT.

Kort na de oprigting van het Bata-
viaasch Genootschap, op den 24 April
1778, of wel op den 1 Juny 1778, gaf
het zelve een Programma uit, waar in het
oogmerk van deszelfs oprigting aan het Pu-
blyk wierd bekend gemaakt. Sedert heeft
het, in de Jaren 1779, 1780 en 1781,
drie Deelen van zyne Verhandelingen in 't
licht gebragt; dan de opgekomen Oorlog
belette het in 1782 iet anders dan een
Programma uit te geven, en dezelve om-
standigheden nog durende, is het niet moog-
lyk geweest het vierde Deel, dat gereed
lag, in India te doen drukken, zoo dat het
Genootschap zich genoodzaakt heeft ge-
vonden het zelve naar Nederland te zen-
den, aan deszelfs Gemagtigdens de Hee-

10 V O O R B E R I C H T.

ren REINIER ARRENBURG, te Rotterdam, en JOHANNES ALLART, te Amsterdam, om aldaar dit vierde Deel te drukken, en de noodige Exemplaren herwaards te zenden.

Dit Deel zal dan, behalven het Programma, in zich behelzen, de bekroonde Antwoorden op de Vragen door het Genootschap voorgesteld; — het vervolg der Beschryvingen van de Eilanden en het vaste Land van India; — eene Verhandeling van de Munten, Maaten en Gewigten van India; — en eindelyk Bydragen tot de Natuurlyke Historie, uit de nagelate Schriften van den Heer van Wurmb.

P R O G R A M M A
V A N H E T
B A T A V I A A S C H
G E N O O T S C H A P,
O P G E R I C H T T E
B A T A V I A

In 1778.

Voor den Jaare 1782.

§. I.

Sedert de oprichting van dit *Genootschap*, op den 24 April 1778, heeft het zelve drie Deelen zyner Verhandelingen uitgegeeven, en het Vierde, waartoe reeds veele Stukken in gereedheid zyn, zoude dit Jaar gevolgt hebben, hadden de ongunstige tydsomstandigheden niet raadzaam doen vinden, hetzelve tot eene betere gelegenheid te spaaren, zullende het *Genootschap* dus voor dit Jaar, naar het voorbeeld van veele *Genootschappen* in Europa, zich vergenoegen, om, het geene zy noodig oordeelt bekend te maaken, in dit PROGRAMMA mede te deelen.

Reden,
waarom dit
Jaar geen
vierde Deel
wordt uit-
gegeeven.

§. II.

§. II.

Prys-vraa-
gen.

Op de Prys-vraagen, die onder Ult. December 1781. beantwoord moesten worden, zyn de volgende Antwoorden ingekomen:

Op de Vraag: Die het beste middel opgeeft, om de Buffel-Dieverye, en de menigvuldige Moorden in de Boven-Landen, te beletten, door bekwaame en mogelyke middelen, naar 's Lands Gesteldheid geschikt,

Is een Antwoord ingekomen, onder de Zinspreuk:

*Hy mag zich wel gelukkig achten,
Die 's naastens welyaart kan betrachten.*

Doch het zelve is bevonden, niet te voldoen aan de opgegevene Vraag.

Op de Vraag: Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaststellen, dat de Inënting der Kinder-ziekte in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo
goe-

goeden uitflag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deeze kunst reeds zoo verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte Perfoonen naauwlyks éénen Dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigdste uitrekening, de natuurlyke Kinder-ziekte, van duizend Perfoonen, welke zy aantast, een honderd en dertig ten grave sleept:

Dan, vermits de Schriften over de Inënting in deeze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deeze heete Gewesten, de beste en eenvoudigste manier van Inenten weezen? Welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der Ziekte, in acht neemen, en welke Diëet, of Levenswyze, moet Hy den Ingeënten voorschryven?

Zyn vier Antwoorden ingekomen, onder de volgende Zinspreuken:

- 1.) *Quidnam Sapientius est praeceteris experientia?*
- 2.) *Qua cuspidē vulnus senserat, hac eadem cuspidē sensit opem.*
- 3.) *Natura exposcit, ratio probat, religio permittit insitionem variolarum.*
- 4.) *Simplex Sigillum veri.*

Het Genootschap heeft de één honderd gouden Dukaaten toegewezen, aan het Antwoord onder de Zinspreuk: *Qua cuspidē vulnus senserat, hac eadem cuspidē sensit opem.* Het geen by de opening van het Billet bevonden is te zyn van den Heer LAMBERTUS BICKER, Med. Doctor te Rotterdam.

Zynde het Accesit met eene zilveren Medaille, op den Stempel van het Genootschap geslagen, toegewezen aan het Antwoord onder de Zinspreuk: *Simplex Sigillum veri.* Het welk by het openen van het Billet bevonden is te zyn van den Heer PETRUS MATTHYS VAN NIELEN, Med. Doctor te Utrecht, Directeur van 't Provinciaal Genootschap. Zynde beflooten dezelve Prys-vraagen te laten drukken in het vierde Deel der Verhandelingen, en de beide Heeren BICKER en VAN NIELEN te verzoeken tot Leden Correspondenten van het Genootschap.

§. III.

De Prys-Vraagen, die door het ^{Prys Vraag-}Genootschap verder zyn voorgesteld, of ^{gen, voor} by deezen nader worden opgegeeven, ^{volgende} Jaaren. en waar op het Genootschap een Præmie van één honderd gekartelde Dukaton heeft gesteld, zyn de volgende:

Om voor Ult. December 1782.
beantwoord te worden.

1. Welke zyn de beste Middelen om, gedurende de tegenwoordige ontvolking van Europa, de Europeezen in onze Oosterfche Colonien te vermenigvuldigen?
2. Hoedanig kan men met vrugt onderneemen, het zedelyk Character der Javaanen te verbeteren, dat zy voor hun zelve gelukkiger, en voor de algemeene t'saamenleving nuttiger worden?
3. Waarom is het zitten in het Schynzel der Maan hier gevaarlyker als in Europa? Welke zyn de eigentlyke Kwaalen, die 'er uit ontstaan, en welke zyn de beste Middelen, om die te geneezen?
4. Extra Vraag, waar op door den HEER PRÆSIDENT DIRECTEUR een Præmie van één honderd gouden Dukaten is gesteld.

Welke

Welke Middelen van Vernuft hebben *Mu-
hamed*, de *Jmans*, en de verdere Leer-
aars en Zendelingen der *Musulmannen*, ook
by latere tyden, met voordeel gebruikt,
om de Heidenen alomme, vooral in de ver-
schillende Gewesten en Eilanden van Oost-
Indiën, by wyze van eene zedelyke over-
tuiging, tot het Geloof van den *Coran* te
bekeeren, en in dat Geloof te bevestigen?

5. Extra Vraag, waar op door het dirigeerend
Lid JAN HOOYMAN, twee honderd
zilveren Dukatons is gesteld:

Voor den geenen, die in de Ommelanden
deezer Stad, van het Jaar 1780 tot 1782,
het grootste aantal Buffels, ten minsten
twee honderd stuks, zal hebben aangeteeld
en opgekweekt, zoodanig, dat die Over-
winst ten genoeg van het Genootschap
blyken zal.

Voor ultimo December 1783. door
het Genootschap, met eene Præ-
mie van één honderd ge-
kartelde Dukatons.

1. Welke Middelen zyn het meest geschikt,
ter verbetering, zoo van de natuurlyke
als zedelyke Opvoeding der Kinderen in
deeze

deze Colonie? En welk is het beste Middel, om, onder alle beletzelen, de Kinderen hier te Lande, de Nederduitsche Taal, van hunne eerste Jaaren af, als hunne Moeder-Taal, eigen te maaken?

2. Welk is het beste Middel, om bekwame Opper- en Onder-Meesters, tot Compagnies Dienst aan te moedigen, en de Gebrekkigen bekwaam te maaken?
3. Welke zyn de beste Middelen, om de Huis-diensten te Batavia, ten heele of gedeeltelyk, in stede van Slaaven, door vrye Christen Inlanders te doen verrichten?
4. Extra, voor rekening van eenen onbekenden, één honderd gouden Dukaten, voor het beantwoorden der volgende Vraag:

Uit het berekeneerd Plan van alle geleerde Genootschappen in Europa, en de opgave van alle Letterkundige en Periodique Werken, op te geven het beste Plan voor een geleerd Genootschap, en voor een Letterkundig Nieuwspapier.

5. Ook beloofd de voorzittende Heer Directeur twee honderd zilveren Dukaten,
- IV. DEEL. ** voor

voor den geenen, die de volgende Vraag best beantwoord.

De Voortgang der Nederlanderen in alle Kunsten en Wetenschappen, t'sedert de opkomst der Republyk, tot heden: vergeleken met de Engelschen, Franschen en Duitschers.

Voor ultimo December 1784. steld het Genootschap voor een Præmie van één honderd gekartelde Dukatons, voor die best de volgende Vraagen beantwoord.

1. Hoe zoude men het best kunnen voorkomen, dat de Vaartuigen der kleine Vorstjes, aan de overwal van Java woonende, hunne Zee-rooveryen, (waar door zoo veele Javafche Ingezetenen in Slavernye vervallen, en van tyd tot tyd verscheidene Europeezen, op eene allerwreedste wyze, worden afgemaakt) langs de Kusten van Java niet meer zouden kunnen oeffenen?
2. Voor den geenen, die op eene gevoeglyke wyze, het meerder gebruik van Rundvleesch onder den Inlander weet in te voeren, en dies gebruik hun smaaklyk te maaken, zoo dat het zelve op de
Pas-

Pasfers geslacht en verkogt wordt, ten einde daar door den Verkoop van het Rundvleesch te bevorderen, en de zoo hoog noodige Buffels te bespaaren.

3. Extra, eene gouden Medaille, en vyf honderd Ryksdaalders, voor het beantwoorden der volgende Vraag:

Welke zyn de Oorzaken der Aanspoeling van de Modder, aan het Zeestrand, omtrent Batavia?

Zoude de Uitlegging van het Zee-Hoofd daar toe Aanleiding geeven?

Welke zyn de beste Middelen, om de Zand-Bank voor de Bataviasche Rivier te verlaagen, door te snyden, of geheel weg te neemen?

En wat voor verandering zoude men kunnen brengen, in de Aanspoeling der Stranden?

4. Extra Prys, ter beantwoording opgegeeven, door den Heer BERNARDUS VAN PLEURN, Gouverneur op Amboina, met belofte van een Præmie van één honderd gouden Dukaaten.

Welke zyn de meest grasfeerende Ziekten in het beklagelyk volkverslindend Banda, vooral onder den gemeenen Man,

en de Slaaven in de Noote-perken? Welke zyn derzelver eigentlyke Aart en Oorzaken, en welke de beste Middelen tot voorkoming of geneezing van dezelve?

De Liefhebbers, die in Europa naar den Prys willen dingen, kunnen hunne Antwoorden beschryven aan den voorzittenden Directeur, en denzelven overhandigen aan den Heer JOHANNES ALLART, Boekhandelaar te Amsterdam, of den Heer REINIER ARRENBURG, Courantier en Boekhandelaar te Rotterdam, welken den zelve, onder Recepisse, zullen ontfangen en herwaart zenden, en de Præmie, indien dezelve bekroond worden, aan den Schryver ter hand stellen.

§. IV.

Vraagen te beantwoorden zonder bepaling van tyd. By het eerste Programma van dit Genootschap in 1778 uitgegeeven, gaf het zelve verscheide Vraagen op, zonder bepaling van tyd, die hier nogmaals ingelast worden:

L A N D - B O U W.

1. Voor den geenen, die een beter soort van Ploegen, dan die tot heden door de Javanen gebruikt worden, uitvind, en in gebruik brengt.

2. Voor

2. Voor hem, die een stuk Lands, zoodanig beploegd, met *Pady-Tipar* (*) bouwd.
3. Voor die een *Pady Sawa* (**) of *Tipar* met den Sikkell laat snyden.
4. Voor die aantoot, welke de beste en spoedigst voortkomende Wortelen zyn, om het behoefstig Gemeen, by misgewas van Graan, te spyzigen.
5. Voor die voldoende aantoot, waar in de schadelyke eigenschap bestaat van verschei-Boomen, als *Rangas*, *Camang*, en meer anderen, die de Javanen niet durven omhouwen; om dat zy, gelyk de ondervinding leerd, alsdan, door eene smertelyke en gevaarlyke Huid-ziekte, worden aangetast.
6. Voor die een onbebouwd Veld, met deugtzame Jati-pitten zal bezaayen, of het zelve beplanten, na verloop van twee Jaaren.
7. Voor die aantoot, hoedanig het toeneement Hout-gebrek, voor de Zuiker-Molens in de Bovenlanden, spoedig en duurzaam, kan verholpen worden, en door welke

(*) *Pady-Tipar*, is het Ryst-gewas op hooge Landen in de West-Mousfon.

(**) *Pady-Sawa* het Ryst-gewas op de laage Landen in de Oost-Mousfon.

ke Middelen, de Afvoer en Verkoop, tegens een civilen prys, ter deezer Hoofdplaatze kunnen worden gemakkelyk gemaakt.

8. Voor die een getal van vyftig Moerbeziën-Boomen, het zy digt by de Stad, of wel in de Bovenlanden, aanplant, na twee Jaaren.
9. Voor die een diergelyk getal zes Jaaren lang, in eenen goeden staat, het best onderhouden heeft.
10. Voor die een Cattie Zyde het eerst alhier heeft aangewonnen.
11. Voor die een vierde Picol Zyde, zoo goed als de Chinasche of Bengaalsche, of dezelve byna evenaarende, het eerst alhier heeft aangewonnen.

NB. Deeze zal, behalven de Præmie, in de eerste onkosten, aanzienlyk worden te gemoet gekomen.

12. Voor die eenige Kiermansche Schaapen, ten minsten vier in getal, uit Perziën herwaart brengt.
13. Voor die van deeze Schaapen, na een be hoorlyk onderhoud van twee Jaaren, Lammeren wint.
14. Voor

14. Voor die een Cattie Wol, zoo goed, of byna zoo goed, als de Kiermansche, alhier heeft aangewonnen en vertoont.
15. Voor die aantoont, waarom de Schaapen hier zoo spoedig ontäarten; waarom hunne Vachten hairig worden, en hoe dit zou kunnen voorgekomen worden.
16. Voor die een onbebouwd stuk Lands met de meeste Peper-ranken bezet, na twee Jaaren.
17. Voor die de grootste hoeveelheid Peper, ten minsten even zoo deugdzaam als de Bantamsche, in één Jaar alhier zal hebben ingezameld.
18. Voor die de middelen aantoond, om de Voortplantinge der Cacaö, in deugd die van de Kust *Caraques* evenaarende, te bevorderen.
19. Voor die op een woest stuk Lands, de meeste Cacaö-boomen, ten minsten vyftig aanplant, na twee Jaaren.
20. Voor die een half Picol goede vette Cacaö, het zy naby de Stad, of in de Bovenlanden, aanteeld.

21. Voor die op een woest stuk Lands , een vierde Picol Indigo teeld, in deugd gelyk aan die van Japara.

NB. Die hier omtrent onderrichtinge begeert, kan zich by den voorzittenden Directeur , of eenen der dirigerende Leden, aanmelden.

22. Voor die op een woest stuk Lands , een Picol Capas teeld, in deugd en fynheid gelyk aan de Javafche.
23. Voor die het beste Berigt, ter Verbeteringe van den Land-Bouw, alhier indient.

V I S S C H E R Y E N .

24. Voor die aantoot, hoedanig eene meerderre hoeveelheid van versche Visch, ten behoeve van den gemeenen Man, op de Bezaar, te koop gebragt kan worden, na de maand Augustus, wanneer de Visfcheryën sterk afnemen, en zoo, geduurende de geheele West-Mousfon, tot de maand Mey toe.
25. Voor die geduurende dien tyd, de meeste Visch, versche of gedroogde, een Maand lang, op de Bezaar, zal hebben te koop gebragt.

F A B R Y K E N.

26. Voor die grof Porcelein, ten dienste van den gemeenen Man, in deugd en prys gelyk aan het geen door de Chineezzen word aangevoerd, alhier fabricceert.

NB. Voor den eersten toefstel zal, nog boven de Præmie, eene byzondere belooninge gegeven worden.

27. Voor die grof Aarden-werk, in deugd en prys gelyk aan het Bantamsche, alhier toefsteld.

28. Voor die betere Vloer-steen, dan tot heden hier gebakken zyn, uitvind.

29. Voor die op zyn Landgoed het Spinnen onder de Meisjes laat aanleeren, en Katoenen Garen van *L: A.* en *B.*, ten minsten tien ponden, van de hier gegroeide Capas, verdoond.

30. Voor die Kleedjes, in deugd en fynheid gelyk aan de Macasfaarsche middelfoort, van Inlandsch gewonnen en gesponnen Capas, op zyn Landgoed, ten minsten tot een half Corsje, heeft laten weeven.

31. Voor die Linnen, in deugd en foort, gelyk aan het Cantonsche, of zoogenaamde Chinasche Linnen, alhier laat weeven: zullen-

de, buiten de Præmie, het geheel Product dier Fabryk, de twee eerste Jaaren, tien per Cent hooger, dan de Markt van het ingevoerde Chinafche, door het Genootfchap worden aangenomen.

32. Voor de Schoolmeesters, die het Spinnen en Kousfen-breyen in hunne Schoolen den Kinderen aanleeren.
33. Voor die, in het ligtst uit te voeren ontwerp, toont, hoedanig de Kinderen der gemeene Lieden, thans nutteloos langs de Straaten zwervende, ten meesten dienste van het Algemeen, kunnen worden aangekweekt.

WERKTUIGKUNDE.

34. Voor die het bekwaamste Werktuig, eene foort van een Hefpomp, of iets diergelyks, uitvind, om een Water-Colom, van acht duimen diameters, of meer, loodregt uit de Rivier, ten minsten acht voeten hoog, op te haalen, en teffens aanwyst, dat het met zes Man of één Buffel, kan worden aan den gang gehouden, ten dienste van den Landbouw; mits dat het eenvoudig van samenstel zy, en niet te hoog in prys loope.

NB.

NB. Behalven de Præmie, zullen de onkosten van het Maakloon nog vergoed worden.

35. Voor die aantoot, hoedanig, door een Werktuig, het groote Timmerhout over ongelyke Gronden, met meerder gemak en mindere onkosten, spoediger, dan nu geschied, uit de Binnenlanden naar het Strand of de Rivieren vervoerd kan worden, en ligter voort te trekken zy.
36. Voor die een beter Voertuig, dan de Buffels-Karren der Javanen, uitvind, dat minder log, doch even sterk zynde, meerdere zwaarte kan vervoeren.
37. Voor die zodanige verbeterde Buffels-Karren laat maaken, en by zyn Landvolk, ten minsten vier daar van, in gebruik brengt.
38. Voor die aantoot, op welke wyze men, met hoope van eenen gewenschten uitflag, zoude kunnen ondernemen de Zandbank voor de Bataviasche Rivier te verlaagen, te snyden, of geheel weg te ruimen.
39. Voor die aantoonde, hoedanig de bekwaamste Middelen ter uitdelvinge der Zand-Bedden in de Rivieren (in Europa uitgevonden) alhier met vrugt zouden kunnen worden in het werk gesteld.

40. Voor die een nuttig Bericht over de Werk-
tuigkunde, met byzondere toepasfinge op
den ftaat deezer Volkplantinge, aan het
Genootfchap overleverd.
41. Voor die de beste en bekwaamfte Vaartui-
gen en verdere Gereedfchappen opgeeft,
om de Stads Gragten uit te diepen.

G E N E E S K U N D E.

42. Voor die het beste Tractaatje of kort Op-
ftel leverd, wegens de hier in Indiën zoo
algemeene Kwaal, den Buikloop, en in het
zelve, op Theoretifche en Practifche gron-
den, in het licht fteld de bovengenoemde
Ziekte, derzelve Aard, Verfcheidenheid,
Oorzaaken, Teekenen dier Oorzaaken, Ge-
neezings-Aanwyzingen, en meest dienfti-
ge Hulpmiddelen.

Insgelyks : het aanmerkelykfte Verfchil
van den Indifchen pynelyken Buik- of Bloed-
Loop, met dien geen, welke in Europa
plaats heeft: eindelyk ook de Geneezingswy-
ze der Inlanders, hunne meest gebruiklyke
Medicamenten en derzelve Bereidingen.

43. Voor die, in een ander beknopt Opftel, zal
aantoonen, waarom de Verftoppingen der
Ingewanden (gemeenlyk de *Koek* gezegt)
hier

hier al mede zoo algemeen zyn; welke Geneezings - inzigten, zoo wel tot verhoeding als tot geneezing, daar tegen zyn in acht te nemen, en, waar door die het best worden uitgevoerd; eerst by onze Europeanen, daar na by den Inlander, aan wien veelen daar in eene byzondere bedrevenheid toefchryven.

44. Voor die de meeste geneeskundige Planten, Vrugten en Wortels, alhier by den Inlander in gebruik, zal hebben aangetoont, maar (NB.) het aangetoonde ook met *goede* bewyzen bevestigd; ten einde alle onzekerheden en fchadelyke gevolgen voor te komen.

LETTERKUNDE.

45. Voor één of meerder Perfoonen, die, op goede gronden, geoordeeld zullen worden den meesten lust en de grootste bekwaamheid te hebben, om de Hoog-Maleidsche, Javaanfche, Chineefche, of andere hier nuttige Oosterfche Taalen, zich eigen te maaken, *in eene meerdere volmaaktheid, dan gemeenlyk gefchied*, en wel zoodanig, *dat zy daar door in staat gefteeld zullen worden, om gewigtige Zaaken, ten voordeele van Land en Kerk, te kunnen verrigten.*

46. Voor die het beste Nederduitfche Vaars maakt, en daar in aantoot *den Invloed der Weetenschappen op de Zeden.*

NB. Men zoude gaarne zien, dat het niet onder de honderd, noch boven de drie honderd Vaarzen of Dichtregelen befloeg: edoch zal de uitspraak voornaamlyk vallen op het *zaaklyke.*

§. V.

Bibliotheek en Kabinet. De Bibliotheek en het Kabinet van het Genootfchap groeyen daaglyks aan door nieuwe Gefchenken, waar van men eerlang de Catalogus zal uitgeven.

§. VI.

Overleden. Onder de Heeren Directeuren is in dit Jaar geen fterfgeval voorgevallen.

Onder de Dirigerende Leden is overleden:

De Secretaris VAN WURMB, wiens dood men betreurd wegens de zelfs kundigheid, vooral in de Natuurlyke Historie.

Onder de Leden zyn overleden:
De Predikant JAN NUPOORT.

De

De Oud Opper-Koopman P. J. DE VIENNE.

De Weesmeester E. REINVAAN.

Daartegen zyn, op hun verzoek, tot Leden aangenomen:

De Raad van Just. Mr. W. A. CEVA.

De Luit. Ingenieur L. LUSSON.

De Adfiftent J. DORSMAN.

Op Amboina.

De Koopman J. C. CRUIPENNING.

§. VII.

Het Bataviaasch Genootschap bestaat thans in: Getal der Directeuren en Leden.

1 Opper-Directeur.

12 Directeuren.

8 Dirigeerende Leden.

87 Ordinaire Leden te Batavia.

98 Extraordinaire Leden op de Bui-

ten-Comptoiren.

206 te zamen.

§. VIII.

De Gemagtigden van het Genootschap zyn in Nederland: Gemagtigden in Europa.

REINIER ARRENBURG, Courantier en Boekhandelaar te *Rotterdam*, en

JOHANNES ALLART, Boekhandelaar te *Amsterdam*, aan wien alle Brieven voor dit Genootschap kunnen afgegeeven worden.

I N I N D I Ë N.

Heeft het Genootschap tot zyne Gemagtigden gekoozen, de Secretarissen van Politie op de respectie Comptoiren van de Compagnie, aan welken mede alle Brieven van het Genootschap kunnen worden afgegeeven.

§. IX.

Correspondenten.

Voorts houd het Genootschap eene vriendelyke Correspondentie met veele Genootschappen in Europa, en heeft tot Leden - Correspondenten verzogt en verkoren de volgende Heeren, als:

Den Wel-Eerw. Heer C. C. H. VAN DER AA, *Predikant der Luthersche Gemeente en Secretaris der Maatschappy te Haarlem.*

Den Wel-Edelen Heer L. BICKER, *Med. Doctor en Secretaris van het Baatafsch Genootschap te Rotterdam.*

Den Hooggeleerden Heer J. W. TEWATER, *Profesor en Predikant te Middelburg en Secretaris van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen.*

Den

Den Wel-Eerw. Heer J. TJEENK,
*Predikant, en Secretaris van het
Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen.*

Den Hooggel. Heer M. TYDEMAN,
*Profesor en Secretaris van het Pro-
vinciaal Genootschap te Utrecht.*

Den Wel-Ed. Gestr. Heer ENGEL-
HART, *Procureur-Generaal en Lid
van het Genootschap te Groningen.*

Den Hooggel. Heer A. VOSMAER,
*Raad en Directeur van het Natuur-
en Konst-Kabinet van Zyne Doorl.
Hoogheid in 's Hage.*

Den Hooggel. Heer N. G. SCHROE-
DER, *A. L. M. Theol. Philos.
Doctor en Profesor in de Oostersche
Talen &c. te Groningen.*

Den Hooggel. Heer J. F. HENNERT,
Profesor te Utrecht.

Den Hooggel. Heer EVERHARDUS
SCHEIDIUS, *Profesor in de Ooster-
sche Taalen &c. &c te Harderwyk.*

Den Hooggel. Heer SEBALDUSRAU,
*Theol. Doct., Profesor Theol. Typ.
Exeget. nec non L. L. O. O. te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer HENRICUS AL-
BERTUS SCHULTENS, *Profesor
in de Oostersche Talen te Leyden.*

Den Hooggel. Heer ADRIANUS VAN ROYEN, *Profesfor Med. te Leyden.*

Den Hooggel. Heer GUALTERUS VAN DOEVEREN, *Prof. Med. te Leyden.*

Den Hoog-Eerw. Heer GYSBERT BONNET, *Theol. Doctör, Profesfor, mitsgaders Academie-Prediker te Utrecht.*

Den Hoog-Eerw. Heer J. A. VOS, *S. S. Theol. Doct. en Profesfor, mitsgaders Academie-Prediker te Utrecht.*

Den Hooggel. Heer P. HOFSTEDE, *Profesfor in de Kerklyke Geschiedenissen, Oudheden &c. en Predikant te Rotterdam.*

Den Hooggel. Heer N. L. BURMAN, *Med. Doctör en Prof. Botanic. te Amsterdam.*

Den Wel-Ed Gestr. Heer H. H. VAN DEN HEUVEL, *Griffier van 't Hof Provinciaal te Utrecht.*

Den Wel-Ed. Gestr. Heer Mr. N. VAN ALPHEN, *Burgemeester te Leyden.*

Den Wel-Ed. Gestr. Heer JOHAN SPLINTER STAVORINUS, *Kapitein, resforterende onder het Collegie der Admiraliteit van Zeeland te Middelburg.*

Den

Den Wel-Edele Heer PETRUS MAT-
THYS VAN NIELEN, *Med. Doctor*
en Directeur van het Utrechts Genoot-
schap te Utrecht.

Den Hooggel. Heer PETRUS CAM-
PER, *A. L. M. Med. & Phil. Doc-*
tor & Profesfor Hon. Anat. Chym. &c.
&c. te Franeker.

Den Wel-Ed. Heer M. HOUTTUIN,
Med. Doctor te Amsterdam.

Den Wel-Ed. Heer S. DE MONCHY,
Med. Doctor en Profesfor te Rotterdam.

Den Wel-Edele Heer J. I. VAN DEN
BOSCH, *Med. Doctor in 's Hage.*

Den Wel-Ed. Heer J. H. VAN SWIN-
DEN, *A. L. M. Phil. Doctor en Pro-*
fesfor te Franeker.

Den Hooggel. Heer ALLEMAND,
Profesfor te Leyden.

Den Hooggel. Heer MUNNIKS, *Pro-*
fesfor Med. te Groningen.

BUITENLANDSCHE
CORRESPONDENTEN.

The Honor. Sir J. BANKS, *Præsi-*
dent van de Academie te Londen.

Den Heer C. P. TUNBERG, *Profes-*
for in de Botanie te Upsal.

Den Heer JEAN ALB. EULER, *Se-*
cretaris van het Keizerlyk Genootschap
der Wetenschappen te Petersburg.

Den Heer ANTHON FRIEDRICH
BUSSCHING, *Koninkl. Pruisfisch*
Opper-Consistoriaal-Raad, Director
van het Gymnasium in het Graauwe
Klooster te Berlin.

Den Heer MARQUIS DE CONDOR-
CET, *Secretaris van de Academie der*
Wetenschappen te Parys.

I N I N D I Ë N

Heeft het Genootschap op ieder
Comptoir van de Compagnie één
Correspondent.

I N C H I N A

Den Heer KINTSIUS.

De Misfionarissen op Pekin.

O P T R A N Q U E B A R .

De Deensche Misfionarissen.

O P M A D R I T I U S .

Mr. CHARPENTIER DE COSIGNY,
Luitenant - Colonel.

Uit naam van het *Genootschap.*

(Was geteekend)

JACOB CASPER METZLAR,
Secretaris.

N A B E R I C H T.

De Ondergetekenden, ingevolge het hun aanbevolene, en hunne vorige betrekking op het Bataviaasch Genootschap, deszelvs belangens ook in Nederland wilstende bevorderlyk zyn, vinden zig verpligt, den Leezer nog te berichten, dat in de maand November 1783, door het vertrek van den Heer voorzittende Directeur Mr. JACOB CORNELIS MATTHEUS RADERMACHER, die allongelukkigst op de reize is omgekomen, tot voorzittend Directeur van het Bataviaasch Genootschap verzogt, en benoemd is den Heer ADRIAAN MOENS, eerste Raad en Directeur Generaal van Nederlands India; en tot Secretaris, in stede van den tweeden Ondergetekenden, die te gelyk met gemelden Heer RADERMACHER naar Nederland vertrok, het dirigeerend Lid, den Heer HENDRIK NICOLAAS LA CLE, Koopman,

38 N A B E R I C H T.

man, en Secretaris van Weesmeesteren te Batavia.

Ook heeft het Bataviaasch Genootschap goedgevonden, dit het 4de Deel zyner Verhandelingen in M. S. naar Nederland te zenden, en aldaar uit te geven, eensdeels, wegens de schaarsheid van het nodig Drukpapier, anderdeels, wegens gebrek aan kundige Letterzetters op Batavia.

P. G E V E R S,

Oud dirigeerend Lid van 't Bataviaasch Genootschap.

ROTTERDAM

den 20 Sept.

1784.

JACOB CASPER METZLAR,

Oud dirigeerend Lid, en Secretaris van 't Bat. Genootschap.

BLADWYZER.

Bladz.

VOORBERICHT. 9

PROGRAMMA van het Bataviaasch
Genootschap voor het Jaar 1782. 11

NABERICHT. 37

L. BICKER, *Med. Doct.* *Antwoord op de
Vraag: welke redenen zyn 'er om te mo-
gen vaststellen, dat de Inënting der Kin-
derziekte in de Costersche Volkplantingen
met even zoo goeden uitslag zoude kunnen
worden aangewend, als in de Noordelyke
Gewesten van Europa, enz.* 41

P. M. VAN NIELEN, *Med. Doct.* *Ant-
woord op dezelfde Vraag.* 87

VERHANDELINGEN. *Korte Be-
schryving van het Eiland Celebes en de
Eilanden Floris, Sumbauwa, Lombok en
Baly, door Mr. J. C. M. RADERMA-
CHER.* 199

*Korte schets van den tegenwoordigen staat
van het Hindostansche Ryk, en bet Half-
Eiland, bewesten de Ganges, door Mr.
J. C. M. RADERMACHER.* 276

Korte

- Korte ſchets van den tegenwoordigen ſtaat van het Half-Eiland, beöosten de Ganges, door Mr. J. C. M. RADERMACHER.* 317
- Bedenkingen over China.* 347
- Bedenkingen over Tartaryen en Japan, en de ontdekkingen der Ruffen, aan de Ooster-Kusten van Azia, en de Westerkusten van America.* 374
- Verhandeling der Munten, Maaten en Gewigten van Nederlandsch India.* . . . 399
- Bydrage tot de Natuurlyke Historie, uit de nagelaate Schriften van den Heer Baron VAN WURMB.* 515
-

A N T W O O R D

O P D E

V R A A G

Welke redenen zyn 'er, om te mogen vast te stellen, dat de Inenting der Kinderziekte in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitflag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deze kunst reeds zoo verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte perfoonen naauwlyks éenen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigdste uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend perfoonen, welken zy aantast, een honderd en dertig ten grave sleept.

Dan, vermits de Schriften over de Inënting, in deze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deze heete Gewesten, de beste en eenvoudigste manier van Inënting wezen? welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte in acht nemen, en welk Diëet, of levenswyze, moet hy den Ingeënten voorschryven?

IV. DEEL.

A

DOOR

D O O R

LAMBERTUS BICKER, *Med. Doctor,*
Directeur en Eerste Secretaris van het
Bataafsch Genootschap der Proef-onder-
vindelyke Wysbegeerte te Rotterdam,
enz.

Aan welk Antwoord den Eereprys van
 een honderd Gouden Ducaaten is toe-
 gewezen.

Onder de Zinspreuk:

Qua Cuspide vulnus
Senserat, hoc eadem Cuspide sensit opem.

PROPERT.

§. I.

Daar de Kinderpokken in de Ooster-
 sche Landen, vooral, wanneer zy épi-
 demice regeeren, niet minder verwoes-
 tende en doodlyk zyn, dan in de andere
 gedeelten der waereld; daar byzonder de
 Volkplantingen van onzen Staat in die
 Landen, in haaren bloei en welvaart,
 zeer

zeer veel lyden, wegens de groote meeningte van Menschen, welken deze ziekte van tyd tot tyd, en meestäl te vroegtigdig, in het graf sleept, of voor al hun leeven ellendig en ongelukkig maakt; en daar de Inënting, in Europa en elders, blijkt het bekwaamste en heilzaamste middel te zyn, 't welk men tot hier toe uitgevonden heeft, om deze ziekte van haar verwoestend en doodlyk vermogen te ontwapenen, om de bevolking te vermeerderen, en de ellenden van het menschedom te verminderen, is het zekerlyk van het grootste belang, dat men alle pogingen aanwende, om deze gezegende Konstbewerking ook in die Volkplantingen in te voeren.

S. 2.

Deze invoering zal buiten twyffel, by het Gemeen aldaar dezelfde hinderpaalen ontmoeten, welken haaren voortgang in Europa zoo merkelyk vertraagd hebben; onkunde, vooroordeelen, verkeerde begrippen van Godsdienst, kwalyk beredeneerde kinderliefde, partyzucht enz., — Edoch alle deze hinderpaalen zullen overwonnen kunnen worden, door dezelfde middelen, door welken men die in Europa langzaam te boven komt. Van zeer

veel nut zal daar toe kunnen zyn het gemeenmaaken en leezen van zoo veele Werken of Geschriften, als 'er, sedert eenige jaaren, in Engeland, Frankryk, Duitschland, Holland en elders, over de Inënting zyn uitgekomen; waarin menschlievende, en in allerlei takken van geleerdheid uitmuntende Mannen, de veelvuldige en gewigtige voordeelen der ingeënte, boven de natuurlyke, kinderpokjes zoo duidelyk en uitvoerig aangetoond, de nuttigheid, noodzaaklykheid, veiligheid, en geoorloofdheid der Inëntinge, door zulke overtuigende bewysredenen, en onbetwistbaare proeven beweezen, en alle de zwaarigheden en tegenbedenkingen, welken men, zoo van de zyde van den Godsdienst, als van die der Staatkunde, en die der Geneeskunde, tegen deze praktyk heeft opgeworpen, zoo bondig en omstandig opgelost hebben, dat het naauwlyks te begrypen zy, hoe iemand, dezelve leezende en verstaande, dat konstmiddel niet alzins goedkeuren, en zich van deszelfs heilzaame hulpe bedienen zoude (a). Maar zeer veel zal voor-

(a) De voornaamste Werken, welken over de Inëntinge in Holland zyn uitgekomen, en die men met nut leezen kan, zyn de volgende:

Verf.

DER PRYSVRAAGEN. S

äl aan die uitvoering toebrenge de voor- gang van de Regeerders en Aanzienly- ken des Lands, van verstandige en ge- ächte Lieden, benevens het dikwyls zien oeffenen van deze Konstbewerking, waar door het Gemeen, als door zichtbaare on- dervindingen, van de veiligheid en geze- gende gevolgen deszelfs het best zal over- tuigd en verzekerd worden; gelyk de Heer BICKER zeer wel heeft aangetoond (b).

S. 3.

Verdeedigende Proeven voor de Inënting, door den Heer CHAIS, in het eerste Deel van de Hollandsche Maatschappye der Wetenschappen.

De Inënting der Kinderpokjes, in haare groote voor- deelen, aangewezen, door een gezelschap van Rotter- damsche Geneesheeren en Heelmeesters.

De Inënting der Kinderpokjes gebillykt door den Heer TISSOT.

Aanmerkingen over de Inëntinge door den Hooggel. Heer CAMPER.

Verhandeling over de Inëntinge van de Hooggel. Heeren VAN DOEVEREN en SCHWENKE, in de Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek, vde en vde Deel.

Verhandeling over de Inënting van den Heer FOR- STEN VERSCHUUR.

Verhandeling over de tegenwoordige manier van de Inënting der Kinderpokjes, doot den Heer DIMSDALE.

Leerrede van den Hooggel. Heer NABUYS over de Geoorloofdheid der Inëntinge.

(b) Verhandeling over de Inënting, door den Heer BICKER, in Tissots Raadgeving voor de gezondheid van den Gemeenen Man, en een Vertoog van denzelf- den Auteur over de redenen, waaröm de Inëntinge niet algemeen in gebruik kome.

BEANTWOORDING

§. 3.

Alleenlyk zal by verstandige en kundige lieden in bedenking komen: daar 'er geneesmiddels zyn, die niet, in alle Landen eveneens, of op dezelve wyze dienstig zyn, of 'er ook zoo in de lucht- of landsgesteldheid der Oostersche Gewesten, of in de lighaamsgesteldheid en levenswyze van derzelve bewooneren geene omstandigheden plaats hebben, waaröm de Inënting in dezelve niet met zoo gewenschten uitflag zou kunnen, of wel met andere voorzorgen en oplettendheden zou dienen in 't werk gesteld te worden, als in de Noordelyke Gewesten van Europa. 't Is ongetwyffeld deze overweeging, die den Welëdelgeboren Heer W. VAN HOOGENDORP te recht doet vragen:

I. *Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaststellen, dat de Inënting der Kinderziekte, in de Oostersche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitflag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa?*

II. *Vermits de Schriften over de Inënting in de Colonie weinig voor handen zyn, welke is, in deze Gewesten, de beste en eenvoudigste wys van inënten?*

III. *Wat maatregels moet de Geneesheer, gedurende den loop der ziekte in acht neemen, en welke levenswyze den ingeënten voorschryven?*

§. 4.

Eer ik ter beantwoording van de drie Leden dezer Vraage overga, zal het niet onvoeglyk noch onnuttig zyn, dat ik vooraf een weinig staave den grondslag, waarop dezelve gebouwd is; en die te gelyk de voornaamste drangreden is, welke een ieder tot het gewillig gebruik maaken van de Inënting, als van het heilzaamste behoed- en bewaarmiddel behoort over te haalen. Dat, naamelyk, deze Kunst in de Noordelyke Gewesten van Europa zoo verre gevorderd is, dat men, op duizend ingeënte persoonen, naauwlyks éenen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigste uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend persoonen, die zy aantast, bonderd dertig ten grave sleept.

De laatste stelling zal ik 't eerst bevestigen.

§. 5.

Reeds voor veele eeuwen heeft men met smerte ondervonden: dat de Kinderpokjes eene, voor het menchslyk geslacht, verwoestende en moorddaadige ziekte zy, eene wezenlyke pest, die duizenden Menschen, in het begin, of in den bloei van hun leven, ellendig doet omkomen, en dus de Maatschappy van zeer veele nuttige leden berooft; maar het is eerst in onze eeuw, dat men in staat gesteld geworden is, om van het evenredig getal der geenen, die 'er door sneeven, en der geenen, die deszelfs doodlyk geweld ontsnappen, eene juiste begrooting te maaken, en om, langs dezen weg, te zien, dat zy de Maatschappy van tyd tot tyd geweldig verwoest, verärmt, en, in zeer veele opzichten, ongelukkig maakt. Sedert, naamelyk, dat men in Engeland, Frankryk, Duitschland en elders, in de sterfflysten aangeteekend heeft de ziekten, waar aan de Menschen gestorven zyn, is het ontegenzeggelyk gebleeken, dat 'er uit de 1000. dooden, aan allerlei soort van ziekten, ten minste 80, dat is ten minste uit

12. dooden één aan de Kinderziekte sterft. Waar uit blykt, dat een twaalfde gedeelte van het menschlyk geslacht, door deze ziekte wordt weggesleept, en dat dus ieder Mensch, dat geboren wordt, het gevaar loopt van 1. tot 12, om, door deze ziekte zyn leeven te verliezen. Dan dat getal wordt nog grooter, wanneer men 'er afrekenet het getal der dooden, die, gelyk veele jonge kinderen doen, komen te sterven, zonder de kinderziekte gehad te hebben; want dan sterft 'er, uit 7. of 8. dooden, één aan deze ziekte, volgens eene uitrekening van het Heelen Geneeskundig Gezelschap, te Rotterdam (c).

Verder is, uit gehouden aantekeningen, even zeker openbaar, dat 'er van de 100. Menschen, die door de Kinderziekte aangetast worden, 14. of 15. sterven, dat is 140. of 150. van de 1000. Dit is byzonder gebleeken uit de lysten, die men voorheen in verscheiden Steden en Plaatsen van Engeland, van Huis tot Huis heeft opgemaakt; waar door men vond, dat

(c.) Zie het voortreflyk Werk dezer Heeren: *De Inenting der Kinderpokjes, in haare groote voordeelen aangetoond*. Bladz. 63. enz.

dat ten van ieder 20, die de Kinderzichte kregen, in't algemeen genomen, 3 gestorven (d).

En dat in de daad de Kinderzichte van zoo eenen vernielenden aart zy, wordt, door het eenpaarig getuigenis van bykans alle de voornaamste Auteurs, welken over dezelve geschreven hebben, bevestigd, en is ook voor een ieder gemaklyk genoeg optemaaken, uit de waarneemingen, die zy daar omtrent gemeen gemaakt hebben. In het Hospitaal der Kinderzichte te Londen, stierven, sedert de Jaaren 1746. tot 1765. van 7819. Lyders, die de Kinderpokjes hadden, 1966. (e), dat is ruim 25. van de 100., en dus 250. van de 1000.

De Heer MURRAY verhaalt (f) dat, weinige Jaaren geleden, op eene plaats in Zweeden, van 300. Kinderen door de pokjes aangetast, 270. gestorven zyn. De Heer SCHULZ heeft uit-

(d) Zie hetzelfde Werk.

(e) Zie de Verhandeling van den Heer BICKER, M. F. ISSOT'S Raadgegving voor de gezondheid van den Gemeenen Man.

(f) Histor. Infiton. Variol. in Suecia, &c. pag. 28.

gerekend (g) dat 'er Jaarlyks 9000. Menschen in dat Ryk, en de Heer BICKER (h) dat 'er alle Jaaren in Holland 5320. Menschen aan de Kinderpokken sterven. In 't Jaar 1756. deed deze ziekte, te Kopenhagen, 1117. Inwooners sneuvelen. Voor ruim 8. Jaaren sleepte zy te Napels 16000. zielen weg.

Edoch niet alleen in Europa, maar in alle andere gedeelten der Waereld is de Kinderziekte even zoo doodlyk. In 't Jaar 1755. woedde zy zoo geweldig aan de Kaap de Goede Hoop, dat 'er omtrent 1000. Europeaanen, en ruim zoo veele Slaaven, door wierden weggerukt, en de besmetting was daar zoo vervaarlyk, dat men geen geld van elkanderen dorst ontfangen, en daarom hetzelfde in bakken, die buiten de deur gesteld waren, wierp, en wanneer het daar eenigen tyd in gelegen had, kwam een Slaaf, welke de ziekte reeds doorgestaan had, hetzelfde schoon afwaschen, en gaf het als dan over. De Heer HOFFMAN, M. D. te Batavia, schreef aan den Heer W. FORSTEN

(g) Ibidem. pag. 26.

(h) Vertoog over de voornaamste redenen, welke de Ingezeten van ons Land, tot hier toe, van de Inenting der Kinderpokjes wederhouden. Bladz. 52.

STEN VERSCHUUR, in een brief, ge-
teekend op de Kaap de Goede Hoop den
11den November 1767: „ de Kinderpok-
„ jes regeeren alhier zeer sterk. Het ge-
„ tal van Inwooners, Vryen en Slaa-
„ ven, welken daaraan, sedert het be-
„ gin tot heden toe, zyn onderhevig ge-
„ weest, beloopt op 1371, waar van
„ er 448. gestorven zyn, dat is byna
„ één van de drie. Daar waren er onder,
„ welken de samenvloeiende pokjes,
„ met de allerkwadaartigste toevallen
„ hadden, in welken de beste Genees-
„ middels geene de minste uitwerking
„ deden. De meesten stierven op
„ den 3den en 4den dag (i).” — Van
St. Eustatius schreef men den 11den Juny
1777; dat men aldaar in de uiterste ver-
flagenheid was, wegens het groot ge-
vaar, waaraan de woede der Kinderpok-
jes, die er, in eenige jaaren niet gere-
geerd had, die Colonie blootstelden; ver-
mits zij dagelyks twee of drie Menschen
in het graf sleepte. — Volgens getrouwe
berigten, is deze ziekte even zoo ver-
woestende en moorddaadig in het Koning-
ryk van Pegu, van Bengalen, en in alle de

(i) Zie W. F. VERSCHUUR Verhandelingen over
de Inzetting der Kinderpokjes. Bladz. 108.

Indifche en Oost-Indifche Landen; ook heeft men zulks op het Eiland Java, te Batavia, en in de andere Oosterfche Volkplantingen, vooral onder de Slaaven, niet dan al te dikwyls ondervonden. Invoege ROZENSTEIN niet ten onrecht zegt: dat de Kinderpokjes in 't algemeen meer menschen om hals brengt, dan de Pest.

Ik zou hier nog zeer veel aanteeke-ningen en waarneemingen kunnen byvoegen, die de gestelde doodlykheid dezer ziekte, en de geduchte flachting, die zy van tyd tot tyd in alle landen aanrecht, bevestigen; maar, behalven dat ik, dus doende, langwylig zou worden, meen ik, dat de bygebragten voldoende zyn, om te doen zien, met hoe veel gronden de Welëdelgeboren Heer VAN HOOGENDORP stelt, dat, volgens de gemaatigdste uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend Personen, die zy aantast, honderd dertig ten grave sleept.

S. 6.

De waarheid van zyn Welëdelgeborens andere stelling, dat de Inënting in de Noordelyke Gewesten van Europa zoo verre

verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte Personen naauwlyks éenen dooden tellen kan, zal mede, uit eenige weinige aantekeningen, overtuigende genoeg blyken.

Tot dat einde zal het, denk ik, genoeg zyn hier te laten volgen eenige voorbeelden. — Het geen de Heer BICKER daar omtrent schryft (k). „ Van „ de oude wyze van Inëntinge, getuigde „ reeds de Bisfchop van Worcester, „ in zyne Kerkrede over dat Onderwerp „ uitgesproken, dat 'er van de 1500, wel- „ ken daar en te Londen, door de Hee- „ ren RAMBY, HAWKINS, en MIDD- „ LETON, op die wyze, waren ingeënt, „ niet meer dan 3. gestorven waren (l); „ maar, federt de nieuwe Suttoniaansche „ wyze van Inëntinge, zyn die voor- „ deelen nog ruim eens zoo groot ge- „ worden; want, volgens het getuige- „ nis

(k) In het aangehaald Vertoog, Bladz. 125.

(l) De Heer M. A. PETIT berigt in zyn *Second Rapport en faveur de l'Inoculation*, pag. 176. dat de Heer RAMBY 'er 1500. had ingeënt, zonder dat 'er één van gestorven is; de Heer MIDDLETON 800. met 'er slechts één te verliezen; de Heer BELL 903, met hetzelfde gewenscht gevolg, en anderen nog een zeer groot getal, zonder dat 'er één van is omgekomen.

„ nis der Koninglyke Geneesheeren, en
 „ Heelmeesteren in Engeland sterft 'er,
 „ uit 1000. ingeënten naauwlyks één,
 „ wanneer dezelveu behoorlyk behan-
 „ deld worden. In 't Jaar 1769. ge-
 „ tuigde de Heer INGENHOUSE, dat de
 „ Baron DIMSDALE (beiden alzins ge-
 „ loofwaardige Perfoonen) tusschen de 4.
 „ en 5000. lieden van allerlei ouderdom
 „ ingeënt had, van welken 'er geen één,
 „ waar van de Inënting oorzaak was, ge-
 „ mist werd. De Suttoniaanen getuig-
 „ den in dien zelfden tyd, dat het ge-
 „ tal der Perfoonen, door hen ingeënt,
 „ toen reeds 7000. bedroeg, waar van
 „ 'er niet meer dan 20, door de Inën-
 „ ting, als oorzaak, gestorven waren.
 „ (En sedert zyn zy met hetzelfde ge-
 „ volg blyven inënten.) Nog verder
 „ gaat, 't geen de Heer LEUTHNER,
 „ in eene voorrede voor een uittreksel
 „ van het werk des Heeren DIMS-
 „ DALE, in 't Hoogduitsch door hem
 „ uitgegeeven, door geloofwaardige ge-
 „ tuigen toont; dat, naamelyk van
 „ 107624. menschen, die ingeënt zyn,
 „ slegts 23. zyn gestorven: dat is één
 „ van de 4679. Volgens het getuige-
 „ nis van den Heer MURRAY in 't
 „ Jaar 1766, was in Zweeden, onder
 „ de

„ de 3000. ingeënten geen één eenige
„ overleden.”

Met zeer veel reden noemt dan de Heer CAMPER de Inënting eene wiskundige beveiliging des levens: den 26sten February 1779, schreef men uit *Irkutzk* in Rusland: „ De nuttigheid, en de
„ goede gevolgen van het Inëntinghuis,
„ dat alhier in het Jaar 1772, op be-
„ vel onzer Keizerlyke Souvereine, en
„ ten kosten van de Kroon opgericht
„ is, ziet men van dag tot dag. Het
„ oogmerk was, om het sterven der
„ Kinderen aan de natuurlyke pokjes,
„ vooräl onder het Nomadisch Volk voor
„ te komen, en hier aan is gelukkig
„ beäntwoord, zoodanig dat, in het
„ voorleden Jaar 1778, in verscheiden
„ Plaatzen van ons Gouvernement, aan
„ 215. Grieksche en 5534. vreemde Re-
„ ligions- verwanten de Kinderziekte ge-
„ inöculeerd is, waar van 'er slechts 5.
„ gestorven zyn, hebbende alle de ove-
„ rigen de pokjes gelukkig doorgestaan.”
Laat ik by dit alles byvoegen, dat van meer dan 400. lieden, door de Heeren CAMPER, VAN DOEVEREN en VAN GEUNS, in 't Jaar 1769, te Groningen ingeënt, geen één gestorven is; en dat
ik

ik, sedert dat zelfde Jaar de Inënting geëffend, en sedert het Jaar 1776. over de 100 ingeënt heb, zonder één te verliezen.

Het blykt dan overtuigend, dat de Welëdel Geboren Heer VAN HOGENDORP geenzins met vergrooting spreekt, wanneer hy verzekert, *dat de Inënting-konst zoo verre in Europa gevorderd is, dat men op 100 ingeënte perſoonen naatwlyks éenen dooden (m) tellen kan*: Invoegen men met waarheid zeggen kan, dat de mogelykheid, om door de Inënting zyn leeven te verliezen, duizendmaal kleiner is, dan die van door de natuurlyke Kinderpokjes te ſterven; zonder zelfs te onderzoeken, (’t geen men anders met recht zoude kunnen doen) of van de weinigen, die ’er onder geſtorven zyn, de dood niet toe te ſchryven geweest zy aan eene verkeerde of onvoorzichtige behandeling van den Inënter, of aan verzuim en overtreading van den voorgeſchreeven eet- en leefregel aan de zyde van den Lyder, of aan verborgen en toevallige oorzaaken, die men niet ontdekken

(m) Volgens het gezegde door den Schryver ſtaat het als één tegen honderd dertig. *Noet van ’t Genootſchap.*

B

ken of voorzien kan, en waarāan zy evenwel op dien tyd zouden gestorven zyn.

Edoch, al ware het, dat 'er tienmaal meer Menschen aan de Inēnting stierven, dan 'er wezenlyk doen, zoo zouden deszelfs voordeelen nog groot genoeg zyn, om op de algemeene invoering van deze practyk met kracht aan te dringen. „ In-
 „ dien, zegt de Heer BICKER, de In-
 „ ēnting van de 100, die 'er door den
 „ natuurlyken weg aan sterven, slechts
 „ 90 behoudt, (dat zeer gering ge-
 „ steld is) en indien 'er jaarlyks in
 „ Holland vier of vyf duizend menschen
 „ aan sterven, 't welk niet onwaarschyn-
 „ lyk is, zoo zou men in ons land, in
 „ 25 Jaaren, meer dan 100000 nutti-
 „ ge Inwooners aanwinnen, zonder te
 „ rekenen die, welken uit dezen intus-
 „ schen weder zouden geboren zyn. Het
 „ is, vervolgt hy, eene bewezen en al-
 „ gemeen aangenoomen waarheid, dat 'er
 „ van 100 menschen, die de Kinder-
 „ pokjes natuurlyk krygen, 14 of 15
 „ sterven; dat is 140 of 150 van de
 „ 1000; en doorgaans stelt men, dat
 „ 'er van de 300, of 400 of 500 in-
 „ geēnten maar één sterft; indien men
 „ derhalven stelt, dat 'er van 1000 aan
 „ de

„ de natuurlyke kinderziekte, maar 100,
 „ en van de 100 ingeënten wel 10
 „ sterven, zoo ziet men, dat men van
 „ beide kanten het getal, ten aanzien
 „ der Inëntinge, zoo ongunstig neemt,
 „ als men by mogelykheid vergen kan;
 „ en dat dan echter het voordeel des-
 „ zelfs nog aanmerklyk is. Of is het
 „ gering, dat men van 100 menschen,
 „ die anders noodzaaklyk sterven moe-
 „ ten, 90 in 't leven behoudt, en in
 „ 20 of 25 Jaaren 100000 menschen
 „ in ons land zoude aanwinnen (n)?”

Voeg hier by, gelyk dezelfde Ge-
 neesheer zegt: „ Dat het minder gevaar
 „ van sterven niet het eenigste voordeel
 „ is, 't welk de Inënting aanbrengt, en
 „ waaröm zy, boven het afwagten der
 „ natuurlyke Kinderziekte, te verkiezen
 „ is; maar dat zy 'er nog veele andere
 „ gewigtige voordeelen byvoegt; dat zy
 „ by het leeven, de gezondheid, schoch-
 „ heid, en het gebruik der zintuigen en
 „ ledemaaten bewaart, en den mensch
 „ bevrydt van de schroomelykste kwaa-
 „ len, en de beklaglykste ongemak-
 „ ken, die dikwyls met de natuurlyke
 be-

(n) Gemeld Vertoog, Bladz. 51. en 52.

„ besmetting gepaard gaan, of 'er op
 „ volgen, en somtyds veel ellendiger,
 „ en geduchter zyn, dan de dood zelf —
 „ Door de Inënting, vervolgt hy, is de
 „ Kinderziekte, met alle deszelfs toeval-
 „ len, altyd oneindig goedaartiger. De
 „ Lyders zyn 'er nimmer zoo ziek door;
 „ de koorts en andere toevallen zyn nooit
 „ zoo hevig, nooit zoo aanhoudende,
 „ de benaauwde ademhaaling, moeilyke
 „ zwelging, ylhoofdigheid, raaskaling
 „ zwaare pyn in de lenden, en mee-
 „ nigvuldige andere toevallen, zoo ge-
 „ meen in de natuurlyke pokjes, ziet
 „ men bykans nooit by de ingeënten.
 „ Naauwlyks veröorzaakt zy last, pyn,
 „ ongemak, onrustigheid, of verdriet;
 „ integendeel, de meesten zyn in staat,
 „ om, in het hevigste der ziekte, over
 „ huis, zoo niet op straat te gaan, en
 „ sommige bezigheden te verrichten. Ja,
 „ ten uiterste aangenaam is het te zien,
 „ hoe de meeste ingeënte kinderen den
 „ gantschen loop der ziekte al speelen-
 „ de doorbrengen. Samenloopende pok-
 „ ken, kwyling, etterkoorts en napok-
 „ ken zyn schier geheel onbekend by de
 „ Inënting. 't Is ook hier van, dat zy
 „ nooit het aangezicht schendt, nimmer
 „ putten of naaden, ja byna nooit roo-
 „ de

„ de vlakken nalaat, veelmin blindheid,
 „ lamheid, teering, of eenige kwynen-
 „ de ziekten. Onder alle de Perfoonen,
 „ zegt de Heer FORSTEN VERSCHUUR,
 „ welken de Inënting ondergaan hadden,
 „ die ik in Engeland gezien heb, die
 „ al een aanmerkelyk getal uitmaaken,
 „ heb ik er geen één gevonden, aan
 „ welke de Inënting zulke kwaade uit-
 „ werkingen gedaan had (0).”

Daar nu de natuurlyke Kinderziekte
 zoo doodlyk is, en overal zoo een groot
 aantal menschen ontydig en ellendig ten
 grave sleept, of al hun leeven ongeluk-
 kig maakt; daar de ingeënte pokjes, in-
 tegendeel, in Europa naauwlyks één uit
 duizend doen sterven, en daar dezen,
 behalven dit, zoo veele andere gewigti-
 ge voordeelen boven geene aanbrenge-
 met hoe veel recht en reden poogt dan
 de menschlievende Heer VAN HO-
 GENDORP de konst der Inëntinge, in
 de Oost-Indische Colonien in te voe-
 ren, ten dien einde vraagende:

*Welke redenen zyn er, om te mogen
 vaststellen, dat de Inënting der Kinder-
 ziekte*

(0) 't Zelfde Vertoog, Bladz. 127—129.

ziekte in de Oosterfche Volkplantingen, met even zoo goeden uitflag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa?

§. 7.

Daar zyn zeer voldoende redenen, om zulks te mogen vaststellen: de voornaamften zyn de volgende.

Voor eerst: de Ondervinding heeft ontwyffelbaar getoond, dat de Inënting, in alle de Landen, waar zy geoeffend of ingevoerd is, met het gelukkigfte gevolg is in 't werk gefield; en nergens heeft men waargenomen, dat de verffchillende Land- of Luchtgefieldheid, aart en levenswys der Volkeren daar iet toe of afgedaan hebben.

Vermoedelyk is zy, in Arabië, door de Geneesheeren het eerst uitgevonden; en zeker is het, dat zy, federt verffcheiden eeuwen in Afië en vooräl in de Landen, naby de Caspifche Zee, Georgië en Circasfië is geoeffend. Van daar is zy overgegaan tot Griekenland, tot de Levant, tot de Indiën, China en andere Oosterfche Landen. Ook is zy, federt lan-

langen tyd in Afrika in gebruik geweest: Voor ruim 90 Jaaren werd zy te Constantinopolen gebragt, of vernieuwd, door eene Thesfalifche Vrouw, welke in die Stad met nog eene andere Griekfche Vrouw, verſcheiden duizenden zeer gelukkig heeft ingeënt. In 't Jaar 1720 heeft de beroemde LADY WORTHLEY MONTAGUE, eene Vrouw, die, gelyk VOLTAIRE zegt, niet alleen geest, maar ook ſterkte van geest had, en die, in de Ambaſfade van haaren Gemaal, by de Ottomanniſche Porte, den gelukkigen uitſlag der Inënting gezien, en in haaren eenigſten Zoon ondervonden had, deze nutte Konſtbewerking in Londen overgevoerd en in gebruik gebragt. Van Londen is zy verſpreid in het overige van Engeland, en te gelyk in Schotland; vervolgens is zy van daar overgebragt in Amerika. Na dat zy verſcheiden Jaaren in die Landen, nu meer dan minder, geöeffend is, heeft zy eindelyk, ſedert ruim 20 Jaaren, zich, door gantsch Europa, eenen weg gebaad, zoo dat zy tegenwoordig in alle de Ryken van dat Waerelddeel, in Frankryk, Duitschland, Holland, Rusland, Zweeden, Deenmarken, Italiën, Venetiën, enz. vry algemeen is ingevoerd, en van tyd tot

tyd meer geëffend wordt. En, gelyk de eerwaardige CHAIS zegt, (p) „over-
 „äl, waar men de Inënting heeft dur-
 „ven in 't werk stellen, hebben die
 „proeven, gemerkt met het zegel van
 „den Goddelyken zegen, het allerge-
 „lukkigst gevolg had.”

„Laat ons, zegt TISSOT (q) haar
 „volgen in de Nieuwe Waereld, in dat
 „Land, alwaar de manier van leeven de
 „Kinderpokjes zoogevaarlyk maakt. Zy
 „heeft hetzelfde geweest, overäl, waar
 „men haar heeft in 't werk gevestigd.”

Geeft dit geene redenen, om, met eenig vertrouwen, zich te vleijen, dat dit heilzaam Konstmiddel, in de Oosterfche Volkplantingen, met even zoo goeden uitflag zal kunnen in 't werk gesteld worden, als in alle die andere genoemde Landen? — Maar dat vertrouwen zal merklyk den graad van vaststelling naderen, zoodra men

Ten anderen, verzekerd is: dat de In-
 „en-

(p) Zie Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen I. Deel 2. St. Bladz. 159.

(q) De Inënting der Kinderpokjes gebillykt door TISSOT, Bladz. 61.

ënting met het allergewenscht gevolg is aangewend zelfs in zulke Landen, alwaar de hitte en andere nadeelige hoedanigheden van de Lucht en het Land, en alwaar de geëartheid en levenswys der Inwooneren aan die der Oosterfche Coloniën zeer gelyk zyn, of van die weinig verschillen.

Dan eenige weinige voorbeelden zullen ons hiervan genoeg verzekeren. Van *Algiers*, *Tunis* en *Tripoli* fchreef, reeds voor 20 Jaaren, na bekomen berigten, de Heer CHAIS (r), dat de Inënting aldaar van een gelukkig gevolg vergezelschapt gaat, in weerwil van de hitte der luchtstreek, en het kwaad bestuur, 't geen men daar houdt, ten opzichte van de Ingeënten; en KIRKPATRICK getuigde, dat de Inënting op die plaatzen zoo oud was, dat niemant haarer opkomst heugde, en dat 'er van de 100 ingeënten maar 2 stierven (s). Het zoo oud en bestendig gebruik der Inënting by die volkeren moet een ieder doen besluiten, dat zy 'er zich op den duur wel by bevinden; ook is 'er die Konst sedert nog met

(r) Verhand. van de Holl. Maatschappy V. Deel, bladz. 212-223.

(s) Onderzoek der Inënting, bladz. 159.

met veel gelukkiger gevolg geëeffend. —
 Van *St. Eustatius* op 17. gr. en 25. min.
 noorder breedte liggende, schreef men
 verder in den Brief boven, Bladz. 7.
 vermeld: „ Het gevaar, waaraan deze
 „ Colonie zich blootgesteld zag, deed
 „ eindelyk de gedachten vallen op de In-
 „ ënting; een middel, waar van de heil-
 „ zaame uitwerkzels overäl bekend en
 „ ondervonden zyn; doch tegen het wel-
 „ ke men, in 't algemeen, met schroom
 „ en vooroordeel is ingenomen. Dus
 „ wilde de Raad van dat Eiland in het
 „ eerst niet toestaan, dat men van de-
 „ zelve gebruik maakte; doch eindelyk
 „ heeft dezelve, op aanhouden van on-
 „ zen Gouverneur, het herhaald ver-
 „ zoek van veelen onzer voornaamste
 „ Ingezetenen, en door nood gedron-
 „ gen, zulks den 2^{den} dezer maand toege-
 „ staan. Dien zelfden dag reeds liet eene
 „ der aanzienlykste Familien derzelve
 „ Kinderen inënten, en 's maandags daar
 „ aan alle zyne Negers, welke de natuur-
 „ lyke ziekte nog niet gehad hadden. Ver-
 „ scheiden Familiën volgden dit voor-
 „ beeld, terwyl anderen, welke zich
 „ daar aan niet durfden waagen, zich met
 „ hunne huisgezinnen, en Slaaven, naar
 „ de nabuurige Eilanden begaven: on-
 „ der-

„ dertusfchen ging de Inënting volko-
 „ men naar wensch; allen, welke deze
 „ cuur ondergaan hadden, waren weinig
 „ ziek geweest, en in 8. dagen tyds bui-
 „ ten gevaar. Veelen, die zich tot nog
 „ toe tegen de Inënting hadden aange-
 „ kant, dezen goeden uitflag ziende,
 „ kwamen van hun vooroordeel terug,
 „ en volgden het voorbeeld der ande-
 „ ren. Ryken en Armen laaten zich nu
 „ inënten; de behoeftigen worden door
 „ de meergegoeden ondersteund, en door
 „ eenen Engelschen Geneesheer voor niet
 „ bediend. De overigen, welken, in
 „ weerwil van dat alles, nog niet had-
 „ den kunnen goedvinden, om van dat
 „ middel, 't welk zichtbaar door den He-
 „ mel gezegend wordt, gebruik te maa-
 „ ken, gevoelen nu de smertelyke ge-
 „ volgen hunner hardnekkigheid, daar
 „ zy door de natuurlyke Kinderziekte
 „ worden aangetast, die geduurig aller-
 „ verderfelykst blyft, en waar door eene
 „ meenigte, zoo Blanken als Negers,
 „ ellendig uit het leeven worden weg-
 „ gerukt.” — De Heer HOFFMAN
 „ schreef in den Brief, boven mede gedagt,
 „ verder: „ De Inënting vindt alhier eeni-
 „ gen ingang, schoon men in het begin
 „ er zeer sterk tegen geweest is. De
 „ Heer

„ Heer DE VREY, M. D. is de eerste
 „ geweest, die dezelve aan eenige Slaa-
 „ ven met eene goede uitkomst in het
 „ werk gesteld heeft; doch zulks heeft,
 „ toen ter tyd, niet veel voortgang ge-
 „ maakt, maar nu heeft de Heer NEL-
 „ SON, op myne aankomst, en mede
 „ onder myn bestuur, de Inënting aan
 „ zyn eenigst Zoontje, byna 5. Jaaren
 „ oud, en twee Slaaven in het werk ge-
 „ steld: hier door zyn dezelve zeer
 „ gelukkig van de woede dezer besmet-
 „ ting gered. Dit geval heeft de oogen
 „ van sommigen geöpend, zoo dat reeds
 „ verscheiden Perfoonen den gemelden
 „ Chirurgy verzocht hebben hun, hun-
 „ nen Kinderen, en Slaaven inteënten.” —
 Sedert is my berigt, dat zulks met een
 gewenschten uitslag geschied is, en dat
 men 'er nog van tyd tot tyd met een
 gelukkig gevolg inënt. — Bekend is het,
 dat de doorgaande hitte te Bengalen,
 schoon op meer dan 20 gr. noorder
 breedte liggende, in de maanden Maart,
 April, Mey en Juny, wegens verschei-
 den oorzaken, genoegzaam zoo groot
 is, als die op Batavia, alwaar de middel-
 baare hitte is van 78 graaden. Bekend is
 het ook, dat verscheiden omstandighe-
 den aldaar, zoo wel als hier, de Lucht
 zeer

zeer ongezond maaken, en dat de levenswys der Inwooneren 'er weinig of niets verschilt van die op Java; niet tegenstaande dit alles; toonen de berigten, die de Heer CHAIS in 't Jaar 1758 ontfangen (*t*), en byzonder die, welken de Heer J. Z. HOLWELL (*v*) gegeven heeft: dat de Inënting in het Koningryk Bengale, sedert een zeer langen tyd in gebruik, en met een gelukkig gevolg geoeffend is; en dat zy 'er, inzonderheid in die genoemde heete maanden, wordt in 't werk gesteld, door een byzonder soort van Brachmannen, die daar toe jaarlyks opzettelyk naar verschillende plaazen van dat Land reizen.

Maar het geen nog nader komt by de hitte der luchtstreek van onze Oosterfche Volkplantingen, is het geen de Heer DE LA CONDAMINE reeds voor meer dan 25 Jaaren berigt heeft. Te *Parazynde*, (eene Stad aan den mond van de Rivier der Amazoonen, gelegen op 1 gr. en 28 min. zuider breedte, en dus zoo veel nader aan de Evennagtslyyn dan *Batavia*,

(*t*) Verhandeling der Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen, V. D. Bladz. 219.

(*v*) Account of the manner of inculcating small Pox in the East-Indies. pag. 8.

tavia, dat op 6 gr. 10 min. zuider breedte ligt) maakten de Kinderpokjes aldaar zoo-groote verwoesting, dat hy die geheele maand niet kon vertrekken; vermits hy geene roeijers kon krygen, om hem naar *Cayenne* te brengen, ter oorzaake, dat alle de Indiaanen, uit de omgelegen Dorpen, uit vreeze voor die ziekte, de vlugt genomen hadden; want, volgens zyn berigt, zyn de natuurlyke Kinderpokjes allerdoodykst voor de Indiaanen, die naakt leeven, en hy van hun, die, als hy eerst uit het bosch komt, 'er van aangegrepen wordt, is, in 't gemeen een man des doods (x). „Doch, „schryft hy, het is zoo niet met hem, „als hy die pokjes, door de konst, „ontfangt. Het is 15 of 16 Jaaren „geleden, dat een Zendeling een Kar- „meliter Monnik, uit de nabuurschap „van *Para*, ziende de Indiaanen allen, „den eenen na den anderen sterven, „en uit het leezen, van een Courant „het geheim der Inenting, die toen „in *Europa* veel geruchts maakte, be- „grepen hebbende, verstandelyk oor- „deelde, dat hy, dit Geneesmiddel in „'t werk

(x) Historische Inleiding tot het Verhaal van den arbeid der Akademiededen, in 't Fransch, Bladz. 199.

„ 't werk stellende, ten minsten eenen
 „ dood, die, met het gebruik der ge-
 „ woone geneesmiddelen, niet dan al te
 „ zeker was, twyffelächtig zou maaken.—
 „ Hy had reeds de helft van zyne In-
 „ diaanen verloren; de anderen vielen
 „ dagelyks in de hand van deze ziekte.
 „ Hy ondernam stoutmoedig de Kinder-
 „ pokjes allen den overigen, die 'er nog
 „ niet van aangetast waren, inteënten,
 „ en van dezen verloor hy 'er niet één
 „ eenigen. Een ander Zendeling aan den
 „ *Niger*, of de zwarte Rivier, volgde
 „ zyn voorbeeld, en met denzelfden
 „ gewenschten uitslag. — Na zulke door-
 „ slaande proeven, vervolgt hy, zou
 „ men ongetwyffeld denken, dat in de
 „ besmetting van 't Jaar 1743 al wie
 „ Indiaansche Slaaven had te *Para*, zich
 „ van zoo een heilzaam hulpmiddel zou
 „ bediend hebben; om hen in 't leeven
 „ te behouden. Ik zou zulks insgelyks
 „ gedacht hebben, indien ik van het te-
 „ gendeel geen ooggetuigen geweest
 „ ware. Althans men was nog niet be-
 „ dacht, om zulks te doen, toen ik van
 „ *Para* vertrok; doch de helft der In-
 „ diaanen was ook nog niet gestorven
 „ aan die ziekte, gelyk te voren, eer
 „ men begon inteënten.”

Na

Naderhand heeft men nochthans den Heere DE LA CONDAMINE geschreven (y), dat men sedert aldaar weder tot de Inënting, en met hetzelfde gewenscht gevolg is overgegaan. — Zie daar dan de Inënting in allerlei oorden der Waereld, zoo wel onder de verzengde, als onder de gemaatigde luchtstreeken; zoo wel aan geene als aan deze zyde van de Evennagtslyn, en in Volkeren van allerlei aart en levenswyze, met de gelukkigste gevolgen in 't werk gesteld. Met hoe veel reden mag men dan vaststellen, dat zy te Batavia, en in de andere Oosterfche Volkplantingen, met denzelfden goeden uitslag zal verzeld gaan? Maar men zal met nog meer grond van zekerheid zulks zich belooven kunnen, indien ik doe zien, dat het goed gevolg der Inëntinge niet zoo zeer afhangt van de gemaatigdheid, de koude, of hitte der lucht, als wel van eene versche gedephlogisteerde lucht, benevens de andere maatregelen, die men by dezelve in acht neemt.

Toen

(y) Kort Verhaal eener Reize, in het binnenste van Zuid-Amerika, door DE LA CONDAMINE, in 't Fransch, Bladz. 183.

Toen de nieuwe wyze van Inënten eerst bekend werd en begon door te breeken, schreef men de aanmerklyke voordelen deszelfs, boven de oude, voornaamlyk toe aan de koude behandeling; en, indedaad, met zeer veel reden; want behalven dat deze behandeling best strookte met de koele levensregeling, die de eerste Geneesheeren, een SYDENHAM, een BOERHAAVE en anderen, in de natuurlyke Kinderpokjes, met zoo veel nadruk hadden aangeprezen, en behalven den goeden uitslag, dien men 'er algemeen van ondervond, zoo zag men 'er de treffendste en heilzaamste uitwerkingen van, wanneer de Lyders, in den loop der Kinderziekte, door zwaare benaauwdheden, stuiptrekkingen, raaskaling, enz. aangetast werden: men zag naamlyk, dat deze toevallen terstond bedaarden en verdwenen, zoodra men hen in de open lucht, of voor open versters bragt, en aan eene sterke koude blootstelde, waarvan men de merkwaardigste waarneemingen vindt in de Werken van DIMSDALE, WATSON, TH. SCHWENCKE, en andere. En, gelyk het gewoonlyk gaat, het goed gevolg, 't welk men in het algemeen en in die byzondere gevallen, van de koude be-

handeling bespeurde, deed wel haast de Inënters tot uitersten overslaan; men liet de Ingeënten, zelfs onder het hevigste der uitbottinge, geduurende de strengste koude, des nagts, in kamers, met open vensters slaapen, en, des daags, met koetzen uitryden, of openbaar op straat wandelen, in meening dat zulks den goeden uitslag der Inëntinge merkelyk bevorderde.

Waarschynlyk heeft de kennis, die de Welëdel - Geboren Heer VAN HOOGENDORP van dit alles zal verkregen hebben, zyn Welëdel - Geboren bedugt gemaakt, of de Inënting in de heete Gewesten der Indiën wel met dat zelfde gelukkig gevolg zou kunnen in 't werk gesteld worden, en daarom doen vraagen: *Welke redenen zyn 'er, om te mogen vaststellen, dat de Inënting der Kinderpokjes enz. en welke in deze heete Gewesten de beste en eevoudigste wyze zy van inteënten.*

Dan, hoe groote voordeelen men in 't begin der nieuwe wyze van Inëntinge aan de koude ook toegeschreven hebbe, eene gezonde redeneering en ontwyffelbaare ondervinding hebben naderhand

ten klaarsten doen zien, dat zy geenzins noodzaaklyk zy, om de Inenting wel te doen uitvallen. — De boven bygebragte waarneemingen van zoo veele in heete Gewesten gelukkig uitgevallen Inëntingen zyn, dunkt my, genoegzaam om zulks te besluiten. — Maar daarenboven heeft myne eigen ondervinding my daar van ten volle overtuigd. — Ik heb, gelyk anderen myner Konstbroederen, in allerlei saizoenen ingeënt, en, in het gantsche beloop der ziekte, in de toevallen en meenigte der pokken, geen verschil van belang ontdekt; althans niet zoodanig een, 't welk de ziekte zwaarer, of gevaarlyker maakt. — Ik heb, in het midden van den winter, in de selfste koude, eenige Inëntelingen gehad, met veele pokken, en meer dan gewoonlyk ziek, en, in 't midden van den zomer, verscheiden met zeer weinig pokken, en naauwlyks ongesteld, niet tegenstaande ik die allen denzelfden eet- en leefregel heb laten houden. — Ik heb in de maanden July en Augustus van den Jaare 1776, op dagen, dat myn Thermometer van Prins van 72. tot 80. rees, verscheiden inëntelingen, op het heetst van den dag, schoon tegen myn gebod, in de zon wandelende gevonden, zon-

der te kunnen bemerken, dat het hun eenigzins hinderde, of kwaad deed, of eenige verzwaring, of verandering in den loop der ziekte veroorzaakte. — Ik heb zelfs duidelyk waargenomen, dat zy, op die zelfde dagen, in een besloten vertrek, waar het merklyk koeler was, ten tyde der uitbottinge, veel loo-mer, benaauwder, en ziekyker waren, dan in die heete buitenlucht, en dan anderen des winters, in eene nog veel kouder, doch besloten kamer, geweest zyn. — Ik heb, in het heetste van den zomer, in een kind, zichtbaare aandoe-ningen van stuiptrekkingen, terstond en geheel, zien ophouden, door het in de buitenlucht te brengen, uit een vertrek, waar de warmte, in verre na, zoo groot niet was.

Uit alle deze en andere ondervindingen meen ik, met grond te mogen be-fluiten, dat de goede uitslag der Inën-tinge geenzins van de koude afhan-ge, en dat de voordeelen, welken men, in de nieuwe wyze van inënten, van de blootstelling aan de koude heeft afgeleid, veel meer zyn toe te schryven aan de vryë versche lucht, welke men den Ly-deren by die blootstelling verschaft; ge-lyk

lyk men, reeds van CELSUS tyden af, en vroeger, zoodanig eene lucht van het grootste nut, in alle heete ziekten, geoordeeld en gevonden heeft, en 't welk de latere, inzonderheid onze hedendaagsche Geneesheeren, met zoo veele ontwyffelbaare waarneemingen en proeven betoogd hebben. Dan dit besluit wordt niet weinig bevestigd, en aan hetzelfde geen gering licht bygezet, door de ondervindingen, welken men, sedert korten tyd, van de vaste Luchten verkregen heeft, als uit welken ontegenzeggelyk blykt, aan den eenen kant, dat eene besloten, eene meermaalen ingeademde, en met onze uitwaasfemingen vervulde, en dus met *Phlogiston* overlaaden lucht, ten hoogste ongezond, en vooral voor zieken ten uiterste schadelijk zy; en, aan den anderen kant, dat eene open, verfrischte, en van *Phlogiston* ontbloote lucht, hoedanig deszelfs gematigdheid zyn moge, zeer gezond en byzonder voor zieken, allerheilzaamst zy.

Ondertusfchen moet men, uit dit alles, niet besluiten, dat de koude in 't geheel geen voordeel aan de menting toebrengt: zy fchynt, op eene voorzichtige en gepaste wyze, aangewend zyn-

de, de pokkoorts te maatigen, de pokgisting te beteugelen, en de uitbotting merklyk te verminderen; hoewel het ook waar is, dat zy, onvoorzichtig, en niet naar verëisch in 't werk gesteld, in de ingeënte, zoo wel als in de natuurlyke Kinderpokjes, de nadeeligste, ja doodelyke gevolgen kan veröorzaken; gelyk dit een en ander uitvoerig en overtuigend is aangetoond, door den Heer BICKER, *Proeven en Waarneemingen nopens de natuurlyke en ingeënte Kinderpokjes* (x) die, om dat alles, met den Hooggel. Heer CAMPER oordeelt, dat de buitenspoorige blootstelling der ingeënten aan koude, en gevolglyk ook het plegtig uitryden in koetzen, of wandelen op straat, nuttelooze en somtyds schadelyke grilligheden zyn, die ons van de kwakzalvery der Engelsche Inënters zyn blyven aanhangen; — Dan dit alles overweegende, heeft men, meen ik, ook uit dezen hoofde, de beste reden, om te mogen vaststellen, dat de Inënting, in de heete Gewesten der Indiën, met een goeden uitslag zal in 't werk gesteld worden, wanneer men, benevens de

(x) Zie het Vde Deel der Verhandelingen van het Zeeuwsch Vlisingsch Genootschap.

de andere vereischte maatregelen, zorg draagt, dat de ingeenten, onder de bewerking, altoos eene vrye en versche lucht genieten.

En voorzeker, opdat ik 'er deze reden nog byvoeg: Waarom zou de Inenting 'er niet gelukken, daar men, buiten twyffel, in die Gewesten, ten minsten in onze Oosterfche Volkplantingen, alle vereischten heeft, welke noodig zyn, om aan de Inenting een goeden uitflag te verzorgen; de vereischte geneesmiddels, de noodige spyzen en dranken, en, 't geen bovenal noodzaaklyk is, kundige en voorzichtige Geneesheeren, of Heelmeesters, die bekwaam zyn, om die bewerking naar vereisch te verrigten, en om de geschiktste maatregels voor te schryven en te doen opvolgen.

Zie daar redenen genoeg, en, zoo ik my niet bedriege, zeer gegronde redenen, om te mogen vaststellen, dat de Inenting in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitflag zal kunnen aangewend worden, als in de Noordelyke Gewesten van Europa. Trouwens! wat is het noodig, 'er meerder redenen voor op te zoeken? Indien de berigten, die ik ontvangen heb, goed zyn,

zyn, heeft de uitkomst reeds begonnen te bevestigen, en tot zekerheid te brengen 't geen ik hier, op goede gronden, meer dan waarschylyk meen gemaakt te hebben.

Men schryft in het laatst van 1778, of in het begin van 1779, uit Batavia: „ De „ Edele Heer CRAAN, Raad van Indiën, heeft onlangs zynen twee Kinderen, met het grootste *succes*, laten inënten; en de Inënting schynt ook tot den Inlander te zullen doordringen. De „ Geneesheer VAN DER STEEGE gaat „ somtyds naar de Bovenlanden, en ent „ aldaar voor niet in. Van alle kanten „ komen zy naar Batavia om te verzoeken, „ dat men hun Geneesmeesters ten platten „ lande zende, om in te enten; men ent „ hun in, en laat hen dan loopen: niemant ziet 'er na om; zy rollen 'er door, „ en tot nog toe is 'er niemand van gestorven; daar 'er veelen door de natuurlijke pokjes omkomen — En waarschylyk is 'er sedert nog al eene menigte ingeënt.

Zoo dit berigt waar is, gelyk ik alle reden heb om te gelooven, schynt het, dat de beäntwoording van de verdere

dere gedeelten dezer Vraage, zoowel als van deszelfs eerste gedeelte, onnodig geworden is. Immers gereedelyk is 'er uit te besluiten, dat men dan, althans te Batavia, reeds eene goede wys van inënten kent, in 't werk gesteld, en, in het doen derzelve de verëischte maatregels en levenswyze in acht genomen heeft. Wanneer men ook alles, wat ik ter beantwoordinge van het eerste gedeelte bygebragt heb, behoorlyk overweegt blykt, 'er genoeg uit, dat men, in de Indiën, geene andere wyze van inënten, en geene andere maatregels en levenswyze behoeft te volgen, als die, welken, in de Noordelyke Gewesten van Europa, en reeds in andere heete Landen, hebben stand gegrepen, en dat die daar, zoowel als elders, met een goed gevolg, zal kunnen aangewend worden.

Dan, om beide die reden, komt het my voor, dat ik, ter beantwoording van de twee overige gedeelten der Vraage volstaan zal kunnen met kortelyk, en alleen by wyze van regelen, op te geven, welke, volgens de nieuwste ondervindingen, de beste en eenvoudigste wyze van inënten zy, en welke maatregels men, in die te verrigten, vooräl

in de Oosterfche Gesten, op in acht te neemen hebbe, op dat zy ook daar met een goeden uitflag gefchiede, dewyl zekerlyk in de Indiën reeds bekend en te bekomen zyn de Werken, waarin men vinden kan 't geen men, tot verder verstand en bevestiging dier Regelen, noodig achten moegt.

§. 8. e. Ter beantwoording van het tweede gedeelte der Vraag, 't welk, benevens de Operatie, of Bewerking der Inëntinge, in zich fchynt te besluiten alles, wat in acht moet genomen worden, voor en tot dat dezelve in 't werk gesteld wordt, zullen, meene ik, de volgende regels voldoende zyn.

I.

De Inënting behoort niet, dan door bekwaame Geneesbeeren, of Heekmeesters, verrigt te worden.

Offchoon de Inënting in zichzelve eene zeer eenvoudige bewerking is, die, in zekere opzigten, door een iinder kan verrigt en bestuurd worden, gaans'er echter

fortyds voorvallen by gepaard, die alle oplettendheid, en zorg van kundige en ervaren Geneesheeren vereischten; waarom zy alleen aan dezulken dient te bevestrouwd te worden, om zeker te zyn, dat zy wel gelukken zal. Wel is waar, zy is meenigvuldigmaalen, schoon door onkundigen in 't werk gesteld, zeer wel uitgevallen; maar, behalven dat die uitkomsten meer geluk dan wysheid zyn, en niets anders bewyzen, als de heilzaamheid en veiligheid dezer Konstbewerking, zoo zyn 'er ook niet dan al te veel voorbeelden, in Engeland, in Holland, en elders, van Inëntingen, die alleen daarom ongelukkig zyn uitgevallen, omdat zy door onbekwaame lieden verrigt waren. 't Is, ter oorzaake van dusdanige voorbeelden, dat de Regering van Rotterdam reeds voorlang verboden heeft, dat de Inënting door iemand anders, dan door gepromoveerde Doctoren zoude verrigt worden, en de Heer ODIER schryft, dat men in Engeland de meeste kwaade gevolgen der Inëntinge, en den belemmerden voortgang dezerg Praktyk veelal daaraan hebbe toe te schryven, dat de Ouders zelve hunnen Kinderen inëntten, en dat onkundige lieden 'er zich mede bemoeijen. Zal derhalven de Inënting in onze Oostersche Volkplantingen met

met een goeden uitslag aangewend worden, en naar wensch doorbreeken, zoo zal men 'er dienen zorg te draagen, dat men dezen Regel niet overtreede; 't geen te meer noodzaakelyk is, omdat men 'er daar, volgens ingekomen berigten, reeds vry los en lugtig mede schynt om te gaan.

't Is best tot de Inënting gezonde onderwerpen te neemen, hoewel zy eenige ongesteldheden niet uitsluit.

De goede uitslag der Inënting hangt zeer veel af van de gesteldheid der onderwerpen; de gezondsten zyn, buiten tegenpraak, de geschikften, waaröm men voorheen niet als gezonde perfoonen inëntte; doch, sedert eenigen tyd, heeft men, (en ik zelf heb, met een goed gevolg, ook lieden, met ligte ongesteldheden behebd, ingeënt. Men acht dit vooräl geoorloofd, en zelfs noodzaakelyk, wanneer het gevaar van besmetting, door een algemeene Epidemie, groot wordt; omdat zwakke en ongestelde Lieden, met de ingeënte Kinderpokjes, als altoos zoo veel ligter zynde, minder ge-

vaar loopen, dan met de natuurlyke. Men heeft ook gevonden, dat de ingeënte, gelyk de natuurlyke Kinderpokjes, in fommige ongesteldheden, in ziekte der oogen, in huidgebreken, in kwynende kwaalen enz., tot een geneesmiddel verstreken (z).

I I I.

Men kan, met een goeden uitslag, in allerlei ouderdom inënten; doch die van boven de twee, tot twaalf, of veertien Jaaren, is de geschiktste.

Men heeft kinderen van allerlei ouderdom, en lieden van zeventig en meer Jaaren, met een goed gevolg, ingeënt. Veele hebben zwaarigheid gemaakt, om kinderen, beneden de twee Jaaren, in te enten, omdat zy, onder het tanden krygen, eene zeer groote geschiktheid tot stuipen hebben; waaröm men oordeelt best te doen, met den Kinderen in de eer-

(z) Zie Proeven over de ingeënte en natuurlyke Kinderpokjes, door den Heer BICKER, in de Verhandelingen van het Zeeuwsch Vlißingsch Genootschap V. Deel.

eerste maanden van hun leeven, of na de twee Jaaren, in te enten. Men acht dat de Inënting het meeste nut aan de menschlyke Maatschappy zou toebrengen, wanneer men algemeen eerstgeborenen inënte, omdat de kinderen 't meest, beneden de twee Jaaren, door de pokjes worden weggerukt. Ik heb Zuigelingen van allerlei ouderdom van 3, 5, 9, en 10 maanden, en verscheiden onder de twee Jaaren ingeënt, zonder eenig kwaad gevolg; en ik heb 'er gehad, die, onder de Inënting, tanden hebben gekregen, en 'er echter zeer wel doorgekomen zyn. In Asië, vooräl in Circassië, is dit algemeen in gebruik, en altoos goed bevonden. De Heer LOCHER (a) heeft ook het gefchil, 't welk men daar over in Engeland gevoerd heeft, volkomen beflist door eene meenigte van eerstgeboren Kinderen, met den allergewenschten uitflag, in te enten.

Men zondert ook dien tyd uit, waarin de Meisjes doorgaans de stonden krygen: dat is gewoonlyk na de twaalf of veertien Jaaren; omdat zy dan dikwyls met toeval-

(a) In Observ. pract. circa Inoculationem Variolosum in neonatis institutam.

vallen, of ongesteldheden te worstelen hebben.

I V.

Men kan, in alle tyden van het Jaar, met een goed gevolg, inënten; doch het beste 'er voor is dat saizoen, het welk men, in het algemeen, voor het gezondste houdt, en gevolgelyk, in de Oostersche Gewesten, het drooge saizoen, of den zogenaaunden Winter.

De ondervindingen hebben overal geleerd, dat men, om in te enten, geen tyd van 't Jaar behoeft te ontzien, wanneer 'er eene Epidemie van Kinderziekte begint, of reeds plaats heeft, maar buiten dit is het zekerlyk beter dat saizoen 'er toe te verkiezen, 't welk het koudste en het gezondste is, omdat de koude aan de Inënting voordeelig, en de bykomst van andere ziekte 'er zeer schadelyk voor is.

Ook is het natte saizoen in de Indien 'er te meer nadeelig voor, om dat het altoos rotziekten voorbrengh, en dus de Kinderziekte, welke doorgaans van dien

aart is, zeer verzwaaen zou. Trouwens! de ervaring heeft voorlang geleerd, dat deze plaag, gedurende het natte seizoen, in de heete Gewesten altoos de meeste verwoesting aanregt.

V.

Men moet niet inënten, wanneer 'er andere gevaarlyke Epidemie of doorgaande ziekten regeeren.

De redenen van dezen Regel zyn kennelyk: twee of meer ziekten, ten zelven tyde, in een en het zelfde lighaam, maaken het gevaar zoo veel grooter; echter heb ik een myner Lyderen zeer wel door de Inënting zien komen, schoon hy toevaltig de uitbotting der pokjes en die der Mazelen te gelyk kreeg.

Sommigen hebben gewild, dat men niet moet inënten, als 'er eene Epidemie van Kinderziekte regeert; maar de meesten oordeelen te recht, dat de noodzaaklykheid 'er dan zoo veel te meer toe dringt, als het gevaar, om natuurlyk besmet te worden, in zulk éenen tyd, grooter is; te meer, daar de ondervinding duidelyk heeft

heeft doen zien, dat de konstige besmetting de natuurlyke niet verzwaart; waar om ik ook geene zwaarigheid maake van lieden in te énten, omtrent welken men twyffelt, of zy niet natuurlyk besmet zyn.

V I.

Men moet voor het verblyf der ingeënten eene gezonde plaats verkiezen.

De redenen van dezen Regel zyn uit het bovengemelde openbaar, en deszelfs opvolging is, vooräl op sommige plaatsen, in de Indiën, noodzaaklyk. Batavia, by voorbeeld, zeer ongezond zynde, en zulks van tyd tot tyd meerder wordende, is, gelyk een ieder ligtelyk begrypt, geen geschikt verblyf voor ingeënten, invoege het daar raadzaam is hen op het land te brengen, om eene gezonde en versche lucht te kunnen inademen.

V I I.

Men heeft in gezonde onderwerpen geene andere voorbereiding noodig, dan dat men hen, één of twee da-

D

gen

gen voor de bewerking, een buikzuiverend middel doet inneemen, en zich van dierlyke spyzen, gegifte dranken, en speceryen onthouden laat.

De eerste beoëffenaars van de nieuwe wyze van inënten, een SUTTON, DIMSDALE, WATSON, en anderen, lieten, gedurende tien, twaalf en meer dagen voor de Inënting, hunne Lyders van alle dierlyke voedfels, gegifte dranken, en speceryen zich strengelyk onthouden, en herhaalde reizen door Mercuriaale, en Antimoniaale buiköntlastende middelen sterk afgaan; meenende, dat zy, door deze strenge voorbereiding hun eene gunstiger geschiktheid voor de kinderpokjes bezorgden, het pokgift goedäartiger en de ziekte min gevaarlyk maakten.

Deze meening heeft stand gegreepen, tot de Heer GATTI, de oordeelkundigste Inënter in Frankryk door redeneeringen en proeven, betoogde, dat de gezondheid hier de eenigste vereischte gunstige geschiktheid is; dat gevolglyk de voorbereiding, in gezonde onderwerpen, noodeloos, onnut, ja schadelyk, en somtyds gevaarlyk is, en dat zy in zieken alleen

leen bestaat in dezelve gezond te maaken, en dan, ten aanzien van de Kinderpokjes, geene voorbereiding kan genaamt worden. Na dien tyd heeft men algemeen van die strenge wyze van voorbereiden afgezien: sommigen hebben in 't geheel niet meer voorbereid; edoch anderen, oordeelende dat men niet van het eene uiterste tot het andere moet overslaan; hebben de Voorbereiding korter van duur, en minder streng gemaakt. Deze handelwyze, my de voorzichtigste toeschynende, heb ik mede gevolgd; en ik heb dit te gereeder gedaan, om dat ik duidelyk gezien heb, dat de Suttoniaanen, van wier Inëntingen ik zeer veelen heb bygewoond; door eene strenge onthouding, en vooräl door sterk te purgeeren, hunne Inëntelingen uitermaate verzwakten, zonder de ziekte, wanneer de gestellen ongunstig waren, minder hevig te maaken; terwyl ik sterk twyfelde, of de hevige toevallen, die in sommigen plaats hadden, er niet aan moesten toegeschree- worden: althans de ondervinding heeft my ontwyffelbaar geleerd, dat eene langdurige en strenge voorbereiding, indien zy geen nadeel aanbrengt, ten minste geen voordeel doet, behalven, dat zy altoos lastig, verdrietig, afschrikkende en

verzwakkende is. Ik heb my het best bevonden, met alleen den dag voor de Inënting goed te laten purgeeren door het volgend middel.

R. Manni Calabri. unc. j.
Folior Senn. dr. ij.
Sal. Polychrest.
Sem. Anisi aa. dr. j.
 In funde in S. q. Aq. Colat. unc. vj. adde
Spir. Nitri dulc. dr. j.
Rob Sambuci unc. j.
 M.

Waar van ik volwasfenen alle uuren een theekop laat inneemen, en Kinderen alle uuren een lepel, tot dat zy genoeg afgaan. Sommigen heb ik dat middel tweemaal laten gebruiken, wanneer het beslag op de tong, of de hardheid des buiks my deden denken, dat 'er nog vuiligheden in de ingewanden zaten. — Aan eenigen, by welken ik wormen vermoedde, heb ik het zelfde middel, met byvoeging van twee dragmen van het *semen Santonici*, of het een of ander mercuriaal purgeermiddel toegediend.

Met deze manier van voorbereiden heb ik, in honderden, zeer gelukkig geslaagd, en er nooit het minste ongeval op zien

zien volgen; integendeel, ik heb kennelyk waargenomen, dat alle myne Inëntelingen, op deze wyze voorbereid, gedurende het gantsche beloop der ziekte, veel sterker en vrolyker waren, en ruim zoo gemaklyk 'er door kwamen, als die eene strenge voorbereiding ondergaan hadden. Voor 't overige behoeft ik niet te zeggen, dat men hen, die ziek, koortzig, met verstoppingen bezet, of zeer kwaadsapig zyn, eerst behoort gezond te maaken, voor dat men hun inënt.

VIII.

Na hen dus voorbereid te hebben, ent men hun in, op deze wyze: men steekt de punt van een lancet, even met versche heldere pokstof bevoogtigd, eenigzins schuins, ter lengte van eene of twee liniën, tusschen de huid en opperhuid, aan de buitenzyde van den arm; men laat het eenige oogenblikken vertoeven, waar na men het langzaam, en eenigzins drukkende op de huid, om de stof af te veegen, 'er uitbaalt;

baals; tot welk einde men ook met een vinger zachtjes op de punt van het lancet drukken kan, wanneer het terug gebaald wordt, men laat het wondje, zonder verband of pleister, aan zichzelf over, alleen zorg draagende, dat de etter, door het bembd niet werde afgeveegd, en men doet, om van de besmetting zeker te zyn, gewoonlyk twee zoodanige Inëntingen op iederen arm.

Deze is de nieuwe, eenvoudigste en beste wyze van inënten, die tegenwoordig algemeen in gebruik is, overal zeer gelukkig geöeffend wordt, en die zekerlyk ook in de Oostersche Gewesten, met den besten uitslag zal kunnen aangewend worden. Voor dat deze manier bekend was, verrigtte men de Inënting in dezer voegen: men maakte, met een lancet of mesje, eene insnyding van vyf tot vyftien lijnien lengte, waarin men een met pokstof bevogtigden draad leide, dien men vervolgens met een verband verzekerde, terwyl men dagelyks met de vereischte zalven en pappen de wonde verbond.

Deze oude wyze van inënten was, ge-
lyk men ligtelyk begrypt, voor den Ly-
der affchrikkende en pynlyk, en voor den
Inënter omflagtig en lastig; daarenboven
was zy zeer onzeker. De groote bloeding,
die men verwekte, spoelde niet zelden
de stof af, en maakte de Inënting vrug-
teloos, De groote zwellings, ontsteeking,
en verëtering, die zy dikwyls veroor-
zaakte, beletteden te zien, of de stof ge-
vat hadde, en by dit alles mislukten zy
meenigmaalen. de Heer INGENHOUS,
de beroemde Inënter van de Keizerlyke
Weener Familie, die door de voornaamste
Ryken van Europa gereisd heeft, om zich
van den staat der Inëntinge te onderrich-
ten, heeft my gezegt gevonden te heb-
ben, dat de meeste ongelukken en mis-
lukkingen, te weten van vruchtloos in-
geënt te zyn, van zwaar te pokken, van,
onder de Inënting, te sterven, van de
Kinderziekte, na ingeënt geweest te zyn,
door den natuurlyken weg te krygen, enz.
die hy had gezien en kunnen naargaan,
met de oude wyze van inënten gebeurd
zyn. Dan van alle die ongemakken en
onheilen, is die nieuwe manier bevryd:
zy is noch affchrikkende noch pynlyk,
zeer eenvoudig en gemaklyk, vereis-
schende geen verband: zy veroorzaakt

schier geene bloeding, geene andere zwelling, ontsteeking, of verëtering, als die aan de besmetting eigen is: zy slaat spoedig en duidelyk zien, of de stof gevat hebbe: zy mislukt bykans nooit, en sleept schier nimmermeer kwaade gevolgen naar zich, mits dat men zorgvuldig alles in acht neeme, wat haaren uitslag begunstigen kan; waar toe, behalven de reeds aangewezen en nog aan te wyzen maatregelen behoort:

I Dat men versche, heldere pokstof neem; dat is, zoogenaamde onrype pokstof, of wel dat heldre vogt uit de pokjes, wanneer zy nog blaartjes zyn. Voorheen entte men in met rype pokstof, dat is, die in de pokjes bevat is, als zy dik en tot witte overgegaan is, maar naauwkeurige proeven en waarneemingen hebben geleerd, dat men met onrype stof zekerer en met meer voordeels inënt. Vobr. t overige verkiest men versche pokstof boven oude, die uit afgezonderde pokjes, boven die uit samenvloeiende, die van ingeënte persoonen boven die van de natuurlyke ziekte, en de uit de wondjes, op den 6^{den}, 7^{den} of 8sten dag, boven die uit de pokpuistjes. Ook oordeelt men het best de stof van den eenen in den ander

der in te enten; ten welken einde men hen, dien men inenten zal, in, of dicht by de kamer brengen moet, waarin zy zyn, die reeds de pokjes hebben; zorgdraagende, dat zy niet door den natuurlyken weg besmet worden. Als echter de gelegenheid alle die voorzorgen niet toelaat, kan men zeer wel inenten met rype pokstof, mits die niet genomen zy uit pokjes, die reeds aan het droogen en korstig geworden zyn, omdat de etter, even als de ziekte, tot zekere hoogte gekomen zynde, zyn besmettend vermoegen verliest. Men kan evenwel de pokstof ook overbrengen, 't zy op een lancet gesmeerd, 't zy met draadjes, in dezelve bevogtigd; die men in een zilveren of ivoiren doosje, of in een fleschje doet. Wanneer de stof, op deze wyze overgebracht, te droog geworden is, houdt men die boven den waasfen van warm water, of men doet 'er eenige druppels warm water op, om dezelve vloeibaar te maaken. Men kan dezelve op die manier ook lang bewaaren, en zelfs met brieven verzenden met draaden, die er mede doortrokken, en tuschen een blaasje of goudvlies gelegd zyn, hoewel onde stof nooit zoo werkzaam is, niet zoo zeker vat, en niet zoo schielyk laat blyken, dat zy gevat hebbe.

2. *Dat het lancet met zeer weinig pokstof bevogtigd zy, en men, met het zelve, maar even door de opperhuid heen steekt.*

— Een Atomus van de pokstof is genoeg om te besmetten, en hierom is het allergeringste steekje, mits dat het door de opperhuid heen dringe, voldoende; waar by eenige beroemde Inënters van meening zyn, dat die ziekte minder hevig is, naar maate men met minder pokstof inënt; hoewel de proeven, die ik daar omtrent genomen heb, my reden gegeeven hebben, om zulks niet te gelooven, gelyk andere proeven my ook geleerd hebben, dat men met enkel de pokstof op de huid te smecten, of te wryven, om het maaken van een wondje en de bloeding te ontgaan, geenzins zeker inënt; behalven dat men weinig of geen bloeding verwekt, als men voorzichtig; en niet diep steekt, dat ook noodzaaklyk is, om voort te komen, dat het bloed de pokstof afspoelt.

3. *Dat men aan de buitensyde van den arm inënte.* Schoon men op alle deelen van het lighaam kan inënten, gemerkt is overal opslorpemde vaatjes in onze huid zyn, die de pokstof onder het bloed brengen kunnen, is echter de plaats niet onverschillig. Wegens de prikkeling, plaat-

fely.

felyke ontsteeking en verharding, die somtyds het ingeënte wondje verwekt, verkiest men zoodanig eene, daar geene zintuiglyke deelen, en weinig zenuwen by liggen; wegens de noodzaaklykheid, om het wondje dagelyks te bezigtigen, zoodanig eene, die men met weinig moeite ontblooten kan; en wegens het lidteeken, dat het wondje, en de puistjes, die 'er rondom komen, nalaaten, zoodanig eene, die altoos bedekt is. Het is om deze drie redenen, dat men doorgaans inent op de buitenzyde van den arm, even onder de punt, of inplanting van de *schouderpiet*, (*Musculus Deltoides*); hoewel anderen om dezelve redenen verkiezen in te enteren, by de Mans of Jongens even boven den boord van de hembdsmouw; en, by de Vrouwen, op de gemelde plaats.

4. *Eindelyk, dat men een of twee Inëntingen op iederen arm doe.* Met hoeveel oplettendheid en zorge men ook inent, gebeurt het somtyds, dat de stof niet vab, wanneer de Inënting vruchtloos afloopt; om zulks voor te komen, is het best een of twee Inëntingen op iederen arm te doen; behalven dat ook de wondjes niet zelden verschillende verschynfels geven, en het eene met meer zekerheid de

befmetting laat zien, — dan het ander.

Dezen dan zyn de verëischte maatregelen, om, op de eenvoudigste en zekerste wyze, in te enten: invoegen ik hier mede ook het tweede Lid der Vraag meen beäntwoord te hebben,

§. 9. Om nu, volgens het derde en laatste gedeelte der Vraag, behooryk te kunnen aanwyzen, *welke maatregels de Geneesheer geduurende den loop der ziekte moet in acht neemen, en welke levenswyze den ingeënten voorschryven*, dien ik eerst den loop der ziekte, met haare gewoone en buitengewoone toevallen, kortelyk te beschryven; vermits, naar derzelver aart en verscheidenheid, ook verschillende maatregels moeten in acht genomen worden.

Gewoonlyk draagt de ziekte zich toe op deze wyze. — De Lyder blyft de eerste vyf, zes, of zeven dagen vrolyk en gezond. — Somtyds den eersten, veeltyds den tweeden, by eenigen den derden dag na de Inenting, vindt men het wondje, vooräl wanneer men het met een vergrootglas beschouwd, een weinig opgezet

zet en gerimpeld, en in den omtrek van het zelve een oranjekleurig, of ligtrood-
 verwig ovaal, of rondachtig geregeld om-
 schreven, eenigzins verheven, en op
 het gevoel hardächtig vlakje, dat de vol-
 gende dagen geregeld, en met dezelfde
 gedaante en kleur zich uitbreidt, en waar-
 in eerst eene prikkeling, daarna jeukte, en
 vervolgens pyn ontstaat, die zich, we-
 gens de prikkeling der huidzenuwen, ge-
 duurende den vyfden en zesden dag,
 door den arm verspreidt, en zich in den
 oxel bepaalt, zoo men op den arm, doch
 onder aan de haasfen der knie, zoo men
 op het been ingeënt is; daar zy langfa-
 merhand vermeerdert, en dikwyls eene
 styfte of hardheid voortbrengt, welke
 men voor een zeker en gunstig voortee-
 ken houdt van eene aannaderende uitbot-
 ting en gewenschten voortgang der ziek-
 te; hoewel men fomtyds de pokjes krygt,
 zonder dit toeval gehad te hebben. —

Wanneer deze teekens de vyf of zes eer-
 ste dagen zich niet opdoen, wordt het
 zeer twyffelachtig, of de wondjes gevat
 hebben; of schoon zy in sommigen, na den
 tweeden of derden tot den zevenden of
 agtsten dag stilstaan, eer zy doorwerken,
 wanneer zy eenen schielijken voortgang
 maaken. — Niet zelden ziet men het

een

een of ander toegebragte steekje verdwynen, terwyl de anderen zichtbaar toonen gevat te hebben. — Een geval heb ik gehad, waarin de pokjes door de Inënting zyn voortgebragt, zonder dat ik eenige verandering aan de wondjes, of plaatsen der Inënting bespeurd hebbe: te weten, in een persoon, die, uit vreeze voor de natuurlyke besmetting, een vry langen tyd een zeer strengen diët gehouden had.

Vervolgens ontdekt men, gemeenlyk op den vyfden, zesden, of zevenden dag, aan het wondje een soort van blaartje, even als of men het vel met een heet yzertje gebrand hadde, van eene ongeregelde gedaante, en vervuld met een helder vogt; daar somtyds in den omtrek nog een tweede, derde, of meer blaartjes bykomen, zynde dat het vogt, dat men verkiest, en 't welk dan reeds bekwaam is, om andere Inëntingen te doen.

Onderwyl dat dit blaartje, en een of meer anderen, die 'er somtyds bykomen, zich uitbreiden, beginnen, doorgaans den zevenden, agtsten, of negenden dag, de toevallen der uitbottingkoorts te verſchynen: de Lyder naamlyk gevoelt zich mat

en ongesteld, ligthoofdig, duizelig, lusteloos, ongeduurig, en niet zelden gemelyk; de pols wordt rad en koortzig; hy krygt dorst, hoofd- en lende-pynen, gepaard met huiveringen, die door hitte vervangen worden en zyne tong beslaat: hy krygt een leelyken smaak in zyn mond, en men vindt zyn adem stinkenden, met eenen reuk, die zeer byzonder is, en dien men best door de ondervinding leert kennen, en onderscheiden. By sommigen zyn deze toevallen zoo gering, dat men die naauwlyks bespeuren kan. — Onder den voortgang dier toevallen worden de inentingblaaren grooter en verhevener, en de stof in dezelve wordt dikker, en minder doorschynende; vervolgens worden zy als ingedrukt, met een paarsch, of blaauwachtig vlakje in het midden. Daarna, gewoonlyk den negenden en tienden dag, in eenigen vroeger, in anderen later, breidt de ontfteeking zich uit, doet de armen zwellen, met vermeerdering van pyn, en daar komt, ten zelve tyde, hoewel somtyds vroeger, in den omtrek van het wondje, eene roode, ronde, of ovaale kring, veeltyds ter grootte van eenen schelling, somtyds kleiner en somtyds grooter, zacht en onpynlyk op het aanraaken, in welken rand,

om

om de insnyding, eenige samenvloeiende, of enkele pokpuistjes zich opdoen, die grooter en grooter worden. Vervolgens komen op den elfden, twaalfden, en volgende dagen, de pokjes uit, doorgaans 't eerst aan het aangezicht, daarna aan den hals, op de borst, hier en daar aan het lyf, en aan de ledemaaten.

In sommigen gaat de uitbotting, gelyk de werking der wondjes, traaglyk voort, in anderen schielyk. Het eene pokje komt langen tyd na het ander te voorschyn, of hier en daar ontdekt men 'er verscheiden te gelyk: zy zyn meest altoos afzonderlyke puistjes, en doorgaans klein en niet zeer werkzaam.

Gemeenlyk wordt dan ook het water pokkig, dat is drabbig, of troebel, met een geelächtigen weerfchyn van boven, en met een wit zemelächtig zetsel van onder. — Zoo dra nu de pokjes uitkomen, verdwynen alle de gemelde toevallen, de koorts, hoofdpyen, lustloosheid, enz. de Lyder vindt zich veel beter; de eetlust komt weder, de pokjes worden, gedurende den twaalfden, dertienden, en veertienden dag, ryp, en zyn meest al den zestienden, of zeventienden dag opge-

gedroogd; waarom zy binnen weinige dagen afvallen.

Somtyds ziet men eenige reeds opgekomen pokjes weder verdwynen, en niet zelden droogen zy op, zonder naauwlyks gezwooren te hebben. Vier Inëntelingen heb ik gehad, in welken, na eene geringe uitbotting van schielyk opdroogende en onrype pokpuistjes op den gewoonen tyd, drie of vier dagen laater eene nieuwe uitbotting met de gewoone verschynselen is te voorschyn gekomen, gevolgd van volkomen zweerende pokken.

Het getal der pokjes is doorgaans zeer gering; doch te gelyk zeer verschillende in onderscheiden onderwerpen. In eenige weinigen komen in 't geheel geen pokjes voor den dag; dezen echter, indien alle de andere gemelde verschynsels by hen plaats gehad hebben, kunnen zich even zoo gerust stellen, als anderen, die eene groote meenigte 'er van gehad hebben, gelyk verscheide proeven my geleerd hebben. — In sommigen telt men van 10 tot 50 pokken; in de meesten tusfchen de 50 en 300, 400, of 500; zeer zelden meer.

Eenige weinigen krygen zeer veele en zelfs eenigzins samenvloeiende pokjes, zoo als of zy dezelve door den natuurlyken wég hadden; dezulken moet men voor ongunstige gestellen houden, en byzonder gelukkig achten, dat zy ingeent zyn.

Dit verschil hangt zekerlyk voor een groot gedeelte af van de byzondere gesteldheid des Lyders; doch somtyds ook van de meer of min naauwkeurige in achtneeming der noodige voorschriften, ten aanzien van de leevenswyze en voedfels; waar by men opgemerkt heeft, dat zni-gende Kinderen de meesten, en somtyds over de 1000 pokjes krygen; daar Kinderen van meeder Jaaren 'er gewoonlyk naauwlyks 50 of 100 hebben.

Wanneer 'er minder dan 50 pokjes zyn, heeft de Lyder doorgaans geen merklyke etterkoorts, en blyft welvaaren; doch, als 'er meer zyn, heeft hy gemeenlyk, geduurende eenige uren, een weinig etterkoorts, ongeduurigheid en onpafelykheid; — maar, als het getal der pokjes zeer groot is, draagt de etterkoorts zich toe, even als in afgezonderde natuurlyke pokjes; hoewel zy altoos in re-den

den van het aantal der pokjes , minder heevig en langduurig is.

§. 10.

De buitengewoone toevallen , die zich fomtyds in den loop der ziekte opdoen , en welken te kennen vooräl noodzaaklyk is , om dat zy meer dan de andere en wel eene geneeskundige hulp vereischen , zyn voornaamlyk de volgende.

1. Wanneer de wondjes op de beschrevene wyze zich toedraagen , is men niet alleen zeker , dat de stof gevat hebbe , maar ook dat de ziekte een goeden voortgang en uitkomst hebben zal ; edoch fomtyds gebeurt het , dat die verschynfels , of teekens , waar uit men zulks besluit , naauwlyks kunnen bemerkt worden , wanneer naamlyk de huid , in den omtrek van de wondjes , bleek blyft , weinig of niet opzet , en de Lyder geene jeuking , pyn , of styfheid 'er van gevoelt ; ja , in enkele gevallen , is de verandering in de wondjes den zesden dag nog zoo gering , dat men in twyffel raake , of de besmetting wel gelukt zy . Als zulks plaats heeft , kömt de ziekte doorgaans laater , en is nimmer goedäartig ;

waarom men dit moet trachten te verhoeden.

2. Eene enkele reis gebeurt het, dat 'er, de eerste dagen na de Inënting, een rood uitslag zich opdoet, 't welk aan de mazelen of het roodvonk niet ongelijk is, en by de Engelschen *Raisch* genaamd wordt. Voorheen, toen men de Lyders eene strenge voorbereiding deed ondergaan, had men dikwyls reeds voor de Inënting dat uitslag; doch, na dat men daar van afgezien heeft, ontmoet men het minder: ook is het waarschynlyk niet anders, dan een gevolg van eene langduurige en strenge onthouding van dierlyke, en het gebruik van zuure of ligtverzuurende voedzels, gelyk men des zomers meenigwerf soortgelyk uitslag verneemt in hun, die veele vruchten eeten, en in kraamkinderen, wier moeders zich eenigen tyd van dierlyke spyzen onthouden.

3. Onder de uitbotting gebeurt het somtyds, dat de Lyder zeer ziek wordt, eene hevige koorts, zwaare hoofd- en lendepynen krygt, en vervolgens aangestast wordt van groote benaauwdheden, braakingen, hoofdraaijing en slaapzugt, of ook wel van stuiptrekkingen. Deze
toe-

toevallen veroorzaaken gewoonlyk veel ontsteltenis; doch zyn ligt te overwinnen, wanneer men in tyds de noodige middelen aanwendt.

4. Op het einde van den tyd der uitbotting, komt 'er somtyds een roozig, of ergelyk uitslag voor den dag. Wanneer dit slechts hier en daar op de huid met vlakken verschynt, is 'er niets kwaads van te wachten, en gaat gemeenlyk schielyk weg; maar by wylen verspreidt zich dat uitslag over de geheele huid, en vermengt zich derwyze met de pokpuistjes, dat het den Lyder en Geneesheer beiden ongerust maakt; omdat men moeite heeft, om het van de kwaadaartigste soort van samenvloeiende pokjes te onderscheiden, waar voor men het ook somtyds uit onkunde aangezien, of uit onëerlykheid voor opgegeeven heeft, 't zy om der Inënting te benadeelen, 't zy om voor te wenden, dat men de kunst bezat, om het getal der pokjes te verminderen, en de samenvloeienden in afgezonderde te kunnen veränderen. Het is derhalven noodzaaklyk, dat men dit uitslag van de samenvloeiende pokjes weete te onderkennen, waartoe men de toevallen, die het verzellen, moet raadpleegen. By

dit uitflag is altyd minder koorts, minder hoofd- en lende-pynen, en minder magteloosheid; ook ontdekt men veeltyds hier en daar afzonderlyke puistjes, grooter dan de overigen, en dezen zyn de waare pokjes; daarenboven is het altoos korter van duur, verdwynende in twee of drie dagen, als men het wel behandelt.

§. VII.

De voornaamste Maatregels nu, die de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte, betreklyk de levenswijze, eetregel, en geneesmiddelen, den Lyder moet doen in acht neemen, en die men als een vervolg op de voorgaanden kan aanmerken, zyn de volgende.

I X.

Men moet de Ingeënten, geduurende den loop der ziekte, in eene vrye, versche, koele lucht houden.

De redenen van dezen Regel zyn uit het boven verhandelde genoeg kennelyk; alleen moet ik hier melden de bepaalingen, die dezelve vordert.

Het

Het is niet noodzaaklyk, dat men de Inëntelingen in de open lucht brenge; mits dat men hen in huis, op den duur, eene geduurig ververschte, en, zooveel mogelyk is, koele lucht doe inādemen. Het kan echter niet als goed, dat men hen, op bekwaame tyden, buiten laat wandelen; waar toe in de Indiën de geschiktste tyden zyn de morgen- en avondstonden, wanneer de winden, van de Zee Bergen waaijende, de lucht ververschen, en verkoelen. — De vrees van daar door de besmetting te verspreiden, is meest al ydel. — Wanneer zy echter onder de uitbotting veel koorts, of, na dezelve merklyk etterkoorts hebben mogen, is het best, dat zy zich niet aan de koude blootstellen. — De blootstelling aan eene groote koude is over het algemeen zoo nadeelig, als zy in enkele gevallen voordeelig is. Zy kan de uitwaasfeming beletten; langs dezen weg de koorts verwekken, en de eene ziekte by de andere voegen. Eene onbelemmerde uitwaasfeming is, in de Kinderziekte, van het grootste nut. De open lucht bevordert de uitwaasfeming zeer; en, nadien men in de heete Gewesten over 't algemeen vryer en meer uitwaasfemt, en minder gevaar loopt, dat de uitwaasfeming,

ming, door verwisseling van groote koude met hitte verhinderd worde, geloof ik, dat men de Ingeënten daar veiliger, met beter uitslag in de open lucht zal kunnen laten, dan in de koude noordelyke Gewesten.

Dit een en ander is door den Heer BICKER uitvoerig ontvouwd en be-
toogd, in de meergemelde *Verhandelingen van het Zeeuwsche-Vlissingfche Ge-
nootschap.*

X.

*Men moet de Ingeënten, de gont-
sche ziekte door, van alle dierlyke
spyzen, gegiste dranken, en van
speceryen onthouden, en ben niet
als gegroeide voedsels. en verkoe-
lende dranken maatig laten ge-
bruiken.*

Men verstaat door dierlyke spyzen al-
lerlei vleesch, visch en spek, en men be-
trekt 'er ook onder melk, boter, kaas,
en eijeren; met één woord alles, wat van
dieren komt. Men onthoudt den Inënte-
lingen deze voedsels, omdat zy rotbaar
zyn,

zyn, en de Kinderziekte, uit eigener aart eene rotziekte is, ten minste het meest daar naar overhelt; waarom men hen, vooräl in de heete Gewesten, daar van zal moeten onthouden, vermits daar de rotziekten zoo veel gemeener zyn, en de geschiktheid tot dezelve ook zoo veel grooter is. — Maar, nadien de Kinderziekte somtyds met ontsteeking gepaard gaat, en gemerkt eene sterke koorts, schoon zonder ontsteeking, in dezelve altoos zeer te vreezen is, onthoudt men hen ook van gegiste dranken, bier, wyn, cider, enz. — en van speceryen, of alles, wat verhittende is, vermits deze allen de ontsteeking, de koorts, de pokgisting enz. — zouden vergrooten, en dus de ziekte gevaarlyk maaken. — Men moet hun, om die redenen, geeven alle zuure, of lichtverzuurende spyzen, die der koorts en pokgisting tegengaan en beteugelen; hoedanigen zyn allerlei moeskruiden, boompeul- en aardvruchten, en graangewassen; waar van men, uit de verschillende gewassen, die de byzondere landen der heete Gewesten voortbrengen, eene vrye keus zal mogen maaken; mits men altoos die verkiese, welken men voor licht verteerbaar, en maatig voedende houdt. — Men moet hun, om die redenen, alleen ver-

koelende dranken geeven, waarvan de besten zyn eenvoudig zuiver water, thee-water, met sap van citroenen, of van andere vruchten, zuur-en met suiker zoet-gemaakt, en wei van melk, bereid door de melk, met citroensap, of eenigen wyn gekookt, te laten hotten, 't geen men *wynwei* noemt. — Zoodanig is van 't begin der nieuwe wyze van inënten, het algemeene voorschrift, ten aanzien van den diët geweest, en zoodanig is het zelve nog; hoewel eenige Inënters naderhand, ingevolge hunne proeven en ondervindingen, beweerd hebben, dat men den Inëntelingen ook dagelyks een weinig vleesch, visch, boter, wyn enz. kan toestaan; edoch, de proeven, die ik daarömtrent genomen heb, hebben my doen zien, dat de Inëntelingen met het eeten van die dierlyke spyzen, zieker, koortziger, meer aan stuipen onderhevig, en voller van pokken geworden zyn, en ik denk, dat dit vooräl in de heete Gewesten zou plaats hebben; nogthans geloof ik, dat zy veilig en mischien met nut zullen kunnen gebruiken de gewoone dranken, die men in de Indiën, door gisting, uit Tamarinde, Citroenen, suiker en water, of uit water met wyn bereid, en soortgelyke dranken; gelyk in 't algemeen de wynen daar

daar voordeeliger zyn, dan in de koude Gewesten. — Ligtelyk meen ik, zal een Geneesheer uit dit algemeen voorschrift van dieet kunnen opmaaken, welke byzondere spyzen en dranken hy den Inentelingen, naar de verschillende heete Landen, waar hy zich bevindt, en met voordeel, toestaan kan; waarom ik het onnoodig acht hier 'er een byzonder voorschrift van te geeven. Men kan hen, om 'er iets van te zeggen, laten gebruiken kostgeregten, gebakken, soupes enz. — die men zonder boter, vet, of eijeren, uit moeskruiden, vruchten, graanen, ryst enz. bereidt; gelyk ook allerlei rype verkoelende vruchten, hoedanigen 'er zeer veelerlei soorten in de Indiën zyn, en die natuurlyke dranken, welke de Indiäanen uit vruchten of boomen trekken, de *Toravat*, de *Saguër*, (b) de melk uit de Indiaansche Noot enz; maar men moet zorg draagen, dat zy in het gebruik dezer dranken, en, in het algemeen, van alle voedfels maatig zyn, alzoo de ondervinding geleerd heeft, dat eene onmaatige opvulling der maag voor den Ingeënten zeer na-deelig is.

X I.

(b) De *Saguër* is verhitend en zeer schadelyk; denkelyk zal de Schryver dies kwaade eigenschappen niet gekent hebben. *Noot van het Bataviaasch Genootschap.*

X I.

Men moet den Inëntelingen, gedurende de ziekte, alle vrees en angst beneemen, en hunnen geest, door uitspanningen en bezigheden, af-trekken en vervrolyken.

't Is naauwlyks te zeggen, hoe veel voordeels een gerusten en vrolyken geest toebrengt, om de Kinderziekte wel te doen afloopen; en meenigvuldige onder-vindingen hebben geleerd, dat de droefheid, angst en vooräl de vrees van door die ziekte te zullen sterven, dezelve zeer-verërgert en gevaarlyk maakt: waaröm dees regel vooräl dient in acht genomen te worden by lieden, die tot Jaaren van onderscheid gekomen zynde, voor vreeze vatbaar zyn. Ik heb onder anderen gezien, dat een Jongeling, die voor de kinderpokjes zeer bevreesd was en bleef, onder de Inëntinge zeer ziek werd, en zeer veele min goedaartige pokjes kreeg.

X I I.

Men moet den Inëntelingen, gedurende het gantsche beloop der Inëntin-

tinge, open lyf bezorgen, en den dag voor de uitbotting, een buikontlastend middel ingeeven.

Voor het goed gevolg der Inëntingen, om naamlyk de kinderziekte ligter te maaken, en alle ongevallen voor te komen, is het van zeer veel belang, dat de maag en darmen, byzonder ten tyde der uitbottinge, ontledigd, zuiver en welgesteld zyn; en gevolglyk, dat de Inëntelingen al dien tyd open lyf houden; welk oogmerk men gewoonlyk bereikt, door de moeskruiden en vruchten, die men hen laat eten; doch zoo dezen niet voldoende zyn, door hen een weinig merg van Cassië of van Tamarinde, of Manna te laten inneemen, of door nu en dan een klysteer te zetten; dan, om volkomen zekerheid te hebben, dat de ingewanden ontledigd en zuiver zyn, geeft men hun, den dag voor de uitbotting, dat is doorgaans den zesden dag, een goed purgeermiddel, met oogmerk, om, ten minsten, vyf of zes afgangen te verwekken; waartoe men best gebruikt het middel dat ik §. VIII. heb voorgeschreven.

Men

Men heeft daarenboven goede redenen om te denken, dat men, door zulkéén purgeermiddel, de uitbottingkoorts maagt, en de uitbotting zelve tegenhoudt, ten einde zoo veel minder pokjes te krygen; 't geen ook de reden is, waaróm men voorheen, ten tyde der uitbotting sterk deed purgeeren; maar men heeft hier van afgezien, om dat men vond, dat één zoodanig purgeermiddel daartoe voldoende is, en dat het sterk purgeeren te zeer verzwakt, en somtyds, door het zenuwgestel te sterk te prikkelen, de uitbottingkoorts aanzet, en andere toevallen voortbrengt. Andere Geneesmiddels hebben de Inëntelingen niet noodig, by al dien 'er geene buitengewoone toevallen zich opdoen; en welken zy dan noodig hebben, zal uit de volgende Regelen blyken.

X I I I.

Indien, gedurende de uitbotting, alles wel gaat, gelyk gewoonlyk, moeten de Inëntelingen, in de voorgeschreven leefwyze, en eetregel voortvaaren, en hebben niet noodig eenige Medicynen te gebruiken,

dan

dan alleen nog een buikzuiverend middel, wanneer de pokjes opdroogen.

Het gebeurt niet zelden, dat de Ingeënten, ten tyde der uitbottinge, zeer wel, ten minsten naauwlyks ongesteld zyn; doch gewoonlyk zyn zy dan lusteloos, neergeslagen, slap, ziek en koortzig; dit niet tegenstaande moet men hen dagelykch in de open lucht brengen, en hier te meer op staan, hoe zy zieker en 'er minder toegenegen zyn; want met hen in eene vrye lucht te brengen, worden zy lustiger, sterker en frischer, en de uitbotting wordt 'er door gemaklyk gemaakt, en verhaast; van den eetregel behoeft men ook niet af te wyken; doch, zoo zy geen trek tot eeten hebben, moet men het hun niet opdringen; zoo dra de uitbotting verschynt, komt de eetlust van zelfs weder. — Medicynen hebben zy in dat geval ook niet noodig; genoeg is het, dat zy maatig open syp hebben, en, zoo zy dit niet hebben, moet men het hun verzorgen, door hun wat Manna, of merg van Casse, of zout van Glauber te geeven. Zoo de koorts, met deszelfs toevallen, op dien tyd, wat hevig is kan men

hun

hun een verkoelenden drank geeven, als by voorbeeld.

R. Decoct. Hordei unc. x.
Spirit. Nit. dulc. dr. ij.
Vel Spirit. Vitrioli gt. xij.
Rob. Ribesiorum unc. j.
M.

Om 'er, alle uuren, een theekop van in te neemen; of eene dusdanige Amandelmelk.

R. Sem. Cucum.
 — *Melox aa. unc. ʒ.*
Amygd. dulc. N. x.
Aq. Hordei q. s.
T. L. Q. Emuls. unc. xij.
adde Nitri puri dr. j.
Syr. Violar. unc. j.
M.

Om 'er, alle uuren, een theekop van te gebruiken.

En zoo zy tevens te slaaploos en onrustig zyn, kan men by die Amandelmelk in plaats van *Syr. Violarum*, eene once *Syr. Diacodii* doen, het een en ander regelende naar het onderscheid der Jaaren. — Edoch, gewoonlyk zyn alle die medicynen

nen onnoodig, en, zoo men maar een weinig gedulds oeffent, wyken alle die toevallen van zelfs. Ik heb 'er honderden, met den allergewenschten uitflag, ingeënt, zonder eenig ander geneesmiddel te geeven, dan op den dag van de uitbottingkoorts een purgeermiddel. Men plagt voorheen, voor de uitbotting, tweemaal te laten purgeeren, en den dag na dezelve nog eens, doch men heeft dat herhaald purgeeren onnut en meestäl nadeelig bevonden; alleen geeft men nog, uit voorzorg, wanneer de pokjes opdroogen, een buiköntlastend middel, om het lighaam te zuiveren van pokkige etterstoffen, die in het zelve mogten gebleven zyn, en die, of napokken, of, op de oogen vallende, ontsteeking in dezelve zouden kunnen verwekken, hoewel dit schier nooit by de Inënting gebeurt, en vooräl niet, wanneer 'er, gelyk gewoonlyk, maar weinige pokjes zyn uitgekomen; waaröm ik zulks ook in de meeste gewoone gevallen heb nagelaaten, zonder 'er ooit eenig kwaad gevolg op gezien te hebben.

XIV.

De buitengewoone gevallen §. 10. vereischen, naar het onderscheid der oorzaken, byzondere geneesmiddelen.

In het geval §. 10. N°. 1, zoo het, gelijk somtyds, uit eenen ongestelden staat der eerste wegen ontstaat, geeft men met vrugt het bovengemeld buikzuiverend middel, waar door de ontsteeking en werking der wondjes doorgaans wordt aangezet; doch, zoo het uit zwakheid voortkomt, moet men tot dat einde een hartversterkend geneesmiddel, een weinig wyn, of wynwei, en meerder voedsel, met hoendernat, of iet dergelyks geeven; het welk ook dienstig is, in het geval N°. 2.

Zoo den zevenden of agtsten dag, de teekenen van gevat te hebben, zoo flauw en twyfelächtig zyn, dat men 'er zich, met grond, niets van belooven kan, is het raadzaam op nieuws in te enten; vermits men anders tyd verliest en gevaar loopt van eene natuurlyke besmetting:

ting: ook kan de tweede Inënting nooit kwaad, al had de eerste gevat: doorgaans verdwynt de tweede besmetting, als de eerste begint te werken, of de plaatselijke besmetting wordt gelyktydig met de eerste ryp, zonder andere toevallen voort te brengen.

Het geval N°. 3. ontstaat ook dikwyls uit eene vervuilde en ongestelde maag, wanneer men dezelve terstond zuiveren moet, of, door veel warm water te laten drinken, waarin twee gryn braakwijnsteen gesmolten zyn, of door een scrupel braakwortel, of door het meergemeld buikzuiverend middel te geeven, en dit te herhaalen, als 't noodig is; waar door de Lyder van boven en van onder eenige galstoffen kwyt raakt, of een maatig zweet krygt, 't welk hem schielyk verligt en verbetert. — Edoch, indien in dit geval de koorts zeer hevig, de pols hard en vol, en de slaaperigheid groot zyn, moet men eene aderlaating doen: —

Maar zoo die toevallen, door eene te beslotene of te warme lucht, veroorzaakt zyn, gelyk somwylen gebeurt, moet men den Lyder terstond eene versche koele lucht

lucht bezorgen; 't zy door vensters te openen, 't zy door hem buiten te brengen; door welk middel ik meermaalen ingeënte Kinderen te regt gebragt heb, welken, door die oorzaak, van sterke stui-
pen aangegrepen waren.

In het geval N°. 1, moet de Lyder zich zeer voor koude wachten, zonder zich echter te broeijen, of in het Bed te houden, en een hartversterkend middel, een weinig wynwei, en den boven voorgeschreven verkoelenden drank, met confers van vlier gebruiken; waar door dat uitslag altoos, na twee of drie dagen, gelukkig verdwynt, terwyl de afgezonderde pokjes overblyven, en hunnen loop volbrengen.

Hoe andere buitengewoone toevallen, die, onder den loop der ziekte, of na dezelve, zich kunnen opdoen, gelyk etterkoorts, napokken, ontsteeking der oogen, verzweringen in de wondjes. hardigheden en gezwellen der oorklieren, moeten behandeld worden, acht ik even zoo min noodig hier aan te wyzen, als de wyze, op welke andere bykomende ziekten, die van de Inënting geheel onafhankelyk zyn,

zyn, moeten geneezen worden: een Geneesheer behoort van de geneeswyzen dier toevallen en ziekten kundig te zyn, of over dezelve de Geneeskundige Werken te raadplegen.

PROBERT §. 12.

Hier mede acht ik kortelyk, doch voldoende, aangewezen te hebben, de beste en eenvoudigste wyze van Inënten, benevens de maatregelen, die men in acht moet neemen, om dezelve, met een gewenschten uitslag, in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, te kunnen verrigten. Men zal 'er, waarschynlyk, met een goeden uitslag, veele Inëntingen doen, zonder alle die maatregelen zoo naauwkeurig op te volgen; maar men zal echter weldoen, met zich altoos zoo stiptelyk als mogelyk is, naar dezelve te gedraagen: overtollige zorg schaadt nooit; maar vooräl dan niet, wanneer 'er het leeven van een mensch mede bemoeid is, en een ongelukkig geval, 't welk men aan het verzuim van één of meer dier maatregelen heeft toe te schryven, doet aan de praetyk der Inëntinge zoo veel schade, dat hon-

88 BEANTWOORDING

derden welgelukte gevallen het niet herstellen kunnen.

*Qua Cuspide Vulnus
Senserat, hac eadem Cuspide sensit opem.*

PROPERT.

[Faint, mostly illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. A thick black horizontal bar obscures a portion of the text in the middle.]

ANT-

A N T W O O R D

OP DE

V R A A G

Welke redenen zyn'er, om te mogen vast te stellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitslag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa, alwaar deze kunst reeds zoo verre gevorderd is, dat men op duizend ingeënte perfoonen naauwlyks éenen dooden tellen kan; daar, in tegendeel, volgens de gemaatigtste uitrekeningen, de natuurlyke Kinderziekte van duizend perfoonen, welken zy aantast, een honderd en dertig ten grave sleept.

Dan, vermits de Schriften over de Inënting, in deze Colonie weinig voor handen zyn, welke zou, in deze heete Gewesten, de beste en eenvoudigste manier van Inënting wezen? Welke maatregelen moet de Geneesheer, geduurende den loop der ziekte, in acht nemen, en welk Diëet, of levenswyze, moet hy den Ingeënten voorschryven?

D O O R

PETRUS MATTHYS VAN NIELEN.

Aan welk Antwoord een Zilveren Medaille is toegewezen.

Onder de Zinspreuk:

Simplex Sigillum veri.

INLEIDING.

Het welzyn van Land, en Landgenooten, te behartigen, is eene plicht van ieder welmeenend ingezeten Medeburger. Dan in eene afgelegendste Waereld-oord, de Weetenschappen tot zig te lokken, die het behoud, en de gezondheid der Bewooners bevorderen, en daar door het geluk en voordeel, ten hoogsten kunnen vermeederen eener Volkplantinge, die voor 's Neerlands Bestaan allerdiërbaarst is; ja, door het uitlooven van aanzienlyke Pryzen, ten dien einde mede te deelen in de vrugten van den Arbeid der Geleerden, uit het middenpunt van Europa, kan nie-

niemand beschouwen, dan als eene onderneeming te zyn, die ten hoogsten pryswaardig is. Zodanig is het doelwit van het loflyk **BATAVIAASCH GENOOTSCHAP**, zoo wel als dat van eenige Heeren Leden in 't byzonder, die, door hunne aanmerklyke toelagen, deze Onderneeming niet weinig versterken. Ingenomen door zucht om tot de voldoening aan zodanige loflyke oogmerken, zoo veel in my is, mede te werken, is myn aandagt gevallen op de Beantwoording dier voorstellinge, welke men aan den Hoogwielgeboren Heer Meester **W. VAN HOGENDORP** verschuldigd is. Treffe ik hier in het waare wit, zulks zal my aangenaam zyn; zoo niet, zal ik berusten in die voldoeninge by my zelve, myn plicht als een oprecht Vaderlander volbragt te hebben.

Ik zal noch verheven styl, noch cierlyke uitweidingen in deze Verhandeling aanwenden; maar alleen het waare, klaar, en voor ieder verstaanbaar trachten voor te draagen, en ik twyffele geenzins of dit is ook juist het oogmerk van den pryswaardigen Autheur der voorgestelde Vraag, ten einde de Historie der Inëntinge van de Kinderziekte voor Geletterden

niet alleen, maar ook, en wel voornaamlyk, ten dienste van alle Heelmeesters, die de zorg over de gezondheid der Be-wooners van de Oostersche Landen van onzen Staat aanbevolen is, en die vooral in het geval zyn, eene volledige Beschry-ving dezer Kunstbewerking in hunne Moedertaal te verlangen, van nut te doen zyn.

Op dat ik in orde voortgaa, zal ik de tweeledige verdeeling der Voorstellinge volgen, en ieder Lid afzonderlyk verhandelen. In het eerste Lid worden verzogt de *Redenen, om welken men zoude mogen vaststellen, dat de Inënting der Kinderziekte in de Oostersche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitslag zoude kunnen worden aangewend als in de Noordelyke Gewesten van Europa, enz.* De verdere uitbreiding van dit eerste Lid, beschouw ik als eene bevestiging voor het nut der Inënting, in eene ziekte, die de verbaazendste verwoestingen onder het Menschdom maakt, wanneer zy uit zig zelve of natuurlyk verschynt; en ter aanmoediging, om, waare het mogelijk, door middel van de Inëntinge, deze verwoestingen in de Indiën, na het voorbeeld der Europeaanen voor te ko-
men.

men. De Beantwoording van dit eerste Lid der Vraag, zal het eerste Hoofdstuk dezer Verhandeling uitmaaken.

In het tweede Lid wordt de Beschryving van de *beste en eenyoudigste wyze van Inënten vereischt, nevens alle de maatregelen, die in heete Gewesten daar by dienen in acht genomen te worden?* De Beantwoording dezer voorgestelde punten zal het voorwerp zyn van het tweede Hoofdstuk dezer Verhandeling.

EERSTE HOOFDSTUK.

Alvorens voldoende redenen te kunnen geeven om te mogen vast stellen, dat de *Inënting der Kinderziekte in de Oostersche Volkplantingen van onzen Staat, met even zoo goeden uitslag zoude kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa*, Ichynen vooral in aanmerking te komen, die dingen, welke aldaar, door hunnen invloed op het menschelyk Lighaam, ook hunne betrekking op de gevolgen van de Inëntinge der Kinderziekte kunnen hebben. Niets kan dien

aangaande aangemerkt worden, dat niet behoort tot de zes niet natuurlyke dingen, die, zoo als bekend is, bestaan in de lucht, eeten en drinken, slaapen en waaken, beweging en rust, de gemoedsaandoeningen, de wederhoudingen en ontlastingen; maar geene van dezen zyn 'er dan alleen de lucht of het Climaat uitgezonderd, die niet aan de willekeurige bestiering van den Geneesheer, of van de Zieken onderworpen zyn, en om deze reden in alle Oosterfche Landen, zoo wel als in Europa, naar verëisch van omstandigheden niet zoude kunnen ingerigt worden: zoo kunnen derhalven deze in geenen deele eenige belettende reden omtrent het gelukkig slaagen van de Inenting in de Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat voortbrengen.

Dan de lucht is aan de macht des Geneesheers niet zoo zeer onderworpen: de vreemde Lighaamen, met welken zy, op verschillende wyze, in verschillende Waereld-oorden bezwangerd word, kunnen niet altyd door de machten der Geneeskunde of veranderd of verdreven worden. Het zal derhalven tot ons oogmerk in dit eerste Hoofdstuk dezer Verhandeling volstaan, den aart der lucht of het Climaat in

de verzengde luchtstreek te onderzoeken, deze in vergelyking te brengen met die van Europa, of andere Gewesten in de verzengde luchtstreek zelve, alwaar de Inenting met gelukkig gevolg verrigt word.

Het Climaat in de Oostersche Landen van onzen Staat, is niet alleen zeer verschillend van dat van Europa, maar nog in verscheide *Districten* van dit Waereld-oord zelve. Dit verschil is opgesloten in de Verhevelingen, maar voornaamlyk in den aart der vreemde Lighaamen, met welken de *Atmospheer* meer op eene, dan op eene andere plaats bezwangerd word, en die hunnen oorsprong verschuldigd zyn aan de uitwaasfemingen en dampen van het Aardryk. Het zoude hier niet ongepast zyn de luchtgesteldheid van ieder, immers der voornaamste plaatzen, in 't byzonder te onderzoeken; maar de nuttigheid van deze onderneeminge tot ons voorwerp, aan de uitgestrektheid van den arbeid, zoo min als aan de plaats, die zy in deze Verhandeling zoude inneemen, niet evenredig zynde, komt het my voor, dat de Waarneemingen van den aart des luchtstreeks tusfchen de twee *Tropici* in het algemeen, genoeg zullen kunnen volstaan: want waar eenige Landen

min

min of meer ten opzichte van de luchtstreek schynen te verschillen, is dit verschil alleen af te leiden van het min of meerder eeniger byzonderheden, die doch, in het geene ik over de luchtgesteldheid in het algemeen zal voordraagen, zullen opgesloten zyn.

De gantsche Dampkring in de verzengde luchtstreek, is, en heet en vogtig. De hitte is nogthans aldaar niet aanmerkelyk dan door haare aanhoudenheid; want, volgens de Waarneemingen met den *Thermometer*, is dezelve by de Europeäanen in de Lente en Zomertyd dikwyls zoo hoog gerezen, als in veele *Districten* van de verzengde luchtstreek, die geenzins onder de min heetste gerekend worden: dus vind men aangetekend, dat dezelve in deze heete Gewesten zeldzaam boven negentig graaden ryst, in den allerheetsten tyd. In *Siam* rees hy in de grootste hitte, die geduurende het verblyf van DE BEZE aldaar wierd waargenomen tot agt en zeventig graaden: Op *Malacca*, was hy in den tyd van zeven maanden, meest altyd tuschen zestig en een-en-zeventig, Op de Kust van *Coromandel*, die men onder de heetste van de Indische Landen telt, wierd hy in 't begin van de maand *Juny*

op

op vier en tagtig; maar in het einde van *January*, wanneer het aldaar het minst warm gezegd word te zyn, nog op zestig graaden waargenomen (a). Op *Batavia* rees hy in den jaare 1758. van vier en zeventig tot zeven en tagtig, en in 1759. tot *ultimo Juny*, van een en zeventig tot vyf en tagtig graaden (b). Op *Sumatra* was, gedurende den tyd van een jaar lang, dezelve, des morgens om zes uren, nooit laager als negen en zestig, of hooger als zes en zeventig, maar op den middag liep hy van negen en zeventig tot agt en tagtig, en, ten agt uren 's avonds, van drie en zeventig tot agt en zeventig of tagtig graaden; een enkele reis wierd hy op negentig waargenomen. In het Landschap *Bata*, gelegen onder de *Linie æquinoctiaal*, rees dezelve des morgens tot eenen zestig graaden (c). Vergelykt men deze Waarneemingen met die, welken in de *Wesindiën* gemaakt zyn, zoo bevind men

(a) *Memoires de l'Academie de Sciences de l'An. 1692.* p. 425. & seq. Edit. d'Amsterdam.

(b) Zie de *Waarn. van Doot. KRUEL in de Verh. van de Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem, 6de Deel p. 9-60.*

(c) *Waarn. van CH. MILLER den Zoon, Ph. Transact. vol. 68. p. 1 en algemeene Ned. Letteroeff. eerste Deel. Mengelw. No. 6. p. 267.*

men dezelve, op den duur, niet zeer aanmerklyk te verschillen, mits men daar van uitzondere, die, welke genomen zyn in den jaare 1772 in *Rio Berbice*, wanneer de *Thermometer* aldaar meest al boven de negentig, ja dikwyls tot zes en negentig graaden toe rees (d). Deze hitte, schynt in de nabuurige Colonien van dit Waereld-gewest vry zeldzamer te zyn. Zoo ryst ook in *Europa* de *Thermometer* zeer zeldzaam boven de negentig graaden; de Heer HOLL echter, tekent aan, dien te *Breda* den twintigsten *July* 1778 nog op negentig waargenomen te hebben, en den vier en twintigsten van *Mey* des Jaars 1779. rees hy aldaar reeds tot vyf en tagtig graaden (e).

Maar hoe min ook de hitte van de Landen in de verzengde luchtstreek van die in *Europa* geduurende den Zomer schynt te verschillen, word zy doch door haare meerder aanhoudenheid voor de Inwoonde-

(d) *Waarn. aldaar gedaan door den Weled. Gestr. Hr. P. MASSE en aan de Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen medegeedeeld, door J. C. PALIER, 16de. Deel p. 353.*

(e) *Meteorologische-Waarn. in het Genees- Natuur- en Huishoudkundig Kabinet van den Hr. J. VOEGEN VAN ENGELEN. No. 3. p. 12 en p. 18.*

deren zeer lastig, vooräl in de zogenaamde drooge, tyden of Zomer-Saifoenen. De koude, die in deze tyden geduurende den nacht zig doet voelen, brengt wel eenige tempering voort, maar is dikwyls voor de Bewooners, die 'er zig onvoorzichtig aan blootstellen zeer nadeelig, en de oorzaak van verscheide ziekten, ten deele *rheumaticq* of *catharraal*, ten deele van eenen galächtigen of zelfs rottenden aart. De uitwerkzelen van de koude des nachts, schynen in de Lighaamen, die des daags door de hitte hier sterk aangedaan zyn, zeer gevoelig, offchoon deze koude, volgens den *Thermometer*, in vergelyking van die in *Europa*, des winters, word waargenomen, zeer gering is: dus verhaalt DE BEZE van eenen Franschen Officier, die zyne voeten, door ze geduurende den nacht ontdekt te houden, bevrozen raakten, terwyl de *Thermometer* nogthans niet laager als twee en vyftig graaden was (*f*).

Des onäangezien, worden de drooge tyden als de gezondsten aangemerkt, en wel byzonderlyk ter oorzaake van de verfrischende Zee-winden, die voornaamlyk in deze tyden waaijen, en die niet alleen de

(*f*) Zie het aangehaalde Werk.

de hitte temperen , maar ook de lucht zuiveren van een aantal vergiftige dampen , zoo wel als van die vogtigheid , die in de ogtendstonden , uit den dauw oorspronglyk , dikwyls nog heel laat het Aardryk bevoigtigt , en die wel den Akkerbouw dienstig , maar den Mensch zeer nadelig is , door eene geneigtheid tot verrotting in alle dierlyke Lighaamen , die daar 't meest aan onderworpen zyn , te bevorderen.

Op het drooge Saizoen volgt de Regentyd , die zyn begin neemt , wanneer de Zon , den Evenaar naderende , haare straa-
len meer regt tot het Aardryk nederschiet , en de vogtigheid uit Zeeën , Rivieren , Kreeken , Moerasfen , en uit de Aarde zelve , hemelwaards doet stygeren . De lucht , met deze overtolligheid van vogten beladen , dringt dezelve wede-
ren naar hunnen oorsprong , en berst niet zelden in zulke aanmerklyke Regenvlaagen uit , dat zy het Aardryk zelve , als door eenen anderen Zondvloed schynt te willen verzwelgen . Deze Regen , geduurende eenige maanden aanhoudende , verschaft aan de Bewooners der verzengde luchtstreek verkoeling , en hierom geeft men aan dezen tyd den naam van Winter - Saizoen ;
maar

maar wel zeer ten onrechte, aangezien de hitte, geduurende dezelve, zoo niet meerder, immers niet minder is: en vooräl verdiend deze tyd, als de nadeeligste voor de gezondheid der Bewooners, aangezien te worden; want door eene meerdere graad van vogtigheid, gevoegd by de aanhoudende hitte, verkrygt de Dampkring dan juist die gesteldheid, welke op het allersterkst de verrotting bevordert; daar en boven ontbeeren de Bewooners nu dikwyls die aangenaame verkoeling der Zeevinden: een schadelyke Landwind maakt doorgaans, geduurende al dien tyd, de eenigste beweging in de lucht. Deze Landwind brengt hen aan de schadelyke stoffen, welke de stinkende, rookende, Poelen, Moerasfen, en de Oppervlaktens van verscheiden *Districten*, die min bewoond zyn, daar aan mededeelden, en die niet slegts bestaan in wateragtige dampen, maar ook in venynige uitwaasfemingen, verrotte Insecten, of in de dampen van andere rottende Lighaamen (g): hier toe werken ook mede de dampen der Begraafplaatsen naby, of in de samenwoonningen. Hoe meerder derhalven deze Landwinden gemeen zyn in Landen, die,

of

(g) BONTIUS *de Med. Ind.* p. 33 & seq.

G 2

of zelve, of in hunne nabuurschap, omringd zyn met stinkende Poelen, stilstaande Wateren, Moerasfen, Wildernissen of Begraafplaatsen, hoe zy ongezonder zyn; en het is om verscheide van deze oorzaken, dat het voornaame *Treesoor* van onzen Staat, de Stad *Batavia*, zoo veel ongezonder te bewoonen is, dan alle andere Plaatsen van Neërlands Indische Volkplantingen: *Malacca* is mischien, om het tegendeel, onder de gezondste Oorden van de verzengde luchtstreek te rekenen?

De groote Regen Saïsoenen zyn verdeeld, gelyk de Saïsoenen in het Vaderland; maar zy worden nogthans niet in alle Landen t' zelve, of even regulier, waargenomen: in sommige Landen verschynen zy tweemaal, in anderen eens 's Jaars. In *Siam* stelt men dezelve gewoonlyk te beginnen in *Juny* en te duren tot *October*; te *Malacca* van *July* tot *December*; te *Pondichery* van *October* tot in *January*; te *Batavia* van *November*, tot in *Maart* (h); In *Bengalen* van *Juny* tot *October* (i). Volgens waarneemingen van den Heere THOMAS, viel, gedu-

(h) P. DE BEZE, l. c.

(i) E. IVES *Reize naar de Oostindien*, eerste Deel p. 78.

duurende het Regen-Saifoen, te *Bombai* in den Jaare 1756. van het begin des maands *Mey* tot in het laatst van *October*, hondert en tien duimen en drie ly-nen water (*k*).

Uit het geene ik tot hier toe nopens het Climaat, en deszelfs veranderingen, heb bygebragt, volgt derhalven, 1°. Dat alle Landen van de verzengde luchtstreek en heet en vogtig zyn. 2°. Dat, door den invloed der geduurige hitte en vogtigheid op het Dierlyk Lighaam, de verrotting schielyk bevorderd wordende, de gevolgen van de Inëntinge der Kinderziekte aldaar zoo gelukkig niet schynen te kunnen zyn, als in de Noordelyke Gewesten van *Europa*, alwaar zodanige luchts-gesteldheid vry zeldzaamer is. 3°. Dat dit gevaar allermest is in de Regen-saifoenen, maar het minst wanneer in de drooge tyden sterk Zeewinden waaijen. 4°. Dat, naar maate de Landen hooger, drooger en digter na-by de Zee gelegen zyn, deze gesteldheid om de verrotting te bevorderen, ook minder is; maar dat zulke Landen het allergevaarlykst zyn, die laag van de Zee afgelegen, weinig bewoond of moerasfig, sijn, zool myn voorheen gelyksoortig waar

sk (*) *IVES*, in het zelve Werk, p. 56 & seq. noot

waar veel Begraafplaatsen , of waar de Landwinden zeer gemeen zyn.

Dan , ten einde deze gevolgen , met opzigt tot de Inënting , naar hunne juiste waarde te waardeeren , fchynt niets meerder befliffend te zyn , als de uitkomst der allergemeenst grasfeerende Ziekten waar te neemen. De gemeenste onder dezelve , die in de Landen van de verzengde luchtftreek , aan den invloed van de lucht op het menfchelyk Lighaam worden toegeschreeven , zyn , of heete ontfteeking , of rotziekten , of zulke , die uit verkoudheid behaald worden. Onder de eerften verdienen in den voornaamften rang gefteld te worden , de Ontfteeking , en Galkoortfen , de Rotkoortfen , de gevaarlyke Buikloopen. Men neemt waar , dat de Ontfteeking-ziekten meest in den droogen tyd verfchynen ; maar dat die , welke van eenen rottenden aart zyn , meer gemeen zyn in de Regen - Saifoenen. De Verkoudheid-ziekten zyn aan beide Saifoenen gemeen ; maar zy zyn van eenen veel hardnekkiger aart , en dikwyls gevaarlyk in den Regentyd.

Juist zodanige ziekten zyn het , die men in *Europa* niet zelden ook uit de ver-

verschillende verwiseling der Jaar-Saifoenen ziet voortvloeijen. Wie nu dezelve zorgvuldig met den anderen vergelykt, zal by de uitkomst ontwaaren, het geene de beslissende reden vóór de Inëntingē zal kunnen uitmaaken: hy zal, zegge ik, ontwaaren, dat dezelve noch hardnekiger in de geneezing, noch gevaarlyker of doodlyker in de Landen van de verzengde luchtstreek, als in die van *Europa* zyn, mits zy even kundig behandeld worden. Myne ondervinding in de geneezing van dezelve ziekten, in beide deze Waereld-oorden, heeft my hier in volkomen bevestigd.

Zoo blykt, uit eene Lyst van ziekten, welke door den kundigen Engelschen Heelmeester I V E S, van den 13 *September* 1754. tot den zevenden *November* 1757. dus in drie Jaaren, eene maand en vierentwintig dagen, in verscheide Gast-huizen van de Oost-Indiën wierden waargenomen; dat „ onder een getal van 6062 Zieken „ van 1819, laboreerende aan Buikloop, „ alleen 97 stierven. Aan de Scorbut waren 'er 1103 ziek, en van dezen zyn „ slegts elf gestorven. Aan Koortsen van „ verschillenden aart stierven, van 900, „ 42; en van 547, die aan afgaande „ Koort-

„ Koortfen ziek waren, ftierven 17; aan
 „ de *Rheumatismus*, waren van 103
 „ 12 gestorven; aan ontfteekingen der
 „ Ingewanden waren 83 zieken en van
 „ deze 5 gestorven; van 47, aan de Tee-
 „ ring ziek zynde, ftierven 'er 3. Verders
 „ waren nog ziek aan Gal-colyken 62;
 „ aan het Roodvonk 16; aan Oog-ont-
 „ steeking 24; aan Hoest 24; aan Bloed-
 „ fpuwingen 7; aan Zyde-wee 28; aan
 „ deze allen ftierven 'er 11. Nog labo-
 „ reerden 'er aan Keelöntfteeking 8; aan
 „ Stuipen 5; aan opftopping van de Pis
 „ 3; aan uitflag 6; aan Beroerte een; aan
 „ Aanbeijen 4; aan Schurft 4; aan wor-
 „ men 7; aan Waterzugt 12; aan Graveel
 „ 33; van welke allen 'er flegts een ge-
 „ ftorven is. De overige ziekten be-
 „ ftonden in zwakheden, uit eenigen der
 „ opgenoemde ziekten nagebleven; in
 „ Venus-ziekte en in uitwendige gebre-
 „ ken, die tot ons voorwerp geen be-
 „ trekking hebben (1).”

Uit deze Lyst blykt derhalven, *à poste-
 riori*, dat de heete en vogtige lucht, in
 de Landen van de verzengde luchtstreek,
 geenzins, zulke gevaarlyke uitwerking in
 het

(1) *Het gemelde Werk*, 2de. Deel. p. 296.

het menschelyk Lighaam voortbrengt, als uit eene bespiegelende beschouwinge *a priori* voorzien wordt: in tegendeel, wanneer dezelve vergeleken worden met de Lysten der dooden, onder de ziekten van dezelve Classe in *Europa*, blykt dat derzelve getal veel eer minder, dan meerder is. Als het Climaat geene zoo schadelyke invloed op de ziekten veroorzaakt, dat daar door de geneezing merklyk verhinderd werde, is het niet waarschyglyk, dat het zelve, nopens de gevolgen van de Inënting, eene nadeeliger uitwerking zal hebben. Zie daar reeds eene moed-geevende reden, voor het gelukkig slaagen van deze Kunst-bewerking, in de Oosterfche Volk-plantingen van onzen Staat!

Zoeken wy de oorzaak van zulke gelukkige geneezingen, zoo wel als die, waarom niet meerder Menschen door gevaarlyke ziekten worden aangedaan, in eene lucht-streek, die by aanhoudenheid zodanig tot het bevorderen der verrotting dient? wy zullen die opgesloten vinden in de gewoonte. Het dierlyk Lighaam, by aanhoudenheid door vreemde oorzaaken, hoe schadelyk die ook mogen zyn, aangedaan wordende, gewend zig daar aan al-

lengskens, in diervoegen, dat het zelve eindelyk, als 't waare ongevoelig word voor derzelve uitwerkzelen. De hevigste vergiften, worden aldus zonder nadeel ingenomen: de Turken gebruiken het Heulfap tot eene ongemeene veelheid, om hunnen moed tot ftryden te vermeerderen, daar een of twee gryn volstaat om in die geenen, die daar aan niet gewoon zyn, den flap te verwekken, en alle gevoel te verdooven. Hoe dikwyls ziet men de *Mercurius* niet tot aanmerkelyke giften, zonder eenige uitwerking, toegedient worden, aan die geenen, welke dit middel meermaalen gebruikt hebben? Ja het *Arsenicum*, en een aantal andere Vergiften, worden, door zig voorzichtig en allengskens aan derzelve gebruik te gewennen, onschadelyk ingenomen. De Ingeborenen der Indiën, zoo wel als die, welke zig eenigen tyd aldaar hebben opgehouden, kunnen zodanig aan den invloed van de lucht gewennen, dat zy niet vatbaar zyn voor deszelfs fchadelyke uitwerkzelen. Zodanig is ook het gevoelen van den alom beroemden Hoogleeraar CAMPER, die, om deze reden zelfs, de lucht of heeter of kouder voor de Ingeëntten verfchaft, naar maate zy aan d'een of d'ander gewoon zyn:

zyn : „ want de lucht , zegt Hy , kan „ door zyne hitte noch koude zondi- „ gen : ” haalende , ter bevestiging van zyn gevoelen , de gelukkige gevolgen van de Inëntinge , in de Westindifche Volkplantingen , aan , uit *CONDAMINE* (m). Eens aan dezen invloed gewoon zynde , schynen zy zelfs meerder voor de uitwerkzelen van dezelve bevryd te zyn , dan die van *Europa* , alwaar de geduurige merklyke veranderingen in den Dampkring , zodanige gewoonte niet toestaan. Dan de eerst aankomende in de Landen van de verzengde Luchtfreek , schynen ook daarom van het boven genoemde voorrecht uitgezonderd te zyn ; en het is , om deze reden , ook niet veilig in hen de Inënting te verrigten. Zo schynen ook sommige Landen , alwaar men uit het meerder getal Zieken , zoo wel als uit dat der dooden , derzelver schadelyken invloed op het menschelyk Lighaam kent , minder tot de Inënting geschikt te zyn ; offchoon in *Europa* deze Kunstbewerking , in de allerongezondste plaatzen , met gelukkig ge-

(m) *Diss. de Emolument. & opt. Meth. Infit. Variol. Tolosae ab Acad. Reg. Scientiar. Praemia condecor. An. 1772. cum Epist. ad D. VAN GESSCHER & Animadvers. crit. in Ill. G. L. B. VAN SWIETEN, Groning. ed. 1774. p. 75.*

gevolg verrigt is. Voorts zyn de Regen-Saifoenen, en de tyden, waarin befmettelijke ziekten heerschen, tot het aanwenden van de Inënting te vermyden; niet-tegenstaande dat in *Europa*, in de allergevaarlykste tyden, dezelve niet zelden met goed gevolg verrigt word. Maar alle deze nadeelige omstandigheden worden veiligst ontgaan, door de Inënting niet te verrigten dan in die geenen, die in de Landen van de verzengde luchtstreek geboren zyn, of 'er lang genoeg gewoond hebben om aan den invloed der lucht gewoon te zyn. 2°. Door ze te verrigten op plaatsen, alwaar eene gezonder Landstreek word waargenomen. 3°. Door de gezondste Jaar-Saifoenen daar toe uit te kiezen.

De lucht, in de Oosterfche Volk-plantingen van onzen Staat, vermag dan niets tegen de gelukkige gevolgen van de Inënting, zoo min als die van *Europa*, 't welk door de zorg van bekwaame Geneesheeren of Heelmeesters, niet zoude voorzien, verhoed of verbeterd kunnen worden: en om deze reden derhalven, kan men mag men reeds vast stellen, dat de Inënting der Kinderziekte, in de Oosterfche Volk-plantingen van onzen Staat, met even

zoo goeden uitflag zal kunnen worden aangewend, als in de Noordelyke Gewesten van Europa.

Niets blyft 'er over, dan deze bygebragte redenen, door ondervindingen, in de Inënting zelve, te staaven. Deze ondervindingen voor ieder Landschap van de Oosterfche Volkplantingen by te brengen, bekenne ik niet machtig te zyn, maar daar de Landen, in de verzengde luchtstreek, 't zy bezuiden 't zy benoorden de Linie, gelegen, niet zoo zeer ten opzigte van hun Climaat verschillen, dat dit verschil eenig onvermydbaar nadeel aan de Inënting zoude kunnen toebrengen, zal het volstaan eenige *Districten*, uit dat Waereld-oord, en andere, daar meest naby gelegen, maar vry gevaarlyker, ten opzichte van de Inënting, fchy-nende, als die van de verzengde luchtstreek zelve, aantehaalen, alwaar dezelve met gelukkig gevolg verrigt is.

Niemand, eenigzins ervaaren in de Historiën der Geneeskunde, kan onweetende zyn van de gelukkige gevolgen dezer Kunstbewerkinge in *Bengalen*: zy word aldaar van overlang, inzonderheid door de *Braminen*, met het allergewenscht ge-

gevolg verrigt; ja zoo, dat het niet onwaarschynlyk zy, dat dezelve aldaar zoo lang, en misfchien wel eerder in zwang, geweest is, als by die van *Circasfien*, aan wien men toch meest al het recht van eerste uitvinding toefchryft. Dan wat hier van zy, dit is zeker, dat dezelve in deze Landen verrigt, ja algemeen in gebruik geweest is, alvorens zy by de Geneeskundigen van *Europa* bekend was, of aldaar eenigen invloed had; want zy wierd in den Jaare 1721 allereerst in Engeland bekend, door de loflyke verzekering van de Vrouwe des *Ambassadeurs* MONTAGUE, die haaren Zoon, zes Jaaren oud zynde, in *Constantinopolen* reeds in den Jaare 1717 met gelukkig gevolg had laten inënten (n).

Zoo hebben ook de Chineezen, reeds van over lang, deze Kunst ter afweering van de gevaaren der Kinderziekte gebezigd.

Zeer gelukkig slaagt de Inënting in de Westindiën. „ Dus verhaalt CONDA-
„ MINE, in zyne Reifen naar dit gedeel-
„ te

(n) KIRKPATRICK *The Analysis of Inoculation,*
Uc. p. 39.

4, te van de verzengde luchtstreek, van
 „ eenen Zendeling van der Carmeliter
 „ orde, in den omtrek van *Para* woonen-
 „ de, die, vyftien à twintig Jaaren voor des
 „ Schryvers aankomst aldaar, in eenen
 „ tyd, dat de Kinderziekte in dit Gewest
 „ zeer sterk heerschte, meer als de helft
 „ van zyne Indiäanen, daar aan kwam te
 „ verliezen; maar, door middel van de
 „ *Courant*, het gerugt van de gelukkige
 „ uitkomst der Inënting in *Europa* be-
 „ kend geworden zynde, besloot hy deze
 „ Kunstbewerking te doen verrigten aan
 „ allen, welke de natuurlyke Kinderziekte
 „ nog niet hadden doorgestaan, 't welk
 „ van dat gevolg was, dat alle de overige
 „ behouden bleven. Een ander Zende-
 „ ling, naby de zwarte Kivier zig ophou-
 „ dende, volgde zyn voorbeeld met de-
 „ zelve gelukkige uitkomst. In den tyd,
 „ dat de Schryver zyn verblyf in de Stad
 „ *Para* had, regeerde ook aldaar de na-
 „ tuurlyke Kinderziekte zoo sterk, dat
 „ veele der Indiaanen, of daar door om-
 „ kwamen, of, uit vreeze voor de be-
 „ smetting, van daar weg vlugtten: nog-
 „ thans wierd doch de Inënting niet ver-
 „ rigt, hoe overtuigend ook deszelfs
 „ voordeel uit de aldaar reeds bekende
 „ voorbeelden gebleken was; misfchien,
 „ „ zegt

III BEANTWOORDING

„ zegt de Schryver, omdat de helft der
 „ Indiaanen daar aan nog niet gestorven
 „ was: dan, eenigen tyd daar na, heeft
 „ men in Brieven van *Para* gezien, dat
 „ men tot dit middel wederom was over-
 „ gegaan, en dat deszelfs gevolgen even
 „ gelukkig waren (o).

In een Vertoog, ter aanmoediging tot
 de Inënting, door den beroemden Genees-
 heer BICKER (p), leest men, in een
 daar ingevoegd uittrekzel van eenen Brief,
 van die van het Eiland *St. Eustachius*,
 dat, door middel van de Hollandsche, Hi-
 storische, en andere *Couranten*, was bekend
 gemaakt; „ hoe men op dit Eiland in
 „ eene algemeene beschroomdheid was,
 „ nopens de aanhoudende slagting, die de
 „ Kinderziekte aldaar dagelyks veroor-
 „ zaakte. Dat de Raad, bewogen zyn-
 „ de door de geduurige klagten der Be-
 „ wooners, tot het toestaan eener Kunst-
 „ bewerking, van welke alleen men ver-
 „ trouwde, dat de woede dezer ziekte kon-
 „ de

(o) *Memoires de l'Acad. des Sciences, de l'an. 1745.*
 p. 685 & seq. Ed. d'Amst.

(p) *Vertoog van de voornaamste redenen, welke de In-
 gezetenen van ons Land tot hier toe van de Inënting der
 Kinderpokjes wederhouden, en oorzaak zyn dat deze Prac-
 tyk niet algemeen by ons in gebruik kome, Rotterd. 1777.*
 p. 5 & seq.

„ de gestild worden, de Inënting een begin
 „ nam by een der aanzienlykste Planters;
 „ die voor eerst zyne Kinderen, en in
 „ 't begin eener daar aan volgende week,
 „ alle zyne Negers, die de Kinderziekte
 „ nog niet gehad hadden, daar aan over-
 „ gaf; dat verscheide familien zyn voor-
 „ beeld met eenen allergewenschten uitflag
 „ hebben gevolgd. zoo dat alle, die dezel-
 „ ve ondergaan hadden, slegts weinig ziek,
 „ en, in agt dagen, buiten gevaar waren.

Uit deze aangehaalde Waarneemingen
 blykt derhalven zonneklaar, dat de Inen-
 ting met even goeden uitflag in de ver-
 zengde, als in de getemperde luchtstreek
 verrigt wordt; en dat het onderscheid
 van Climaat niets doet tot deszelfs ge-
 volgen: ik heb de reden hier van te vo-
 ren verklaard; en het is uit dien hoof-
 de, dat ik durve vast stellen, dat de In-
 ënting altyd even gelukkig zal zyn, in
 welke Waereld-oord zy ook verrigt wer-
 de; want, wat betreft de overige der niet
 natuurlyke dingen: deze kan niemand be-
 schouwen, als eenig beletzel te kunnen
 voortbrengen, zoo lang hy niet ontken-
 nen kan, dat wy meester zyn om ons eeten
 en drinken, slaapen en waaken, beweeg-
 ing en rust, naar begeerte te vermeerde-

ren, te verminderen, of byzonderlyk in te rigten; de fchadelyke gemoeds-driften, immers die vrywillig zyn, tegen te gaan, en de wederhoudingen en ontlastingen te bevorderen of te vertraagen.

'Er blyft dan maar alleen over, dat men deze Kunst-bewerking, door alle Landen der Oosterfche Volkplantingen van onzen Staat, algemeenlyk voortzette; dat men, door deszelfs gelukkigen uitflag, allen overtuige, welke verkeerdelyk daar tegen ingenomen zouden kunnen zyn; op dat aldus eene reeks van Leden voor der menfchelyke Maatschappye behouden blyve, die anders ftaat vernield te worden, door eene Ziekte, welke, van wegen de verwoesting, die zy veroorzaakt, in de meeste der Indifche Landen, alzoo boosäarttig, als de Pest word aangezien. Men keere flegts eene oogwenk naar die van de Kaap de goede hoop, wanneer de Inwoonders aldaar door de befmetting der Kinderziekte gedreigd worden.

En, aangezien ik voldoende meene be-
wezen te hebben, dat het onderscheid
van Climaat niets vermag, tegen de ge-
lukkige gevolgen der Inënting, zoo kun-
nen en mogen vryelyk alle de voordee-
len van deze Kunstbewerking in de In-
dië

diën voorzien worden, die men daar van in *Europa* ondervind. Men heeft, uit het verhaal van *CONDAMINE*, zoo wel als uit het uittrekzel van den Brief van het Eiland *St. Eustachius*, de gelukkige uitkomst der Inënting in de West-Indiën gezien: de bekende gewoonte der *Braminen*, nopens deze Kunstbewerking, bevestigen deszelfs uitkomst in de Oost-Indiën. In Turkyën, alwaar de Inënting, van wegen het *Climaat*, al zoo gevaarlyk schynt als in de Indiën, was, onder een getal van 4000 ingeëntte Personen, volgens getuignisse van *Doctor TARRY*, geen éenen, die daar door kwam te sterven, of daar na door de natuurlyke pokjes wierd aangetast, in weerwil dat 'er in denzelven tyd een kwaadaartig soort van pokjes algemeenlyk heerschte (q).

Zoo gelukkig zelfs is in *Europa* de Inënting niet altyd geweest. Dan, wie in 't algemeen den loop der natuurlyke Kinderziekte vergelykt met die, welke op de Inënting volgt, zal geen oogenblik kunnen aarfelen, om de laatste verre boven de eerste te stellen; want, daar de natuurlyke Kinderziekte, behalven de verbaa-

(q) *Ephemerid. Natur. Curiosor. T. 1. p. 157.*

zendste slagting, die zy veroorzaakt, nog een aantal toevallen onderhevig is, die, van wegen de ongemakken van blindheid, verzweringen, ongeneesbaare verstoppen, 't zy in uit- of inwendige deelen, verminktheden, wanftaltige Lidtekens, enz. dezelve gevreesd maaken, ziet men de Ingeëntten, byna zonder eenig toeval, een weinig koorts uitgezonderd, deze ziekte doorloopen: zy worden zelden door de Etterkoorts aangedaan: hunne pokjes zyn, meest al, vry minder, kleinder en minder lastig, vallen eerder af en laten geene vellen na.

Deze redenen, dunkt my, zyn genoeg, om het voordeel van de Inënting aan te toonen, wanneer dezelve eens in de Indiën algemeenlyk staat in-trein gebragt te worden. Maar wie daar over verder onderzoek gelieve te doen, leeze, onder de menigte Schriften, die in verschillende tyden, en in verschillende Oorden van *Europa*, geduurende dat de Inënting aldaar in zwang is, zoo voor als tegen dezelve het licht zien, die van de Geleerden DE HAAN en TRALLES, TISSOT, SCHWENKE, CAMPER, VAN DOEVEREN, BIKKER, CHAIS, NAHUIS en meer anderen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over de beste en eenvoudigste wyze van inënten, in de beete Gewesten; en over de Maatregelen, die de Geneesbeer, geduurende den loop der Ziekte, in acht te neemen beeft, benevens de Leevenswyze, dien by den Ingeënten dient voor te schryven.

An alle deze Voorstellingen zoude kortelyk en volmaakt kunnen voldaan worden, door te wyzen op de manier van inënten, die van over lang door de *Braminen* geoeffend wordt. Deze, in de Gewesten van *Indoſtan*, voor al in *Bengalen* gebezigd, en door eene reeks van ondervindingen bevestigd, ſchynt de beste en geſchiktſte te moeten zyn, niet alleen voor alle Landen der Ooſterſche Volkplantingen van onzen Staat, maar voor die van de ganſche verzengde luchtſtreek.

Dan, ten einde de redenen myner verkiezing op waare gronden der Geneeskunde ſteune, en niet ſlegts op eene ligte

aanneemlykheid, zal ik vooraf in vergelyking brengen de Geneeswyzen, die van over lang in de natuurlyke Kinderziekte zyn aangenomen, zoo wel als die, welke daar na in de Inënting gevolgd worden. Ik zal hier in het voetspoor volgen van den grooten CAMPER, en beginnen met de Leerstellingen, nopens de Kinderziekte, van den Arabifchen Geneesheer RHAZES.

RHAZES, die voor den eerften Schryver word gehouden, welke de Kinderziekte wel beschreven heeft, stelde deszelfs oorzaak in eenen zuur-deeszem, die, reeds door middel van de voortteeling, word medegedeeld, en dan vroeg of laat, maar meest in de Jeugd, het bloed in beweeging brengt, het zelve doet opbruizen, en dus van zyne onzuiverheden, even gelyk in de gistende wynen geschied, zuivert (r).

In het gevoelen zynde, dat men dezen zuur-deeszem konde vernietigen, alvorens daar uit de pokjes ontstonden, of, immers, dat dezelve altyd zoo konde be-
teu-

(r) *Liber de Variolis & Morbilib, arabice & latine; cum aliis nonnullis ejusdem argumenti. Cura, JOHAN, CHANNING, Lond, 1766. C. I. p. 19 & seq.*

teugeld worden, dat de daar uit voort-
spruitende ziekte veel zagter en gemakly-
ker was, raadde hy daar toe aan de Ader-
latingen, in die, welke boven de veertien
Jaaren waren: in die, beneden dezen leef-
tyd, prees hy het gebruik van de kop-
pen. De leefwyze moest geheel en al
verkoelend, de spyzen zuuragtig, de
drank yskoud, en de slaapplaatzen insge-
lyks zoel zyn (s).

Hy stond toe de Soepen van versch
Vleesch, inzonderheid die met zuure
Druivensap bereid wierden, bekend on-
den naam van *Siebadg*, doch beval dezel-
ve van alle vetigheid te zuiveren: dus
wierden ook de jonge tedere Visfchen
niet kwaad geoordeeld.

De drank moest bestaan in klaar Fon-
teinwater. De Zieken moesten veel zuure
wranigé Vrugten gebruiken, en met der-
zelve sap hunne drank vermengen. Die
van eene minder heete gesteldheid,
konde eene drank van *Gort-Savie* en sui-
ker drinken; hy deed de spys ook met
Azyn, met het sap van Linzen, enz. ver-
mengen. „ Hier door, zegt hy, word
„ het

(s) Cap. 5. p. 47-48.

„ het bloed verkoeld en verdikt, en al-
 „ dus deszelfs opbruifing belet, en de uit-
 „ botting der puisten voorgekomen (t).”

Hy pryst ook deze behandeling aan in alle heete en besmettelijke Ziekten; voegt daar verder by het gebruik van de koude baden, vermaant de onthouding van Melk, Wyn, Dadels, Honing en al wat zoet is, zo ook van de spyze genaamd *Isfidbadgad*, die, volgens CHANNING, bestaat uit Vleesch, Ajuin, Olie, Boter en Kaas. Zoo verbiedt hy ook het Vleesch van Schaapen, van zwaare Last-dieren, van Springhaanen, als mede van wilde Vogels, en ook de speceryen en heete zaaden: pryst, byzonderlyk in heete gestellen, de verkoelende Tuingroenten aan, als de Porcelyn, de Malue, Majer, Kawoerden, Komkommers, enz.

De zoete Pompoenen oordeelt hy schadelyk, zoo ook den arbeid, de gewoone baden, het byslaapen, de wandeling, en het Paardryden in de Zon en in het Zand: als nadeelig beschouwde hy ook de stilstaande Wateren, en de Vrugten, of Groentens, die door het bederf, het

vuur

(t) p. 53.

vuur of de zwart genaamd, waren aangedaan.

De Buik moest open gehouden worden, door Pruimensap met suiker, of met Weimelk en suiker: men moest zig zorgvuldig wagten voor Vygen en Druiven: „ voor de Vygen, zegt hy, om dat zy „ puisten maaken, en het overtollige naar „ de huid dryven; voor de Druiven, om „ dat zy het bloed met lucht en wind ver- „ vullen, en aldus tot opbruifing en gisting aanzetten (u).” Als de lucht rot- tend en besmettelyk was, moest het Aangezigt dagelyks gewasfchen worden, met het water van Sandelhout en Campher.

De Schryver gaat daar na over tot de Geneesmiddelen, die de opbruifing van het bloed en de rotting tegen gaan, door het zelve te verkoelen en te verdikken.

Onder dezen telt hy alle de zuuren; den Azyn, het water van *Al-rhaib* (v), het zuur van Citroenen, dat van wrange of onrype Vruchten, als van Druiven, Queeën, Appelen: al wat het bloed zou- de

(u) p. 59.

(v) p. 61.

de kunnen doen stremmen, als de Geleu van jujuban, Linsen, Kool, Coriander, Latuw, Papaver, Endivie, Nagt-schade, *Tebashir* (w), 't zaad van Vlookruid en Campher: roemt een middel, bestaande uit roode Roofsen, *Tebashir*, *Sumac*, *Sem. oxalid. maj. Lent. decoct. Berber. Sem. Portulac. Lact. all. Santal.* en Campher, van het welke men zig moest gewinnen alle morgen eene zekere hoeveelheid te neemen, met eenige zuure Conserf of Syroop, waar van hy een voorbeeld opgeeft: zoo beschryft hy nog een soort van Tabletten of Pillen, uit soortgelyke middelen bestaande: hy roemt ook byzonderlyk de Paarlen-syroop der Indiäanen, schoon deszelfs samenstelling hem onbekend is, en zegt, dat die van de Indiën getuigen, dat, in gevallē negen pokken reeds zyn uitgekomen, de tiende door deszelfs gebruik te rug gehouden word, maar hy geeft nog de Beschryving van eene Syroop aan de hand, die hy betuigt, nopens deszelfs deugd, de Paarlen-syroop der Indiäanen zeer naby te komen, en die met vrugt gegeven kan worden, zoo voor als na de uitbot-

(w) Zie over dit middel de Aanmerking van CHANNING p. 62.

botting van de pokjes, mitsgaders in verscheide ontsteekings- en rotziekten.

Hy getuigt, dat, in die geenen, welke aldus vooraf bereid zyn, de ziekte in diervoegen beteugeld word, dat in hen of geene, of alleen weinig en zeer kleine pokjes geboren worden (x).

Maar, waar de toevallen van de uitbottings-koorts zig openbaaren, beveelt hy met de voorschreeve Geneeswyze omzichtig om te gaan; en byzonderlyk met de middelen, welke het bloed al te zeer zouden kunnen doen stremmen, of in zyne natuurlyke beweging vertraagen; waar toe hy ook brengt de middelen uit het *Opinus* en de *Cicuta*: pryst in dit geval de ruime en herhaalde Aderlaatingen, nevens het gebruik van yskoud water, om het zweeten te bevorderen.

Als de merktekenen van de uitbotting reeds tegenwoordig zyn, tracht hy dezelve te gemoet te komen, door het Lighaam wel te dekken, te wryven, de slaapplaats matig warm te houden, door dikwyls, maar weinig tevens, koud water te doen

(x) p. 75.

doen drinken, het Lighaam te doen badden, in den damp van warm water, en daar na met doeken weder wel af te droogen. Maar, waar de natuur zeer zwak en traag schynt, en geene tekenen van aanmerklyke koorts worden waargenomen, beveelt hy tot sterker uitdryvende middelen over te gaan, in welkers gebruik hy nogthans de grootste omzichtigheid nodig oordeelt. Hy pryst daar toe de warme afkookzels van het zaad van Fenkel, Seldry en foortgelyken, warm te gebruiken; of een aftrekzel van Vygen en Rosynen, alleén of met de voorigete zaam gevoegt, als mede nog een afkookzel uit deze middelen, met byvoeging van Linzen, Tragacanth, Latuw en Saffraan (y).

Ter bevordering van de rypwording, raad hy aan de dampen van warm water, of de stooving met de afkookzels van Camomillen, Violen, Meliloten, Heemst, Zemelen van Wyten-meel, of enkel, of te samen gesteld (z).

Als de pokjes volkomen ryp en groot zyn,

(y) C. 6. p. 89 & seq.

(z) C. 8. p. 131.

zyn , doet hy dezelve openen en met fchoone doeken van hunne etter zuiveren ; raad verders aan dezelve te berooken met de dampen van Roofen , Mirtebladen , Zandelhout , Lis of *Tamariscus* , op dat dezelve te fpoediger tot verdrooging overgaan ; maar als zy bovenmaate vogtig zyn , doet hy de Lyders flaapen op ligte dunne bedden , met Roofen , Ryst of Hirsht-meel gevuld ; en als 'er eenige verzwearingen plaats hebben , raad hy dezelve te bestroijen met de zuiverende en droogende Poejers van Roofen en Mirten , of van Aloës , Wierook en *Sarcocolla* ; zoo geeft hy nog aan de hand de middelen tot fterk zamentrekkende fmeerfels , of een ftooving van den zelven aart , om aan te wenden op de pokjes , die zeer hardnekkig aan de drooging wederstaan (a).

Voor 't overige vind men in dit werk ook de middelen , ter geneezing van byzondere ongemakken , uit het pokvergif aan de Oogen , Ooren , in de Keel en andere deelen ; die , welke tot losfcheiding der korsten , zoo wel als tot verdryving van de nablyvende deelen zyn aangewezen ; nog andere byzonderheden ,

(a) C. 9. p. 133.

raakende het verschil der voorwerpen; de Jaar-Saifoenen, in welken de pokjes grasfeeren, de voedzels, de leiding nopens den afgang, en over de voorzegging, die by den Schryver zelve verdienen nagezien te worden, en ik derhalven, om niet al te langwylig te zyn, zal overflaan.

Uit het aangehaalde blykt genoeg, welke denkbeelden RHAZES, die in de tiende Eeuw leefde, van de Kinderziekte reeds gehad heeft: vergelyken wy zyne Leerstellingen met die, welke zedert dezen Schryver tot heden toe het licht zien, zal men bevinden, dat indedaad zeer weinig veranderingen van gewigt, daar in zyn voorgebragt. Men heeft het denkbeeld van RHAZES, over de oorzaak van de Kinderziekte, belacnen; en voor zynen zuur-deeszem een zeker vergif in de plaats gestelt: een vergif, dat door besmetting of overërving wordt medegedeeld, op dezelve wyze als RHAZES spreekt van zynen zuurdeeszem: een vergif, welks aart men tot hier toe bekend niet te kennen, als in zyne uitwerkzelen, zoo als RHAZES zynen zuur-deeszem: een vergif, dat, zoo als men thans spreekt, in het bloed ontbonden zynde, in het zelve eene snelle beweging, en aldus de
 koorts,

koorts, met verscheide daar aan verknogte toevallen, veroorzaakt: men noemt dan koorts, sneller beweging van het bloed, het geene RHAZES opbruising en gisting noemde: men heeft de tydperken van de Kinderziekte, zoo als de Geneeskundige Historie-Schryver FREIND (*b*) wel aanmerkt, netter verdeeld, de toevallen op meer verlichte natuur- en ontleedkundige gronden fraaijer verklaart, maar nopens de geneeswyze is men voor als nog, immers voor het grootste gedeelte, by de Lesfen van RHAZES gebleven.

Men heeft de verkoelende *Antiphlogistique* Geneeswyze aangeprezen, gedurende het eerste en tweede *stadium* van de Kinderziekte: men heeft door Aderlaatingen, Laxeermiddelen, en Lavementen het geweld van de koorts, en andere toevallen, zoo ook het getal der pokjes trachten voor te komen, of te verminderen; maar de ziekte tot de uitbotting overgegaan, heeft men deze getragt te bevorderen door zweetmiddelen: zodanig was de behandeling van SYDENHAM, BOERHAVE en hunne Navolgers.

Nog

(*b*) *Histoire de la Medecine*, P. 2. p. 106.

Nog heeft men aangemerkt, dat, waar deze ziekte *epidemicq* grasfeerende is, dezelve vooral haare woede oeffent in den Zomer; maar minder des Winters: dat zy allergemeenst begint in de Lente; in den Winter ophoud, om in een volgenden Lentetyd op nieuw te verschynen: dat zy den Mensch in allen ouderdom aandoet, en ook aan beide Sexen gemeen is; maar dat zy te gevaarlyker is, hoe de Zieken bejaarder en sterker zyn; terwyl zy gemaklyker aandoet de Kinderen, Vrouwen en alle, die van eene tedere gesteldheid des Lighaams zyn (c).

Van het tydftip, dat de Inënting bekend wierd, heeft men alle deze Voorschriften ook op dezelve toegepast. Men heeft, alvorens tot deze Kunstbewerking over te gaan, de Zieken begonnen voor te bereiden, door eene manier van leeven, niet zeer verschillende van die, welke RHAZES reeds heeft opgegeeven. Men heeft tot het doen van deze *Operatie* verkiezing gemaakt in de Jaar-Saifoenen en Voorwerpen: in de ziekte heeft men zig niet verwyderd van de Voorschriften, die de Arabische Geneesheer reeds heeft aan de

(c) H. BOERHAAVII *Aphor.* §. 1380.

de hand gegeven: men heeft zelfs gebruik gemaakt van alle zodanige middelen, die den naam hadden in staat te zyn, door eene *specifique* kracht het vernyn der Kinderziekte tegen te gaan, en deszelfs uitwerkzelen aldus te kunnen voorkomen of verminderen. Maar op dat ik alle deze byzonderheden in haar volkomen beslag verhandele, zal ik ieder afzonderlyk beschouwen, en eindelyk daar uit eene verkiezing maaken, welken weg, volgens myne gedagten, als den zekersten zal in te slaan zyn. Ik beginne met de

V E R K I E Z I N G
D E R
V O O R W E R P E N
E N
J A A R - S A I S O E N E N
T O T D E
I N E N T I N G.

De *inflammatoire* hoedanigheid des bloeds, die men onderstelt, voornaamlyk in het eerste tydperk van de Kin-

derziekte, plaats te hebben, heeft gelegenheid gegeven om de sterke volbloedige en heete voorwerpen, als de gevaarlijkste voor deze Ziekte aantezien; en in tegendeel als best geschikt, die van eene aan deze tegen overgestelde Lighaams-gesteltenis. Om de tegenstand van de huid, heeft men nog de Ouden uitgesloten, hoewel hunne koude en slymige gesteldheid van sappen, zegt men, eenigzins schynt te vergoeden, aan het nadeel, dat de tegenstand van de huid doet. Dus luiden de Lesfen van den grooten BOERHAAVE en zynen *Commentator* VAN SWIETEN (d). Deze laatste Schryver heeft daar en boven aangemerkt, dat de Volwasfenen nog van wegen hunne vrées voor de Kinderziekte, niet zelden dezelve gevaarlyker krygen, dan die van eenen tederen ouderdom. „Maar de eertsgeborenen, zegt „hy, offchoon hunne gesteldheid van „Lighaam tot de Kinderziekte meerder „geschikt schynt te zyn, moeten toch „ook gevaarlyk aangemerkt worden, aan „gezien hunne tedere Lighaampjes door „ligte aandoeningen in stuipen verval- „len, zoo als in den tyd, dat de tan- „den voort komen, blykt; behalven, „ dat

(d) *Com. in BOERH. Aphor. Tom. 5. p. 162.*

„ dat zy nog aan een aantal van andere
 „ zieklyke omftandigheden onderwor-
 „ pen zyn, die, van het geboortestip af
 „ tot eenige jaaren toe, nog plaats heb-
 „ ben. ”

Uit deze Aanmerkingen zyn, ten op-
 zichte van de Jaaren, in welken men best
 de Inënting zoude kunnen verrigten, ver-
 schillende gevoelens gesproten.

Die van *Astracan* enten meest äl in
 beneden de zeven jaaren (e).

MATY oordeelt de bekwaamste tyd
 tot de Inënting, onmiddelyk, of immers
 kort, na de geboorte, en beschouwt gee-
 ne der ongemakken, welke de certsgebo-
 renen onderhevig zyn, als bekwaam om
 eenig nadeel toe te brengen (f).

GANDOGER DE FOIGNY, stelt ins-
 gelyks de Inënting in het werk, aanstonds
 na de geboorte, en verders tot dat de
 Kinderen een half Jaar oud zyn: dan, van
 dezen tyd af, ontraad hy dezelve van
 we-

(e) *Biblioth. Angloise*, P. 12. p. 154.

(f) *Medical Observations and Inquiries*, by a *Socie-
 ty of Physicians in London*, vol. 3. p. 288.

wegen de te vreezene toevallen van het tanden krygen, en wel tot dat zy drie en een half Jaar bereiken (g).

LOCHER pryst ook de Inënting kort na de geboorte aan. Deze Schryver heeft, op aanraaden van STORK, dezelve in Jonggeborenen dikwyls expresfelyk beproeft, en daar door ondervonden, dat zy geenzins in deze tedere Voorwerpen gevaarlyk zy; maar in tegendeel, dat, zoo als ook STORK van gevoelen was, deze tyd de beste is: voornaamlyk, omdat, zegt hy, 1°. „ door het ontlasten van „ het *Meconium*, de Kinderen minder aan „ ziekten onderworpen zyn: 2°. dewyl „ in de twee eerfte Jaaren leeftyd, de „ meeste Kinderen aan de natuurlyke „ pokjes fterven: 3°. nadien zy de eerfte „ maanden van hunnen leeftyd meest al „ flaapende doorbrengen, en door uitwendige zaaken niet zoo ligt aangedaan worden: 4°. aangezien zy de Geneesmiddelen veel beter doorzwelgen, dan wanneer zy ouder zyn: 5°. vermits het aangezicht niet wanftaltig word. Van vier en dertig eerstgeborene Kinderen,

(g) *Traité pratique de l'Inoculation, &c. à Namur & à Paris 1766.*

ren, in den tyd van zes weeken inge-
 ònt, en onder welken 'er eenige wa-
 ren, die men flegts eenen dag oud re-
 kende, zyn 'er twee gestorven: het
 eene door een misflag van de Moeder,
 in haar levensregeling; het ander zon-
 der eene klaarblykende oorzaak (h).

PERCIVAL is van tegenftrydige ge-
 dachten: hy heeft zig tegen het gevoelen
 van MATY verzet, en oordeelt, dat men,
 om de ongemakken, aan welken Eerstge-
 borenen onderhevig zyn, dezelve niet,
 dan uit hooge noodzaaklykheid, moet in-
 ènten; ja dat men dan nog moet wagten,
 tot dat het Kind de eerste drie maanden
 van zyne geboorte te boven is, om dat
 het in dien tyd wel het allermeeft aan on-
 gemakken laboreert, en het dan nog te
 vroeg is om iets te vreezen voor het uit-
 komen van de tanden. Hy oordeelt het
 ook niet goed buiten noodzaaklykheid in
 te ènten, zoo lang het Kind zogende is;
 aangezien door middel van het zog, vol-
 gens zyn gevoelen, verscheide ziekten
 van de Minnen aan het Kind kunnen me-
 dededeeld worden; maar verkiest als de

(h) *Observationes practicae circa Inoculationem Variola-
 rum in neo-natis institutum, Vindobon. 1778.*

bekwaamste tyd te stellen , tusfchen de drie en zeven jaaren , in gezonde Kinderen , en tusfchen vier en zeven , in die welke zwak en teer zyn. „ De krachten „ der natuur , zegt hy , zyn dan fterk „ genoeg , de uitwaasfeming gefchied „ vry en overvloedig , de aandoenlykheid „ van 't Lighaam is veel verminderd , de „ Ingewanden zyn gezond en fterk en „ zonder verftoppingen , de geest , fchoon „ werkzaam en vlug , word door geen ge- „ moedsaandoeningen geftoord ; de be- „ kleedzelen hebben eene behoorlyke „ dunheid , en de vezelen zyn noch te „ ftrak noch te flap , voor de uitbottin- „ ge der pokstoffen (i)

DIMSDALE , die voor de vermaard- fte der Inënters gehouden wordt , heeft waargenomen , dat jonge Kinderen , door de Inënting meerder puisten krygen , dan die , welke ouder zyn ; en om deze reden oordeelt hy de Inënting niet goed , voor het tweede Jaar na hunne geboorte (k).

Van

(i) *On the Disadvantages, which attend the Inoculation of Childern in early infancy, Lond. 1768.*

(k) *The present Method of Inoculating for the Small-Pox. &c.*

Van het zelve gevoelen is de geleerde SCHWENKE (1).

De schrandere Hoogleeraar VAN DOEVEREN heeft, even als DIMSDALE, waargenomen het meerder getal van pokjes, waar aan Jonggeborenen onderhevig zyn; en schryft het zelve toe aan de broeijing van het bakeren. Deze Geleerde is ook van gevoelen dat het best zy, den tyd, waar in de Kinderen aan de ongemakken van hunnen eersten leeftyd onderworpen zyn, voorby te laten gaan, offchoon hy de Inënting, in dien tyd, met gewenscht gevolg verrigt heeft (m).

De beroemde Hoogleeraar CAMPER, oordeelt het verschil van de Jaaren wel niets tot het wel slaagen van de Inënting te doen, maar heeft echter ook opgemerkt, dat zogende Kinderen somtyds duizend puisten krygen, daar andere, van dezelve gesteldheid des Lighaams, en twee Jaaren oud zynde, 'er alleen drie of vier of tien kregen; en de toevallen, als de

(1) Zie zynen Brief aan den Geleerden E. SANDIFORT, in de Genees- en Natuurkundige Biblioth. T. 6. p. 649.

(m) In een Brief aan denzelve, in het zelve Werk, T. 7. p. 174.

zwellling van het aangezicht, van de handen, enz. kwyling en etterkoorts, hier aan evenredig stellende, verkiest hy de Eerstgeborenen, en die beneden het Jaar zyn, daar van uit te zonderen; dan tot vier Jaaren met de Inënting te wagten, oordeelt hy niet goed, en vraagt, hoe men dan de besmetting der natuurlyke Kinderziekte zal voorkomen (n)?

Na deze Lyst van byzondere gedachten der voornaamste Mannen, die over de Inënting geschreven hebben, nopens den tyd voor de Kinderen, in welken zy best zouden kunnen ingeënt worden, blykt, dat de meesten daar heen hellen, om den eersten leeftyd, in welke zy aan verscheide ongemakken onderworpen zyn, te laten voorbygaan: myn gevoelen derhalven is, dezen tyd te doen strekken tot de uitbotting van de tanden volkomen is: aldus vermyd men zig bloot te stellen aan toevallen, die men verkeerdelyk somtyds aan de Inënting toeschryft, maar die doch ook niet zelden door dezelve, of aangezet, of wezendlyk, en alleen daar door veroorzaakt worden, terwyl men de Kinderen nog genoeg bevryd voor de natuurlyke be-

(n) In het de voren aangehaalde Werk, p. 73.

besmetting. Evenwel, in gevalle de natuurlyke Kinderziekte heersche, of in eene zelfde Familie of Huisgezin, een of meerder, 't zy aan de natuurlyke, 't zy aan de ingeënte pokjes ziek zyn, en zig hier Jonggeborenen bevinden, kan en mag men die ook vryelyk inënten; aangezien zy door de natuurlyke besmetting gedreigd worden, die altyd veel gevaarlyker is, en men van eene andere zyde gezien heeft, dat ook dezelve de Inënting gelukkig kunnen doorstaan. Het zog van de Minnen kan, verre van nadeelig te zyn, door eene goede leefwyze aan hen voor te schryven, zeer geschikt gemaakt worden, om te voldoen aan alle de aanwyzingen van de Inënting, en dus vergoeden aan de Geneesmiddelen, die de Zuigelingen toch moeilyk sliken. De ondervinding heeft het geene ik hier voordraage bekrachtigt.

De Volwasfenen kunnen in allerleyen ouderdom vryelyk ingeënt worden. DIMSDALE heeft de Inënting met goed gevolg verrigt in Lieden van zeventig, en MURRAY in die van boven de tagtig Jaaren. Men ziet dus dat de Leer van den Grooten BOERHAAVE, ten opzichte van de min of meerder moeilykheid in

de Kinderziekte, naar maate van den ouderdom, niet doorgaat; ja in tegendeel, dat die, welke van dezen verlichten Man, als de beste voorwerpen beschouwd worden, juist aan de meeste gevaaren zyn blootgesteld, en *vice versa*.

Altyd is het best, gezonde Gestellen tot de Inënting te verkiezen; dan, waar men voor de natuurlyke besmetting bevrees is, mogen ook vryelyk ingeënt worden die geenen, die eenige ongemakken onderworpen zyn, of zieklyk beschouwd worden; want, zoo als ook de Geleerde SCHWENKE van de Kinderen aanmerkt (o), als dan is het beter in te ënten, en hen eene ziekte te verschaffen, waar door zy veel minder gevaar van sterven zullen loopen, en die meest al de overige Ziektens niet verergerd, maar somtyds eerder verbeterd.

Zoo merkt ANDREW, in eenen Brief aan WILMOT aan (p), dat in een Meisje, dat de schurft had, en de pokjes kreeg, geduurende deze laatste ziekte, de schurft

(o) In den Brief te voren gemeld.

(p) *The Practice of Inoculation impartially considered, &c.*

schurft verdween; maar na de pokjes geneezen waren, verscheen nogthans de schurft weder. SCHULTZ heeft gevonden, dat Menschen, die kort te voren eene tusfschenposende koorts gehad hadden, zoo veel te gemaklyker ingeënt zyn; maar heeft tevens gezien, dat zoo eene koorts somtyds in plaats van de Etterkoorts verscheenen is; en in anderen, dat dezelve verdween, zoo dra de pokjes te voorschyn kwamen. Deze Schryver heeft met gelukkig gevolg ingeënt een Kind, dat aan de Engelsche Ziekte laboreerde, zoo wel als die geen, welke aan de Venusziekte kwynden (q). Veele, die de Scheurbuik, of de Kliergezwellen, hadden, zyn zoo wel als andere, die aan de Jigt en aan de Teering laboreerden, met vrugt ingeënt door DIMSDALE (r). De Hoogleeraar CAMPER heeft, zonder eenige voorbereiding, met goed gevolg de Inënting verrigt aan Kinderen, met de Spieren, Ventosen en met Dauw worm bezet (s).

Volgens G. FORGNY, moeten Meisjes,

(q) *Genees- en Natuurkand. Bibl. van den Geleerden Heere E. SANDIFORT, T. 5. p. 828. & seq.*

(r) *Zie het voren aangehaalde Werk.*

(s) *Het voorgeselde Werk p. 59--60.*

jes, zoo min als Jongelingen, in den tyd dat zy huuwbaar worden, zig aan de Inënting overgeeven (*t*): zoo word ook den tyd, in welken de Vrouwen of Vrysters hunne Maandftonden hebben ontraaden; dan waar dezelve, fttaande de pokjes, overkwamen, hebben zy nimmer nadeel toegebracht, om welke reden de Hoogleeraar CAMPER geene zwaarigheid maakt, immers in gevallen, waar men voor de natuurlyke befmetting bevreesd is, in te ënten, alvorens dezelve geëindigd zyn (*u*). In zwangere Vrouwen, hebben DIMSDALE en anderen, de Inënting met goedgevolg verrigt (*v*): buiten vrees voor de natuurlyke befmetting is het echter beter dezen tyd te ontgaan. Minnen zyn, te gelyk met hunne Zuigelingen, door den Hoogleeraar CAMPER ingeënt met gelukkig gevolg; alleen raad hy aan, geduurende den tyd, dat de koorts van uitbottinge tegenwoordig is, het Kind de Borst te onthouden (*w*).

Van alle Voorwerpen zyn 'er geene, die beter voor de Inëntinge gefchikt zyn, als

(*t*) *Het aangehaalde Werk.*

(*u*) p. 75.

(*v*) *In het Werk van dezen Schryver te voren gemeld.*

(*w*) p. 77.

als die, welker huid doorschynend, bloezend, poezelig en zagt is; en geene gevaarlyker dan die, wier dikke en taaije huid de natuurlyke doorwaasfeming fomtyds vermindert of belet. Zoo heeft CON-DAMINE waargenomen, dat de Bos-Indiäanen, die hunne Lighaamen sterk verwen met *Roucou*, zelden van de natuurlyke Kinderziekte geneezen, terwyl andere, wier Lighaamen aldus niet besmeerd zyn, dezelve gelukkig doorstaan (x). Hy schryft dit niet ten onrecht alleen toe aan de belette doorwaasfeming van de Huid. De geleerde BICKER (y) heeft de gemelde huidshoedanigheid opgegeven, als een teken, waar uit men de graad der Kinderziekte voorzeggen kan; en de Hoogleeraar CAMPER (z), getuigt in deze voorzegging nooit gemist, en daar uit het min of meerder getal der pokjes, die uit de Inënting stonden te volgen, altyd voorzien te hebben: zoo heeft ook SCHULTS (a) aangemerkt, dat vette

Men-

(x) *Memoires de l'Acad. des Sciences, de l'an. 1745. Ed. d'Amsterd.*

(y) Zie TYSSOTS Raadg. vertaald, derde druk p. 601.

(z) *Het voren gemelde Werk, p. 50.*

(a) Zie de *Natuur- en Geneeskundige Bibl. van den geleerden E. SANDIFORT, T. 5. p. 828.*

Menschen , meest äl goedaartige pokjes krygen , en daarom met gelukkig vooruitzicht kunnen ingeënt worden.

De manier van leven doet weinig of niets tot den aart van de Kinderziekte ; en de Voedzels kunnen , zoo min als het Climaat , eenige veranderingen daar in te weeg brengen ; want , zo als de Hoogleeraar CAMPER ook aanmerkt , ontdekt men , in Volkeren van allerleyen aart en leefwyze , de merktekenen van goed en kwaadaartig soort van pokjes (*b*). Ryken en Armen , zyn aan beide soorten onderworpen , zoo wel als de Volkeren van allerleye Waereld-oorden , hoe verschillend ook hunne leefwyze is . Des onaan gezien is het niet raadzaam , de Inënting te doen ondergaan aan die geen , welke sterk aan den drank overgegeven zyn .

Die van Europa verkiezen liefst , voor den tyd der Inënting , den Winter , sommigen nogthans , hebben de Lente verkozen ; maar inzonderheid sluiten zy de Herfst uit , om de verscheide Ziekten , die 'er in dezen tyd heerschen . Uit
het

(*b*) p. 47.

het geen ik te voren over de Luchtsgesteldheid van de verzengde Luchtstreek hebbe bygebragt, is gebleken, dat de drooge tyden aldaar als de gezondsten zyn aan te merken; en het is daarom, dat ik deze voor de Regen-Saifoenen verkieze. Dan, in gevalle 'er besmettelyke Ziektens, die gevaarlyk zyn, en niet de Kinderziekte heersche, oordeele ik het raadzaam, dezen tyd eerst voorby te laaten gaan: de Regen-Saifoenen zyn aan zodanige Ziektens 't meest onderworpen, en daarom voor de Inënting min bekwaam. Maar als de Kinderpokjes algemeen heerschende zyn, mag men vryelyk inënten, zelfs als 'er kwaadaartig soort van pokjes grasfeert. De ondervinding heeft geleerd, dat het gevolg van de Inënting in zulke tyden even gelukkig kan zyn. Het eenigste dat men te vreezen heeft is, dat somtyds de natuurlyke besmetting kan plaats hebben, in die geenen, welke de Inënting ondergaan, en dat derzelve kwaade gevolgen, dan ten onrecht aan deze Kunstbewing kunnen toegeschreven worden. Dan, het nut, dat de Inënting verschaffen zal, door het behouden van een aantal Lyderen, die anders gedreigd worden door de natuurlyke Kinderziekte ten grave te daalen, moet

moet eene vertroosting zyn, ter vergoeding van zodanige valsche beschuldiging.

O   V   E   R

D   E

V O O R B E R E I D I N G.

De Leerstellingen van RHAZES, nopens de voorbehoedende *curatie* der Kinderziekte, hebben eenen invloed gehad, die tot heden niet is uitgewischt. De oorzaak van deze Ziekte, in de opbruifing van het bloed stellende te bestaan, heeft men toevlugt genomen tot alle zodanige middelen, die men bekwaam dacht, om dezelve of voor te komen, of tegen te gaan. SYDENHAM en BOERHAAVE deze oorzaak in de *Inflammatoire* hoedanigheid des bloeds zoekende, verschilden niet veel, nopens de Geneezings-aanwijzingen van RHAZES. Alle middelen, die maar eenigzints in staat kunnen zyn de beweging des bloeds te bedaaren, worden in de voorbereidende geneeswyze der Kinderziekte aangeprezen. Onder dezen worden als de voornaamste genoemd, de Aderlatingen, de verkoelende laxeermiddelen, de Voetbaden, de zuure Geneesmid-

middelen, en de zuurachtige en verkoe-
lende Voedzels; al wat het Lighaam kan
verhitten, of de opbruifing des bloeds
aanzetten, moet zorgvuldig vermyd wor-
den. Vleesch of Visch, en alle derzel-
ver bereidzelen, de Eyeren, Boter, Kaas,
Melk, Olie, den Wyn, alle geestryke
Dranken, zoo wel als de bewegingen
des Lighaams, en de verhittende Ge-
moedsdriften, moeten als zoo veele scha-
delyke dingen aangemerkt worden.

Buiten en behalven deze Leefwyze en
Geneesmiddelen, heeft men getracht te
voldoen aan eene andere aanwyzing,
die bestond in het venyn der pokjes, door
middelen, die men onderstelde eenen' daar
aan tegenstrydigen aart te bezitten, ware
't mogelyk, te vernietigen of onwerk-
zaam te maaken. RHAZES roemde tot
dit einde byzonderlyk op zynen Syroop,
en de Syroop van Paarlen der Indiäanen
(*Syrupus Margaritarum Indorum*). BOER-
HAAVE prees de middelen uit het *Anti-*
monium en de *Mercurialia*, tot het zelve
einde aan: hy gaf de volgende Poeijers,
om 'er alle drie uren een van in te nee-
men, met vier oncen wey: *R. Antimon.*
diaphar. cum Nitr fixo. Dragm. vj Mer-
cur. dulc. Dragm. sem. Sal. Polychr.
IV. DEEL. K Dragm.

Dragm. j. Mix. & Divid. in Pulvereo
XXIV. (c).

Zodanige middelen zyn dan ook in de Voorbereiding tot de Inënting gebezgd.

DIMSDALE (d) pryst daar toe een Poeijer aan, bestaande uit agt grynen *Calomela*, en een agtste gryn van de *Tartarus emeticus*. Hy geeft dit Poeijer aan Volwasfenen om den anderen dag; maar aan jongere Perfoonen, geeft hy minder: zoo gaveri de *Suttoniaanen* de Kwik, fomtyds in zulke sterke giften, dat daar door kwyling ontstond. MURRAY had een Drank in gebruik, die bestond uit Teer-water en *Cicuta* met Campher, Calomel en de Harst van Guajac.

Zoo wierden dan in de Kinderziekte gebezigd dezelve middelen, die als *Specifiquen* in de Venus ziekte geprezen worden: niemand nogthans heeft tot hier toe aangewezen, dat 'er tusichen de venynen van deze tweederleye Ziektens, de
minste

(c) H. BOERHAVI *Acher cum Com. Ill.* VAN SWIETEN, T. 5. in *Materia Med* p 87

(d) Zie het te voren gemelde Werk.

minste overeenkomst zy. Eene reeks van ondervindingen, welke bevestigen, dat niet alleen in allerleyen ouderdom, niet alleen in gezonde, maar zelfs in ziekelijke Voorwerpen, de Inënting, zonder de aanwending van deze middelen, even gelukkig geslaagd is, bewyzen de nutloosheid van derzelve gebruik, en de misgising van den Grooten BOERHAAVE, nopens de Geneezing van de Kinderziekte; ja DIMSDALE zelfs, heeft, volgens zyn eigen getuignis, zulks in de Kunstbewerking van de Inënting ondervonden. WATSON was van gevoelen, dat de Kwikmiddelen de puisten veel eerder vermeerderde; ook heeft HUKSHAM dezelfde dikwyls schadelyk bevonden, en daarom het algemeen gebruik daar van veracht.

Des niet tegenstaande, heeft men doorgaans de gemelde wyze van Voorbereiding gevolgd, en hier mede korter of langer aangehouden. Sommige hebben die geduurende zes, andere vier, andere twee weken, vóór dat zy tot de Kunstbewerking van de Inënting overgingen, in 't werk gesteld. Het is waarschylyk, dat, waar men deze manier van handelen, onverschillig in allerleye soorten van

Voorwerpen geëffent heeft, meer na- dan voordeel daar uit ontstaan is. Verre van daar door de hoedanigheid van het bloed in diervoegen te veranderen, dat een kwaadaartig foort van pokjes verhoed zoude kunnen worden, heeft men veel eer zwakke Voorwerpen daar door afge- mat. en de krachten, die ter ontbinding en uitdryving van de ziekstoffen vereischt wierden, vernietigd: gezonde Gestellen, heeft men vrugteloos gefolterd. De Leerstelling van RHAZES, zoo wel als van zyne Opvolgers, mitsgaders van SYDENHAM en BOERHAAVE, dat de pokjes in haar begin door foortgel, ke midde- len zouden kunnen geneezen worden, zonder uitbotting, is veel eer een dwaal- ling. Waar de krachten vernield worden, heeft men te vreezen, dat zig de ziekstof op inwendige deelen storten, en gevaar- lyke toevallen voortbrengen zal; en dat in deze Ziekte het bloed altyd eene hoe- danigheid van ontsteeking zoude hebben, waar van de drift en taatheid moet tegen gegaan worden door Aderlatingen, La- xeermiddelen, en wat dies meer zy, is ook niet altyd waar. De koorts is dik- wyls niet meer dan vereischt word om de ziekstof volgens den aart en de gewoonte der Ziekte, te ontbinden en uit te dryven,

in welk geval zy niet zonder gevaar, door verzwakkende middelen, verminderd word. Meest al is zy van eenen rotten-den aart, en in dit geval zyn byzonderlyk de Aderlatingen zeer nadeelig. De voorschreve wyze van Voorbereiding, is derhalven tot niets minder bekwaam, als om; in alle gevallen, voor de Inenting, onverschillig voorgeschreven te kunnen worden; en het is zelf niet mogelyk eene wyze van Voorbereiding uit te denken, die in 't algemeen, in alle gevallen, zoude kunnen plaats hebben.

Zoo lang de natuur van het venyn der Kinderziekte niet bekend is, of geene middelen zyn uitgevonden, die dit venyn in z'n natuur zelve bestryden en vernietigen kunnen, zoo lang zegge ik, is het ook beter de Lyders met geene vrugtelooze Geneesmiddelen, noch eene te strenge leefwyze, af te martelen. In tegendeel, zal het vry beter zyn, en met de gelukkigste ondervinding zoo wel als met eene nationale Geneeskunde overeenstemmen, wanneer wy der Zieken gewoonte, en hunne *temperamenten*, gade slaan, en, met opzicht tot derzelver byzonderheden, eene leefwyze voorschryven, die best met dezelve overeen

komt, zonder van eene andere zyde na-
deelig te kunnen zyn.

Ik verwerpe derhalven alle Geneesmid-
delen, in die geenén, welke eene volmaak-
te Gezondheid genieten; en ik achte het
voldoend hen, nopens het gebruik van
hunne Voedzels, matig te doen zyn: de
grove Spyzen, en voor al de Vleesch- en
Visch-Spyzen, de geestryke Dranken en
den Wyn, moeten vermyd worden. Even-
wel, wanneer zy hier aan sterk gewoon
zyn, mag, en moet men zelfs, minder
strengheid gebruiken: het matig gebruik
van onvolwasfen Vleesch, en nu en dan
ook van een weinig Wyn, kan aan dezen
niet zoo veel nadeel toebrengen, als wel
de volkome onthouding.

Het zuiveren van de eerste wegen, al-
vorens de Inënting te verrigten, is al-
tyd goed; byzonderlyk in die geenén, die
hardlyvig zyn. Het volstaat tot dat ein-
de, een of twee maalen, een zagt buikzui-
verend middel te geeven, waar toe de
Pulpa Cassia Tamarindorum, *Prunorum*,
de *Manna*, en de oneenslagtige Laxeer-
zouten, als het *sal Mirabile Glauberi*,
Ebison, en andere soortge'yken, best ge-
schikt zyn. Kinderen, kunnen de *Syrupus*

pus Rosar. v. c. f. Cichor. c. Rheo, of iets dergelyks gebruiken; doch, als zy moeilyk dezelve doorzwellen, is het beter hen een Lavement aan te wenden. Een af-trekzel van Gerst of Gort met Honing, en een weinig Zout vermengd, kan hier toe volstaan.

In de geenen, die men vermoed wormen te hebben, moeten dezelve alvorens de Inenting te ondergaan, vernietigd worden. Het is in dit geval, dat onder anderen ook de Kwik-middelen zyn aange-wezen, en dat derhalven de Poelijers van BOERHAAVE of van DIMSDALE van dienst kunnen zyn.

Andere Ziekten, moeten, of geneezen of verbeterd worden, door middelen, die naar hunnen byzonderen aart en de by-zondere toevallen ook verschillend zyn ingerigt; en het is in het gebruik dier middelen, dat dan ook het voornaame van de Voorbereiding tot de Inenting bestaat.

De Aderlaatingen komen niet dan in volbloedigen, en sterke Voorwerpen, en in de heete Gewesten zelden te pas.

De beweging en rust, slaapen en waa-

ken, mogen geëffend worden naar gewoonte, maar de een en andere kan nogthans zondigen door te veel of te min.

De gemoeds-beweeingen moeten vermyd worden, inzonderheid die droefgeestigheid of gramschap kunnen verwekken. Het byslaapen, behoeft in de Gehuwden niet verboden te worden, mits tot geene onmaatigheid overlaande.

De lucht moet liefst koel zyn, en deszelfs verversching, is ten uitersten noodzaaklyk.

Zodanig is de eenvoudigste, maar tevens, voldoende en beste wyze van Voorbereiding ingerigt: alle verdere ceremonien zyn nutteloos, dikwyls schadelyk, en hunnen oorsprong verschuldigd aan dwaalingen.

De voornaamste en geleerdste Inenters, hebben zig van deze wyze alleen bediend, en met gelukkig gevolg: DIMSDALE zelfs, heeft die in veelen alleen gebezigd, en de uitkomst is even gelukkig geweest, als in de gevallen, waar in hy zyne Poeijers werkstellig maakte.

De Geleerde SCHWENKE (e), die wel eer de manier van Voorbereiding van DIMSDALE volgde, gaf daar na geene Kwik-middelen, dan aan zulken, die hy vermoedde wormen in het gedarnte te hebben. Buiten deze gevallen, bestaat zyne gantsche Voorbereiding, in de onthouding van het dierlyk Voedzel, in het gebruik van Spyzen, uit het ryk der Planten, en in een Buikzuiverend middel, bestaande in een aftrekzel van Sennebladen, met Manna, en een weinig Zout: twee afgangen dagelyks, zegt hy, zyn genoeg, en daar na schikt hy het gebruik van zyne Purgeer-middelen. De beweging, moet volgens dezen Schryver, sterk aangeprezen, maar nooit tot zweetens, of vermoeiens toe, voortgezet worden: zorgvuldig wil hy, dat zig die geene, welke staan ingeënt te worden, wagten in een besloten vertrek te zyn, dat door vuur of door veelheid van Menschen, te warm of te benauwd is; doet dezelve niet warmer kleeden of dekken, dan naar gewoonte, en gebied hen, behalven het Vleesch en Vleefchnat, nog te vermyden alle vette Spyzen, als Boter, Kaas, Olie en soortgelyken, zoo ook den Wyn, alle geest-

(e) Zie zynen Brief te voren gemeld.

geestryke Dranken, Speceryen en aromatique Kruiden. Den tyd, die deze Schryver tot deze Voorbereiding aanwend, is zes dagen of nog korter.

De vermaarde Hoogleeraar CAMPER (f), verwerpt volstrekt alle Voorbereiding. Hy houdt zig liefst by de gewoonte der Zieken: stelt de Inenting in het werk in gezonden, dat is in die, welke noch aan koorts, buikloop of soortgelijke Ziekten laboreeren; verzwakt dan het Lighaam niet door ontlastmiddelen, noch verhit het zelve door Speceryen, al het overige laat Hy aan de natuur over. Noopens de kwynende Ziektens, zegt Hy, „deze komen niet in groote aanmerking; omdat, in gevalle de natuurlyke besmetting den Mensch overvalle, „honderdmaal erger toevallen zullen te vreezen zyn.”

Om het nut der Voorbereiding juist te waardeeren, heb ik in overweeging genomen, het geene men, en in de Ingeëntten, en in die, welke de natuurlyke Kinderziekte heeft aangetast, waarneemt Men heeft, zoo als uit het voor-
gaan-

(f) Zie 's geweldige Werk, 2° 62. (5)

gaande blykt, de Inënting verrigt, zonder eenige Voorbereiding, zonder eenige verandering in de leefwyze, en zy heeft even gelukkig gevolg gehad. Ik heb, in den tyd dat de Kinderziekte zeer sterk heerschte, waargenomen, dat kwaadaartige samenvloeiende pokjes verschenen in die geenen, welke van overlang, uit vreeze voor de besmetting, zig aan eene leefwyze hadden overgegeven, gelyk aan die van de Voorbereiding; terwyl andere, van eene ruwe manier van leeven, het goedaartig soort kreegen. Maar ik heb ook gezien, dat in die, welke vooraf, of in het begin van de uitbottings-koorts, verzuimd hadden den buik te zuiveren, de koorts allerhevigst wierd; dat 'er *Delirium* en andere toevallen verschenen; ja dat de aart van de koorts zelfs eene volkome rottende smetting der vogten deed vreezen; en dat alle deze verschynselen trapsgewys verergerden, zonder dat 'er uitbotting kwam, zoo lang tot dat de eerste wegen, door bekwame Braak- en Purgeermiddelen gezuiverd waren, wanneer den staat des Lyders beterde, en de uitbotting volgde. Zoo heb ik gezien in een Jongeling van omtrent 22 jaaren, dat, alleen door de prikkelende stoffe in de Maag, de uitbotting vertraagt en te rug ge-

gehouden wierd, terwyl de koorts, met geduurige verheffingen, hevige benauwtheden, hitte, nygingen tot braaken, ylhoofdigheid, eene brandende, rasfe, ongelyke en flappe pols, verscheide dagen reeds geduurd had, en nog altyd aanwakkerde; ja zoo, dat ik dezelve veel eerder voor eene waare Rot-koorts, dan voor de Uitbottings-koorts van de Kinderziekte groette. Ik stelde een Braak-middel in 't werk; na deszelfs uitwerking bedaar den de toevallen, en de merktekenen van de pokjes openbaarden zig den anderen dag. Blykt uit deze Waarneeming niet zonne-klaar de nuttigheid van het zuiveren der eerste wegen, in de Voorbereiding van de Inënting, en dat de koorts, waar ze in zulk eenen graad, en met zulke gevaarlyke toevallen verchynt, veel eerder als een belettende, dan als eene uitwerkende oorzaak van de uitbotting moet aangezien worden? Ik kan derhalven, in dit deel der behandeling van de Kinderziekte, niet volkomen toestemmen het gevoelen van den beroemden Hoogleeraar CAMPER, hoe zeer ik de onwaardeerbaare hoedanigheden van dezen Grooten Man met verwondering beschouwe en hoogachte; stellende, dat de Koorts, in welken gtaad die ook verschynel
 altyd

altd als noodzaaklyk moet, aangezien worden, als waarom Hy dezelve niet aanzet door Zweet-middelen, noch vermindert door *Nitrofa*, of Ontlast-middelen; want, zegt hy, wy weeten niet, in welken graad de koorts noodzaaklyk zy, om de Pokstof uit te dryven; waargenomen hebbende, dat eene geweldige koorts slegts twee puisten, en eene gematigde duizend voortbrengt (g).

Zoo heeft my de ondervinding in dezelve *Epidemie* geleerd, wat nut de zorgvuldige onthouding van Vleesch-spyzen, en het gebruik van zuurachtige Geneesmiddelen en Voedzels doet. Verscheide-maalen heb ik het gevaar der ziekte zien vermeerderen, doordien de Zieken onvoorzichtig Vleesch-spyzen, of de Soepen daar van, gebruikten. De puisten wel is waar, wierden hier door niet vermeerderd; maar de aanwakkering van de koorts, ylhoofdigheid en eene overgang der sappen in verrotting, maakten voornaamlyk het gevaar uit. In den tyd van de Etter-koorts, voornaamlyk, kunnen deze Voedzels niet dan ten hoogsten na-deelig zyn, omdat het bloed, van wegen de

(g) In het gemelde Werk, p. 70.

de stoffen, die uit de zweerende pokjes geduurig opgenomen, en met het zelve vermengd worden, dan reeds ten deele bedorven, en in verrotting overhellende word, zelfs in weerwil van de zorgvuldige onthouding dier Voedzels, die de verrotting bevorderen.

De Voedzels, die uit het ryk der Planten en Gewassen genomen worden, en van eenen zuurachtigen aart zyn, gaan deze gevaarlyke ontaarting van het bloed tegen; en hierom zyn de Gort- en Rystspvzen, de Tuingroentens, als Porcelyn, Endyvie, Kool, en soortgelyke, zonder Vleesch of Eyeren gestoofd, of tot Soepen gemaakt, de zuurachtige Vrugten, zoo als in de Indiën de Guajaven, de Oranje-appelen, de Citroenen en Limoenen, alle verdere verkoelende Vrugten, als Meloenen, Bachoves, enz. den Ingeënten in de heete Gewesten, aan te pryzen. Tot hunnen Dorstdrink, kan een ligt afkookzel, van Gort of Ryst vervaardigd, en in het zelve het sap van Limoenen of Citroenen, en voor de smaak een weinig Suiker vermengd worden. De Wey van Melk, of een afkookzel van Zuuring, met Suiker vermengd, kan aan het zelve oogmerk voldoen. In gevalle van zuigende
Kin-

Kinderen, schryft men voortgelyke leefwyze aan de Minnen voor, op dat haar zog aan derzelve aanwyzingen zoude kunnen voldoen.

Ter bevestiging van deze voorschreve leefwyze, gedurende de Kinderziekte, zoude ik verscheide ondervindingen kunnen bybrengen, dan ik achte de volgende alleen genoeg volstaande. Een Vader, met vyf Kinderen, wierden aangedaan door de natuurlyke Kinderpokjes, gedurende de meergemelde *Epidemie*: de eerste was de oudste van zyne Kinderen, en een Meisje; zy kreeg de onderscheide soort, maar zeer talryk, en genas gelukkig, door nauwkeurig te agtervolgen de voorschreve Leefregulen en de Geneesmiddelen tegen de verrotting. Eenige dagen daar na, word de Vader aangetast, die aan eene tamelyk ruuwe Leefwyze gewoon was; hy kreeg de samenvloeiende soort en worstede met hevige toevallen, vooräl gedurende den tyd van de Etterkoorts, maar het gebruik van de mineraale Zuuren, en eindlyk de Koorts-bast, en de *Opiaten*, geholpen nu en dan door de Buikzuiverende middelen, eene Aderlaating, in den tyd dat hy met eene sterke opgezette Pols, zeer hevig en kwaadaartig

tig ylde, mitsgaders zyne gehoorzaamheid in het sterk drinken, van zuurachtige Dorst dranken, deden hem het gevaar te boven komen. De derde was een Zoontje, omtrent tien Jaaren oud, en de vierde een Dogtertje van agt of negen Jaaren: zy wierden omtrent te gelyk aangedaan; kregen beide pokjes in groote veelheid en byna zamenvloeiend; waren, geduurende het gantsche beloop van de Ziekte, zeer slaaperig, en beide wierden zy, gehoorzaam zynde in het agtervolgen van de Geneeskundige bevelen, gered: de vyfde was een Jongetje van omtrent zes Jaaren, zeer gezond en frisch van gestel, ja beter in aanzien, dan alle de overigen; hy werd aangedaan door de onderscheide foort; de koorts was niet heviger als in de anderen; maar van het begin af weigerde hy alle Genees-middelen, zoo wel als eenige Voedzels- of Dorst-dranken te nemen: het was zelfs niet mogelyk iets in hem uitwendig aan te wenden: de natuur derhalven, moest alleen hier aan de vereischtens voldoen; dan zy deed de noodzaaklykheid van de Geneeskunde zien: de pokjes kwamen niet volmaakt uit, veel minder tot verettering, en de hoofdigheid van dit Kind, werd met den dood be-

beloond. De zesde was een Zuigeling: het werd al zoo sterk aangedaan als de vyfde; het nam geene Genees-middelen in; de Moeder onderhield eenen Leefregul meest al van Groentens; maar het was niet mogelyk haar volstrekt buiten de Vleesch-spyzen te houden, doch zy gebruikte dagelyks zuuragtige Dranken, en hield den Buik open met verkoelende Laxeermiddelen: het Kind, dat haar zoogde, genoot de uitwerking dezer voorschriften; het volhardde altyd naar gewoonte te zuigen en herstelde gemaklyk.

Blykt niet uit deze Waarneemingen alderduidelykst, de vrugt van het zuuragtige dieet? van het gebruik der rottingweerende Geneesmiddelen, zoo wel als van de zuivering der eerste wegen? Is 'er zulk eene noodzaaklykheid deze voorschriften te agtervolgen, in de natuurlyke Kinderziekte, zo moet dezelve niet minder nodig geoordeeld worden in die, welke op de Inënting volgt, aangezien 'er tusschen de een en ander geen verschil is, als in de graad van hevigheid. De *Braminen* enten in *Bengalen*, om geene andere reden zoo veel gelukkiger in, als de Europeesche Geneesheeren aldaar, dan om dat de eerste, 't zy uit een beginsel van Gods-

dienst, 't zy overtuigd van de noodzaaklykheid, door hunne ondervindingen, den Ingeënten alle Vleesch - spyzen verbieden, daar de laatste geenzins zoo naauw op zien. Maar om in de Voorbereiding ook te ontzeggen het gebruik van Boter, Olie, en Melk, zoo als alle de Opvolgers van DIMSDALE, vind ik zoo noodzaaklyk niet: dit is een vooroordeel van RHAZES oorspronglyk; want geene van deze middelen, bevatten iets dat in de Kinderziekte, zoo min als in andere heete Ziektens, eenig merklyk nadeel zoude kunnen toebrengen dan door het onmaatig gebruik.

Zie hier derhalven myne gedagten nopens de Voorbereiding tot de Kunstbewerking van de Inënting. Ik kan niet toestemmen dezelve geheel te verwerpen, als te veel van deszelfs noodzaaklykheid overtuigd zynde; maar ik stemme ook niet toe, in een aantal niets beïdende, of zelfs schadelyke voorschriften, van welken andere gebruik maaken. Ik volge de wyze, die het meest over een komt met het gestel en de gewoonte der Lyders; en ik volharde in dezelve, alvorens tot de Inënting over te gaan, zeven, agt, twaalf of veertien dagen, naat

vereisch van de omstandigheden in welken zig de Lyder bevind.

Over de Kunstbewerking van de Inënting, en over de verkiezing der smetstoffen, met welken dezelve te verrigten?

Het voornaame der Kunstbewerking van de Inënting bestaat in de mededeeling der pokstoffe, aan eenen, die de Kinderziekte niet gehad heeft, ten einde aldus de besmetting geboren werde.

Die van *Astracan* prikken daar toe, met drie t'zamengevoegde naalden, het Maaghol, de Navel, de Voorhand en Voorvoet tot bloedens toe; wryven verders deze geprikte plaatsen met de versche Eter eens jongen Lyders, die aan de pokjes ziek ligt, en bedekken ze voorts met eenige bladen van het Land (*h*).

By die van *Bengalen*, en in de daaromtrent liggende Landen, word de Inënting doorgaans verrigt door de *Braminen*; die, volgens de Beschryving van

HOL-

(*h*) *Biblioth. Angl. p. 154.*

HOLWELL (i) daar toe meest al jaarlyks, en wel in de maand van February overkomen. „ De Inwoonders van deze „ Landstreek, van de overkomst der „ *Braminen* bewust zynde, schikt zig „ reeds een ieder, die zig staat te laten „ inënten, tot de Voorbereiding, welke „ bestaat in zig, geduurende een maand „ vooraf, te onthouden van Vleesch, „ Visch en Boter. Wanneer zy de „ Kuntsbewerking zullen verrigten, gaan „ zy van huis tot huis, en verrigten dezelve aan de deur; weigerende volstrekt iemand in te enten, die de Voorbereiding niet ondergaan heeft: zy zyn onverschillig nopens de Deelen, op welken men wil dat de Inënting volbragt werde; maar verkiezen liefst daar toe in de Mannen, de uitwendige zyde van den Arm, tusschen het gewricht van de Hand en den Ellenboog; en voor de Vrouwen, die tusschen den Ellenboog en de Schouder: wryven alvorens de plaats, tot de Inënting bestemd, met eene drooge lap van hun Kleed, geduurende agt of tien minuten; daar na maaken zy met een smal „ sterk

(i) *An account of the Manner of Inoculat. for the Smallpox in the Eastind, &c.*

„ sterk werktuig eenige wondjes , zoo ,
 „ dat het bloed maar even te voorschyn
 „ kome: op de wondjes liggen zy een
 „ Compres met pokstof beladen , met
 „ twee à drie druppelen Ganges-water
 „ bevogtigd , en verzekeren het zelve
 „ verders met een gering verband ; be-
 „ veelende het zelve zes uren te laten
 „ liggen: na dezen tyd, moet de zwag-
 „ tel weg genomen worden , maar het
 „ Compres moet op dezelve plaats bly-
 „ ven liggen , tot dat dit van zelve af-
 „ valt: fomtyds word 'er een druppel uit
 „ het Compres op het deel geperst , eer zy
 „ hetzelfde aanwenden. Geduurende de-
 „ ze gantsche Kunstbewerking , doen zy
 „ eenige Gebeden voor de Godin der
 „ Vlakken , en bewaaren eene deftige
 „ houding. Zy bezigen voor de stoffe
 „ tot de Inënting altyd de Etter van in-
 „ geëntte pokjes van het voorgaande
 „ jaar , en enten nooit in met versche
 „ Etter , of die van natuurlyke pokjes ,
 „ hoe goedaartig die ook mogen zyn ;
 „ schryven wyders aan de Zieken eene
 „ leefwyze voor , die zy geduurende het
 „ gantsche beloop van hunne ziekte moe-
 „ ten in acht neemen ; het verbod van
 „ Vleesch , Visch , Melk en Boter , word
 „ nog een maand lang uitgestrekt , te re-

„ kenen van den dag der Inënting. Den
 „ morgen na de Inenting worden de Zie-
 „ ken met vier stooopen koud water over
 „ het Hoofd gegoten, en dit word alle
 „ morgen en avond herhaald, tot dat de
 „ koorts ontstaat: als de uitbotting ver-
 „ schynt, gaan zy weder met de begie-
 „ ting voort, tot dat de rooven der pok-
 „ jes afvallen. Zy doen alle de puis-
 „ ten openen met de punt van een fyne
 „ doorn, zoo dra de kleur begint te ver-
 „ anderen en de Etter nog vloeibaar is.
 „ De Zieken mogen niet in huis blyven,
 „ maar moeten in tegendeel zig blood
 „ stellen aan alle winden, en in den tyd
 „ van de koorts op een mat aan de deur
 „ liggen, Hun Voedzels moeten alleen
 „ verkoelende zyn, en kunnen bestaan
 „ uit Groentens en Vrugten, die het Cli-
 „ maat of deszelfs Saïsoen opgeeft, als
 „ Weegbree-bladen, Suiker-riet, Wa-
 „ ter-meloenen, Ryst, Grull, die be-
 „ reid is van witte slaap bollenzaad en
 „ koud water, of van Ryst. Alle deze
 „ dingen voorgehouden hebbende, be-
 „ veelen zy verder aan den Zieken, by
 „ hunne herstelling eene Dank-zegging
 „ aan de Godinne der Vlakken te doen,
 „ en ontfangen haare *Salaris*, bestaande
 „ in een pond hoorntjes, ter waarde van
 „ een stuiver.”

Vol-

Volgens aanmerkingen van Ives (k), verrigten zy de Inënting met de punt van een naalde, prikkende daar mede kringsgewys den Volwasfenen de beide Armen; de leefregel der Zieken is, volgens dezen Schryver, gelyk aan die, welke HOLWELL opgeeft. Hy spreekt ook van het gebruik der koude Baden onder hen, en merkt daar en boven aan, dat zy de Lighaamen, na dat de pokjes aan het dorren zyn, doen waschen met Roozenwater, of het sap van *Sattamullie*, *Suclapot*, *Culmée* en roode of groene *Tarmarun*: eindlyk, dat zy, in gevalle de pokjes t'zamen loopen, den Zieken St. Jans - zaad doen kaauwen, terwyl zy by aanhoudenheid Bang bladen, dat een soort van Hennip is, op de meest bezette deelen doen liggen.

De Chineezen verrigten hunne Inënting met de gedroogde korsten der pokjes, die zy in de Neus steeken; of zy maaken tot het zelfde einde steekwieken, met den reuk van *Muscus* doordrongen, die zy vervolgens in de poeijer van gedroogde pokkorsten wentelen; dan deze gewoonte van inënten moet als zeer nadeelig aangezien worden, en de menigte van Men-

(k) *Reizen naar de Oost - Indiën eerste Deel*, p. 73 - 79.

Menschen, die daar door omkomen, moet eene wederhoudende reden zyn van dezelve te volgen (l).

Sommige onder die van de Indiën, mengen de pokstof met eenige Drank, en doen ze aldus den Lyderen inneemen, dat aan dezelve ongelukkige gevolgen onderhevig is (m).

De Europeäanen verrigten hunne Inenting, zedert dezelve by hen in zwang is, op verschillende wyzen. In den beginne maakte men diepe Insnydingen.

F. B. LENTIN (n), deed, na eene Voorbereiding met de *Mercur. dulc.* of *Decocta Lignorum & Laxant.* van drie weken, aan negen Kinderen, een Insnyding in de Kuit, en leidde Boomwol met Etter van goede pokjes doordrongen, in de wonden; overdekkende dezelve met een klevende Plyster. Van dezen dag af, deed hy dagelyks een voetbad gebruiken, en gaf tot dat 'er koorts kwam, de *tinct.*

Rhæa-

(l) *Ill. Ber. VAN SWIETEN Com. in H. BØERH. Aphor. Tom. 5. p. 41.*

(m) *De Geleerde CAMPER in het meergewelde Werk, p. 220.*

(n) *Observationum Medicarum Fasciculus primus, p. 28.*

Rhæados, terwyl hy den Buik opende met Rhabarber.

De vermaarde Inënter GATTI, verkoos tot de Inënting, of de versche Etter, of de binnenste rooven van de pokjes tot poeijer gemaakt, oordeelende de stof tot de Inënting geenen invloed te hebben op den aart der pokjes, die daar uit staan voort te komen (o): hy verrigtte dezelve wel eer met een byzonder daar toegeschikt *Instrument* (p), dan daar na oordeelde hy het genoegzaam, met de punt van eene naalde in etter gedoopt, de opperhuid schuinsch op te ligten, en aldus tusschen deze en de huid, de etter in te brengen, verkiezende verders noch pleister noch verband aan te wenden: somtyds heeft hy, door middel van eene naalde, eenen draad, die met de stoffen van rooven der pokjes gewreven was, tusschen de opperhuid en de huid doorgehaald, zonder die aldaar te laten, pryst tot de plaats voor de Inënting, het deel tusschen den duim en de Wysvinger; ofschoon

(o) *Nat.- en Gen. Bibl. van den Heere E. SANDIFORT*, 2 Deel p. 766

(p) Zie het *Progr. van Prof. H. A. WRISBERG &c. en N. & G. B. van den Heere E. SANDIFORT*, 3 Deel p. 731.

schoon hy sommige andere deelen niet ontraad, en veragt alle Voorbereiding in gezonde Voorwerpen (*q*). Deze manier word voornaamlyk in Vrankryk gevolgd.

De wyze van inënten, die in Engeland, zoo wel als in Schotland, van over lang het gemeenst in zwang was, bestond ook in de Insnyding alleen tot de Opperhuid te bepaalen; doch A. MONRO, *de Vader*, maakt gewag van een Geneesheer, die in Schotland de pokjes inëntte, door met de etter alleen de huid te wryven, en van eenen anderen, die dezelve veroorzaakte, door op de ongeschonde huid alleen een draad met pokstof doortrokken te leggen: men verkoos aldaar de etter van gezonde Kinderen; meest al wierd een Insnyding alleen op een van beide Armen verrigt; dezelve wierd door eenige draaden van plukzel, of een wiekje van Boomwol in de etter bevogtigd, gedekt gehouden, en na eenige dagen van etter versocht (*r*). In Engeland verkoos men liefst den etter, die daar toe expresfelyk ver-

(*q*) *Nouvelles Reflexions sur la Pratique de l'Inoculation, &c.* en N. en G. B. van den Heere E. SANDL-FORT, 4 Deel p. 773.

(*r*) *An Account of the Inoculation of the Smal-Pox in Scotland.*

vergaderd word van eenen Zieken, in wiens tegenwoordigheid gebragt word, den geenen, aan wien men de Inënting staat te verrigten; men opent in de eerste een der pokjes, die nog niet volkomen ryp zyn, maakt vervolgens in den anderen eene kleine Insnyding aan de buitenkant van den Arm, drukt met de Vinger de etter op het gemaakte wondje, en legt 'er noch pleister noch verband aan; somtyds heeft men tot de stof voor de Inënting verkozen, het vogt, dat de wondjes uitgeeven omtrent den vierden dag na de Kunstbewerking, en voor dat nog de pokjes uitkomen. In de Voorbereiding word de Kwik te werk gesteld, en verders eene verkoelende leefwyze in acht genomen (s).

Niet zeer verschillend van deeze wyze van inënten is die, welke door SUTTON, DIMSDALE, en anderen der vermaardste Inënters, in Engeland gevolgd is, en die tot heden toe in gansch Europa plaats heeft; maar voor al hegt men zig aan de manier van DIMSDALE: ik zal om deze

(s) *An Enquiry into the merits of a Method of Inoculating the Smal-Pox, which is now practised in several counties of England. By G. BAKER, &c.*

reden dezelve een weinig meerder uitgebreid voordragen. Deze Schryver raad den geenen, die ingeënt zal worden, te houden in het zelve huis, ja in dezelve kamer, met de Lyder wiens etter zal gebruikt worden: „ De Insnyding word aan „ de buitenkant van den Arm verrigt, met „ een lancet, dat in de etter gestoken, en „ wederzyds daar mede bevoigtigd is; zy „ word niet langer gemaakt als een agtste „ deel van een duim, en niet dieper dan „ alleen, dat dezelve door de opperhuid „ gaat, zonder dat 'er bloed kome, maar „ op dat de etter te beter in de wond „ dringe, verwydert men dezelve met „ de Vingers; en veegt de etter, welke „ zig aan het lancet gehegt heeft, op de „ wond af. Men maakt aan beide Ar- „ men Insnydingen, en somtyds twee „ aan een en dezelve Arm, op eenen ge- „ ringen afstand van elkanderen: noch „ pleister noch eenig verband word ver- „ eischt. Somtyds heeft hy ook een ge- „ deelte van de opperhuid met het lancet „ schuinsch opgeligt, en het zelve daar „ tegen gedrukt, op dat de etter aldus „ te beter zoude afgevaagd worden. Na „ de Kunstbewerking word de Ingeënt- „ te weder verwyderd van den Lyder, „ wiens pokstof gebruikt is, offchoon „ Hy

„ Hy dit niet altyd nodig oordeelt. Hy
 „ verkiest de etter, of van natuurlyke
 „ pokjes, of van zulken, die door Inën-
 „ ting verwekt zyn, én beide foorten zyn
 „ door Hem tot het oogmerk even vol-
 „ doende bevonden, gelyk Hy ook geen
 „ onderscheid heeft opgemerkt, tusfchen
 „ den etter uit rype of onrype pokjes;
 „ Hy heeft ook het vogt, 't welk in de
 „ wondjes voor de uitbotting reeds word
 „ waargenomen, of zelfs voot dat 'er
 „ nog eenige koorts bespeurd word,
 „ even werkzaam bevonden; merkt nog
 „ aan, dat sommige de Inënting verrigt
 „ hebben met een lancet, waaraan de et-
 „ ter droog geworden was (t).”

WATSON pryst nopens de stof tot de
 Inënting, de wateragtige (u).

De Geleerde SCHWENKE volgt in de
 Kunstbewerking DIMSDALE; verrigt de-
 zelve in jonge Kinderen alleen op eenen
 Arm, en in Bejaarden, op beiden (v).

De

(t) *The present Method of Inoculating for the Small-Pox, &c.*

(u) *An account of a series of Experiments, instituted with a view of ascertaining the most successful Method of Inoculating the Small-Pox.*

(v) E. SANDIFORT N. en Geneesk. Bibl. 5 Deel, p. 615.

De Geleerde VAN DOEVEREN verrigt de Inënting fomtyds met de *Cistovoms* van LA FAYE (w): byzonderlyk wanneer hy met vreesagtige Kinderen te doen heeft. Hy verkiest voor de plaats tot de Kunstbewerking in Jongetjes, het dikke van den Voorarm, en in Meisjes, het deel des Opperarms, even boven den Ellenboog, en verschilt verder weinig of niet van de wyze van DIMSDALE ZOO min als de Geleerde SCHWENKE (x).

Sommige, de Inënting verrigtende, door middel van een naalde, gevademd met een draad, die met de pokstof doordrongen was, en welke zy onder de Opperhuid doorhaalden, hebben dezen draad in de wonde nagelaten. Anderen hebben eene kleine Pleister van spaansche Vliegen-zalf verkozen, met welke zy een blaartje deden trekken, het welk geöpend zynde, wierd de pokstof op de ontbloote huid aangewend.

(w) zie de afbeelding in de *Mem. de l'Acad. de Chir. de Paris*, T. V. p. 303. Pl. XXII.

(x) E. SANDIFORT in voorgenomde Werk, 6 Deel, p. 662.

Zie daar de voornaamste byzonderheden in de wyze van de Inënting werkstellig te maaken. Zy betreffen de Kunstbewerking zelve; de plaats of het deel, waar dezelve te verrigten, en de stof met welke men tracht de besmetting mede te deelen. Ik zal hier uit dat geene aantekenen, dat volgens myne gedagten moet dienen, om de eenvoudigste, zekerste en min pynlykste manier van inënten uit te maaken.

Ik verkieze, nopens de Kunstbewerking, de manier van DIMSDALE te volgen, die door een met pokstof bezet lancet geschied: ik maak met dit lancet alleen een kleine kras in de Opperhuid; of liever, ik doe de punt van het lancet een weinig onder de Opperhuid voortglyden, zonder de huid te kwetzen: ik maak daar na nog een à twee soortgelyke wondjes, met het zelve lancet, op een geringe afstand van den anderen. Waar ik met vreesagtige Kinderen te doen hebbe, verkieze ik het verborge lancet van LA FAYE, na het voorbeeld van den Hoog-Leeraar VAN DOEVEREN, of de Applicatie van het spaansche Vlieg-pleister: de blaar daar door veroorzaakt, geöpend zynde, leg ik een met pokstof

door-

doortrokken draad daar op aan, of ik strooi 'er een weinig poeijer van gedroogde korsten op, en ik bedek het wondje met een *diapalm-pleistertje*, dat ik laat liggen tot den anderen dag.

Nopens de plaats, of het deel tot de Inënting, kan men aanmerken, dat alle deelen van het menschelyk Lighaam even bekwaam zyn, aangezien in alle deelen opslurpende Aderen zyn, die de smetstof tot het bloed kunnen leiden. Dan veele deelen zyn 'er, die van wegen hun teder samenstel, of gevoeligheid, door de aandoening van de pokstof, gevaarlyke toevallen zoude kunnen veroorzaaken. Zoodanige zyn de Longen, de Maag, enz. Men hier om is de manier van de Chineezen af te keuren, zoo wel als die der Indiaanen, die de smetstof onder eenige Drank mengen en ingeeven. De plaats, tuschen den Duim en de Wysvinger, tot de Inënting te verkiezen, is, van wegen de menigte der Zenuwtakken, en de daar uit voortvloeiende gevoeligheid, zoo wel als om het Lidteken in dit deel, ook niet goed. De diepe Insnydingen, in de huid, of in welk ander deel het ook zy, of de prikken op verscheide plaatsen van het Lighaam, moeten dikwyls

wyls te lastig en te pynlyk zyn. De wryvingen met de Etterstof in de ongeschonde huid, of de aanwending van eenen besmetten draad op dezelve, heeft te dikwyls gemist, om daar aan, boven andere manieren, den voorrang te geeven. Ik verkies derhalven in Kinderen eenen Arm, en in volwasfenen beide, op dat, ingevalle de Inënting in eenen Arm kwame te misfen, de andere zoude kunnen vergoeden; en ik stelle dezelve in de vrouwelyke Sexe een hand breed boven, en in de Mannelyke, zoo veel beneden den Ellenboog; ik stelle die in den Opperarm aan de buitenkant en aan den Onderarm, op de binnenkant: de reden van deze verkiezing is opgesloten in de kleeding, die gewoonlyk in de Mannen den Onderarm lager bedekt als in de Vrouwen, zoo dat men te gemaklyker, zonder genoodzaakt te zyn den Lyder te ontkleeden, de wondjes dagelyks kan bezichtigen, terwyl zy nogthans door de kleeding ook bedekt, en dus de nablyvende Lidtekenen verborgen gehouden kunnen worden. Na de Operatie komt het my best voor, een eenvoudige omslag van Linnen om den Arm te slaan: na eenige uren kan het zelve afgenomen worden, ingevalle de plaats door de Hemdsmouw

bedekt kan worden; maar de geringe moeite om dezen omslag dagelyks los te maaken en te veranderen, vergoed aan het nadeel, dat men fomtyds aan de wryvingen tegen het hemd of de kleederen zoude toe te schryven hebben, het welk door dezen omslag word voorgekomen. By die geenen, welke, in heete Gewesten, gewoon zyn met ontblootte Armen te gaan, is de omslag volstrekt nodig, ten einde de plaats van de Inënting voor den invloed van de lucht, zoo wel als voor de aandoeningen van sommige insecten, die alhier zeer gemeen zyn, en gretig naar de wonden komen, te beschermen; men kan daar toe, in plaats van Linnen, eenige bladen van het Land verkiezen.

Over de verkiezing der stoffe, met welke de besmetting mede te deelen, behoeft men geenzins zoo zorgvuldig te zyn. Men heeft even gelukkig ingeënt met de smetstoffs van natuurlyke als van ingeënte pokjes. De stof, die men daar toe genomen heeft uit de wondjes, voor dat noch de koorts, noch de uitbotting daar was, heeft niet min noch meerder gelukkige pokjes voortgebracht, als die, welke vergaderd was uit de pokjes, die verder gevorderd, of zelfs reeds aan het dor-

dorren waren. De versche etter en de drooge korsten, hebben geen onderscheid in de gevolgen doen zien, zoo min als de verouderde of jaarige pokstof; ja men heeft waargenomen, dat kwaad soort van natuurlyke pokjes, door middel van de Inënting even goede pokjes heeft voortgebracht (y). Des onaan gezien, om alle verkeerde uitleggingen by het gemeen voor te komen, verkies ik liefst de stof uit ingeënte pokjes; en wel die van de wondjes, 't zy voor of geduurende de Uitbottings - koorts vergaderd, als zynde wel het meest prikkelende en werkzaam bevonden (z). By gebrek van deze gebruik ik de versche etter uit goedhartige natuurlyke pokjes; ik vermyde dezelve te neemen uit zodanige Voorwerpen, die aan eenige andere besmettelijke Ziekte onderhevig zyn: dit is de weg die de geleerdste en voorzichtigste Inënters ons aan de hand geven. Ik verkies nog, met DIMSDALE, 't zy ik gebruik maake van de etter van natuurlyke of van ingeënte pokjes, de Kunstbewerking te ver-rigten in de tegenwoordigheid van den geenen, wiens pokstof ik staa aan te wenden;

(y) CAMPER, in het voorgemelde Werk, p. 81.

(z) Dezelve p. 80 in het zelve Werk.

den; maar ingevalle deze manier geen plaats kan hebben, vergader ik de wateragtige pokstof uit de wondjes der Inënting, of van onrype pokjes in fyn plukzel, dat ik in een daar toe gepast doosje of flesje fluite: by den Zieken komende, bevogtig ik daar in het lancet, of het werktuig, met hetwelk ik de Inënting staa te verrigten: als deze plukzeldraaden droog geworden zyn, kunnen zy toch nog dienen; het is genoeg dezelve met een druppel water te bevogtigen, en de gemaakte wondjes vervolgens daar mede zagt te wryven, of tot meerder zekerheid eenige draaden tot den anderen dag 'er op te laten liggen, bevestigende dezelve met een *Diapalm-pleistertje*, zoo als in het geval, waar ik van het spaansche Vlieg-pleistertje gebruik gemaakt hebbe. Dan, wanneer ik geene Etterstof, noch van Ingeëntte, noch van natuurlyke pokjes kan hebben, verkies ik de drooge korsten, of geheel of tot poeijer gemaakt, 't zy van Ingeëntte, of van goedaartige natuurlyke pokjes, die lang kunnen bewaard worden, zonder haare kracht te verliezen, zoo als uit de manier van Inënten by de *Braminen* blykt, en door andere ondervindingen in *Europa* ook bevestigd is.

DER PRYSVRAAGEN. 181
VERSCHYNSELEN
N A D E
N E N T I N G *.

Als de smetstof wel gevat heeft, verschynen den tweeden dag, na de Operatie, de wondjes eenigzins ontstoken en verheven: de roodheid breid zig dagelyks meer en meer uit, zoo dat zy somtyds tot de uitgestrektheid gaat van een Ryksdaalder, of nog breeder. Den vyfden dag, zelden vroeger, maar dikwyls laater, ontstaan in deze roode vlek eenige puistjes, die voor het bloote oog zichtbaar zyn, en dagelyks vermeerderen; voor de overige zyn de Lyders gewoonlyk wel, tot den zesden dag; maar beginnen nu te klaagen over pyn in de Oxelen, voornaamlyk aan de zyde van de Inënting.

De

(*) Offchoon den inhoud van dit Articul, zoo wel als van het volgende, in de Voorstelling niet schynt vereischt te worden, denke ik nothans geen ondiensd daar mede te zullen doen, dewyl het zelve van al te veel belang is voor de Genees- en Heelkundigen, die de Kunstbewerking van de Inënting nooit ondernomen, noch deszelfs gevolgen bygewoond hebben, om daar in ook niet onkundig te zyn: te meer, daar de Schriften over de Inënting, zoo als ook in de Voorstelling zelve bekend word, in de Colonie weinig voor handen zyn.

De pyn doet zig fomtyds vroeger en fomtyds laater voelen, en dikwyls word zy in 't geheel niet waargenomen, of verdwynt, om na eenige dagen zig weder te verheffen. Den zevenden dag ontstaat 'er koorts, met min of meer hoofdpyn, loomheid en pyn in de Lendenen, dorst en hitte: dit is de koorts die de uitbotting voorgaat; zy verheft gewoonlyk 's avonds, en duurt doorgaans drie dagen, of tot dat de uitbotting volmaakt is.

De wondjes van de Inënting worden in dezen tyd overdekt met een blaas, die ligtelyk breekt, en waar in zig het gesuppureerde vogt vergadert, terwyl de ontfteeking in den omtrek vermindert en verdwynt. Deze blaas is gelyk aan die, welke men in een gebrand deel dikwyls waarneemt; niet zelden word onder dezelve eene zwartagtige korst (*escar*) ontdekt, die door middel van de bykomende suppuratie losfcheid, en dan de wondjes in zweeren veranderd, die haar vogt dikwyls nog uitgeeven, lang na dat de pokjes reeds verdord, ja de korsten afgevallen zyn. In andere gaat de gemelde blaas tot verdrooging over, word dikker, harder en valt eindlyk af, gelyk de korsten der pokjes, de geheele huid nalaatende.

Ge-

Geduurende de koorts, en by het begin van de uitbotting, word by veelen eene geringe ongemaklykheid in het doorzwelgen geboren, die weder verdwynt als de uitbotting volkomen is. De puisten worden dagelyks hooger, vermeerderen en gaan meest al, den zevenden, agtsten, negenden of tiendendag, tot verdorring over, zonder te zweeren, ten zy dezelve zeer talryk zyn, dat doch niet heel gemeen is.

Zie daar! het gewoonlyk beloop der Kinderziekte, gelyk dezelve na de Inënting wordt waargenomen, zoo in Europa als in de heete Gewesten. De Lyders zyn geduurende dezen tyd, zelden zoo ziek, dat zy daarom hunne gewoone bezigheden behoeven te staaken, ten zy hen de Uitbottings-koorts wat sterk aandoet, of onverhoopt eene Etterkoorts verschynt, dat zeldzaam is. De beroemde Hoogleeraar CAMPER heeft de Verschynselen, zoo als die in het beloop der Inënting, in en om de wondjes worden waargenomen, ten dienste dier geenen, welke omtrent deze Kunstbewerking geene ondervinding hebben, zeer naauwkeurig nagegaan, en afgebeeld (a)

VOOR-

(a) Zie de bygevoegde Plaat in het meergemelde Werk.

VOORZEGGING.

De pyn, die in de Oxelen ontstaat, zoo wel als het ongemak in de Keel, verdwynen doorgaans met het uitkomen van de pokjes: dan het gebeurd fomtyds ook, dat de eerste met sterke zwelling gepaard gaat; ja fomtyds tot verettering overflaat, welk *Abces* dan fomtyds nog zyne verzakking maakt onder de Borstspieren, zoo als de groote CAMPER ook heeft waargenomen (*b*).

Somtyds neemt men waar, dat de besmetting alleen gevat heeft in eene der gemaakte wondjes, en niet in een ander; het gebeurd ook dikwyls, dat geene der wondjes de minste blyk van besmetting geeft. Men moet in dit laatste geval niet te schielyk oordeelen; de ondervinding heeft geleerd, dat eene lange tyd daar na, de gevolgen van de Inënting eerst verschenen; zy deden in het geval, door LENTING beschreven, zig eerst twaalf weeken na de Kunstbewerking op, immers zoo men deze gevolgen in de daad nog aan de besmetting van de Inënting moet

(*b*) In het zelve Werk p. 96 te voren gemeld.

moet toeschryven. Men kan echter in voortgelyke gevallen de Inënting gerust hervatten; want offchoon de eerste al gevat heeft, zal eene tweede geen het minst nadeel kunnen toebrengen.

Als de Kunstbewerking van de Inënting geene besmetting veroorzaakt, verschynen de wondjes doorgaans den anderen dag vry meer ontstoken, maar deze ontsteeking breid zig nimmer zoo ver uit als in de besmetting: zy verdwynt schie-lyk, en de wondjes geneezen zonder dat 'er uitbotting, noch in den omtrek, noch over het Lighaam bespeurd wordt, of zonder dat 'er zig merktekenen van koorts of eenige andere ongemakken, daar aan verknogt, opdoen.

Sommige hebben aangemerkt, dat, hoe de verëtering in de wonde grooter zy, hoe de pokjes minder zullen zyn. Of dit altyd doorgaat, moet de onder-vinging beslissen.

Zoo leest men ook, dat, als de wondjes weinig of niets geëtterd hebben, de uitkomst van de Inënting onzeker is; zoo wel als in die, in welken de wond-

jes nog na de koorts verërteren; ja zelfs offchoon een of meerder pokjes reeds te voorschyn zyn gekomen, 't zy die tot verërtering zyn overgegaan of niet. De ondervinding heeft my geleerd, dat deze Voorzegging in 't algemeen niet door gaat; want ik heb gezien, dat de wondjes nog lang na de Geneezing gedraagen hebben, zonder dat ik ooit daar van eenig nadeel bespeurd heb, het welk ook door den Grooten CAMPER en anderen is waargenomen: en in vee len, wier wondjes weinig of niet gedraagen hadden, zyn de pokjes even goed aartig geweest.

Het zweet, dat, zonder broeijing of kunst, voor de uitbotting verschynt, word voor een goed teken gehouden.

Een ligte Scharlaaken - koorts, by de Ingeënte pokjes te verneemen, is niet te vreezen; zy verdwynt door gaans, als de uitbotting van de pokjes volkomen is, en de wondjes aan het draagen zyn.

Over de maatregelen, welke de Geneesbeër na de Inënting dient in acht te neemen; en over de leefwyze, dien Hy den Zieken dient voor te schryven tot de volkome Geneezing.

De voornaame aanwyzingen, na de Kunstbewerking van de Inënting, bestaan in het afweeren van alle zulke oorzaken, die gelegenheid zoude kunnen geeven tot te sterke koorts, tot verzwakking, of tot het wederhouden van de ontbonde Ziekstof.

Men heeft met het gebruik van Kwik- en Purgeermiddelen, zoo wel als met de strenge leefwyze aangehouden. DIMSDALE (c) geeft den eersten dag na de Operatie drie grÿnen Calomel, met gelyke veelheid van het samengestelde Poeijer van Kreeften-schaaren, en een tiende gedeelte van de braaking-verwekkende Wynsteen, 't zy in geley of pillen. Zoo dra de tekenen van de Uitbottings-koorts zig openbaaren, herhaalt hy dit middel, en geeft den anderen dag 's morgens een aftrekzel van Sene-bladen met Manna, en de tinctuur van Jalappe. Als 'er geene

(c) Zie het te voren gemelde Werk.

ne der gewoone verschynfelen omtrent de wondjes gebeuren, vreest hy voor de kwaade gevolgen, en tracht de uitbotting te verhaasten door de Kwik- en Purgeermiddelen. Wanneer de Uitbottingskoorts verschynt, moet de Lyder, ten zy hy zeer veel pokjes heeft, in de open lucht, ja zelfs, als het zeer koud is, wandelen, en intusfchen zyne dorst met koud water lesfchen, maar voor al zorg draagen, dat hy in beweging is en nooit stiel staat. De pokjes tot verëttering overgaande, pryft hy eenen drank aan, bestaande uit één deel flappe, en twee deelen zoet-gemaakte geest van Koperrood, waar van een half once, met drie pinten Gersten-water vermengd wordt. De Aderlaating word, volgens Hem, door dit middel gewoonlyk voorgekomen.

Zie daar! de manier van eenen der grootste en beroemdste Inënters van gantsch Europa, en die, welke aldaar door de meesten gevolgd wordt. Dan, te voren heb ik aangewezen de nutteloosheid van de Kwikmiddelen, zoo wel als van alle, welke men in het werk zoude kunnen stellen, met oogmerk, om daar door de pokstof te verminderen, of te veranderen: zy kunnen derhalven hier toe

toe even min bekwaam zyn, na als voor de Kunstbewerking van de Inënting. Deze middelen toe te dienen om de uitbotting te bevorderen, steunt veel eer op schadelyke gronden: het is de ons onbekende werking van de Natuur alleen, die dit vergif ontbindt en uitleid; en welke ontbinding door geene van de genoemde middelen kan verhaast, maar wel vertraagt worden.

Tot dit einde Purgeermiddelen aan te wenden, is dikwyls zeer nuttig en van een gewenscht gevolg geweest; want in gevalle de eerste wegen te zeer met vreemde stoffen bezet zyn, kan door derzelve prikkeling de uitbotting wederhouden worden. Ik verkieze hier toe de alerzagtste Laxeermiddelen van de *Manna*, de *Pulpa Tamarindorum*, *Prunorum*, *Cassia* en andere soortgelyken: ik doe van dezelve gebruik maaken, zoo dra ik hardlyvigheid bespeure, en ik rigt dezelve zoo in, dat de Lyder ten hoogste niet meer dan twee of drie afgangen daar van hebbe (d): tot het

(d) B. V. R. *Palp. Tamarind.*

Syr. Rosar. s. c. S.

Mann. elect. an̄ Zj. obz. I. 60

Sal. mirab. Gl. ʒiʒ.

Aq. Fœnicul. ʒviii.

M. S. Mixtura.

Om ter alle uur een once van in te nemen, tot dat den afgang volgt.

het zelve einde kunnen ook de Clifteenen uit Water, Honing, en een weinig Salpeter gebezigd worden.

De Lyders moeten zig alleen matig voeden, en met verkoelende Spyzen: de Groentens en Vrugten, die de Land-aart opgeeft, en van een verkoelenden aart zyn, zyn derhalven hier toe aangewezen. De Gruwel van Ryst, de gestoofde Porcelyn, Endivie, de Pompoe-nen, de Bananen, Bacoven, Guajaven, de Oranje-appelen, en wat dies meer van dien aart zy, komt het allerbest te pas; met één woord, dezelve Spyzen, dezelve Dranken, die ik in de Voorberei-ding hebbe aangeprezen, kunnen na de Inënting tot de volkome Geneezing toe, met vrugt toegediend worden, terwyl men de onthouding van Vleesch- of Visch-spyzen, zoo wel als van de Wyn, doet in acht nemen: dan, waar de pokjes reeds ver gevorderd zyn, kan men vryelyk een scheut Rhynsche- of Moezelwyn, in den gewoonen dorstdrank toestaan.

De Lyders by de Uitbottings-koorts tot beweging aan te zetten, en hun al-dus te verhitten, is eene nieuwe oorzaak voegen by die, welke reeds werkende is, die

die op zig zelve gelaaten, de uitbotting genoegzaam zal kunnen voortbrengen, maar te sterk wordende, die eerder zal vertraagen, behalven dat zy andere toevallen zal kunnen veroorzaaken, die den Lyder fomtyds in gevaar zullen storten: met één woord, deze Voorschriften moeten onderworpen zyn aan dezelve gebreken, als die van sterke zweetmiddelen toe te dienen: ik verwerpe derhalven dezelve, als ten uitersten nadeelig. Als de Uitbottings-koorts verschynt, vermaane ik den Lyder zig stil te houden; ik zorge alleen, dat hy in dien tyd veel drinke, en zig koel houde. Het komt my even onvoorzichtig voor, de Lyders aan felle of hen ongewoone koude bloot te stellen: verre van hier door de uitbotting te verhaasten, zal men, gelyk door de eerste handelwyze, de Lighaamen verhit, en dus gelegenheid tot heete en kwaadaartige koortsen gegeven worden, door de laatste hen veel eer aan Zinkingen en *Rheumatismus* onderworpen maaken. En welk gevaar loopt men niet, door den raad te agtervolgen, van zig in de felle koude, door de beweeging te verhitten, het vatgestel uitwendig te sluiten, en den omloop daar in te vertraagen, de bloed-colom naar het hart toe te bepaalen, ter-
 wyl

wyl men dezelve naar den omtrek van het Lighaam door de verhitting aanzet? Kunnen hier door geene verstoppingen, ontsteeking, inwendige bloedstortingen en andere gevaarlyke Ziekten veroorzaakt worden? Genoeg is het de Lyders alleen te voorzien van eene maatige koele lucht, maar die voor al aan verversching bloot staat: de open lucht is hen in de heete Gewesten byzonderlyk goed; maar zy moeten aldaar ook bevryd zyn voor de hevige aanvallen der Winden, voornaamlyk in den tyd van de koorts. Zoo als de *Braminen* hen aan de deur te doen zitten of liggen, daar het koel is, kan niet kwaad geoordeeld worden, mits het evengezegde in acht genomen werde. Men moet hen ook de felle Zonnestraalen zoo wel als de togten en Winden doen vermyden; en om deze reden is het best hen geduurende den middag in huis te doen blyven. Wanneer men in de heete Gewesten zoude besluiten Hospitaalen voor de Ingeënten aan te liggen, zouden die voor al luchtig moeten zyn, en zoo ingerigt worden, dat zy ook voor de ververschingen van lucht bloot staan, en voor al droog zyn.

Men pryst nog aan, nu en dan gebruik van

van de laauwe Voetbaden te maaken: deze zyn dan inzonderheid goed, als 'er ylhoofdigheid, zwaare Hoofdpyn, of sterke zwelling in de Keel, of onder de Oxelen, by de koorts verschynt; maar om een meerder getal van pokjes, voornaamlyk naar de benedendeelen te lokken, en dus de bovendeelen, byzonderlyk het Aangezigt te bevryden, zoo als veele van gevoelen zyn, hebben zy weinig vermogen: zy dienen nog eenigzins in robuste of dikhuidige Voorwerpen, om de wederstand van de huid te verminderen.

De koude Baden zyn goed in zwakke Gestellen, om dat zy, door hunne versterkende uitwerking, de Natuur kunnen te hulp komen in het volvoeren, zoo van de ontbinding der pokstoffe, als tot deszelfs uitdryving; en het is daar door, dat zy ook als krachtdaadige middelen mogen aangezien worden tegen de verrotting. Zy kunnen derhalven van dienst zyn, 't zy voor of na de uitbotting, in die gevallen, waar de zwakheid, of de verrotting der sappen, de gelukkige uitkomst van de Inënting zoude kunnen toegangaan: buiten deze gevallen zyn dezelve niet nodig, maar waar men gebruik van dezelve maakt, moet het gantsche

Lighaam daar in gedompeld worden, en niet het Hoofd of eenige deelen alleen, op dat men geene zinkingen, of eenen ongeregelde toevloed van bloed en andere vogten veroorzaake in die deelen, die door de Bading niet geraakt zyn. Ik kan derhalven de begietingen van de *Brami-
nen* niet goed keuren, maar zoude veel liever, des nodig oordeelende, volmaakte koude Baden, in derzelyer plaats aanwenden.

Als de pokjes tot verëtering komen, en veel in getal zyn, moeten zy geöpend, en het Lighaam gereinigt worden met sponsen, in laauw water, daar men een weinig sap van Limoenen, Honing of Suiker in vermengt, doordrongen.

In deze gevallen komen ook de mine-
raale Zuuren te pas; byzonderlyk, als 'er eene rottende smelting in het bloed gevreesst word: die, welke het meest vermogend zyn, zyn de *Spiritus Vitrioli*, *Sulphuris per campanum*, *Salis Marini* en soortgelyken, met welke de gewoone Dorstdranken tot eene aangenaame zuurheid toe, vermengd moeten worden. Dan, wanneer in den tyd van de verëtering, uit zulke gesteldheid der sappen,

pen, en kwaadaartige koortfen, hevige ylhoofdigheid, flaaploosheid, enz. ver- fchynen; dient men nog zyne toevlugt tot de Koorts-bast en de Opiaten te nee- men, zoo als men gewoon is in de fa- menvloeiende foort van natuurlyke pok- jes te handelen; maar het is zeldzaam, dit ongelukkig uitterfte te ontmoeten in de Kinderziekte, die op de Inënting volgt.

De wondjes van de Inënting moeten, zoo als gezegd is, tegen de lucht en de aanvallen van Infecten, in heete Gewes- ten gedekt worden: het is genoeg dezelve met een eenvoudige omflag te omwin- den, dat men dagelyks ververscht. Maar, waar dezelve in- of voortknaagende wor- den waargenomen, dienen dezelve gedekt te worden met middelen tegen het be- derf: Zalven, of Pleisters, vermogen daar toe zeer weinig, en zyn in de heete Gewesten, meest al nadeelig: best is, da- gelyks dezelve te zuiveren en te verbin- den met een kleine Wiek of Druk-doek- je, in witte fransche Wyn en Water, of één deel Sap van Limoenen en zes dee- len Water, met welke behandeling men voortgaat tot de volkome Geneezing toe,

Door alle het geene ik tot hier toe ter

beantwoording van het tweede lid der Voorstelling hebbe voorgedraagen, in een kort bestek by een te brengen, volgt, dat de eenvoudigste en beste wyze van inënten, is 1°. die, welke geschiedt zonder eenige andere Voorbereiding dan de zodanige, tot welke gegronde aanwyzingen zyn. 2°. Die verrigt wordt door middel van een lancet, of door het Werktuig van LA FAYE, in de onrype wateragtige versche Pokstof van ingeënte of natuurlyke goede soort van pokjes bevogtigd. 3°. Door met dezelve in de vrouwelyke Sexe aan de buitenkant van den Bovenarm, omtrent drie vingeren breed boven de plooi van den Ellenboog, en in de Mannelyke, zoo veel beneden dit deel, op den Voorarm, twee of drie kleine wondjes in de Opperhuid alleen te maaken, liefst schuinsch onder dezelve voortgaande, of, in vreesagtige Voorwerpen, een spaansche Vliegpleistertje aan te wenden, en na de opening van de blaar, de ontblootte huid te bevogtigen, met de versche etter, eenige met etterstof doordronge plukzel-, draaden daar op aan te wenden, of dezelve te bestrooijen met de gedroogde Pokstof van Ingeënte, of goedaartige natuurlyke pokjes. 4°. De wondjes na de Inënting met geen Pleisters of Zalven te verbinden,

den, en zy alleen om de Pokstof te ondersteunen, geduurende den eersten dag, in gevalle men geen versche etterstof bekomen kan, of gebruik van de spaansche Vliegpleister heeft gemaakt: in alle andere gevallen dagelyks een versch droog verband aan te leggen, dat alleen bestaat in een eenvoudige omslag; en als de wondjes schynen voort te knaagen, middelen tegen de verrotting 'er op te adpliceeren. 5°. Geduurende het gantsche beloop der Ziekte, de Lyders in geene al te strikte leefwyze te houden, die hen nadeelig kan zyn, maar hunne gewoonte gade te slaan; hen niet te broeijen of te verhit-ten, maar ook niet aan togten of felle winden bloot te stellen; hen, zoo veel immer mogelyk, alle Vleesch- en Vischspyz-zen te onthouden; den Buik open te hou-den, maar ook buiten noodzaaklykheid niet te purgeeren. 6°. In Dikhuidigen, en in gevallen van heviger beweeging der sappen na het Hoofd, gebruik van de laauwe Baden te maaken; maar in zeer zwakke Gestellen, of als 'er vrees voor verrotting is, de koude Baden te verkiezen. Verders geene Geneesmiddelen aan te wenden, dan in gevalle daar toe we-zenlyke kenbaare aanwyzingen zyn.

Deze gantsche wyze van inënten verschilt niet dan zeer weinig van die der *Braminen*: Zy is alleen meer of min omstandig, naar maate der byzondere omstandigheden. Zy verschilt in de manier van die te verrigten, en in de stoffe, die de besmetting maakt; doch dit verschil doet tot het wezenlyke oogmerk weinig of niet. Maar de begietingen met koud water kunnen aan ongemakken onderhevig zyn, die door het gebruik van de koude Baden niet zullen veroorzaakt worden, waarom ik liefst deze laatste verkieze, die ik nochtans niet werkstellig maake, dan in gevalle daar toe de te voren gemelde Aanwyzingen zyn.

Te recht derhalven, mag ik aan deze verhandeling, die alle het schadelyke, alle het uitterste, dat men by de Kunstbewerking der Inënting, als zoo veele noodige ceremonien gevoegd heeft, uitfluit, en niets voorbehoud, dan het noodzaaklyke, dat in de daad weinig omslagtig en eenvoudig is, de Zinspreuk voegen;

SIMPLEX SIGILLUM VERI.

E I N D E.

KOR-

KORTE BESCHRIJVING
VAN HET
EILAND
CELEBES,
EN DE
EILANDEN
FLORIS, SUMBAUWA, LOMBOK,
EN BALY,

DOOR

J. C. M. RADERMACHER.

In de korte Schets van de bezittingen der Oost-Indische Compagnie, geplaatst aan het hoofd der verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap (*a*), sprak ik eerst van de Eilanden, vervolgens van het vaste Land van India. Inleiding.

Deze orde hebbe ik ook gehouden in de Beschryving der drie Sundasche Eilanden.

(*a*) 1 Deel pag. 5.

landen, Java, Borneo en Sumatra (*b*). Timor (*c*), en de na by gelegene Eilanden zyn door Mr. *Willem van Hogen-dorp* beschreven; en de Molucse Archipel (*d*), Ternaten, Ambon en Banda, zyn door Valentyn, in zyn oud en nieuw Oost-Indiën, onverbeterlyk vertoond.

Dus blyft 'er, omtrent de Eilanden, niets over als Celebes, ook Macasfar genaamd, met de Eilanden daar bezuiden, tusschen Java en Timor.

Het vaste Land, naamlyk Indostan, het half Eiland beöosten de Ganges, China en Japan, zullen volgen.

In deze Verhandeling zal ik eerst spreken, van Celebes.

2. — Floris.
3. — Sumbauwa.
4. — Salemparang.
5. — Baly.
6. Woordenboek van Macasfaars, Bontes en Balties.

S. I.

(*b*) Zie 1 Deel pag. 5, 19. 2 Deel pag. 107. 3 Deel pag. 3, en de Byvoegzels 3 Deel pag. 423.

(*c*) 1 Deel pag. 275 en 2 Deel pag. 63.

(*d*) Ternaten, 1 Deel, Ambon, 2 en 3 Deel eerste Stuk, en Banda, 3 Deel 2 Stuk, pag. 1.

§. I.

Het Eiland Celebes.

1. Celebes is gelegen tusſchen 1-30. Geo- NB., 5-30. Z. breedte, en is 45. mylen ^{graphi-} oost en west: ten noorden van het zelve ^{fche Ba-} leggen de Philippynſche Eilanden, ten wes- ^{ſchry-} ten de Sundasche, ten oosten de Moluc- ^{ving.} ſche, en ten zuiden de Eilanden tusſchen Timor en Java.

Het Gouvernement van Macasar, ſtrekt alleen over de Comptoiren, die de Compagnie op de Westkust van Celebes heeft, welke de eigentlyke Kust van Macasar is, dewyl de Comptoiren op de Oostkust onder het Gouvernement van Ternaten behooren, en deze Kust eigenlyk Celebes genaamt wordt.

Het zelve heeft de gedaante van een Hoefzyer, door de inham aan de Zuidkant; de bogt van Bony genaamt, die wel 7 à 8 mylen wyd, en 20 mylen diep is, en met welkers Wester-Oever ik de beſchryving zal beginnen.

1. Lochoe, een Rykje met Bony vermaagschapt, legt hier in het binnenſte der Bogt. N 5 2. So-

2. Soping, legt 11 mylen daar bezuiden, en is mede met Bony verbonden.

3. Maar vyf mylen zuidelyker legt Bony, de Hoofdplaats van het magtigste Ryk; een weinig landwaarts in legt een Meir, Tempe genaamt, waar uit de Rivier Tjinrana ontspruit, daar een Stad van dezelve naam op ligt, alwaar de Koning zyne Hofhouding houdt, als hy in de Bovenlanden is.

Tanjoli ligt twee en een halve myl Zuidelyker.

4. Aan de zuidkant dezer Bogt, liggen des Compagnies Zuider-Propvintien, Poelbanking en Glisfor, en de Residentien Boele Combe en Bontain, nevens het Eiland Saleijer, en eenige kleindere. Als men dan de Westkust van dit Eiland volgt, vind men eerst.

5. Het Rykje Toeratte.

6. Hier op volgt het Macasfaarsche Ryk, eigenlyk Mangkafar genaamt, welkers Koningen voor dezen hunne Residentie hadden te Sambodipo, in het Casteel Panakeke, en sedert de verovering in 1667 de Stad Goa bouwden, omtrent 2

my-

mylen benoorden ons Casteel Rotterdam gelegen, die egter in 1779 door de Nederlandische Compagnie is verwoest.

7. Het Casteel van de Nederlandsche Compagnie hiet Rotterdam, in de Lands Taal Oedjong Panjang Kykhoek; het Dorp Vlaardingén was voor dezen de Stad Macasar of Mankasar in 1667 overmeesterd.

Bontadak, de Residentie van den Koning van Bony, als hy in de Benedenlanden is, ligt maar een half uur van het Casteel.

8. Wadjo of Toadjo, benoorden Bony binnenlands, word geregeerd door veertig Vorsten; uit dezen word een Hoofd Patara voor den Oorlog, en een Padenrang voor de Politie gekozen.

9. Tanette, ten N. O. van ons Casteel, met Bony verbonden.

10. Sandrabony, al mede met Goa verbonden, en in 1778 ingenomen, ook Sederling genaamt.

11. Een myl benoorden legt Tello, een Rykje dat naauw met Macasar verbonden is.

12. Het

12. Het Ryk van Mandhar ligt aan Zee, en is de Grensfcheiding van het Macasfaarfche Gouvernement ten noorden.

13. Vier mylen verder leggen de noorder Provintien der Compagnie, de Koornfchuur van Celebes; daar zyn 370 Negoryen, onder befcherming van de post der Compagnie, Maros, daar een Resident is.

Valen- By Cayely beginnen de Bezittingen van
 tyn eer- den Koning van Ternaten, die het geheele
 Deel Noorden en Ooster gedeelte van Celebes
 pag. 57. beftaan.
 Meluc-
 cos.

1. Cayely is een groote Bogt; de Koning van Tabali is de vermaardfte van 23 Koningjes.

Paloe, daar by gelegen, heeft 'er 7 onder zig.

Bat. Dondo, Tontoly, Bowl en Caudipan,
 Gen. zyn ryk in Sago, Masfoy, en hebben ook
 3 Deel Goudmynen, die van 12 tot 15 vadem
 pag. 166. diep gegraven worden.

2. De Magonders, welkers voorname Dorp Salamadongan is, bewerken ook Goudmynen.

3. Maar

3. Maar de Koning van Boelan is de magtigste van deze Noordkust, en heeft Goudmynen die veel opwerpen.

Tien mylen hier van daan, op de Scheiding, ligt Amoera; en 6 mylen verder Manado, daar de Nederlandsche Compagnie een Fort heeft, Amsterdam genaamt, in 1703 gebouwd. Een der nieuwste Goudmynen van Papasatoe, is 'er 30 mylen van daan gelegen, en word niet dieper als 6 vadem gegraven.

Deze geheele Kust van Celebes, wierd op 17000 weerbare Mannen of 55066 Inwoonders gerekend.

4. Van hier zuidwaarts vind men Gorontalo, mede een Residentie van de Nederlandsche Compagnie, aan een Rivier gelegen, die tamelyk veel Stofgoud heeft; hier by iets binnen 's Lands legt Limbotto, en zuidwaarts de Bogt van Tambocco, voorts het zuider gedeelte landwaarts in, en tot aan de Bogt van Bony, bewoond door Wiadjos of Biadjos, een soort van wilde Volkeren, die van Java in oude tyden zouden zyn verjaagd.

Zie
Bat. Ge-
noot-
schap,
2 Deel
sonder
Borneo.

5. Buiten en beöosten de Bogt van Tam-

Tambocco, leggen de Eilanden van Pantjaja, dat Houtryk is. Wawoni, onbewoond, en Boeton, dat Slaaven en Tripans geeft, stonden voor dezen onder den Koning van Terhaten, doch thans onder den Koning van Boeton, die in verbond met de Compagnie staat, en jaarlyks Gezanten na Macassar zend.

In 1782 heeft deze Koning, genaamt Padoeka Siri Sulthan Karimoedien, nog eene Ambassade na Batavia gezonden.

Inwoon-
ders.

2. *Celebesche Volkeren.* Van de verschillende Volkeren, die men op Celebes vind, zyn de Boniers of Bougineezen, en de Macassaren de meest bekende, zynde die laatste wel de voornaamste, die door de Compagnies Wapenen tot een Bondgenootschap met haar gebragt zyn, en welkers Landen, omstreeks de haare gelegen, en waar mede zy het meeste te doen heeft, hun meer in de Historien doen bekend worden, dan wel verder afgelegener Ryken en Volken. De Boniers zyn thans de magtigste natie op Celebes, schoon zy over hondert Jaaren in geen vergelyking kwamen by de Macassaren, welke toen het magtigste Ryk van Celebes maakten.

Gedaante. Zy zyn middelmatig van lengte, sterk gespiert, bruin van couleur, die wat na het ligte trekt; men vind 'er zelfs, die het blanke zeer naby komen, byzonder onder de Vrouwsperfoonen, wel besneeden van Aangezigt, doch de Neuzen wat platachtig. De Macassaren daar en tegen zyn zoo klein niet, maar zien 'er manneliker en oorlogzugtiger uit, hebben ook meer courage, en zyn vyanden van verraad, daar de Boniers hunne Tegenparty nooit voor de vuist zullen aandoen, maar die tragten verradelings van kant te maaken; zelfs die geenen, die haar nooit iets misdään hebben, zullen zy het leven beneemen, wanneer zy 't, zonder ontdekt te worden, kunnen te werk stellen, al was het maar, zoo als zy zeggen, om de Crisfen te beproeven, of die goed zyn, waar van de Europeezen op Macassar dikwyls het slagtoffer geweest zyn.

Geweer. Hunne Crisfen en Asfagayen zyn meest al vergiftigd; zoo als ook hunne Spatten, waar mede zy kleine pyltjes, nog al op eene verre distantie blaazen.

Kleeding. Hunne Kleeding bestaat in een stuk Cattoen, rood of blaauw, om 't Lyf gewonden, of tusfchen de Beenen door-

doorgehaald, gaande met het Bovenlyf naakt; om het Hoofd hebben zy mede een stuk Cattoen, of zoo als onze Zakdoeken, waar mede zy hun Hoofdhair, dat zy zeer lang hebben, en git zwart is, bedekken; op andere plaatzen van hun Lighaam laten Mannen of Vrouwen geen hair groeijen, maar plukken het met wortel en al uit, zoo dra het zig maar ver- toond, zoo als al de Mahumedanen overal in Indië doen.

Speelen. Zy hebben een Kaartspel, zekerlyk van de Portugeezen afkomstig, veel gelykenende na het Tarocco, doch zonder de twee en twintig troeven; de vier kleuren noemen zy Spada, datu- dyens Caso - stokke, Copas - Coufel, Boe- hang - Rosy.

Voedzel. Het Voedzel bestaat in Ryst, Visch en Pisang, en hun Drank is Wa- ter, schoon 'er ook Sagueer valt.

Vrouwen. De Bonische Vrouwen, val- len door den bank schooner, dan die van eenige andere Indische Natien; men vind 'er zelve onder, die in Europa voor schoonheden zouden kunnen doorgaan, indien zy het blank en bloozende van de onze hadden, daar, wat het eerste aangaat, ver-

verscheide zeer naby komen : zy zyn alle driftig naar het physique der Liefde, en dat instinct volgende, laten zy niets onbezogt, om dat te voldoen.

Godsdienst. De algemeene Godsdienst hier aangenomen, is de Muhamedaan- sche, die hun vier wettige Vrouwen toe- staat, wanneer zy die onderhouden kun- nen; de partyen, malkander niet aanstaan- de, scheiën alzoo ligt van den andere, als zy by een gekomen zyn.

Begravenisfe. Hunne Begravenisfen zyn zonder veel omslag: het Lyk, in een stuk wit Linnen gewonden, wordt zoo in het graf gelegd, waar op eenige ruikende Bloemen gestrooit, en aan het Hoofd- en Voeten - einde twee steenen opgerigt worden.

3. 't *Kasteel Rotterdam.* 't Kasteel Rotter- Com-
pagnies
Bezet-
tingen.
dam, dat nog door de Macasfaren, met hulp der Portugeezen, gebouwd is, ligt omtrent 50 roeden van den Oever, tegen over de Rheede, alwaar een Zeehoofd uitsteekt, en voor de ontlossing der Goederen dient: het plan der Gebouwen, te vinden in het Leven der Gouverneurs - Generaal, is nog even het zelve; de Kerk, sedert

weinige Jaaren herbouwd, is zindelyk opgehaald, en genoegzaam om 200 Menschen te bevatten; de Muuren der Vesting zyn hoog en sterk, van Klipsteenen gebouwd; de Landpoort uitgaande, komt men op eene groote vlakke, aan welker noordzyde de

Negery, of Stede Vlaardingen, ligt, alwaar de meeste Europeërs wonen; de Straaten kruisen elkander met regte hoeken, na de vier Hoofdstreeken, zynde de meeste ruim, en met redelyke Huizen bezet; aan het einde van een der zelve staat het Weeshuis, dat een groot Gebouw is. De Chineezen wonen alle by malkander in eene straat, die ook naar hun genoemd is; het wordt de Negery genaamt, doch verdient veel eer den naam van kleine Stad, rondom met een Hek afgeschut, en met Poorten, die 's nagts gesloten en bewaakt worden; buiten de Negery ten zuiden staat een reeks Gebouwen, welke dezelve aan dien kant bepaalen, alwaar thans ook des Gouverneurs woning is.

Campongs. Niet verre van de Negery Vlaardingen, ligt het Campong Boegis en Campong Malays; ten zuiden van het

Kasteel is de Campong Baroe , alwaar meest Inlanders , en een weinig Europeërs , woonen ; men vind 'er weinig steene Huizen.

De Rheede van Macasar is , in de goede of zuid-oost Mousfon , een der fraaijste , die in Indië is , en zeer zeker : de Eilanden groot en klein Ly Ly , met haare Rheeven , beschutten , die van het zuidwesten tot noorden , en digt onder groot Ly Ly ankerende , zoude men het in de kwaade Mousfon , wanneer de noordweste Winden doorblaazen , zonder gevaar kunnen houden.

De Situatie van de Plaatsen hier omstreeks is zeer vermaaklyk , in eene uitgestrekte vlakte , die , op 7 à 8 uren afstand , ten oosten tegen een hoog Gebergte aanstoot , dat dit gedeelte van Celebes , bewesten de Bogt van Bony , en bezuiden den Golf van Tomini in tweeën scheid ; dit word de Berg of Gebergte van Bontain , genoemd , om dat die Landstreek in het afgaan van dezelve om de zuid ligt. Deze vlakte is overal , zoo verre het oog dragen kan , niets dan Rystvelden , en Weilanden , die hier en daar door kleine Boschagien van vrugtdragend of lom-

merryk Geboomte afgebroken , en door Beekjes uit groote Rivieren , van het Gebergte afkomende , besproeid worden ; de Jaargetyden , hier bekend onder de naam van Mousfons , zyn dezelve als op Java , werdende de zuidoost voor de goede , en noordwest voor de kwaade gerekend ; de eerste altoos een helderen Hemel en droogte , en de laatste felle aanhoudende winden en zwaare regens aanbrengende , op de Landen , die bewesten het hier voorgemelde Gebergte gelegen zyn ; doch beöosten het zelve , heeft het tegengestelde plaats , want daar de zuidoost Mousfon hier het schoone Weêr aanbrengt , heeft men daar niet anders dan wind en regenbuijen , zoo dat de Zomer en Winter hier geen agt uren van malkanderen verschillen.

Producten. 't Voornaamste Product is de Ryst , die egter zoo goed niet is als op Java ; Cattoen , de beste van India , waar van veele Kleedjes en Sarongs geweven worden , en Slaaven , die veel al door diefstal gemaakt worden.

Onder 's Compagnies Bezittingen op Celebes behoord in de eerste plaats het Kotte. Kotte. dan ; het zelve ligt in het
Ryk

Ryk van Macasar, voor dezen onder de Jurisdic tie van Tello, aan de west Kust van Celebes, op de Zuider-Pools hoogte van 5° 7. en is de Hoofd-Residentie van de Compagnie alhier: by het Bonays Contract werd het Oedjong Pandang ge- naamt, en nevens het Dorp en Land, daar aan behoorende, ten dien tyde overgegeeven. Hoe verre de Limiten zig buiten het Kasteel uitstrekken, wordt by geen der Contracten aangewezen, waar- om de Macasaren dezelve tot op den hui- digen dag zoeken te bepaalen, tot even buiten de Stede of Negery Vlaardingen, met zyne Buitenbuurten ten noorden; ten zuiden, even buiten het Campong Barroe, en ten oosten met Bontuala.

Dit is 't Hoofd-verbond waar in alle de Celebi-sche Vorsten getreden zyn.

Noorder- Provintien. De Noorder-Pro- vintien bevatten in zig de Landen van Maros, met het halve Eiland Sodian en Barras, of Cabbefiang, Labaccan, met Bongers en Sagierie, zynde dit de vlak- tens tusfchen Tello en Tanete, de eigent- lyke Koornfchuuren van geheel Celebes; voorts de Plaatsen tusfchen deze vlak tens en het Gebergte, en wyders de Berg-Ne- geryen. Deze Landen, onmiddelyk aan malkander grenzende, hebben, ten westen, de Zee, ten noorden, Tanete en Maros,

ten oosten, Lamoeoe, en ten zuiden het Koningryk van Macasar. Dezelve zyn altemaal onder de Regeering van den Macasaarschen Koning *Allahoedien* overwonnen, dienstbaar gemaakt, en onder de Macasaarsche Grooten by Dorpen en Perceelen uitgedeeld, dewelke daar van, als uit hunne Eigendommen, de Tiendens van 't gezag, en de ordinaire Heere-Diensten, van de Bewooners genooten, tot in October 1668. wanneer Maros, staande de bondbreuk der Macasaren, door de Compagnie en haare Bondgenoten werd ingenomen; doch 't zelve ging den 20 November daar aan volgende weder aan den Vyand over; maar by de verovering van Samboupo, werd dit Landschap door de onzen andermaal ten onder gebracht; dus alle deze Volken in volen nadruk aan de Compagnie onderworpen wierden. In de Jaaren 1736—37, wanneer de Rebel Crain Bontalancas, de noorder-Propvintien invadeerde, vielen alle deze Landschappen, zoo door dwang als met goeden wille, van de Compagnie af, en vatten de Wapenen tegen haar op, doch wanneer Maros, in Augustus 1737, door den Gouverneur *Smout* herwonnen werd, keerden de meeste Hoofden wederom tot hunnen vorigen Heer, terwyl

andere de vlugt namen, die naderhand, agterhaald zynde, hunne welverdiende straffen erlangd hebben. De tot hun pligt weder gekeerde Hoofden, wierden in January A. 1738. aan 't Kasteel ontboden, alwaar de Schuldigen, die van zelfs wedergekeerd waren, pardon ontvingen, en toen, nevens alle de anderen, (except Labaccan) de Macassaarsche Heerschappy voor eeuwig afzwoeren, en dus als trouwe Onderdanen van de Compagnie weder aangenomen wierden.

Over alle deze gefubordonneerde Provintien, heeft een Onder-Koopman het opzigt, zyne Residentie houdende in de Provintie van Maros, binnen de gepallifadeerde Schans Valkenburg, en de Negery Soeryierang gelegen, aan welken Resident al mede ondergeschikt is, de Pagger, buiten in 't Ryk van Tanete, aan de Rivier Pantjana. Het getal der Negeryen, die 's Compagnie's Jurisdicctie onderworpen, en aan haaren Resident op Maros onderhoorig zyn, belooplen een getal van 370. Maros heeft, tot het bestier der Inwooners, onder den Resident, vyf Inlandsche Regenten, die door de Oudsten des Volks, uit het naaste Bloed van derzelve Predecesseur, den Gouverneur en

Raad van Macasar worden voorgedragen, die de electie, op approbatie van de Hooge Indiasche Regeering doen. Siang heeft een Regent Loma genoemd, Labaccan, als zoo eene, een Crain of Prins. Sage-rie heeft vyf Regenten, waar van het Hoofd is Crain Mangalong. Het grootste gedeelte van de Bewooners dezer Vlak- tens, zyn Boniers, die ieverig zyn in den Landbouw, als Comp. Onderdanen. Deze hebben weder hunne aparte Hoof- den, door den Koning van Boni over hun gesteld, doch zyn, nevens de On- derdaanen van de Compagnie, de heffin- gen der Tiendens van het Rystgewas on- derhevig.

De verdere Landschappen, gelegen tus- schen deze Vlakten en 't Gebergte, heb- ben mede hunne eigene Regenten, van 's Comp. wegen over hun aangesteld, meest alle onder den Tytel van Crain, met den toenaam der Negery, waar over zy 't gezag voeren: deze laatste fournee- ren de noodige Houtwerken en Bamboe- zen voor 's Comp. post Soeryierang, en Paalen voor het Zeehoofd van 't Kasteel Rotterdam: zy hebben nog, behalven die Regenten, verscheide Dorphoofden onder zig gesteld, die Galarangs genoemd wor- den,

den, leven gerust onder hunne eigen Wet-
ten, en Godsdienst, en doen de ver-
schuldigde diensten aan de Compagnie,
hunnen wettigen Heer.

Zuider-Provintiën. Bezuiden 't Kasteel
Rotterdam, aan de Wester-Stranden, be-
zit de Compagnie de Landschapjes Poe-
lembankieng en Galisfong, gelegen bin-
nen het eigenlyke Ryk van Macasfar,
tusfchen de Vischpoelen van Aing en de
Rivier Tjikoa, doch hebben het Rykje
Sandrabony tusfchen beiden. Deze Plaat-
fen heeft de Maatschappy in den oorlog
A. 1667. veroverd. De Bewooners de-
zer twee Regentschappen zyn goede Sol-
daaten, en de Galisfongers worden voor
de beste Zeelieden alhier gehouden, en
de Compagnie, op Macasfar Zeevolk van
nooden hebbende, zyn zy als dan ver-
plicht voor de Kost te dienen. Onder
Galisfong sorteerd het Eiland Tanakeke,
en de Eilandjes de drie Gebroeders, zynde,
door 't recht van overwinning, 's Comp.
Onderdaanen en Eigendommen, zoo als
ook al de verdere Eilanden, die langs de
Wester-Stranden van Celebes leggen, van
den hoek van Touratta tot Tanete. Op het
Eiland groot Barnang, hebben de Ma-
casfaren eene Colonie van Toradjeeners,

maar veele daar van zyn onbewoond; eenige worden door 's Comp. Onderdaanen en weinige door Boniers bewoond.

Aan de Zuid- en Oost-Oever van de Bonifche bogt, heeft de Compagnie de Koningryken van Bonthain, Boelecomba en Bera, met haar onderhorigheden.

Bonthain heeft ten westen de Rivier *Tino*, die dit Ryk van *Touratta* scheid; ten noorden heeft het zelve 't *Gebergte*, dat de naam na dit Ryk draagt; ten oosten de Rivier *Kalekongang*, en ten zuiden de Zee. Van ouds her is het onder de Bondgenoten van *Macasar* geteld geweest, en door zyn Koningen bestierd geworden, doch door de Compagnie en haare Bondgenoten, tot twee maal toe door het Zwaard overwonnen, en volgens het *Bonays Contract* haar in eigendom gebleven. Het heeft een zeer vermaaklyke Landstreek, is vrugtbaar in Ryst, heeft eene goede en groote Baay, voor Vaartuigen en Schepen, en de Lands Volkeren, zyn, nevens die van *Boelecomba* en *Bera*, de best gezindste en vreedzaamste Onderdaanen, die de Compagnie op *Celebes* heeft. Dit Ryk, eerst door de Maatschappy aan *Radja Palacca* opgedragen, tot belooning der eminen-

nente diensten, aan haar beweezen, doch, by gebrek van mannelyk Oir, weder aan haar vervallen zynde, is het zelve van te veel importantie gerekend, om, zonder de hoogste noodzaaklykheid van 's Compagnies Bewind af te zonderen. Het word bestierd door twee Inlandsche Regenten, die den tytel van Crain voeren, als een over Bonthain, en een over Tompoboële, onder welke verscheide Galarangs of Dorpshoofden zyn; doch zy alle, nevens de Sergeant, die 's Compagnie's gepallisfadeerde Pagger bewaard, forteeren onder den Resident, die ook het gesubordonneerde gezag heeft, over Boelecomba, het geen al mede van oude tyden af een Koningryk geweest, doch door de Macasfaren in laater tyd dienstbaar gemaakt is. Het strekt zig uit van de Rivier Kalekongang, die het van Bonthain scheid, tot aan Bera, of de Rivier Bampang, die tusfchen beiden doorloopt; heeft ten noorden het Gebergte Kyndang, dat het van Bony, of liever van de Bergvolkeren van Touraayo scheid, en ten zuiden heeft het de Zee. Dit Landschap hoord mede onder 's Comp. geconquesteerde Eigendommen, en de Inwooners zyn dus haare wettige Onderdaanen, welke, nevens die van Bonthain, een en dezel-

zelve verpligting en prærogativen hebben, als die, welke 's Comp. Noorder-Provintien bewoonen. Over dit Landschap zyn mede twee Hoofd-Regenten, als Crain Gantarang, en Crain Oedjong Lowe, die verscheide Galarangs onder zig hebben. Het Land is vrugtbaar in Ryst, heeft goede Jagt, en groote Boschen, doch het Hout is van slegt alloy voor den Huisbouw. De Rheede voor Boelecomba is in de West-Mousfon gevaarlyk voor de Schepen, doch kleine Vaartuigen kunnen met hoog water zig in de Rivier Kalekongang of Caleconkong bergen.

Aan of omtrent de uitwatering van die Rivier, is 's Compagnies gepallisfadeerde Schans Carolina geleege, waar in den Onderkoopman en Resident zyn verblyf heeft, en aan denwelken ook het opzigt over Bira is aanvertrouwd, welk Landschap zig uitstrekt van de Rivier Bampang oostwaard, langs den Zeeoever tot den hoek van Lassem (in onze Kaart Lasfoa genaamd) en van daar noordwaards tot aan den hoek van Cadjang; landwaards grensd het aan Boelecomba, Tourang en Cadjang, onder Boele Boele forteerende. Dit geheele Landschap is by het Bonays Contract aan de
Com-

Compagnie afgestaan. Het is een dor en rotsachtig Land, en geeft zyne Bewooners niets als Oeby, of Wortels, voor Ryst of Brood, moettende hunnen nooddrift van Ryst en Pady uit Boelecomba en van Bima hebben. Het heeft eenige Bosfchen, die hun, nevens Boelecomba, redelyk o ed Hout verschaffen voor het maaken van Prauwen, zynde alhier de voornaamste Timmerwerven der Macasfaren geweest. De Biraſche Volken zyn in het gemeen goede Soldaaten, zoo te Land als te Water; de gegoedste onder hun, zyn Negotianten; de overigen geneeren zig met timmeren van Vaartuigen, en het maaken van grove witte Kleeden van Cattoen, 't geen daar nog al weelig groeit, en van het welk zy Jaarlyks een gering tribut aan de Compagnie opbrengen. Dit Landschap heeft tien Regenten, waar van de vornaamste Crain Bira is; deze komen eenmaal 's Jaars op na 't Kasteel, om hun tribut te leveren.

Het Eiland Saleyer, ligt omtrent zuiden van den hoek van Lassem, ruim twee mylen daar van af. Tusſchen beide heeft men de Bóugeroenes, (Beezeroens by de Zeelieden genaamt) zynde drie kleine onbewoonde Eilandjes, rondom Saleyer liggen

gen nog verscheide Eilanden , die daar onder behooren , doch waar van 'er maar twee , als Boneratta en Calauwa , bewoond zyn. De Macasfaren , onder welken Saleyer behoord heeft , hebben van het zelve , by 't Bonays Contract , aan den Koning van Ternaten afstand gedaan , doch in 't vervolg van tyd langzamerhand den Ternataanen weder afhandig gemaakt , ten voordeele der Maatschappy. Saleyer is zeer bergachtig , heeft groote Boschen , waar in zig veel Hertebeesten onthouden ; 't brengt Oeby en Batta voort ; het eerste een soort van Wortelen , het laatste een foort van Gierst , waar mede de Inwooners zig voeden : 'er worden veel blaauw en wit gestreepte grove Kleeden , van de aldaar groeiende Capas of Cattoen gemaakt. Het word bestierd door veertien Regenten , welke Jaarlyks eenmaal in de maand October aan het Kasteel Rotterdam opkomen , met 250 of 300 van hun Volk om de verpligte Heeren diensten te doen , de verschillen der Regenten , onder malkanderen , voor te dragen , en daaromtrent uitspraak te erlangen. Het is een lafhartige en slaafachtige Natie ; egter zeer twistziek en hoofdig , zodaanig , dat wanneer ze hun zin niet kunnen krygen , terstond met haare geheele Familie , na een ander Land opbreeken. Van

Van wegens de Compagnie, ligt hier een Onderkoopman als Resident, die zyn verblyf heeft, by of in een gepalisfadeerde Pagger, Defensie genaamt, geleegen op de Z. B. van 5°. 0. De hier vorens gemelde Eilanden Boneratta en Calauwa, zyn aan den ouden Radja Palacca ter leen afgestaan; op het eerstgemelde liet de Vorst zyne Dansferessen leeren en opvoeden, 't geen zyne Succesfeurs in het Ryk van Bony gevolgd hebben, waar door deze Eilanden meest met Boniers, en weinig door Saleyers bewoond zyn.

4. De twee grootste Bondgenoten der Compagnie, en die altoos gezworen vyan- Bond-genoten. den blyven, zyn Macasfar en Bony; met de eerste zyn in verbond Tello en Sandra- bony, met het tweede Soping Loehoe en Tanete, doch Wadjo en Mandhaar, blyven op haar zelve.

Goach, het Ryk van Macasfar, die met dat van Tello en Sandrabony, Tanete en Tellolimpa, voor de verovering der Hollanders, zoo naauw met den anderen verbonden waren, dat het maar één Ryk uitmaakte, strekte zig uit van Boele Boele, in de bogt van Boni, tot den hoek van Lassem, (in onze Kaarten Lasfoa ge- naamt)

naamt) en van daar westwaards op, tot de hoek van Touratte of Tannakeke; vervolgens van daar langs de Westkust noordwaards, tot aan Tanete of Agenondje, en te lande, tot aan het tegenwoordige Boni en Soping; in welke Landstreek dan ook de origineele Spraak, die der Macasfaren was. De Koningen van Goach en Tello, worden beide Koningen van Macasfar genaamt, schoon, ieder een Ryk op zig zelfs is, en zy de namen na haare Residentieplaatzen Goach en Tello voeren. De oude Macasfaarsche overleveringen gewagen, volgens een byzonder vertaald Manuscript uit die Taal, van vier Koningen, voor de komst van Toemanoerong-a (zoo veel willende zeggen, als die uit den Hemel is nedergedaald): Volgens deze overlevering, gebeurde het dan op zekeren tyd, na het overlyden deezer Vorsten, vier Regeerders, dat eene schoone Vrouw, met een gouden Keten omhangen, uit den Hemel daalde, welke de Macasfaren voor hunne Koningin aannamen, onder den naam van Toemanoerong-a; deeze trouwde met den Koning van Bonthain, die op het gerugt, zig derwaards begaf, om met haar een Huwelyk aantegaan (schoon te Bonthain reeds getrouwd zynde): dit gelukte, en uit deze

dezen echt kwam eenen Zoon voort, waar van Toemanoerong-a, drie Jaaren zwanger ging, zoo dat het Kind, terstond na zyne Geboorte, gaan en spreken kon, doch zeer mismaakt van gestalte was; zyn naam was Toema-Salingabereeng: toen hy nu groot wierd, brak de gouden Ketten, die zyn Moeder uit den Hemel had medegebragt, in twee stukken, waar na zy met de eene helft der Ketten, nevens haaren Man, en zynen Broeder verdweenen, latende het Ryk met de wederhelft aan haaren Zoon. Deeze aan hem verbleven helft, (waar van de Macasfaren zeggen, dat die somtyds zwaar, somtyds ligt, dan eens hoog, en dan weer eens laag van couleur was) is na dien tyd altoos een van de voornaamste Ryks-ornamenten van de Koningen van Goach geweest; doch dezelve zou in de Revolutie van Crain Bontalancas, nevens meer andere Ryks-Cieraaden, t'zoek zyn geraakt. Van dezen Zoon, die met zyne drie Opvolgers, niet zyn gestorven, maar, na lange Regeeringen, even als hunne eerste Ouders, zouden verdweenen zyn, reekent het Manuscript, de Goasche Vorsten, en volgens het zelve begon de 18de Koning, onder den naam van Paducca-Siri, Sulthan Sjaha Badien Ismaël zyne Regeering.

Sttaande zyne korte Regeering, heeft hy een scherpen Oorlog gevoerd tegen den Koning van Bony, welke met de Wapenen der Compagnie gesterkt was: Hy wierd den 30 Augustus 1712 door de negen Goasche Ryks-Stenden, finaafgezet, en in zyne plaats den toenmaligen regeerenden Koning van Tello verkozen; die den naam droeg van Mappa Orangie, doch als Koning van Goach, die van Paducca Siri Sulthan, Sira Joudeen, aannam. In den Jaare 1718 vlugtte de Macasfaarschen Prins, naderhand vermaarde Rebel, Careeng, of Crain Bontalancas, uit Goach, om dat hy eene Dochter van den vorigen Koning had doodgeschoten: hy vlugtte eerst na de onze, en woonde in Campong Baroe, onder 's Compagnies bescherming; hier weer van daan naar Sumbauwa gevlugt, woonde hy aldaar den oorlog by tusfchen de Sumbauwareezen en Baliërs, waar in de Koning der eerstgemelden sneuvelde, met wiens Dochter, die naderhand Koningin van Sumbauwa wierd, hy trouwde, terwyl haar Moeder zig met Goach's Koning in 't Huwelyk begaf, die daar op haar Dochter aanhield, van Crain Bontalancas deed scheiden, en aan een Sumbauwa's Prins weder uithuwelykte.

Anno 1724 deed de Koning Sira Joudéen afstand van 't Ryk van Tello aan zyn Zoon, en zelfs het Ryksbestier van Goach in handen genomen hebbende, gaf hem de gevlugte Crain Bontalancas vry wat te stellen: hy verbond zig niet alleen met Macasfaarsche Princen, maar zelfs, Boniers van hoogen rang in zyne belangen overhaalende, verbond hy zig ook naderhand op het allerplechtigst, met de befaamde Rovers Aroe Soen-Kang, en zyn Capitein Touassa, om niet alleen de Koningen van Goach en Bony te detrooneeren, maar ook de Nederlanders geheel uit Celebes te verjagen. Dus begon hy 1734 het oorlogsvuur op Bonthain te ontteeken, 'tgeen zig wel haast over al verspreidde, en in welkers beginne Bontalancas veel voordeel behaalde, waar door hy het den Koning van Goach zoo benaauwd maakte, dat deze op den 5 November 1735 uit Goach na Tello vlugtte, waar op de Macasfaarsche Stenden terstond zyn Kleinzoon Maawangaoe, Abdul Hairmansjoer bygenaamd, tot 20ste Koning van Goach verkozen; doch deze, al mede door 't geluk der Wapenen, dat den Rebellen mede liep, genoodzaakt zynde, zyne Ryksstad te verlaten, die terstond door Crain Bontalancas in bezit werd genomen, nam met een

goed deel Macasfaren de vlugt, tot onder het Kasteel Rotterdam, alwaar hy zig onder de protectie der Compagnie begaf. Dit geschiedde A^o. 1739. Crain Bontalancas, meester van het Land van Wadjo, en gedeeltelyk van het Bonische Ryk, was kort bevorens naar 's Comp. noorder Provintien komen afzakken, en liet zig aldaar als Koning van Goach inhuldigen, waar na hy, zoo als gezegd is, Goach zelve innam. Weinig tyds daar na liet hy het Kasteel Rotterdam, uit naam der drie nu vereenigde Ryken Bony, Goach en Wadjo, opëischen, doch het Ministerie aldaar, zoo schielyk niet tot overgave kunnende resolveeren, zoo verscheen al spoedig de geheele magt van Goach en Wadjo, op de vlakte van 't Kasteel Rotterdam, welkers bezetting op denzelven dag, den 16 Mey 1739 den vyand te gemoet trok, en, gesterkt met een gedeelte Boniers, die de Compagnie genegen waren, mitsgaders Compagnies Onderdanen, den Vyand met zoo veel courage attaqueerde, dat zy hem op de vlugt sloegen, waar mede den Oorlog aan deze zyde van Celebes eindigde, werdende terstond de Ryks-Ornamenten opgezocht, en te samen met het Koningryk van Macasar, aan den bevorens by ons gevlug-

vlugten Koning Abdul Hairmansjoer, en den Ryksbestierder overgegeeven. Voorts kwam den meesten aanhang van Crain Bontalancas zig verootmoedigen, en om genade bidden; onder welke een Man was, van over de honderd Jaaren oud, Crain Mamanpang genaamd, een jonger Broeder van den in de vorige Eeuw gevlugten Crain Pompleaan; deze zyn Cris overgevende, zeide tegens den Admiraal:

„ Ik hebbe dit Goach in zyn aller-
 „ grootsten luister gezien, toen zy over
 „ het geheele Eiland Celebes heerichap-
 „ py voerde; ook in haar eerste verne-
 „ dering, toen wy door de Compagnie
 „ overwonnen wierden; egter bleefzy be-
 „ halven het verlies van haaren grootsten
 „ luister, nog bewoonbaar, en in achtin-
 „ ge; doch nu schynt dezelve als in een
 „ puinhoop verandert: de eerstemaal heb
 „ ik myn Cris op Samboupo, de twee-
 „ demaal op Sourabaya, en nu voor de
 „ derdemaal, aan de overwinnende Wape-
 „ nen van de Compagnie overgegeeven;
 „ nu blyft maar over, dat ik, na verkry-
 „ gen van myn Pardon, in vrede sterf.”

Welk verzogt Pardon hem ook gulhartig toegestaan wierd; ook wierd hem zyn Cris mede te rug gegeeven. Kort daar

na verftond men, dat Crain Bontalancas aan zyne wonden overleeden was.

Regeeringsform van Goach. De Koning van Goach, kan niet willekeurig regeeren, maar is aan 's Lands Wetten onderworpen, en kan niets dan met goedvinding en toestemming der Ryks grooten onderneemen: de Delicten worden naar die Wetten en niet naar willekeur gestraft; hy heeft zyne geheime Raaden, die Tomilangs genaamd worden, en ieder Negery heeft een Hoofd, die de naam van Galarang draagt; dit is reeds door den 8ten Koning, in het begin der 16 Eeuw dus ingesteld, mogelyk door instigatie der Portugeezen, dewelke onder deze zyne Regeering A^o. 1512 hier het eerst aankwamen, en een plaats tot hun verblyf wierd toegestaan, zoo als zyn Opvolger de Maaten en het Gewigt tot een algemeen gebruik verordende, de Pryzen op de Handelwaaren stelde, Buskruit gemaakt, en het eerste grof Geschut op de Wallen van Goach heeft gebragt, en de Maleyers niet alleen toegelaaten, zig in zyne Staaten ter neer te zetten, maar hun, onder meer andere voorrechten, het bouwen van een Tempel, en het opentlyk oefenen van den Mahumedaanschen Godsdienst heeft toegestaan,

staan, welke hier zoo veel velds won, dat de Macasfaren, omstreeks den Jaare 1588, met hulpe der Maleyers, een Gezandschap na Mecca zonden, om van daar een Hadji, of Priester, te haalen, die hun in dien Godsdienst kon onderwyzen, die eindelyk onder den 13^{den} Koning Sulthan Allahoedien, A. 1603, door het geheele Macasfaarsche Ryk is aangenomen, de Bonniers drie Jaar daar na dwingende denzelven insgelyks aanteneemen. Het toppunt van de hoogste Macasfaarsche grootheid, is omtrent het midden der voorledene Eeuw geweest, wanneer derzelve Vorsten, niet alleen genoegzaam heel Celebes de Wet voorschreeven, maar zelfs Loma, Mandelly, Bima, Tambora, Dampo en Sangar, schatting schuldig hebben gemaakt; als mede Bouton, Bongai, Gapi, de Xullasche Eilanden en Sumbauwa veroverd, Saleyer, - dat door de Ternaatsche Koning Baab Ullah, aan Macasar was present gedaan, onder hun gebied gehad, eene vaste Alliantie gemaakt met de Baliers, en de eerste Geldspecien doen munten, 't geen waarschyntlyk de Goude Maaren zullen zyn geweest, die de waardy van 60 stuivers Hollands haalden.

De Koning Abdul Hairmansjoer , den 27 July 1742 in den ouderdom van 17 Jaaren overleden zynde , wierd Opvolger van het Goachse Ryk , zyn Broeder Mappa Babasfa , of Abdul Coedoes , zynde maar 8 Jaaren oud , onder de Voogdy van den Ryksbestierder Crain Madjennang : onder zyne Regeeringe viel niets van belang voor. Hy overleed den 21 December 1753 en wierd opgevolgd door zyn Zoon Amas Madina , by de Compagnie Radja Oesman , en bygenaamt Patthematharæng , 22ste Koning van Goach. Hy was een Kleinzoon van Aroe Palacca , en wierd A. 1758 door den Ryksbestierder Crain Limpangang , (die te gelyk zyn Grootvader was) hernaamt Battara Goach. Na het overlyden van dezen Ryksbestierder , viel het Ryksbestier of Makadantara , in handen van 's Konings Oom , Crain Kalanka ; die , door eene verregaande ambitie , om zelfs de Kroon te dragen , gedreeven zynde , maakte het zynen wettigen Vorst zoo bang , dat deze zyn Ryk en geheel Celebes verliet , na Bima vlugtte , en van daar na Batavia , daar hy den 8 Mey 1767 aankwam , en den 31 October 1769 na Ceilon vertrok , daar hy A. 1782 noch leefde , en heeft maar eenen Broeder , Aroe Mampoe , die in
het

het Bonifche huishoud. Na het vertrek van Koning Oesman liet de Ryksbestierder Crain Kalanka, Aroe Mampoe tot Koning uitroepen, die door zyn toedoen wel haast na Bacombony vlugtte, en door de Compagnie in protectie genomen, eger finaal afgezet wierd, waar na Crain Kalanka, zig zelfs tot Koning liet uitroepen, onder den naam van Sulthan Saroedien, doch de Grootmoeder van den gevlugten, Vorst, Aroe Palacca, verzogt al in 1774, dat Radja Oesman van Ceilon opontboden en in zyn Ryk hersteld worden mogt; dit mislukkende, veinsde zy in 1777 dat haar Kleinzoon van Ceilon gevlugt was, en erkende voor denzelven een slaaven-jonge Sankilang, waar op de Macasfaaren, die veel geloof aan die oude bloeddorstige Vorstin gaven, de Compagnie afvielen, met dit gevolg, dat in het Jaar 1778 de Macasfaarische Hoofdplaats Goach, door de onzen veroverd en geslegt wierd, 't geen kort daar aan door de dood van Aroe Palacca wierd gevolgd, terwyl Sankilang zig in ontoeganglyke Gebergens bleef ophouden. Ondertusfchen was het Ryk vacant, door dien Sulthan Saroedien, die in 't begin der onlusten zig by de Compagnie had begeven, den 1 September 1777 gestorven was; dus

wierd in 1781, op qualificatie der Hooge Regeering, weder tot Koning der Macasfaren verkoren Crain Bontilancas, onder den naam van Padoeka Siri Sulthan Abdul Hadji, in 1782 door de Regeering bevestigd, wanneer zyn Ambassadeur Crain Palamba op Batavia is geweest.

Bony, 't geen zeer naauw verbonden is met Soping en Loehoe, strekte zig, by het fluiten van 't Bonais Verbond, langs den Wester-Oever van dien Golf, die nog den naam heeft van de Bogt van Bony, en van de Rivier Tjinrana, tot de Rivier Saleniko, eene distantie van ongeveer 20 mylen, landwaards, grensde het aan Soping, Lamoeroe, Macasfar en Boeleboele. Dit Ryk is mede van ouds her vry, en aan niemand verbonden geweest, zynde deszelfs eerste Koning, volgens hunne overleveringen, mede uit den Hemel gedaald; deeze had als toen geen naam, maar werd door het Volk, die van Matta Solompo-E, 't geen zoo veel als de Alziende beteekend, gegeven; hy trouwde met eene Princes van Toro, die ook uit den Hemel gedaald was, en zy procreederden te samen een Zoon en vyf Dochters, uit welke de volgende Koningen van Bony, tot heden toe afkomstig zyn, en van welkers Nakomelingen,

uit Koninglyke Princessen geboren, en dus allenthalven tot de Kroon gewettigd, 1759, alleen nog maar in leven was, Aroe Palacca, de Grootmoeder van den in die Jaaren regeerenden Koning van Goach, welke in 1775 Koningin van Tanete was. Deze Koning heeft de Lands Wetten, die jegenswoordig nog onderhouden worden, ingesteld, en den Ryks-Standaart gemaakt, die Worong-Porong-E, genaamt word; ook heeft hy de zeven Kies-Heeren, onder de naam van Matoua's Pietos aangesteld: Zy zyn erfelyk in zeven Geslagten of Huizen, doch het is egter wel gebeurd, dat 'er twee en zelfs drie Pietos in een Huis geweest hebben; deeze hooge charge devolveert zoo wel op Vrouwen als op Mannen; alle gewigtige zaaken, het Ryk betreffende, moeten door dezelve gedecideert worden, inzonderheid gaat hun de verkiezing en het weder afzetten van eenen Koning, als ook het maaken van Oorlog of Vrede aan. Deze Koning, na 40 Jaar geregeerd, en zyn Zoon in zyn plaats gesteld te hebben, is met zyne Vrouw weder ten Hemel gevaaren.

In het begin der 17 Eeuw, wierden de Boniers, en de Koningin Tarritoepoe, die

die toen het Ryk regeerde, door de Macasfaren gedwongen, om het Mahumedaansch Geloof aanteneemen, bedingende deze laatste nog boven dien, dat de vyanden van Macasfar ook vyanden van Bony zouden zyn, maar Bonys vyand daarom geen vyand van Macasfar; dit was de eerste krak, die de Bonische grootheid kreeg, schoon dit Ryk ter dier tyd 70000 weerbaare Mannen in het Veld kon brengen. De haat, die de Boniers hier door tegen de Macasfaren opvatteden, heeft veel toegebracht, om de Wapenen der Maatschappy tegen Macasfar, eenen gelukkigen uitflag te doen hebben, waar toe Radja Palacca, een Bonies Prins, 't zyne byzonder wel toegedaan heeft, en naderhand door de Kies-Heeren tot Koning van Bony verkozen, zig zoo groot wist te maaken, en het Ryk zoo uit te breiden, dat hy doer den zynen gebynaamt werd Toeny Sambaya, dat zoo veel wif zeggen, als een Koning, waar voor zig alle anderen moeten vernederen; zelfs wierd zyne magt op het laast zeer gedugt voor de Compagnie. Hy overleed den 6 April 1696, en wierd opgevolgd door zyn Neef Lapatoea, als 15de Koning van Bony, die, na de Compagnie veel onrust te hebben gebrouwd, A. 1713 overleed;

werdende door zyn Dochter Battara Todja, ook Aroe Toemoerang, als 16de Koningin van Bony opgevolgd; doch deze, na eenè korte Regeering, deed in den Jaare 1715 afstand van 't Ryk, ten behoeve van haaren halven Broeder Lapadang Sadjati, Toa Pannara Aroe Palacca bygenaamt; doch met haar Zuster en haar Man, in onmin geraakt zynde, welke hy liet *rampassen* of met stokken slaan, en naar Bony voeren, zonder eenige form van Regtspleging, gaf dit zoo veel ongevoegen aan de Ryks-Grooten, dat hy kort na dat geval, op den 20 January 1720, niet alleen finaal wierd afgezet, maar zelfs, nevens zyn Vrouws Vader, in de gevangenis geworpen, waar na de Boniers het Ryk weder aan Battara Todja opdroegen, doch zy gaf het terstond weder ove, aan haaren oudsten halven Broeder, den gedetroneerden Koning van Goach, Sappualie-E, togenaamt Madanrang: hy wierd om zyne flordige levenswys, en, na in veel onrust geregeerd te hebben, anno 1724 afgezet, en in zyn plaats deszelfs jongsten Broeder verkozen, Topa Wanoi, of Aroe Manpoe, naderhand Crain Besfi genaamt. Deze wierd de vierde dag na zyn voorslag insgelyks afgezet, en in zyne plaats ten derdemaal tot

Koningin verkozen Battara Todja, die teffens Datoua of Koningin van Loehoe, en niet lang daar na ook Koningin van Soping geworden is, en haar Man tot Mede-Regent van het Ryk benoemde, die A. 1725 overleed, waar na zy voor de vierdemaal trouwde met Aroe Kayoe, dewelke, al mede kort na dit Huwelyk, tot Mede-Regent van dit Ryk benoemt wierd, doch deze Koningin, in moeilijkhed geraakt met haar Broeders, waar van zy 'er een had laten dooden, en ongenoegen tegens den Gouverneur Goubius, opgevat hebbende, vertrok zy naar Soping, alwaar zy zig als Koningin liet inhuldigen. Haar Man de Regent Aroe Kayoe, zig nu Koning van Bony reekende, besloot zyne Koningin en Vrouw den vogt te ligten, en zyn geliefste Vrouw Crain Bonts Majene, die hy, om met de Koningin te trouwen, verlaaten had, weder tot zig te neemen, doch A. 1728 dit ontdekt wordende, zoo wierd hy terstond tot het Regentschap onwaardig verklaard, en teffens met zoo veel ernst na 't leven gestaan, dat hy by nacht de vlugt na Tello nam en aldaar protectie verkreeg. Naderhand heeft hy zig met Crain Bontalancas geëngageerd, doch is, staande de troubelen, met dien Rebel omgekomen.

A°. 1730 kwamen de drie nog overig zynde Broeders van Bonys Koningin van Bouton, daar zy, uit vrees voor haare Zuster na toe waren gevlugt, en begaven zig onder de protectie der Maatschappij, die hun toestond, in de Campong Baroe te wonen; intusfchen bleef de Koningin nog al onvergenoegd tegens de Compagnie, om dat haar het Landschap Bonthain onthouden wierd, terwyl haar Mandarang of Geheime-Raad, alles in Bony na hun welgevallen dirigeerde, en met de opgekomen vyanden, Aroe Seenkang en den Rebel Bontalancas heulende, den weg baanden, tot de ruïne van het Bonische Ryk.

De Wadjoreezen maakten zig hier op meester van Bony, stellende een ander Koningin aan, gelyk zy den Rebel Bontalancas voor Koning van Goach erkenden, en zig in dezer voegen als drie vereenigde Ryken, voor vyanden van de Compagnie verklaarden; zodanig dan kwamen zy in de maand April A°. 1739 afzakken, namen bezit van Goach, en eischen 't Kasteel Rotterdam op, en 't verder gepasfeerde is hier voren onder 't Articul Goach aange tekent.

De Compagnie, door 't geluk harer Wapenen, zig gered hebbende, moest ook Bony geholpen worden, doch dit geschiedde maar ten halven, want de Wadjoreezen, tweemaal geslagen zynde, verzuimde men na Tosfora, de Hoofdplaats van Wadjo op te trekken, en men liet die Volkeren, welke de Contracten met de Compagnie niet wilden vernieuwen, na hun goeddunken handelen. Intusschen wierd, onder den naam van de algemeene rust te bevorderen, de Koningin van Bony belet, om haar wettig recht en pretensie op Aroë Tanete, den dollen Hertog bygenaamt, te bevorderen, en tot haar meerder smerte, de Leenbrief van Bonthain (welk Landschap de Hooge Regeering aan die Vorstin, even als aan haare Prædecesseurs, uit erkentenis van vorige diensten, geschonken had) onthouden: zy overleed A. 1749, en wierd in haar plaats tot Opvolger in het Bonys Ryk verkozen, haaren halven Broeder Lama Ofsong, onder den naam van Abdul Radsjab Djalaloudien, die tot 1775 Bony geregeerd heeft. Hy was toen een Man van ruim 80 Jaar, woonende in het Campong Boegis, niet verre van onze Negery Vlaardingen, dat, even als de meeste inlandsche Plaatzten, niet veel by-

zonders heeft. Hy had weinig achting voor Europeeërs, en regeerde zyne Onderdaanen naar willekeur en streng, zig weinig latende gelegen leggen aan 's Lands Wetten, die hy naar zyn welgevallen altoos uitleidde. Misdaaden gepleegd werdende, wierd de Daader by den Koning aangeklaagd; deze gaf last aan zyn Ryksbestierder, en nog een of twee Ryks-Grooten, die by hem waren, om de zaak te onderzoeken. Den Vorst verslag gedaan zynde, gaf hy slechts een wenk met de Oogen, wanneer hy den Misdaadiger des doods waardig oordeelde, die daar op onmiddelyk naar buiten gebragt, en aldaar gekrist werd. Deze Koning stierf in A^o. 1775 en wierd opgevolgd door zyn Kleinzoon, reeds in 1772 tot Kroon-Prins verklaard, en genaamt Lantana Tapoe, regeerende egter onder den naam van Padoeka Siri Sulthan Aroe Timoerong; welkers Gezanten den Tomialang of Ryksbestierder Aroe Oedjong, en eenige andere Grooten, in 1782 daarvan aan de Regeering te Batavia, kennis hebben gegeven.

Tello. Het Koningryk van Tello bepaalde zig A^o. 1667 tot aan de Coerys, twee Eilanden even bezuiden de Rivier

van Maros, en ten zuiden, tot en by het Kasteel Rotterdam. De naauwe verbintenis tusſchen het zelve en het Goasche Ryk is hier voren vermeld, en heeft daarmede in dezelve lotgevallen gedeelt. De 9de Koning Abdul Carie, overleed in January 1709, en wierd opgevolgd door zyn Zoon Mappa-Orangie, welke in 1712 tot Koning van Goach verkozen werd, en over die beide Ryken tot 1724 regeerde, wanneer hy het Ryk van Tello afstond aan zynen Zoon Man Radja of Madja Moedien. Hy wierd opgevolgd, door zyn Broeder Mappae-nga of Jappi Oedien; deze, bekend onder den naam van Crain Tello, was de Grootvader en Ryksbestierder van den Koning van Goach, A^o. 1759, een erfvyand van de Compagnie; na zyn dood volgde hem zyn Dogter op, die tegenswoordig nog regeerende Koningin is.

Sandraboni. Het Koningryk van Sandraboni, gelegen binnen het Ryk van Macasar, tusſchen 's Compagnies Landen Galisong en Poelonbankeeng, is klein, doch egter onafhangelijk van Goach gerekend; hebbende dezelfs Koningen, zig ten tyde van den Macasarschen Konig Toemaparie, in het begin

der 17 Eeuw, onvermindert haare vryheid en voorrechten, met de Macasfaren verbonden. In den Jaare 1778 heeft het zelve zig by Goach gevoegd, doch werd door de onze ingenomen, en hen wierd door de Hooge Regeering Pardon verleend, mits de oorlogskosten betaalende, en Jaarlyks eenige Slaaven tot tribut opbrengende.

Soping. Het Koningryk Soping, is van ouds mede een der vermogendste Ryken van Celebes geweest. Het legt midden aan de Wester-Stranden en Oever van de Bogt van Boni. Ten noorden bepaald het zig aan het groote Meir of Tamparanglaba; ten zuiden grenst het aan Lameroe, 't geen oudtyds, nevens verscheide andere kleine Rykjes, onder het zelve forteerde, dewelké naderhand op haar zelve, of onder Boni gekomen zyn. Het geeft niets als Pady, en is A°. 1661, na de vlugt van Radja Palacca, aan de Macasfaren dienstbaar geworden, en door de Compagnie A. 1667 wederom in vryheid hersteld. De Koningen van dit Ryk, zyn door Huwelyken over en weer, met die van Boni, van oude tyden af verbonden geweest. Hun eerste Koning is, volgens het zeggen der Sopingers,

gers, al mede zoo als die van Boni en Macasar, uit den Hemel gedaald. Zy hebben na dezen nog 22, zoo Koninginnen als Koningen gehad, waar van de thans regeerende Koning van Boni, A°. 1759 de laatste is, die dit Ryk, met toestemming der Sopingfche Ryks-Grooten door eenen Stedehouder liet regeeren; in 1775 wierd het wederom door hun eigen Koning geregeerd, die getrouwd is met de Dogter van den Koning van Boni.

Loehoe. Het Koningryk Loehoe, was voor de Macasfaarsche en Bonifche toeneeming in grootheid, het geweldigste en grootste Ryk op geheel Celebes: deszelvs grenzen werden tegenswoordig gerekent van Pelopa, de Hoofdplaats van 't Ryk, langs de Wester Oever van de Bogt van Boni tot Larompo, zynde ongeveer 20 mylen, en van de andere zyde van die Residentie Stad, over het geheel zuidooster deel van Celebes, tusfchen de Golf of Bogt van Boni, in de Ooster-Stranden van Celebes, zoo verre de Alphoreezen hun landwaards in dulden willen; ten Westen grensd het aan Wadjo, en ten Noorden aan Toradja. Het Land is vrugtbbaar in Pady, geeft goed Yzer en Goud-

Goudryke Rivieren. Van hunne Koningen en oude Historien, is my niets voorgekomen. De eerste, waar van iets by 's Compagnies Papieren was aangetekend, word Crain Haroe genaamt, en is nevens de Macasfaren A^o. 1666 door 's Compagnies Wapenen op Bouton overwonnen.

De Vorstin in 1759 is Tanrelela, ook R. Sjaal genaamt, en te gelyk Koningin van Tanete. Zy is naderhand door de machinatien des Konings van Boni gedetrooneerd, op voorwending van haar slegt gedrag, en een Kleinzoon van Boni in haar plaats gesteld.

Tanete. Het Koningryk Tanete op Agomonsfa, beteekenende een Brug of Overgang, ligt ter halver wegen van het Kasteel Rotterdam, in de Bagt van Sorian. Het heeft ten Oosten 't Vorstendom Mario-ri Wawo, ten Noorden Barroe, ten Zuiden Sagerie, en ten Westen de Zee. Eertyds heeft het met Macasar in vriendschap gestaan, en is naderhand daar van overwonnen, doch egter by zyn vryheid gebleven, en erkend voor Bondgenoot van Macasar, welkers Koningen zig allengskens wat meer autoriteit over dit Vor-

tendom hebben aangematigd, tot het eindelyk in de daad als onderdaanig aan Macasar geconfidereerd is, gelyk het zelve in de Macasfaarsche Conferentie van den 7 September 1668 als dusdanig benoemd staat.

Ten tyde van den Heer *Speelman*, regeerde over dit Rykje de Koning *Ebrahim*; deze is staande de Vrede van *Conaya* tot de Compagnie overgekomen, en als Bondgenoot erkent, hebbende 't gemelde Contract aangenoomen en beëedigt, waar by zyn Opvolgers ook gebleven zyn. De Koningin *Tanrelela* in 1775, Vorstin van *Loehoe* geworden zynde, en daar na toe vertrekkende, droeg de Administratie van *Tanete* op aan den Koning van *Bori*, te samen en met de Compagnie; doch eenige Jaaren daar na van *Loehoe* gedetrooneerd werdende, heeft zy zelve het bestier van dit Ryk weer in handen genomen.

Mondhaar. Is ten Westen aan de Zee gelegen; ten Noorden heeft het *Cayelie*, ten Zuiden *Byonanges*, en ten Oosten waeste *Gebergten*; 't geen de Inlanders voor een zekere wyk dient, wanneer zy een vyand op den hals krygen, die haar

te magtig is, latende denzelven als dan de Strand-Negeryen ten prooy. De Regeering van dit Landschap bestond in vorige tyden in tien Stenden, die alle met de Compagnie een Verbond hadden aangegaan; drie van dezelve zyn uit vryen wille daar toe gekomen; de andere zeven worden in 't gemeen Vorsten van de zeven Rivieren genaamt. Deze alle hebben voor dezen den Macasfaren onderdaanigheid bewezen, en ten bewyze daar van, Jaarlyks eenige lange Schilden moeten opbrengen, en zelve van wegen Macasfar een Gouverneur moeten dulden, die zy wel A^o. 1658 verwierpen, doch egter aan dit Volk trouw bleeven. By het Bonais Contract hebben de Macasfaren van alle heerschappy over Mandhaar gereuntieert, waar na haare Vorsten of Stenden, verscheidemalen wierden gesommeerd, om met de Comp. te contracteeren, doch zy bleeven, uitgenomen een, zulks hardnekkig weigeren. Hierom zyn zy door de Compagnie en de Boniers wel beoorloogt, maar niet overwonnen, vlugtende na de Gebergten, doch uit vrees van door Radja Palacca aangestast te worden, hebben zy zig voor de Compagnie verootmoedigt, en A^o. 1674 de Contracten geteekend en beëdigd. Eg-

ter hebben zy zig nooit veel daar aan gekreund, en byzonder aan die Articulen, die hun verbinden, om met Pasfen te vaaren van de Compagnie, en hun verbieden te admitteeren alle zodanige Vaartuigen, die daar mede niet voorzien zyn. Doch dit ter zyde gesteld, zyn ze, om het ontzag, dat zy in andere gevallen nog voor de Comp. en Boni hebben, als mede om haare betoonde bereidwilligheid, ter hulpe van de Comp. in den laatsten oorlog, waardig, om in aanzien gehouden te worden.

Wadjo na de Bonische taal, en *Toadjo*, na de Macasfaarsche uitspraak, is gelegen benoorden de Rivier van *Tsjnaboni*, die dit Landschap van het Bonische Ryk afscheid, strekkende zig uit tot aan de *Paneké*; 't geen als een vry Vorstendom onder *Wadjo* behoord, en aan *Contega* grensd; agter het welke en *Kera* om, het nog noordelyker strekt, tot aan *Larompo* of *Loehoe*; ten westen stoot het tegen de Grenzen van *Adja Tamparang* of *Sedeerling*. Het word geregeert door 40 Vorsten of Regenten, onder welke ook Vrouwen toegelaaten worden. Deze Regenten moeten zig alle binnen *Wadjo* onthouden; egter vermogen zy,

als

als het vereischt werd, naar hun Land gaan, om aldaar het noodige te beschikken, maar na verrigting van zaaken, moeten zy terstond na Wadjo keeren. De veertig Vorsten worden verdeelt in drie deelen, hebbende elk een hoofd van die, waar onder zy behooren; uit elk dezer drie Partyen werden weder drie Hoofden verkozen, de eene voor den Oorlog *Pataro*, en een ander voor de Politie *Padenrang* genaamt, die tot hunnen Præsident hebben den Mattoua of verkozen Hoofdkoning, welke onder geen der drie Partyen behoord, en de veertigste Vorst maakt, zynde de andere 13 sterk. Deze laatste zeven Vorsten, waar onder geen Vrouwen geädmitteerd worden, maaken te samen een Collegie uit, en voeren, uit naam van de Veertigen van Wadjo, het hoogste gebied over alles, uitgenomen het maaken van Oorlog of Vreede, waar over de grooten Raad der Veertigen vergadert word, en waar in de Mattoua des noods twee stemmen heeft.

By onstentenis van dit eminent Hoofd, werden al mede de drie Partyen, of de als dan nog overig zynde negen en dertig Regenten, byeen ge-

roepen, die uit hun lighaam een ander kiezen, zonder op de Familie van den vorigen te zien; doch de vacante Regentschappen werden uit het naaste Bloed van den Overleedenen verkozen, mit van geen dienstbare Moeder geboren. In de uitbreiding der Macasfaarsche Mogentheid, hebben deze Volkeren mede hun deel in de verdrukking gehad, doch voor 100 Catjes (125 lb.) Goud, haar vryheid weder bekomen.

Dit Volk leeft op zig zelfs, en vreedig onder malkanderen, hunnen handel voortzettende, zynde dit de grootste Negotianten van Celebes, en tegenwoordig ook de rykste en geduchtste Volkeren van dit Eiland; zy stooren zig niet aan de Contracten, zoo met de Compagnie als met Bony aangegaan, zeggende, dat die door den laatsten oorlog vervallen zyn, terwyl na dien tyd Wadjo in magt toeneemt, en Bony in zyn sagting vermindert is.

Benoorden Mandhaar legt de Bogt van Cayelie, daar het Gebied van den Koning van Ternaten begint, dat hier voren beschreven is.

Het

Het Eiland Floris.

S. II.

Floris, of Ende, ligt tusfchen de 8 Floris, en 9. gr. Zuider breedte, en is Oost en West 42 myl lang.

Het Land van Floris, of het Eiland Ende, waar op de Ingezetenen van Macasar handel dryven, ligt weinige mylen beöosten het Land van Sumbawa. Aan het uitterfte deel van de Oostkant, ligt een Sterkte van de Portugeezen, genaamt Larantoka, die daar ongestoord handelen (a).

Bat. Gen. 2 Deel. Teg. staat. 2 Deel. pag. 90.

Het Land zelve, is onder veelen in Negeryen of Dorpen verdeelt, en onder deze hebben de oudfte des Volks het gezag, zonder Koning.

De Koning van Bima heeft hier eenige Negeryen, en men heeft in vroegere

(a) Larantoka word itek door de Mandarezen en Wadjorezen bevaaren. Men voerd van daar, naar het zeggen onzer Inlandsche Handelaars, Slaaven. Vogelnesjes, Karet, Waïr, wilde Caneel en Sandelhout.

DE BESCHRYVING

Jaaren wel gewild gehad, dat hy zig het meesterschap over het geheele Eiland had kunnen aanmatigen.

In A°. 1756 heeft de Maatschappy aan de Macasaren permisfie verleend om wederom op Ende, en de Mangary, dat aan de Noordwestkant van dit Eiland ligt, te mogen vaaren, mits geen wilde Caneel van daar; op confiscatie van Vaartuig en Laading, aanbrengeude, want bevorens was zulks, om de menigvuldige sluikeryen, die de Macasaren en andere Oosterlingen, ook onze Ingezetenen, onder hunnen naam, by continuatie op alle de daar omstreeks liggende Eilanden, zoo daar in, als in andere Goederen, ten nadeele van de Maatschappy dreeven, strictelyk verboden. Hier na toe vertrekken dan van Macasar, 's Jaarlyks in de maanden February en Maart, eenige stuks Paduackangs, (ligte Inlandsche Vaartuigen, met dewelke men by stilte ook roeijen kan) die ten handel mede neemen wat Goud, ook blaauwe en roode Salempoeris van de grofste soort, grof Porcelein, Parrings, Olifantstanden, en Inlands Koperwerk, waar voor zy, in de maanden van Augustus en September

tember te rug keerende, van daar wel voor het principaalste, buiten een weinig Vogelnestjes, en een niet noemenswaardige quantiteit Karet, medebrengeu, Slaaven, Oly en Touw-werky

Voor de Slaaven, dat een zeer goed Werkvolk is, maaken zy ordinaris 45 à 50 Ryxdaalders Hollands de Kop. Voor de Clappus-Oly, die ook zeer tot gerief voor de Inwoonders strekt, en voor het Touw-werk, krygen zy ook eene redelyke betaaling, zoo dat de Vaart op Ende, het welk ook de Broodkamer van de arme Saleyereezen is, niet alleen strekt tot een groot gemak voor Macasfars Ingezeetenen, maar ook tot voordeel van onze Handelaars, die daar op vaaren.

S. I I I.

Het Eiland Sumbauwa.

Het Eiland Sumbauwa, is door een Straat van Floris afgescheiden, die na een Dorp, dat 'er aan ligt, Straat Sapy genaamt werd, zynde een pasfage die veel door de Chinasche Schepen, die t'huis vaaren, voor al in oorlogsty-

tyden, bevaaren word. Het zelve ligt tusfchen de 8 en 9 gr. Zuider breedte, en is lang, Oost en West, 60 mylen.

Sumbauwa word beftiert door zes afzonderlyke en independente Koningen, namentlyk :

Bima.

Sumbauwa.

Dompo.

Tambora.

Sangar, en

Papekat,

die alle, in gevolge de Contracten met de Compagnie, en hunlieden gefloten, als Bondgenoten aan den anderen verpligt zyn, om in tyd van nood, wanneer, het zy door hunne Nabuuren, of andere vreemde Magten van buiten, mogten beledigt worden, elkanderen by te fpringen, en met hunne magten na vermoegen te adfiteeren, waar van de Compagnie Hoofd-Bondgenoot, Schut- en Befchermheer is.

Wat nu een ieder dier Landfchappen in het byzonder betreft, zoo zal ik dienen te volgen, den rang, die zy doorgaans onder den anderen houden, en beginnen met

i. Bi.

1. *Bima*, dat, aan Aardbevingen nu en dan onderhevig, gelegen is aan de Oostzyde van het Eiland Sumbauwa, wordende door de Straat Sappy, en de Straat Mangary, van het Land van Floris gescheiden, op welk laatste de Bimaneezen in vroeger tyden eenige Negeryen hebben bezeten, die haar door de Macasfaren, welke eenig recht op de Mangary, te geen op het Eiland Floris gelegen is, pretendeerden te hebben, na dato van tyd tot tyd zyn afhandig gemaakt geweest, doch waar van ze egter sedert weder, ten koste van veele Handelaars, meester zyn geworden, schoon de Bimaneezen anders op zig zelfs een lafhartig Volk zyn. Bima ligt circa 45 mylen ten zuiden van Macasar, en kan met een goed Vaartuig, het gantsche Jaar door, over en weder bevaaren worden.

De Producten, die het District van Bima geeft, en de Ed. Comp. (die, in gevolge de Contracten, alleen den vryen handel over dit geheele Eiland heeft) van hier, des benodigt zynde, komt te requireeren, bestaat voor 't meeste in Sappinhout, Ryst en Cadjang, waar van het Sappinhout, het principaalste, en de Ed. Compagnie wel het meest aangelegens-

genste is, doch zelden, word 'er zoo veel geleverd, als de eischen zyn. Volgens de ordre, mogen de stukken dier Verstoffen, niet gemaldeelt, maar moeten ter lengte van drie voeten geleverd worden, en daar onder voor al geen Wortelhout. Ook heeft de Ed. Compagnie in vorige tyden, by een schraal gewas, om de Noord en Zuid, somtyds wel nu en dan Ryst van hier gerequireerd, doch die korn is sedert zoo slegt geslaagt, dat onze Bezettingen naauwelyks het nodige voor hun Jaarlyks gebruik kunnen magtig worden. Niet beter gaat het met de Cadjang, die geen ander als Bima alleen leverd, alzoo in de andere Ryken, schoon dikwyls daar toe aangemaand, weinig of niets werd voortgeplant, uitgezonderd Sumbauwa, daar nog wel iets van dien korn valt, maar om deszelve veraf en ongelegenheid, daar van altyd is geëxecuteerd geworden, en waar van een Resident alhier, op zyn best, een last 7 à 8. zoude kunnen inzamelen.

2. *Sumbauwa*, dat al van eene redelyke uitgestrektheid is, en het West-Einde van dit Eiland uitmaakt, daar het door Straat Allas van Lombok, word gescheiden.

Het

Het zoude van alle de overwalsche Ryken het geduchtste van allen zyn, zoo niet de onderlinge verdeeltheit onder hun groot was. Ider Ryks - Groot heeft eenige Negeryen onder zyn volstreckt gezag, buiten en behalven de Prinsdommen, waar van elk een zoo magtig is, dat zy eenen formeelen Oorlog kunnen voeren. Zoo nu deze gezamentlyk den Sulthan aanhangen, dan is hy onzachtgelyk, maar eenige onvergenoegd wordende, is alles schielyk in rep en roer, als wanneer de Koning ook niet lange zeker is.

Voorts is de groote Negery Sumbauwa zeer sterk, en met een considerable Muur, ter dikte van zes voeten omtrokken. De eenigste party, die zy sterk te vreezen hebben, zyn de Baliërs, die hen ook voor omstreeks 50 Jaaren, Salemparang, by 's Compagnies Kaart bekend onder de naam van Lombok, ontnomen hebben. Men geeft ook veel op van den sterken Handel, die aldaar door de Wadjoreezen (welken daar sterk worden geprotegeerd, en een aanzienlyke Negery op haar zelve, niet verre van de Negery Sumbauwa, in bezitting hebben) in Amfoen, Lywaten en andere Waaren, zouden worden gedreven, die zy, vaa-

rende van daar direct naar Batavia, en voorts verder na Sillebar, Bankoeloe, en andere daar omtrent gelegene Plaatsen, van de Engelschen opkopen, en zonder eenige vreeze op Sumbauwa weder verhandelen, het geen door een Resident, als te verre van de hand, niet te beletten is; ja zelfs ook, schoon de Compagnie op de Westkant van Sumbauwa al een Post zoude leggen, gelyk daar toe in vroegere tyden eens een voorslag is gedaan, nadien zy aan alle kanten, als tot Allas, ook genaamt Taliwang, ook tot Oetang, als mede aan de binnen bogten, tusfchen Sumbauwa en Tambora, goede gelegenheden genoeg hebben, om met hunne Vaartuigen daar aangierende, hunne verbodene en verdagte Waaren te losfen, en vervolgens van daar te Land na Sumbauwa overtevoeren.

Verders zyn zy, gelyk de meeste Inlanders om deze ftreek, zeer lui en traag, en daar by heel diefachtig, want zelfs Menschen-diefte, al ware het van haare eigene Vrienden, is noch strafbaar noch fchande by hen, invoegen zulks daar genoegzaam publiek gepleegd word, en al wat daar van komt, word meest in Amboen, waar op zy, van de grootste tot de klein-

kleinste, zelfs Slaaven inclus, schrikkelijk-verflingerd zyn, verteerd.

Voorts leverd Sumbauwa aan de Compagnie niets als Sappanhout, waar van zy in vroegere tyden, wanneer Salemparrang nog in haar magt was, Jaarlyks alleen een Scheeps-Lading konde bezorgen, doch thans niet meer beschikt als tusfchen de 2 à 3000 picols, waar toe ze zelfs van tyd tot tyd moeten worden aangemaand.

3. *Dompo*, dat, even als Sumbauwa, ook Sappanhout voor de Compagnie uitleverd, doch in lang na zoo veel niet. Ook geeft het zelve nog wel wat Wasch, doch dat doorgaans zeer flegt en met Buffelsmeer gemengd is.

Ryst leverd Dompo ook uit, doch het zelve is van weinig belang, en mag dus by na geen naam hebben.

Swavel valt hier in een groote menigte; men wil ook dat 'er een Paerelbank is, die nu en dan eenige vrugtbare Oesters uitleverd.

4. *Tambora*, dat een klein, flegt en steen-

steenachtig Landschapje is , waar niets als een weinig Pady op het Gebergte valt , in lange niet genoegzaam , om zyn Inwoonders te voeden , die dezelve dus van de Handelaars trocqueeren tegens Wasch , die in de Bosfchen in meenigte gevonden word , en hier het aller-zuiverste te krygen is ; en waar door , en door het aanfokken van Paarden , de Koning , Grooten en Onderdaanen , Jaarlyks de schaarsheid van hun Land vergoed krygen.

Voorts zyn de Tamboreezen nevens de Sumbauwareezen , beroemd voor de dapperste Volkeren dezès Eilands , daar in tegendeel alle de overige , de eenen meer , de andere wat minder , van een zeer laffen en blooden aard zyn.

5. *Sangar* is een kleine Landstreek , dat niet als Pady en Ryst tot eigen nooddrufft geeft , en welkers Vorst by de andere , naauwlyks voor Sultan word erkend.

6. *Papekat* , dat dicht aan Sumbauwa ligt , is mede niet groot , noch Volkryk , en leverd niets aan de Compagnie , al zoo het slegts tot eigen nooddrufft eenige weinige Pady en Wasch geeft.

§. I V.

Het Eiland Lombok.

Het Eiland Lombok, ook Salemparang genaamt, is van Sumbauwa door een Straat gescheiden; het ligt tusschen 8 en 9 Gr. Zuider breedte, is lang 15 mylen, en behoort aan den Balischen Vorst Karang Asfam. Tusschen het zelve en Baly, is de Straat van Baly, en daar bezuiden ligt het onbewoonde Eiland Saloma.

§. V.

Het Eiland Bali.

Het Eiland Bali, is aan de Westkant door Straat Balemboeang van Java gescheiden. —

Het zelve ligt tusschen de 8 en 9 Gr. Zuider breedte, en is 27 mylen lang, Oost en West.

Bali.
Teg.
Staat,
2 Deel.
pag. 92.
Valent.
3 Deel
2 stuk,
p. 252.

Dit Eiland is in 1597 door de Nederlanders eerst ontdekt, en in 1684 lag 'er nog een Resident, doch de Kyst, Cattoen, en Slaaven, die het opleverd, de kos-

ten niet goed kunnende maaken , is het federt verlaaten , en aan de Inlandsche Handelaars overgelaaten.

Het had bevorens 18 Regenten of Dewas , die ieder op zig zelve een gebied voerden , maar door binnelandsche be-roertens zyn de Regenten thans tot 15 à 16. vermindert.

De Inwoonders zyn Heidens , en eeten zoo wel Varkens - Vleesch als de Chineezen , ook zynze zeer onnozel in om-megang.

De kopere Chineefche Pitjes , zyn daar alleen gangbaar ; in 't Gebergte is het Land meerendeels woest , en leverd in abundantie Bantings of wilde Koebeesten , en Cappas ; welke Bantings zy voor 1000 Pitjes , of de waarde van dien aan Goederen , aan de Chineezen verkoopen ; van het Vleesch maaken de Chineezen Dinding , en de Huid droogen ze , en verkoopen dezelve weder.

Wat de Slaaven belangt , die van daar vervoerd worden , dezelve zyn Vrygebooren , maar de eene Campong steelt en vangt zoo veel Volk van de andere
Cam-

Campong, als hy maar erlangen kan, en verkoopen die aan de Trafiquanten; of ten zy een onvermogende, die zyn schuld niet betaalen kan, dan Slaaf moet worden.

Ryst planten zy tot hun Jaarlyksche Voedzel niet genoeg, derhalven haalen zy die van Java.

Met kleine Vaartuigen van 8 à 10 Coyangs, kan men wel de Wal naderen, doch met groote niet, vermits dat Eiland met kleine en groote Klippen rondom bezaaid is.

Het Eiland is in drie voorname Ryken verdeelt, ~~welkers Vorsten alle den~~ Titul voeren van Gusti Agon, of Opper-Heer.

Aan de Westkant, vlak over de Kust van Balemboeang, daar de Straat maar ruim twee mylen breed is, ligt Tabanan, thans geregeerd door Gusti Moera Tabanon, daar ook Vogelnesjes vallen, doch niet meer als 4 à 5 picols.

Aan de Oostkant ligt Karangasam, geregeerd door Gusti Moera Asfam; deze

264 BESCHRYVING VAN CELEBES.

heeft eene zeer goede Haven, en is de magtigste van allen, hebbende het Eiland Lombok of Salemparrang mede onder zig.

Aan de Zuidkant ligt Badong, geregeerd door Gusti Moera Kalerang; heeft mede een goede Haven, daar de Chineezen van Batavia sterk op handelen, en de meeste Slaaven van daan komen.

WOORDEN-BOEK.

Nederduitsch.	Macassaars.	Bonys.	Balies.
God	Allata - allah	Alla tallah	Dewa
Een Mensch	Tauw	Djema	Kauwla
Een Huis	Balla	Bola	Oema
Een Thuin	Koko	Koko	Abean
Een Bloem	Boenga	Boenga	Boenga
Een Combuis	Papalloe - ang	Dapoeran	Pauwong
Een Man	Ta - oe Boera - ne	Tjiwa Oroanie	Anak Moami
Een Vrouw	Ta - oe bain - ne	Tjiwamakonray	Anak Loe
Een Kind	Ana Ana	Tjiwa anna anna	Anak Tjeriet
Een Doctor of Doctoresse	San - ro	San - ro	Balian
Goud	Boela - eng	Oelawoeng	Amas
Zilver	Boela - eng mata	Salaka	Tfalacka
Staal	Baja of baé baé	Baés baé	Waadja
Thin	Toembera Kebo	Toemara poeti	Tima Kedas
Lood	———— Leleng	———— Lotong	———— badang fa- lem
Tzer	Basfie	Bisfie	Bisfie
Koper	Gallang	Gallang	Loyang
Vuur	Pepe	Api	Geni
Tafel	Mejang	Paping	————
Lepel	Sirroo	Senro	Siendoc
Schotel	Anrong panne	Inapenne	Pingang
Een Piering	Panne	Tjoewapene	Piering
Thee - Kopje	Manko - thee	Manko Thee	Tjauwang
Een Mes	Ladien	Pifoe	Tieock
Een Vork	Pasfoeb - bie	Mafopa	Soedjin
Een kopere Ryst- pot	Oering Gallang	Oering Gallang	Blanna
Een aarde Pot	———— Boetta	———— Tana	Payock
Een Braandpan	Pa - Goregang	Bate bale	Pagorengan
Pispot	Papatai - ang	Temee	Wada intje
Een Hand	Konkong	Asfoe	{ Tjitjing, een kleine Saganong, een grootte
Een Kat	Meong	Meong	Meaww
Een Rat	Bala - o	Balao	Bikol

Nederduitsch.	Macasfaars.	Bonys.	Balies.
<i>Een Paard</i>	Jarang	Jarang	Jarang
<i>En Endvogel</i>	Kieti	Ietie	Bebeck
<i>Een Koerbeest</i>	Sapie	Sapie	Banting
<i>Een Hartebeest</i>	Jongha	Jongha	Minjangan
<i>Een Buffel</i>	Tedong	Tedong	Majfa
<i>Een Hoen</i>	Jagang Gana	Manoebay	Siap
<i>Een Haan</i>	———— boerane	Manoelayhi	Siap Mani
<i>Een Put</i>	Boe - oeng	Boe - oeng	Semer
<i>Een Schip</i>	Kap - palla	Kappalla	Prauw Gede
<i>Een 2 Mastebark</i>	Ketje	Ketje	———— Tje- riet
<i>Een Anker</i>	Bala - ngo	Balango	Jankar
<i>Een groote Prauw</i>	Bifeang lompo	Lopi Maraya	Djoekong Lom- bang
<i>Een kleine Prauw</i>	Bifeang Tjadi	Lapie Bestjoe	Djockong Tje- riet
<i>Een Glas</i>	Katja	Katja	Loemoer
<i>Een Bottel</i>	Botolo	Botolo	Bottol
<i>Een Spiegel</i>	Tjarammeng	Tjareming	Makka
<i>Een Eetens - Kast</i>	Pamoneangka Dokkan	Ataion Andream	Owada Pangama
<i>Een Kist</i>	Patti	Pitti	Pitti
<i>Geld</i>	Oewang	Oewang	Piepis
<i>Kout Water</i>	Djene Dinging	Way Tjeke	J'er
<i>Water</i>	Djene	Pangi Way	J'er
<i>Warm Water</i>	———— Bambang	Way Palla	J'er Angat
<i>Ryst</i>	Berasfa	Bero	Braas
<i>Visch</i>	Joekoe	Bale	B'ee
<i>Gebraade Visch</i>	Djoekoe Djoekoe Sangera	Baloe Woete.	B'ee Soeda la- bang
<i>Brandhout</i>	Kajoe pepe	Ajoe toenong	Sahang
<i>Groente</i>	Ga - gang	Oekayoe	Djoekoet
<i>Ik wil eeten.</i>	Eroka kaddo	Menoka mandre	Madaka
<i>Ik wil gaan slaap- pen</i>	Eroka lampa tinro	Noka lamatindro	Atoeroe
<i>Hy slaapt al</i>	Tinro mie	Matindronic	Sampon madan
<i>Hy Droomt</i>	Afona - i	Manipi	Anack to minpie
<i>Hy is dronken</i>	Nabego iballo	Hawayoie toea	Ito dieya linga
<i>Hy is gek</i>	Pangoiokie	Odjangan nie	Ito dieya boedoe

Nederduitsch.	Macasfaars.	Bonys.	Balies.
<i>Hy wil niet</i>	Tea - i	Teawa	Dieya toejack
<i>Hy huïd</i>	Loemerai - i	Trewi	Dieya mangling
<i>Hy lacht</i>	Loemak kalakie	Meytawai	Dieya kadeck
<i>Hy is gevallen</i>	Leba toegeroe - kie	Poeraimaboan	Dieya laboe
<i>Hy vege</i>	Si tobo mie	Si gayang	Dieya marobat
<i>Hy wil vegeten</i>	Eroko si tobo	Noko sigayan	Dieya kita mora - bat
<i>Een Boom</i>	Poko	Pohonayoe	Ponjang Sahang
<i>Boomvrugten</i>	Rapo Rappoka - joe	Boeayjoe	Boea
<i>Steen</i>	Bata	Bata	Batoe
<i>Kalk</i>	Palle - o	Pawale	Pamor
<i>Een Snaphaan</i>	Baddi - lie	Badilie	Bidil
<i>Een Donderbos</i>	Pamorafa	Pamarafa	Bidil Bezar
<i>Een Pistool</i>	Baddilie Sale - kang	Salekang	Bidil Kitjil
<i>Een Horologie</i>	Moko Moko	Moko Moko	— . . .
<i>Geeft myn Broek</i>	Sare faloe Arak - koe	Iranga Saloerak - koe	Big Djaler
<i>Geeft myn Kous - sen</i>	Sarekoe - Sock - koe	Eringa lapie Ka - jeko	Panappot Bae
<i>Een Kleedje</i>	Lipa	Lipa	Kambin
<i>Een Neusdoek</i>	Pasfapoe	Pasfapoe	Oedam
<i>Myn Neusdoek</i>	Pasfapoenkoe	Pasfapoenkoe	Nieragla Oedam itoe
<i>Hy is ziek</i>	Garring - i	Madoko	Soenkan
<i>Hy is dood</i>	Matemie	Matenie	Padam
<i>Hy is begraven</i>	Lebbanie tara - wangie	Poeranie	Soeba sohoen og - lidi samanien
<i>Hy wascht</i>	A : djene - kie	Tjemee	Dieya mandoes
<i>Staat op</i>	Mentengko	Tetopko	Medjoejoek
<i>Gaat zitten</i>	Mag - ko mem - po	Loeka toedang	Menaga
<i>Gaat weg</i>	Lampa mako	Lockano no	Louas
<i>Swart</i>	Leleng	Malotong	Badang salam
<i>Witt</i>	Kebo	Poeti	Kedas
<i>Blaauw</i>	Ga - oe	Gawoe	Klaboe
<i>Rood</i>	Eja	Matjela	Baha

Nederduitsch.	Macasnaars.	Bonys.	Balies.
<i>Groen</i>	Moentjongboelo	Moentjongboelo	Gadang
<i>Purper</i>	Kamoe - moe	Kamoe - moe	Oemoe
<i>De Zon</i>	Al lo - a	Sowee	Matanay
<i>De Maan</i>	Boelang	Oelinghe	Soerian
<i>De Sterren</i>	Bintang	Wietoche	Bintang
<i>De Hemel</i>	Langie	Langie	Langiet
<i>De Aarde</i>	Boetta	Tanah	Boemie
<i>De Zee</i>	Tamparang.	Tasie	Pasfie
<i>Vriendschap</i>	Belaa	Mafelauwa	Mala
<i>Myn Vriend</i>	Belakoe	Kidjietko	Mira Soeitra
<i>Fraai, mooi</i>	Bajie	Makefie	Malla
<i>Zeer fraai, zeer mooi, in der daad mooi</i>	Bajie doedoe	Makefie tongan	Singa madai mal- la
<i>Zuur</i>	Kat - tje of tjam- ba	Tjimpa	Tjelagie
<i>Zoet</i>	Te - ne	Matjenen	Manies
<i>Zout</i>	Tje - la	Piedje	Oedja
<i>Uyen</i>	Lasoena	Lasoena	Kasoena
<i>1 Schaap</i> } <i>200 Vr.</i> } <i>als</i> } <i>Manl.</i>	Gimbala	Bimbala	Cambing V., Lou- ana
<i>1 Geit</i> } <i>Een Vogel</i> }	Bimbe	Bimbe	M., Moani — als boven
	Djangang Djan- gang	Manoemanoet	Kadis
<i>Reegen</i>	Bofie	Bofie	Oedjang
<i>Een Klapper- of Cocosnoet</i>	Caloeko	Caloeko	Njo
<i>Azyn</i>	Balo - ali	Pangasfan	Tjoeka
<i>Oly van Clappus</i>	Minjak Caloeko	Minjak Caloeko	Lingisnjo
<i>Een Ey</i>	Bajauw	Telo	Taloe
<i>Een Endvogels Ey</i>	Bajauw Kiti	Telo Iti	Taloe Bebeck
<i>Een Hoender Ey</i>	Bajauw Jagang gana	Telo Manobay	Taloe Siap
<i>Pokjes</i>	Poeroe	Poeroe Manya	Cranan
<i>Kinderpokjes</i>	Poeroe Cabala	Poeroe Beetjoe	Cranan
<i>Een Lyk</i>	Ta - oe Mate	Ta - oe Mate	Anakpadan
<i>Een Wond</i>	Loko	Lokka	Matatoe

Nederduitsch.

Macasfaars.

Bonys.

Balies.

Gezwollen
Getrokken lucht
De Kraal
Wilde Endvogel
Boschagie
Jonge Clapper
Een
Twee
Drie
Vier
Vyf
Zes
Zeven
Agt
Negen
Tien
Honderd
Duyzend
January (maand)
February
Maart
April
May
Juni
July
Augustus
September
October
November
December
Maandag
Dingsdag
Woensdag
Donderdag
Vrydag
Zaturdag
Sondag
Een Ryksbestier-
der

Kambang
Rammang
Balang
Kietie Balang
Romang
Caloekoe Lollo
Sere
Roea
Talloe
Appa
Lima
Annaug
Toejoe
Sagang toejoe
Salapang
Sampoelo
Sabilangang
Si Sabboe
Zorohajie
Moeharrang
Sapara
Rabbele aualla
_____ aggera
Jamadele aualla
_____ aggera
Radja
Sabbang
Ram malan
Sauala
Solohaidda
Seneng
Salafa
Araba
Kammisie
Joema
Sattoe
Aha
Tomabitjara
boetta

Boio
Maloeng
Balang
Ietie Balang
Aloe
Caloekoe lollo
Tjiewa
Doea
Taloë
Apa
Lima
Annaug
Pietoe
Aroea
Afera
Sapoeloe
Sarato
Se - Soeboe
Oelangadje
Moeharang
Oela sappar
Rabbele aualla
_____ aggera
Jamadele aualla
_____ aggera
Radja
Sabbang
Rammalan
Sauala
Solohaidda
Seneng
Salafa
Raba
Kamis
Joema
Sattoe
Aha
Bitjara tana

Bise
Goelam
Kahang Djay
Blibis
Alas
Cohoen
Abisik
Dadoean
Terteloe
Papat
Lalima
Nam
Papieton
Akoetoes
Attia
Adasfat
Satos
Sioeuw

De Baliers ge-
bruiken maar
zes maanden
in 't Jaar; als:
1. Boeda Klion.
2. Koemingan.
3. Tompok.
4. Agar Kafe.
5. Boeda Tjoe-
moen.
6. Raspati.

Soma
Agara
Boëda
Raspati
Soekra
Kamistjara
Dietit
Pabbakkal

(: nabrang
Een

Nederduitsch.	Macasfaars.	Bonys.	Batter.
Een Hoofd op een Negery	Glarrang	Glarrang	Gusti agong
Een die de Landzaaken buiten den Koning regeerd.	Soele Watang	Soele Watang	Sarokkan
Een Veldoverste.	Kraing Paganasfang da baringha	Dato Baringha	Oeloebalang
Een geheime Raadsheer des Konings. (Hier van zyn er aan 't Macasfaarsche Hof altoos negen geweest, die met den Tomabetjara baetta eenstemmig zynde, een Koning verkiezen, of verworpen konde.)	Tomila-Lang	Tomarilla Langhe	Parida
Een Koning. (Ook wel in een ander meening, Heer of myn Heer.)	Krain	Aroen	Per gusti moers
Keizer.	Sambanco	Aroen pone of foempa	Tjoccoida
Kiesheeren. (Deze zyn zeven in 't getal, en door dezelve moeten alle gewichtige zaken, betreffende het Ryk, beslist worden.)	Aroe Pitoes	Bati slappan	Op Baly niet bekend.

Nederduitsch.	Macasfaars.	Bonys.	Balles.
Zyt gy nog ge- zond?	Koelle Koelle Ja-kie	Madikin moeko	Djeroni mala
Waar komt gy van daan?	Battoe kere kie- mai	Vole kego	Oeli Jaha
Ik kom van myn -Noef of Nigte	Battoeri Sampo- sieka Lingkoë	Polea Rifa poe- fa Seko	Takauli Jama Mifan
Gaat zitten	Mai makie mem- po	Looke moetoë -idan	Monagak
Waar is foenting -breng hier de -tampat Sirie	Kere foenting -erang inrinnie papaga-jai-ang	Kegi foenting ti- voi iootanghe may	Die jahatoï foen- ting konkong aba paboëan
Kauw pienang	Paga-djaimakie	Oetanghni	Nania basfe
Daar is geen Sirie	Taëna Leko	Leleko	Touara basfe
Daar is 'er al	Nia mie	Noekana	Adako
Wat nieuws hoord gy van Mucas- far	Apainne may ka- reba rie oed- jonge Pandang taena kie lan- gere	Pekoeaka rebae- ri -djoe Pan- dang	Toeapa denga orta ole Ma- casfar
Zy zeggen dat -daar ginter een -swaere oorlog is	Niekana indjong saroe boendoe taowa	Toeie makeda moefoe Ma- rayja	Toada pasfiatang Negede
Wat dunkt u, wie zal in die oor- -log wel over- -winnen	Antekamma na- wa nawannu makanay fal- lang beta inne boendoe	Pakoegie na wa- moe makoe Temoewapa -fauoe	Toapa kamiean Njing bakat
Zy kunnen de Comp. niet o- -verwinnen	Takoëtea nie be- ta Kompania.	Te makoele na fauoe Comp. ma moefoe	Singubakat La- wang Kompa- nie
Waarom	Angapa	Magie	To moeda
Om dat de Euro- -peezen meer -weeten dan wy -swarte Boeren	Lanrie jai Kie- râkirau - na ta- oa kebo lanri taoe Lebeng	Matja balandahe -na Moefoe	Toia lebe Meda- panakka poë- -tie fekan anak demi
Ik wil nu na myn huis gaan	Ero ma Lampa- rie balakkoe	Lokka ribelak- koe	Jani niera molie
't Is goed	Bajie mie	Madekin	Joëma niera
Waarom wild gy	Ang gapa na tea-	Magimoe te ia	Mamoeda ding niet

Nederduitsch.	Macassaars.	Bonys.	Balies.
niet nog wat blyven, wy zul- len nog eerst warm Water drinken	kie mantang- giengoeng kie rie olo inne bambang	mo oendaoe minon may pe- la	adanjack mo- nongos dienie mangama je angat
Ik heb goen tyd	Tafa weaka	Tong saweha	Nierasing ada- coebar
Wat voor werk hebt uw te huis	Apa djamanta ri- balla	Aga inoopogouw riboleiy	Toapa geene joema
Ik heb myn Mans kost nog niet gekookt, en als hy t' huis komt, dan zal ik klop krygen	Kaddo kanna boerankenoe toena niemang piekoe palloe battoe fallang rie balla na toenroengka	Ting poera Ma- nasfoe iena nandre oe anc- ko kong pole ribalay oera nieko naka- doenge matoe	Toesoema niera tondeen Man- gama niera tondeeng Ma- jakan
Waar zyt gy al- temaal?	Kere gafengko	Kemanoepa	Tode jaha die jaha
Laat de kost op 't tafel brengen	Patalla kanre	Apale nako ina andre	Aba main toba pinjang di ite
De kost staat al klaar	Tattala mie kad- de	Lemanie iena andre	Too janie ama amahan mak- kajan soeba bana
Geef water, ik wil myn han- den wasfen	Sara djenne, E- roka bisfe li- manko	Rihangabifan	Belang ieje ging basfo lima
Eet nog wat	Kaddo kaddockie	Aandre noke keede	
Ik heb myn ge- noegen, of myn bekomst	Basforama	Poera na mandre	Njanie soeba batak bosfang soeba nira
Wild gy dan uw handen wasfen	Eroqk kie bisfay Limanta	Noko nabiefa	Gusti njiak basfa linahi
Ja	Jo	Jo	Na
Geeft water hier	Sare djinne in rinnie	Insaba way	Be iejehe
Waar zyt gylie- den	Kere gafengko	Kegoenka	Diejahie roan

Nederduitsch.	Macassaars.	Bonys.	Balies.
<i>Breng by de Fufvrouw de firiebak</i>	Erangrie noja papanga jaiang	Siwie oetanghie rinjonja	Behepaboanhe teking gulti loe
<i>Onze Heer of Fufvrouw, al past men nog zoo op, zy knorren toch</i>	Inne kara-entaman nanie jagay bajie bajie na kalloy roy Jakie	Poaka injonja mori pekowa Jagai mageli moea	Niera mompingnie gulti pahgakinking gibaging masfi annakinde
<i>Waar is 't Quispidoor</i>	Kere Papieroeang	Kegi ami Tjoenhe	Diejaha owada pasi
<i>Blyf hier een, om my op te pasfen</i>	Mantang sie taoe iarinnie an jagayko	O. onro no koe-rini djangaya	Noeja dlniasfie jietie pangjakkin
<i>Waar is myn Man</i>	Kere boera nenko	Keigi oroaneko	Die jaha fo ina inra
<i>Ik heb hem niet gezien</i>	Jaena koe tjenie	De wita	Sing ada niera tepok
<i>Met wie is myn Man uitgegaan?</i>	Nay soempang Lampaliagaang boeranenko	Nega newa filaeworan neko Lauwri faligon	Jengking nien ia loas Kajaba
<i>Met Primo.</i>	Siagaang Primo	Silanangi Primo	Tekking i Primo
<i>Waar is Primo?</i>	Kere Primo	Kegi pa Primo	Diejaha Primo
<i>Waar is uw Heer van daag geweest?</i>	Batoe kere soempaeng karaanae	Kegi poeamoenja sowe na luuwi	Die jaha gufti papakka djeronie
<i>Ik ben bang om het u te zeggen, want uw Man zal my kloppen</i>	Mallaka ang kanang kanangkie na toenroeng kas allang boeramenta	Ma tanka poade Oranemo matoe Kadoenga	Niera sing bantie maorahan patagal nua
<i>Als gy my 't niet zeggen wil, dan zal ik u op de ladder laten vast binden en braaf laten kloppen</i>	Ponna teakoo: ang kanang kanaga koe foerako sikko fallangrie toeka nakoe foeroe toenroeng bajie bajie	Ko teanw poade owafe orakko riandene waso rokodoe	Lamang djeronie sing adajak maorahan teking nira dianie Katikrik djalang Tangam.

Nederduitsch.	Macassaars.	Bonys.	Balies.
<i>Hy is by die ge- weest.</i>	Battoe soempa- dengrié	Onkanie Koera ro	Ada dito die loos djoima
<i>Wat heeft hy daar gedaan?</i>	Apa napare in- joering	Agana Pogauw	To appa pa- gayang
<i>Hy is daar ge- weest om mul- kander te zoe- nen</i>	Battoe sie baoe baoe	Onkanie kararo nabauwi	Die itoe ja Badiman
<i>Hebt gy niet meer gezien, wat hy gedaan heeft?</i>	Toenz maraeng moetjenie apana pare	Tomoetanieaga napagauw	Sing ada nani not appa gayen- gnja
<i>Niets</i>	Taena	De aga na pogauw	Tan wintan tian not
<i>Nu komt myn Man te huis</i>	Battoe mie hoe- ranenko rie balla	Polene oroneko ribolay	Djani soema nira moelie
<i>En wát hebt gy daar ginter ge- daan by . . .</i>	Apa noe pare injoreng rie	Aga mo Pagauw koora ro	Toapa tjay pa- gayang tja dito tekking
<i>Ik ben daar niet geweest</i>	Toena menang- koe battoe injoreng	De oeloka Koe- rie roa	Sing ada nira Kama
<i>Gy liegt</i>	Balle balleko	Mabeleo	Toe tjayglenjok
<i>Wie heeft u dat gezeit?</i>	Nay lebba ang kanang-ko	Niga podako	Neng soeba ma- toi teking njay
<i>Primo</i>	Primo	Primo	Primo
<i>Waar is Primo? waarom hebt gy dat aan de Jufferouw ge- zeit?</i>	Kere Primo ang- gapa nanukan- ang Kanang-i joja	Kege Primo ma- gi moe poa danghi njonja- moe	Die jaha ada Pri- mo, toe ma- noeda matoe rantekking guffi djeronie
<i>Om dat zy my kloppen wil</i>	Lanrie ero na toenroengka	Nokka na ka- doeng	Ioiea makita ma- nitik niera
<i>Ik wil gaan wan- delen.</i>	Eroka Lampa Li-lie	Nokka lokka ma golielie	Djani nira maki- ta loos malalia
<i>Waar na toe</i>	Kere may	Kego nalokka	Die jaha
<i>Naar de Thuis</i>	Rie koko-a	Nokka lokkari Kohowe	Nira loos abian

Nederduitsch.	Macasfaars.	Bonys.	Balies.
<i>Wie is daar achter?</i>	Nai-nia ribo-koang	Niganka rimoen-drie	Neng ada die oerie
<i>Gaat na de Juf-vrouw . . . . en vraagt naar haar welstand Reegenboog</i>	Ma-ge sako rie-nonja . . koe-tanang rie koele koelena tarawe	Lokka rinjonjai . . . moet en awie madee-kian moahi tarawe	Koma tekking gusti loe tako-nin djanie kinkin biang Lala
<i>Als zy naar myn welstand vraagt, - zegt maar dat ik pyn in 't Lyf heb</i>	Ponna nakoe tanang koele koeleko kana-manie par risie battangkoe	Koena koetan-angha aka-dauw mapoe die baboana	Lamoen ia takko nin nira Nja-kit Bafan
<i>Doet de groetenis aan u Juf-vrouw</i>	Tabe akoe rie njonjanoe	Afelingangang rinjonja amoe	Atoerin nira mapit Soemba
<i>Gaat de Doctor roepen</i>	Mage Sako kio fan-roa	Loko taimpa iwie Sanroe	Koma Manall balian
<i>Gy moet spoedig loopen</i>	Kauw larie ko-linta linta	Loko mafiga figa	Ingal ingal
<i>Uw Gy of zy, zoo als men de Staa-ven aanspreekt</i>	Katte Kauw	Idie Iko	Nani Siega
<i>Zee-Rovery</i>	Pa-gorra	Pagorra	Pagayang 'anakli lilik mebegal
<i>Ik wil op de Zee-Rovery uitgaan</i>	Eroka mage agorra	Menoko loka inagorra	Nierak makita bocas mabegat
<i>Bruidfchat</i>	Pasfoerang	Pasompa	Bahan pipis ko ma nira makita mabontjing
<i>Draagen</i>	Limbra	Malimpa	Tegan
<i>Ik wil u scheeren</i>	Ero-kattererie-katte	Meloka makoe-loe	Nira Makita ma-koeris djonie
<i>Ik wil Scheeren</i>	Eroka Kattere	Meloka Makocloe	Nira njak Koeris
<i>Uw of aan Uw Tillen of iets op-ligten</i>	Ikauw patan Bembeang l-nai	Iko poena Akaymahay	Nani gais Maniugungan

KORTE SCHEETS

VAN DEN TEGENWOORDI-
GEN STAAT VAN HET

HINDOSTANSCH E RYK,

EN HET

HALF - EILAND,

BEWESTEN DE GANGES.

D O O R

MR. J. C. M. R.

Naam. §. 1. **H**Indos-tan, het Land om de Indus, ligt tusfchen de Rivieren de Indus en Ganges: Ten noorden word het door een fchakel van Bergen van Thibeths Tartaryen afgefcheiden, en ten zuiden maakt het een Half-Eiland bewesten de Ganges, genaamt . . . . . dat aan alle kanten door de Zee beſpoeld word: het ſtrekt zig zuiden en noorden van 7 Gr. tot 40°. noorder breedte, en west en oost, van 66 tot 92°. lengte van Teneriff.

§. 2.

§. 2. Onder alle de Werken, die zedert twintig Jaaren, zoo door de Franschen als Engelschen, over het Hindostansche Ryk geschreven zyn, is *The History of Hindostan*, door *Alexander Dow Esqr.*, Lieutenant-Collonel in Engelsche Compagnies dienst, in drie deelen in 4to, van 1770 tot 1772 uitgegeven, waar by een Kaartje is gevoegd van Hindostan, de beste. Schryvers.

Het eerste en tweede deel bevat eene zeer uitvoerige Beschryving van alle de Hindostansche Keizers, van den Jaare 977 af, tot Keizer Akbar toe in 1605

De helft van het tweede deel is een kort begrip van het vervolg dezer Historie van Akbar (1) tot den tegenwoordigen Keizer Shaw Allum, en een schets van den staat van Hindostan in 1764 (2); zynde het geheele derde deel besteed tot de uitvoerige Beschryving van het leven der Vorsten, van Akbar tot Aurengseb.

Thomas Jeffreys gaf in 1772 een Kaart van Hindostan uit, die ik hier gebruik.

Wit.

(1) 2 Deel. Pag. 303.

(2) 2 Deel. Pag. 381.

William Bolts heeft een goede Kaart van Bengale by zyne *Considerations on Indian affairs* 1772 gevoegd; en de laatste zyn die, van den Engelschen Major *Ren- nell*, in 1778 gedrukt, een van Hindo- stan, en een van Bengale.

Oog-
merk.

§. 3. Tot heden zyn deze Boeken in onze Taal niet overgezet; zy zyn alle langwylig, en met veele byzondere belan- gens van de Schryvers opgevuld; ook is 'er, zedert dat dezelve geschreven zyn, veel verandering voorgevallen.

Dus is myn oogmerk:

Eerst een Historisch en Geographisch denkbeeld van het Hindostansche Ryk te geeven;

Dan de Zeden der verschillende Na- tien, en

Ten derden: de Bezitters van het zel- ye te beschryven.

I. *Historisch en Geographisch Denkbeeld.*

Historie. §. 4. *Dow* begint de Historie der Hin- dostansche Keizers met het Jaar 977; maar

maar het is zeker, dat het eerst onder een Keizer is gebragt toen Tamerlan, of Mier Timoer, aan het Hoofd der Mogolers in 1379 geheel Hindostan ten onder bragt (3); welkers Nakomelingen thans nog regeeren.

	Regeerde
1. Mier Timoer of Tamerlan	1379
2. Miroer - Sja	1405
3. Mirzazaed	1408
4. Pier Mahomet	1447
5. Aboe - Zaid	1452
6. Scheik Omar	1469
7. Schah Badour	1497
8. Homajan	1532
9. Sha Ekbar	1552
	10.

(3) Gengiskan, het Hoofd der Mongulsche Tartaren, regeerde in 1260; zyne Kinds Kinderen regeerden over by na geheel Azia; want terwyl Tamerlan het Mogolsche Ryk vestigde, overwon Koblaichan China, daar zyne Familie onder den naam van Ivan regeerde; deze verjaagd zynde in 1357 door de Chineesche Familie der Mings, is China in 1641 door de Manschioufche Tartaren weder veroverd, die 'er nog regeeren, onder de naam van Isehün, zynde de tegenwoordigen Keizer Kiën-lion, die onder zyne Regeering het Chineesche Ryk in Tartaryen heeft uitgebreid, en ook verscheidene Werken heeft uitgegeeven, onder anderen de lof van Monkden, de Hoofdstad van Manschiou Tartaryen, N. B. 41. 50. 30.; lengte, 7. 11. 5. beoosten Peking; hy heeft ook in verscheidene oorlogen de Elentse Tartaren onder gebragt.

	Regeerde
10. Sja Selim	1620
11. Sja Djena	1626
12. Eurangfeeb, of Aurengfeeb .	1657
13. Sja Allum Badier	1707
14. Mofadier	1712
15. Tarocheer	1713
16. Rafedan Sja	1719
17. Nicocheer	1729
18. Mahumet Sja	1731

Onder zyne Regeering, of in 1739 veroverde Nadir-schah, of Thamas Koulikan, het geheele Land, herstelde Mahumet Sja in de Regeering, en nam alle de vergaderde Rykdommen mede na Persien.

19. Ametsja	Regeerde 1757
20. Alum Gier	1759
21. Sja Alum, of Alum Goar, is den 29 December 1764 voor Keizer erkend.	

On- §. 5. Nimmer is dit Ryk bloeiender
komst en geweeest, als onder Aurenafeb, die over
verval. de honderd Jaaren geleefd heeft; dit Ryk
was toen verdeeld in 21 Provintien, had
204 Steden, 5046 Pergunnas (Dorpen)
en bragt aan Schatting op 251'323'851.
Ropyen, of driemaal honderd zeven en
zeyentig Millioen Hollandfche Guldens.
Zedert

Zedert zyn dood verviel het Ryk langzamerhand; ieder Gouverneur maakte zig meester van de Landen, die hy regeerde; en de inval van Thamas Koulikan in 1739, die alle Schatten na Persien medenam, doch het Ryk aan Mahumet Sjajiet behouden, vernietigde alles; zedert wierd het de prooy van de Pataners, Seyks, Jayts, Maratten, en de Engelschen.

§. 6. Het Hindoostanische Ryk is thans Geo. graphi- sche ver- deeling. verdeeld in de volgende Provintien:

		aan beide kanten van
1. Kabul	} in n.w.	de Indus gelegen, behooren Machmet Abdulla, Hoofd der Pataners of Afgangers.
2. Gafna		
3. Multan		
4. Penjab . . .	} daar beoosten, behooren	Jesfarsing, Hoofd van de Seyks.
5. Soret . . .		
6. Jesfelmeer		
7. Sindy . . .		
8. Bukor . . .		
9. Kachemire,	ten noorden, heeft zyn byzondere Vorst.	
10. Ferrugabad,	in 't midden, heeft zyn eigen Hoofd.	
11. Agra	————— behoort de Jayts.	

12. Delly _____ behoord den Keizer Sja Alum.
13. Laknouw of Oud, _____ behoord den Nabab Susja Dohla.
14. Bengale.
15. Behaar in het Oost, behoord de Engelschen.
16. Koran.
17. Oxira, of de 5 Sercaars langs de Oost, behooren de Engelschen.
18. Golconda, behoord Nifan Ali.
19. Karnatick } behoren den Nabab Maho-
20. Djinji . } met Ali-Chan.
21. Tanjour, heeft zyn eigen Vorst.
22. Marawa, behoord den Nabab Maho- met Ali-Chan.
23. Madura, behoord den Nabab Ma- homet Ali-Chan.
24. Trevancour, op de West-Kust.
25. Mallebaar.
26. Maifoer } behoren Aider Ali-Chan,
27. Kanara } behoren Aider Ali-Chan,
28. Dekan . }
29. Kunkan . } behoren de Maratten.
30. Guzarattej

Mun-   §. 7. In geheel Hindostan is maar een
ten.   Hoofd-Munt, zynde de Ropy.

De goude Moor, of Ropy, is van 't ge-
halte

halte van 23 caraat, weegt 7 eng. 7 azen, en doet 15 zilvere Ropyen.

De zilvere Ropyen, zyn van 't gehalte van 11 penn. 18 grein, en wegen 7 eng. 18½ aas; het eerste Jaar zyn dezelve Sicca Ropyen of 31½ stuivers Indisch; vervolgens Sonwat, zoo lang de Keizer regeerd, wiens stempel 'er op staat; doch by eene nieuwe Regeering, worden die Ropyen Herfennah genaamt, en met zeker rabat ontfangen.

Kopere Paifas, gaan 64 in een Sicca Ropy.

Pedangs of Amandelen, 60 in een kopere Paifas.

Op de Kust van Cormandel is de Standpenning de goud Pagood; de oude Driebeeldige Nagapatnamsche en Madrasche, van 't gehalte van 20 caraat, 8½ grein, doen 96 stuivers Indisch.

De nieuwe Nagatpatnamsche en Engelsche Star-Pagoden, van 't gehalte van 19 caraat, 2½ grein, doen 90 stuivers.

De Tutecorynsche, van 't gehalte van

18 caraat, 5½ grein; en de nieuwe Portonovofche, van 17 caraat, 9 grein, zyn flegter.

Men heeft goude Fanums van 24, en zilvere van 16 op een Pagood; kopere Casjes van 80 op een Fanum, en Cauris of Horentjes, van 5000 op een Pagood.

Regeer-
rings-
form.

§. 8. De Regeerings-form is nog als van ouds, dewyl de Engelschen zelfs alles op den naam doen van den Mogol Sja Alum, welkers *Firmans*, of *Giftbrieven*, die met het Zegel *Habulhocum*, van den *Groot-Vifier Ul Moluck* bevestigd zyn, het fundament van hun gebied is.

De Provintien werden door *Soubas* of *Onder-Koningen* geregeerd, en *Nababs* ook *Nazims*, *Gouverneurs*.

Hunne beveelen werden *Parwannas* genaamt, en door een *Wakiel*, of *Zending*, bekend gemaakt.

Het Paleis, of *Gouvernement*, word *Derbarh*, doch de *Threforie Dewan* genaamt.

De mindere *Districten*; *Perganna*,
wer-

werden door *Zemindaars*, Leen-Heeren, in Leen genomen, die weder mindere Landen afstaan in Pagt aan *Tolokdaars*, *Etmandaars* en *Aumeendaars*.

De Landen, die niet in Pagt worden afgestaan, worden geregeerd door *Fausdaars*, die Hoofd van de Troupes en ook van 't Recht zyn.

De *Naib*, of Vice-Præsident, en eenige *Cazis*, Rechtsgeleerden, maaken de Rechtelyke Vergadering uit; die nog in hunnen dienst hebben, den *Catewel*, Schout, *Arsebek*, Requestmeester, *Chockey*, Threforier, *Payk*, Nachtwakers, *Dawk*, Courier, *Tzesawel*, Boode; terwyl ieder Dorp *Cutchery*, een Hoofd heeft, *Cheik* genaamt; die de geschillen onderzoekt, en voor de Vergadering van den *Fausdaar* brengt.

De *Nisam* was het Hoofd van de Krygsmacht.

Soubadaar, Hoofd van Sipais.

Famadaar, Hoofd of Capitein.

Haweldaar, Lieutenant.

Busky, Threforier.

Bercundas, Fuselier.

Sipai, Soldaat.

Pion,

Pion, Knecht,
Rhadar, Opziender der Wegen.

In het Huishouden heeft men *Chubdaars*, *Santabundaars* en *Harcaras*, drieërley soorten van Stokkedraagers, naar den rang van hunne Meesters, *Pions* of *Knegts*, en *Berras*, Palanquindraagers, die al het werk doen, *Derwaan*, Portier, *Gasbordaar*, Marktganger.

Verdere naamen.	6. 9. Arsebek.	Requestmeester.
	Aumeen.	Inspector der Revenuen.
	Aumildar.	Wat minder.
	Batta.	Rabatt.
	Begum.	Princesse.
	Bercundas.	Fuselier.
	Berra.	Palanquindraager.
	Bukferre.	Soldaat.
	Busky.	Thresorier der Troupen.
	Buxbunder.	Pagter.
	Calleers.	Rovers.
	Calfare.	Agio.
	Canango.	Secretaris.
	Carcun.	Vreede-Regter.
	Cazi.	Rechter.
	Catewel.	Drost.
	Cheik.	Dorphoofd.
	Chokey.	Thresorier der Landen.
		Chout.

Chout	} Schatting, die de Marat-
Choutary	} ten eischen.
Chowdry, de eerste na den Zemindaar in een Pergunna.	
Chubdar.	Stokdraager.
Cooley.	Coely.
Croor.	Honderd Lak Ropyen.
Croore.	Thresorier van een Per- gunna.
Cutchery.	Dorp.
Dadney.	Voorbetaaling.
Dallab.	Wisfelaar.
Daroga.	Commisfaris.
Dawk.	Courier.
Derbarh.	Hof der Nababs.
Derwaan.	Portier.
Dewaan.	Thresorier.
Doelie.	Omroeper.
Dustuk.	Paspoort.
Eman.	Gift aan mindere.
Etmandaar.	Minder als de Zemindaar.
Fausdaar.	Gouverneur.
Firman.	Placaat des Keyzers.
Fotardar.	Thresorier.
Gasbordaar.	Marktganger.
Ghat.	Engte in 't Gebergte.
Golab.	Pakhuis.
Gomastap.	Makelaar.
Guzerbaum.	Tolheffer.

288 KORTE S C H E T S

Habulhocum.	Zegel van de Vizier op de Firmans.
Hagee.	Meckascine Pelgrim.
Hakezi.	Osfewaagen.
Harcara.	Stokdraager.
Haweldaar.	Officier der Sipais.
Jamadaar.	Hoofd der Pions.
Jamadaar.	Dorpmeester.
Jamadaar.	Officier der Cavallery.
Jman.	Priester.
Jaguar.	Militair Pensioen.
Jurimana.	Boete.
Kasy.	Rechter.
Lak.	100 000 Ropyen.
Mucudum.	Hoofd van een Dorp.
Nabab	} Gouverneur.
Naib	
Nazim	
Nesferana.	Present.
Nuzer.	Gift aan een Keyzer.
Palanquin.	Draagstoel.
Payk.	Nachtwaaker.
Pergunnah.	Een deel van een Pro- vincie.
Perwana.	Brief van den Souverain.
Pion.	Knegt.
Rhadar.	Officier der Wegen.
Ryot.	Boer.
Santabundaar.	Gaat voor de Palanquin. Schak.

Schakdaar.	De tweede in een Per- gunnah.
Seraf.	Bankier.
Serai.	Herberg.
Sercaar.	Onder-Banian.
Sipai.	Soldaat.
Souba.	Onder-Koning.
Soubadaar.	Commandant der Sipais.
Sultanut.	Gouvernement.
Sun.	Jaar des Keyzers op de Ropyen.
Sunnud.	Patent van Officier.
Takfiet.	Munt.
Teep.	Wissel.
Tolakdaar.	Minder als Zemindaar.
Vizier Ul Moluk.	Groot-Vizier.
Wakiel.	Agent
Zalamie.	Vrygift.
Zemindaar.	Leenman.
Zenana.	Serail.

II. *Zeden der Volkeren, die
Hindoestan bewoonen.*

§. 10. De oorsprongkelyke Inwoon-
ders van dit Land zyn de Hindous, eene ^{Jen-}tiven.
Natie, die, volgens het algemeen gevoe-
len, eene der oudste van den Aardbodem
is, ook Jentiven en Benjanen genaamt.

Hunne heilige Boeken, de Vedam of Bedams, zyn in het Sancrits, in 't begin dezer Caljug, of Periode, geschreven (4), en zyn vier in getal,

De Ezourvedam
Ronconoevedam
Sumavedam

En Andarnavedam (5)

en worden tot heden bewaard in de Academie te Benares, die nog in wezen is.

Ook hebben zy mindere Boeken, Pournanaas en Schasters.

Alle moeten eens in hun leven, de groote Tempel van Jagernat, op de Kust van Orixia, bezoeken, als Pelgrimmen.

Een van hunne voorname Feesten, word Marca Mee genaamt.

Het

(4) Zie 1 Deel van 't Batavia's Genootschap, pag. 428, alwaar het Jaar 1780 het 4898 Jaar dezer Periode is.

(5) Men vind dezelve breedvoerig beschreven in de Ezourvedam overgezot door la Croix, 1 Deel in 4to. Parys 1779, doch ons oogmerk is niet hier over uit te wyden.

Zie *Journal des Savans*, September 1779. pag. 339.

Men zegt, dat de Braminen in 83 Secten verdeelt zyn, *Hist. Phil.* 1 Deel pag. 89.

Het verbranden der Vrouwen, is thans zeer zeldzaam.

De Jentiven gebruiken Paternosters van zekere Vrugten Ganitri genaamt, by Lineus Eleocarpus sp. pl. 734., waar van zy zig met de asch ook veel besineeren.

De Natie is van onheuchelyke tyden in vier Kasten verdeeld, die ieder veele onderdeelen hebben; zy kunnen niet samen eeten of trouwen, maar in den grooten Tempel van Jagernat in Bengale zyn alle gelyk; buiten deze zyn de Tempels van Benares in Hindostan en Chelembroon op Cormandel, zeer vermaard.

De eerste Kaste is die der Braminen, die alleen de Priesterlyke waardigheid bekleeden; zy dragen alle een Koord met een Kraaltje in 't midden over den linker Schouder, en worden daarom ook op Mallebaar Lyntjes - dragers genoemd.

Hunne Pagoden en Afgoden - Beelden zyn op sommige plaatzen zeer ryk: de Zielsverhuizing is hun algemeen gevoelen; en die zig heiliger als andere willen toonen, passen wel op, geen onvoorzigtigen doodslag aan Insecten te veroorzaken;

ken; in Souratte vind men zelfs een Hospitaal voor de Insecten opgericht. Alle Jentiven worden na hunnen dood verbrand, doch deze zogenaamde Heiligen, (by de Hollanders *patjes pifers* genaamt) worden, op de hurken zittende, begraven, en krygen eene kleine Tombe over hun Graf, dat hunne Geloofsgenoten dagelijks met Bloemen bestroijen. Zy ontleenen hunnen naam van Brimha, die, volgens hunne zinnebeeldige wyze van spreken, hun door het Hoofd by de Scheping voorbracht: onder deze Kasten zyn de Benjanen begreepen, die meest Kooplieden en Wisfelaars zyn; deze Kasten vallen door elkander zeer blank.

De tweede zyn de Sittri of Kittry, op Mallebaar, Nairos genaamt, alle Krygslieden; uit deze Kasten zyn de Koningen; dezelve wierden door Brimha uit het Hart voortgebracht.

De derde der Berse of Chouters, uit den Buik van Brimha voortgekomen, zyn alle Kooplieden.

De vierde Kaste, de Sadder of Sandalen, uit de Voeten van Brimha voortgesproten, zyn Landbouwers en Werklieden.

Be-

Behalven deze is'er eene Kaste bekend onder den naam van Parruas, Harrias of Halacores, die zig tot de vuilste en laagste Ambachten moet laten gebruiken.

Op Mallebaar is nog een Kaste, die verachtelyker schynt; het zyn de Poulichés, die zig geene Hutten mogen bouwen, maar op de Boomen wonen, en van aalmoesfen leven, zonder met Menschen te verkeerén (6).

Uit alle deze Clasfen kan men Monnik of Faquir worden, mits men veele hardigheden ondergaat: deze Senesfers of Faquirs bedelen altoos; zy hebben zig dikwyls tot 10 of 12000 verzameld, en een geheel Land onder Contributie gesteld; zy leggen zig zelfs zwaare boetens op, en hun Hoofd in Bengalen bevindt zig te Ragimahol.

Deze Kasten zyn in veele onderdeelen onderscheiden, die ieder hun eigene Voorrechten, Gewoontens en Onthoudensfen hebben.

De

(6) Zie *Histoire Philosophique*, 1 Deel pag. 89.

De Hindous bezitten nog veele Landen onder haare Radjas, of in Leen van de Mogollers.

Mooren. §. 11. De Mooren of Munghs, zyn van den Mahumedaanschen Godsdienst, en bezitten het Land door overwinning; zy zyn van de Secte der Chiaks of Schiats (7), die Ali volgen, en de drie eerste Califen Abubeker, Omar en Osman vervloeken, en die in hun Gebed hebben bygevoegd: God is God, Mahomet zyn Propheet, en Ali zyn Vicaris; terwijl de Turken daar en tegen van de Secte der Sunnis of Suniten zyn, en Osman volgen; zy zyn echter zeer met 's Lands bygelovigheden besmet, als de salamas, of groetingen aan de Maan; hun groot Feest de Beirath, valt in na de Vasten en op Nieuwejaar. Het voornaame Feest der navolgers van Ali, is het Heidoos Feest,

(7) De Al-koran, hun Wetboek is in alle Europeesche taalen overgezet, en hunne Zeden en Wetten, daar uit voortspruitende, zyn beschreven in de *Legislation Orientale, par Antiquil du Perron*, 1 Deel in 4to. Parys 1780. De Paermosters der Mahumedanen worden gemaakt van de Zaadpitten van het Indiaansch Riet, daarom Daun Tasfibe in 't Maleids, doch by Linneus *Canna* genaamt, sp. pl pag. 1. Den 30 December 1780 begint hun 1195te Maanjaar na de Hegira. Zie Batavia's Genootschap, 1 Deel pag. 425.

Feest, waar in de Rouwklagt geschied over het sneuvelen van Hasfan en Hufien, Kleinzoonen van Mahomet.

§. 12. De Seiks zyn Discipelen van een Thibeths Wysgeer, die de Wetten der Jentiven en Mahumedanen vermengde; doch zy scheeren zig nooit, en dragen dus alle zeer lange baarden. Seiks.

§. 13. De Parsis of Vuur-Aanbidders, ook Geubres en Gauren genaamt, verlieten Persien, na dat hunnen laatsten Koning Hormisdas door de Califen overwonnen was; dezelve zyn tot omtrent 100'000 in de Ommelanden van Souratte, daar zy van den Landbouw en Weveryen leven; een zeker aantal verhuuren zig aan Europeezen, en zyn zeer trouw. Parsis.

Hunne voornaame pligten vinden zy in de Zendavesta (8), waar onder het heilige Vuur geen der minsten is; het zelve zoude nog branden, zoo als het by hunne vlugt

(8) Van deze vlugt begint hunne Telling, zynde den 24 October het 1144ste Jaar, zie Batavia's Genootschap, 7 Deel pag 426. De Zendavesta van Zoroaster, overgezet in 't Fransch door de Heer Antiguil du Perron, 3 Deel in 4to. 1779.

vlugt uit Perſien is gebragt in een Tempel by de Stad Dama.

Hun Hoogen-Priester draagt den naam van Deſtour Deſtourhan.

Het byzonderſte van deze Natie, is haare Begraafplaatzen buiten Souratte; dezelve zyn in een ronde hooge muur beſlooten; de opening, daar de Lyken door worden ingebracht, is tegen het oosten boven in de muur, en met een ſteene deur geſloten, de Lyken worden op daar toe gemaakte Roofers gelegd, die het vogt doorlaaten, en als de Put vol is, word een ander gebruikt.

Budfo. §. 14. De Budfoſche Godsdienst, hoewel door weinig in getal in Hindoſtan, word echter in het Noorden door veelen beleeden (9).

Deze Godsdienst is verſpreid in Thibet, Siam, Ceylon, China en Japan.

De

(9) In India word dezelve Budda; in Siam Somnoodom en Amida; op Ceilon Boedde; in China Tio; en in Japan, Xara, Daibods of de Leer der vreemde Goden, ook Saneens genaamt. De Priesters Bonzen en Lamas, en de Biſchoppen Kutukus. Hunne tydreckening begint met de dood van Buddo, 543 Jaar voor Christus,

tus,

De eerste bekende Hooge-Priester-Prasimo (10), leefde in 1340 Jaar voor Christus; zyn Titul is Dalai-Lama (11); de tegenwoordige is minderjaarg; en zyn Ryk van Thibet word door den Tayshoo-Lama in de minderjaargheid geregeerd; het zelve is egter Cynsbaar aan China, werdende te Lahassa, een der voornaame Plaatzten, Mandaryns met 2000 Chineezen onderhouden.

De Dalai-Lama houd zyn verblyf te Pateli, 7 mylen van daar geleege, aan de Rivier Barampoeter, die zuidwaards by Decca zig met de Ganges vereenigd.

Van Lahassa kan in drie weeken een Expresse te Peking zyn, doch de Caravanen brengen er twee Jaaren mede door; ook negotieeren zy sterk met Siberien te Salins-Koi. Hunne rykste Producten zyn

tus, dus nu 2323 Jaaren, zie Batavia's Genootschap, I Deel pag. 129.

(10) Zie *Pauw Recherches sur les Americains*, 2 Deel.

(11) *Esprit des Journaux, Relation du Tibet*, par Mr. Boyle, Mai 1780. pag. 213. ook in 't Hollandsch overgezet.

Dit Ryk word Thibet en Tangut in de Landstaal genaamt, Tjauli, in 't Chinees, Bontan en Lasia in het Hindostanische Ryk.

1. De staart van een zeker Koebeest, dat zeer hoog in waarde is by de Jentiven, en in een zilver Handvat gezet word.

2. De Schaul, een soort van Schaa-
pen, van welkers Wol de Schalis ge-
maakt worden, en zeer duur is.

3. Muscus en

4. Goud.

III. Tegenwoordige Bezitters van Hindostan.

Pata-
ners.

§. 15. De Pataners of Afgangers, de Mahumedaansche Religie toegedaan, zyn in de tiende Eeuw uit Perhiën in India gekomen, en hebben langs den Indus het Ryk van Gesna of Gasna opgericht.

In den Jaare 1767 hebben zy zig in het Mogolsche Ryk regt gevestigd onder hun Vorst Achmet Abdalla, wiens Zoon Timour Scha, de beide kanten van den Indus bezit, zynde de Provintien van

Gasna.

Kabul.

Multan, en

Candahar, in welkers Hoofdstad hy

resi-

resideert; zyne Inkomsten worden op drie Croor Ropyen gerekent, en in zyn oorlog tegen Persien, heeft hy 100'000 Ruyters in dienst gehad.

§. 16. De Seyks is eer eene Godsdienstige Secte als een Natie; zoo als wy reeds gezegt hebben.

Seyks.

Haare Landen grenzen ten Oosten aan de Pataners; zy bezitten de Provintien van Penjab of vyf Rivieren. Soret. Jesfelmeer. Sindy, en Bukor, langs de Rivier Indus tot Tatta toe.

Haar Hoofd is Jesfarah Singh, die wel 250 lak inkomen heeft, en 60'000 Man op de been kan brengen.

§. 17. De Provintie van Cachemire behoorden de vorige gelegen, heeft haar eigen Vorst.

Cachemire.

Uit deze Provintie meend men, dat voor dezen de *Vasa Murrhinum* kwamen, die te Rom en gebragt wierden, by de overwinning van Mithridates.

In

In de tyden van Augustus wierd een derzelve verkogt voor 300 Talenten, dat is meer dan drie Tonnen Gouds; dezelve worden beschreven, van een soort van **Agat** te zyn geweest, met verheevene figuren; men vind dezelve in geene **Cabinetten** meer; zoo dat men zeer in twyfel is, wat het eigentlyk was (12).

Ferugabad. §. 18. **Ferugabad**, een groote Stád, hoord met de Provintie, daar dezelve in ligt, aan **Achmet Chan**, **Bongisch Pataner**; hy bezit wel 50 Lak Ropyen aan Inkomsten, waar voor hy 20'000 Ruyters in dienst heeft, en door haare ligging in ongenaakbaare Gebergten, is het tot heden ongemolesteerd gelaaten.

Jayts. §. 19. **Agra** met het omliggende Land, behoord de **Jayts**; de Vorst **Gohar Singh**, heeft wel een Croor Ropyen Inkomen, doch dewyl hy altoos in oorlog is met de **Maratten**; is hy genoodzaakt;

(12) De **Bengaalsche Directeur Bacheracht** heeft een een bezeeten, die thans in handen van een Inlander te **Batavia** is, die het zelve **Dompo Awang** noemde; dit is een soort van **Porphyr**, en koste hem 3000 guldens; zie over deez *Vasa Murrhinum*, *Parve Recherches sur les Egiptiens*, 1 Deel pag. 312. du *Cange* op het woord: *Maïre*, en de *Dictionnaire Encyclopedique* op het woord: *Vases Murrins*.

zaakt, altoos 50'000 Ruyters in 't Veld te houden.

§. 20. Dheli ligt in eene Provintie, Dheli.
 Doab of de twee Rivieren genaamt; werd in den Jaare 1774. bezeten door de Rohillas, van het Geslacht der Pataners, doch deze wierden in dat Jaar ten onderen gebragt door den Nabab van Out met de hulp der Engelschen; zedert word Dheli bezeeten door den Grooten Mogol Shah Allum.

Deze ongelukkige Vorst is een schoon Man, van een zeer melancolique Phisionomie, die by na niet heeft om te leven, hoewel de Engelschen hem 26 Lak Ropyen 's Jaars moeten geven, zedert 1765, waar van nog niets voldaan word; hy is in 1780 56 Jaaren oud.

§. 21. Out en Laknour, zyn twee Out.
 Provintien, die de Nabab Sujah Dowla bezeeten heeft, en thans door zyn Zoon Asfifat Dowla bezeeten worden; hy heeft wel twee Croor Ropyen aan Inkomsten, en heeft eene goede Krygsmagt; door zyne vriendschap met de Engelschen, heeft hy zig meester gemaakt van de Landen, die

die de Rohillas bezaten, en is thans een der magtigste Vorsten van India.

Benarés, de beroemde Academie der Jentiven, ligt in de Provintie, en floreerd nog door de geleerdheid van veele Braminen, maar door hunne geheimhouding en de moeijelykheid hunner heilige Taal, heeft men weinig hoop, ooit haare Boeken regt overgezet te krygen.

De Engelschen hebben een Campement te Ghode, daar men uit een Brief van den 2 Maart 1780 ziet, dat ook Leeuwen gevonden worden.

Engel- §. 22. Zedert den Jaare 1756 zyn de
sche Be- Engelschen in Bengalen en Behaar vol-
zittin- maakt meester, en de Nederlanders,
gen. Franschen en Deenen, hebben alleenlyk
Logien, daar zy eenen zeer bepaalden Handel voeren; dewyl egter die Landen hun eigen Nabab hebben, en de Engelschen op naam van dezelve regeeren; zullen wy die ook zoo verhandelen, doch alvorens een denkbeeld van hunne tegenwoordige magt in India geven.

Calcutta in Bengalen is hunne Hoofd-
plaats,

plaats, daar hun Gouverneur Generaal, thans *Warren Hastings*, en eenige Raaden resideeren, nevens een Opper-Gerechtshof,

Madras op de Kust van Cormandel; Bombay, op Mallebaar, en Bencolen op Sumatra, zyn gesubordineerde Gouvernemen-ten.

Zy hebben zig van het geheele Ooster-gedeelte van Hindostan meester gemaakt, en zyn in verbond met den Dalai-Lama, te Lasfa, en met de Koning van Asfam.

§. 23. Bengalen is in '1595 door den Keyzer Akbar onder het Mogolsche Ryk Benga-
len. gebragt, en den 23sten Juny 1757 in handen der Engelschen gekomen, die het zelve bezitten als een Dewanie, en volgens Contract aan den Mogol moeten betaalen 26 Lak Ropyen, en aan den Nabab 50 dito 's Jaars.

Deze was Seradja Dowla, die in 1758 opgevolgd wierd door Mier Jaffier Ali-Chan, die in 1761 afgezet wierd, en Cas-sim Ali-Chan in zyn plaats aangesteld; deze met de Engelschen in onmin geraakt zynde, stelden zy den vorigen Mier Jaffier Ali-Chan weder aan; in 1765 volgde hem

Mier

Mier Floor op; In 1770 is desfelvys jongste Broeder tot Nabab aangesteld, onder den naam van Mabaretut Dowla; doch Mahomet Reza-Chan regeerd onder den naam van kleine Nabab.

- De Nabab, Nazim of Souba, heeft zedert 1718 zyne Residentie te Mozudabad gehouden; hy heeft tot heden toe het bevel over alle Land-Régenten, Zemindaars, Fausdaars en anderen, doch de geheele Magt en de Inkomsten, zyn in handen der Engelschen, en op Calcutta kan men zeggen, dat de Derbarh of het Gouvernément, de Dewan of Thresorie, en de Takfiet of Munt is.

- Zy verdeelen Bengalen in 14 Provincien of Pergunnas, waar van de voornaamste door Super-Viziers geregeerd worden:

1. Calcutta, welke langs de Ooster Oever der Ganges tot aan Zee strekt en daar het Hoofdort der Engelschen is. Hier resideert de Gouverneur Generaal en vier Raaden, en het hooge Hof van Justitie.

- Men stelt de Inkomsten van Bengalen op vyftien Millioen Ropyen.

Het

Het nieuwe Fort William is zeer groot en sterk. De Deensche Loge te Sirampoer, Fredrik-Nagor genaamt, ligt 6 mylen boven Calcutta. De Fransche Loge Chander-Nagor, een myl verder. In het Dorp Hougly, langs den Wester Oever der Ganges, een myl boven Chander-Nagor, 36 mylen van Zee, ligt Chinsura, dat binnen de Hekken gedeeltelyk aan de Hollanders toekomt, liggende daar in het Fortje Gustavus; ook bezit de Nederlandsche Compagnie de Markt te Mirfapoer, en het Dorp Bernagoor, volgens een Firman van den 18 July 1712, doch hunne Schepen liggen by Wolta, aan den westermund der Ganges, die by Bellafoor in Zee valt.

2. Chettingam, ligt aan den oostermund der Ganges, en geeft, onder anderen, veel Zout.

3. Casimbazaar is een Eiland; de Nabab resideert te Noxudabad, gelegen op 24 graaden noorder breedte; het Engelsche Campement is te Bazimpoer, 2 mylen van daar, ten de Hollandsche Loge te Calcapoer. Dit District is vermaard door de Zyde.

4. Lokkypoer.
5. Berduaan.
6. Daadpoer.
7. Bierboon.
8. Silet.
9. Poerania.
10. Molda.
11. Rajamahols.
12. Middapoer.
13. Bisbohen.
14. Rangipoer.

Deze Provintien geven de beste Ly-
 waaten, en zyn, door hunne Inkomsten,
 een Paerl aan de Engelsche Kroon.

Dekka: §. 24. Dekka is eene Provintie beöosten
 Bengalen, mede aan de Ganges gelegen.

De Nabab Ifarad Chan, die door de

Engelschen is aangesteld, heeft een groot Inkomen. Dekka geeft veel Zout, en de Handel met het Koningryk Asfam is een Goudmyn.

§. 25. Behaar, waar van de Hoofdstad Behaar. Patna is, heeft een eigen Nabab, die door de Engelschen benoemd wordt, welke een Campement hebben op Bansipoer, twee mylen van Patna. De Nederlanders hebben een Loge in de Stad, en eene andere te Sjopra, twee mylen buiten Patna. De Amphioen en Salpeter is de rykdom van deze Provintie, zoo wel als de Borax, een gegraven Zout, dat nog niet regt bekend is.

§. 26. Zedert 1774 bezitten de Engelschen de Provintie van Kora, daar Illiabad in ligt, en dat haar uitterste bezitting om den Noord is. Kora.

§. 27. Orixá, bezuiden Bengalen gelegen, is mede in handen der Engelschen, ten minsten de Kust; want de Binnenlanden worden door de Maratten ontrust; deze worden geregeerd onder de naam der vyf Sercaars, dat is:

Chicocol, waar in de Stad Bimilipat-

nam ligt, en alwaar de Nederlanders
een Loge hebben.

Rajamander.

Mazulipatnam.

Condapali, en

Condebier

die de beste Noordsche Lywaaten in-
brengen.

Gol-
conda.

§. 18. Het Ryk van Goleonda en De-
kan, voor dezen zoo beroemd, kwynt
thans onder den Souba van het Dekan-
sche Nisam Alia, thans 70 Jaar oud; aan
den Oosterkant door de Engelschen, en
aan den Westerkant door de Maratten in-
geslooten, blyft hem weinig overig, als
de groote Stad Hyderabaad en deszelvs
omtrek, en by den Mogol word de On-
derkoning van Dekan genaamt Nisam Ul
Moluck.

Carna-
tica.

§. 19. Carnatica volgt hier aan ten
Zuiden.

De Souba Mahomet-Deli-Chan is Ma-
hometaans, en bezit veele Landen, die
hy, met behulp der Engelschen, gecon-
quisteerd heeft, als

Car-

Carnatica of Bisnagur, ligt bezuiden de Rivier Colouro; in het zelve is gelegen de Stad Madras of St. George, de Engelsche Hoofdplaats op Cormandel; buiten de gemelde Stad resideerde de Nabab.

Even benoorden ligt Paleacatta, daar de Hollanders het Kasteel Geldria hebben, en daer bezuiden Sadraspatnam, alwaar zy ook een Loge hebben.

§. 30. De Rivier Palaru scheid Carnatica ten zuiden van 't Ryk Gingi, denzelven Souba toebehoorende; in het zelve liggen 't Fort St. Davis, van de Engelschen; Portonova van de Hollanders, en Pondichery van de Franschen; deze Stad is in alle oorlogen het slagtoffer geweest; in 1699 namen ze de Hollanders, in 1761 en 1780 de Engelschen, in wiens handen dezelve nog is.

§. 31. Tansjour of Tanschaur, door de Rivier Colouro van het vorige gescheiden, heeft zyn eigen Vorst, die den Jentiefschen Godsdienst aanhangt, en in 1771 door de Engelschen uit zyn Ryk verjaagd, doch op ordre uit Engeland in 1775 hersteld is: hy voert den naam van Tola-

ſie Maharadja. Deszelvs Land is magtig ryk en uitgestrekt, en heeft veele Zeeplaatzen.

De Hollanders hebben 'er Nagapatnam, en de Deenen Tranquebar.

Marava. §. 32. De Marava is een Land, dat onder zyne eige Vorsten altoos geſtaan heeft, die met de Nederlaudiſche Compagnie in een naauw verbond ſtonden, dewyl het zelve door een Zandbank, daar niet dan een opening voor kleine Vaartuigen is, en Adamsbrug genaamt, van Ceilon geſcheiden is (13).

Voor dezen was de naam der Vorsten de Catta Theuver, Oedea Theuver, en veele mindere, als de Catic Ponaik, Ette Ponaik, en meer andere.

Dit

(13) Het Eiland Ceilon, de Nederlaudiſche Compagnie langs de geheele Kust toebehoorende, zedert het Tractaat met den Keyzer van Candia, of Catta Siri Radja Singa (geboren 1726) 1766, is niet veel van te zeggen, na de Beſchryving die 'er Knox van gegeven heeft; onder de Inwoonders zyn de Lands Volkeren de Singaleezen, van Siam afkomstig. De Weddas of Bos-Volkeren zyn zeker de eerſte Bewoonders, en de Chialiaſen of Caneel-ſchillers, zyn afkomstig van Cormandel by Chylimbron, uit een Dorp genaamt Chiala.

Dit Land is al mede door den Souba Mahomet Deli-Chan, door behulp der Engelschen overheerd, in 1773. De Hoofdstad is Ramadawaram, en binnen 's Lands, by Adamsburg, is een Eiland Ramana-kooy, daar een zeer vermaarde Jentiefsche Tempel is.

Op de Kust ligt de Hollandsche Residentie Kilkare.

§. 33. Mahomet Deli-Chan, is ook Madura. meester van Madura, onder den Titel van Naik of Vorst, waar by 72 Palea-gaars of Vryheeren zyn; een Ryk, dat zeer groot is, en veele Lywaaten geeft: de voornaame binnenlandsche Steden zyn Madura, Trichenipaly en Tirnevelho.

Aan de Kust ligt Tutecoryn, Manapaar en Ponnecail, of de Alwatier Negerij, van de Hollanders.

§. 34. Benoorden Caap Comoryn, ligt Tre-
vancoor. het Land van den Trevancoor, een Jentiefs Vorst, in Contract met de Nederlanders en Engelschen, wiens Land veel Peper geeft. De naam van den Vorst is Ananjou Peroumal, en de Troonsopvolger is altyd de Zoon van 's Konings Zuster.

om zeker te zyn, dat het de echte
Takk blyve.

De Hollanders hebben 'er twee Residen-
tien, op Caap Comoryn en Coylang.

Malle-
baar.

§. 35. Het eigentlyke Mallebaar be-
hoorde voor dezen den Samoryn; thans
is 'er een gedeelte van bezeeten door de
Nederlandsche Compagnie, een gedeelte
door den Koning van Cochim, en het ge-
deelte van den Samoryn, is thans in han-
den van den magtigen Haider Ali - Chan,
aan wien de Stad Calicut toebehoort.

De Hoofdplaats der Oostindische Com-
pagnie is Cochim, ten zuiden tot Porca,
ten noorden tot Cranganoor, daar zy Re-
dentien heeft.

De Koning van Cochim is niet zeer
magtig; deszelvs Veldheer, dat een erf-
felyke Bediening is, word den Paljetter
genaamt.

Dit Land word bewoond, door Hei-
densche Mallebaaren; St. Thomas Chris-
tenen, die 'er in de 7de Eeuw gekomen
zyn, en de gevoelens van Nestorius vol-
gens; Rooms - Catholyken, welkers voor-
naa-

naame Bisshop den Titel voerd van Bisshop van Germaniën, en te Waropoly resideerd, daar veele Kerken en Schoulen zyn; ook van Toepasfen of vry gegevene Slaaven en Jooden zyn hier ook veel, Blanken en Zwarten, welkers Historie beschreven is, in de verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap, 6de Deel.

§. 36. Behalven een gedeelte van Mal-lebaar, bezit de magtige Mahometaansche Vorst Haider Ali-Chan, het Ryk van Maifour en Canara. Zyn Vader was Gouverneur van eene Provintie in het Maifoursche, en Haider Ali-Chan tot eerste Minister van dat Ryk verheven zynde, maakte zig meester van het gezag, en regeerd nog op naam van den minderjaargen Vorst.

Mai-
four en
Canara.

Het Ryk is Heidensch, doch Haider Ali-Chan Mahometaansch.

Seringapatnam is daar van de Hoofdstad; dit Ryk, binnen in 't Land gelegen, heeft deze Vorst in het Canarische voornamentlyk de Zeehavens gezogt, als Mangeloor, Basfeloor en Onor; de Hoofdstad van Canara is Bidroer.

Haider Ali-Chan, is den 23sten November 1779 met 20000 Sipais, 20000 Ruiters, 10000 Buks ligte Troupen, 45000 Pions of Soldaaten, 2500 Calang of Rovers, 900 Europeezen, en 40 stukken Kanon, van zyn Hoofd-Stad Seringapatnam vertrokken, heeft den 25sten Augustus de Stad Arcot ingesloten, den 10^{den} September den Engelschen Generaal Monro geslagen, en den 1sten November Arcot overmeesterd, en vervolgens Madras belegerd.

Canara was voor dezen verdeeld tuschen den Samoryn, en het Huis van Colastry; de Samoryn geheel verjaagd zynde, is thans aan 't Hof van den Trevancoor; en van het Huis van Colastry, bezit Adi Ragia de Stad Cananoor, die hy van de Nederlandsche Compagnie gekogt heeft, en de Lakedivise Eilanden, mits aan Haider Ali-Chan Schatting betalende.

Guza- § 37. Benoorden het Ryk van Haider
 ratte, Ali-Chan, leggen de Maratten, en be-
 Dekan, zitten de Provintiën Kunkan, Guzaratte,
 Kunkan. en

en een groot gedeelte van Dekan; het is van ouds een oorlogzugtig Volk geweest; dat, door den Keyzer Aurengseeb verdreeven, zig benoorden het Dekanse neerzeten. Hunnen Vorst heeft den Titel van Rana Raja, of Sja Raja; het zyn Jentiven, en zyn altoos met een Armée te Velde, om de Chout of het vierde der Inkomsten te eischen.

De tegenwoordige Vorst is Ragenat Row. Amadabat is altoos als de Hoofdstad aangezien, en is zoo wel als al het Land onder de Maratten, Souratte alleen uitgezondert.

De Vorst resideert te Puna, op 18 Gr. noorder breedte, agt dagen reizens van Bombai en Sittarah, wat noordelyker gelegen, is ook een zeer groote Stad. Haar voornaamste Roofnest Gheria, wierd in 1757 door de Engelschen verwoest; thans houd hunne Vloot zig in de Flaven van Bazyn en Gheria.

Zedert den 12^{den} Maart 1778, bezitten de Engelschen de Stad Souratte, onder den Titel van Admiraal van het Mogolsche Ryk.

Deze Stad ligt op de noorder breedte van 20 Gr., 10 minuten, en lengte van Teneriff 88 Gr., 52 minuten, aan de Rivier de Tasy; de Stad is bemurd, het Kasteel is een vierhoek, door de Engelschen sterk bezet. De Derbarh daar de Nabab resideert, ligt er omtrent 200 passen van af.

In de Stad hebben de Engelschen, Hollanders, Franschen en Portugeezen, hunne Logien.

Bombai, een der Hoofd-Comptoiren der Engelschen in India, ligt in 't Land der Maratten, daar deze Natie meest altyd mede in oorlog is.

Goa, de Hoofd-Plaats der Portugeezen in India, en Mahel, voor dezen een Fransche Residentie, liggen mede in deze Landstreek.

KORTE SCHEETS

VAN DEN TEGENWOORDI-
GEN STAAT VAN HET

HALF-EILAND,

BEOOSTEN DE GANGES.

DOOR

MR. J. C. M. R.

§. 1. In de Beschryving van Hindoſtan Oog-
en het half Eiland bewesten de merk.
Ganges, zeide ik, dat het ten Noorden
door een ſchakel Bergen van Thibets
Tartaryen was afgeſcheiden; deze ſcha-
kel loopt oostwaards tot China toe.

Myn oogmerk is hier een korte ſchets
te geven, van de Landen die bezuiden
dien ſchakel Bergen gelegen zyn, tus-
ſchen de Rivier de Ganges en China.

318 KORTE SICHTS

Ver- deeling. §. 2. Eerst vind men het Ryk van

- Asfam.
- dan Kasnar.
- Napael.
- Arrakan.
- Ava.
- Pegu.
- Siam.
- Malacca.
- Johor.
- Pahan.
- Tranjano.
- Patany.
- Cambodia.
- Pontiamas.
- Lào.
- Chiampa.
- Cochim China.
- Tonkin.

Asfam. §. 3. Het Koningryk Asfam ligt beoosten de Ganges, bezuiden Thibets Tartaryen, en word door de Rivier de Barmepoeler besproeid (1); zedert eenige Jaaren is het door den grooten Handel, die er de Engelschen doen, eenigzins meer bekend; voor hun Zout krygen zy Goud,

(1) *Hist. Philos.* 1 Deel, pag. 481.

Goud, Zilver, Muscus, Agelhout en Zyde.

§. 4. Daar bezuiden, ligt Kashar, Kas-
har. een zeer bergachtig Land, nog weinig bekend, als dat de voornaamste Stad Corpoor is.

§. 5. Hier aan volgen eenige onafhangelijke Radjas, die de Engelschen tot nu toe nog niet hebben kunnen overheeren, waar onder de voornaame, die is van Napael. Napael.

§. 6. Het Koningryk Arrakan, Arrakan. voor dezen nog al bloeiend, is thans zonder den minsten Handel; de Zeeplaats Seriam word somtyds nog bezogt, alleen om het schoone Hout, dat 'er valt.

§. 7. Ava, ook het Ryk der Barmas, Ava. in 't Chinees Taikien, binnen in het Land gelegen; het zelve grenst aan Honan, eene Provintie van China: de tegenwoordige Koning heet Bengiek. Na dat het Ryk door den Chineeschen Keizer Kiën-lion, na een bloedigen oorlog veroverd was, heeft dezelve aan Ava en Pegu, in 1779 den Vreede gegeven.

Dit Ryk thans met Pegu vereenigt, geeft de beste Saphieren en Robynen, die in de Hoofdstad Ava, door de Armeniers worden ingekogt (2).

De Inwooners hebben eene byzondere gewoote, om zig de Buik en Borst, met stippels van allerley figuren te maaken (3).

S. 8. Pegu, in 't Chinees Miën en Bagon genaamt, is tot heden toe het rykste Goud-Land van Indiën, daat de meeste Scheepen gebouwd worden; het word door een hoog Gebergte van China afgescheiden, daar de schoonste Robynen, Smaragden, Saphieren en Topafen, ook Goud en Zilver in gevonden worden, dat thans na Ava vervoerd wordt, nu deze Landen te zamen onder eenen Vorst zyn.

De beste Stad is Martaban, aan een Baey geleege, daar het Eiland Mergy voor ligt.

Den

(2) Tegenwoordige staat aller Volkeren, 3 D. p. 51.

(3) Idem. 1 D. p. 13.

Histoire Philos. 1 D. p. 485.

Den 1sten October 1744, heeft men van Batavia eene bezending derwaards gedaan, doch zonder vrugt, dat de eerste en ook de laatste is geweest (4).

§. 9. Siam, in de Lands-Taal Mengtangtay, in het Chinees Charlo genaamt, is verre het grootste van alle deze Ryken, en beslaat den Noordkant van het geheele Eiland beöosten de Ganges (5). Siam,

Aan den Oostkant ligt de Hoofdstad Judjia of Odja, aan de Rivier de Menau, versterkt door een Kasteel, Banjoc genaamt. Aan den Oostkant van het Half-Eiland ligt Ligoor, en aan den Westkant Tanaferim, alwaar het Land niet breeder dan 20 mylen is.

Siam geeft Goud, Ryst, Tin, Sappanhout en veele andere Waaren, en plagt zeer ryk door den Handel te zyn; doch zedert 20 Jaaren is het zelve verwoest, dan eens door de Avanen, dan eens door de Chineezen, dan weder door

In-

(4) Tegenwoordige staat aller Volkeren, 3 D. p. 1.

(5) Valentyn, 3 D. 2 ft. p. 3.

Tegenwoordige staat aller Volkeren, 2 D. p. 362.

Inlandsche oorlogen. De Koning heeft thans tot eerste Minister, of Berkulang, een Chinees, die het gezag voerd.

Van den Jaare 1628 tot 1758, heeft de Compagnie op Siam en op Ligoor een Comptoir gehad, dat toen verlaaten is, om de onlusten; echter heeft men in 1761, nog eene bezending met twee Schepen derwaards gedaan, maar met zoo weinig succes, dat men 'er geheel van heeft moeten afzien.

Queda. §. 10. Aan den Westkant van het Half-Eiland, ten Zuiden het Ryk van Siam, vind men Queda, door de Chineezen Ketta genaamt; het zelve heeft een Maleydsch Vorst, en dryft veel Handel in Tin, staande met de Nederlandsche Compagnie in verbond.

Malacca. §. 11. De Stad en Vesting Malacca, ligt op 2 Graaden 20 minuten Noorder breedte, en 122 Graden 20 minuten lengte.

Maleydsche Vorsten. §. 12. Door den Maleydschen Koning Siri Iskander Sjah, die, voor den Javafchen Koning van Madjâpâhit, uit zyn Ryk en Stad Singapour, naar den Westkant des zui-

zuidelyken uithoeks , van het vaste Land van Azien moest vlugten , is deze Stad en Koningryk in den Jaare 1253 naar onze tydrekening gestigt. Na hem hebben zeven Maleydsche Koningen te Malacca geregeerd , en deze Stad werd van dien tyd af , mede onder de toenmaals bloeiende in den Koophandel gerekend , waar door veele Oosterfche Volken uit vreemde Gewesten , als Mooren , Jentiven , Chineezen , Bengalers , en meer anderen , derwaards gelokt zynde deze Stad meer en meer bevolkt hebben (6).

§. 13. Onder de Regeering van Sulthan Mahmoed Sjáh , de laatste Maleydsche Koning , die over Malacca heerschte , raakte deze Stad in den Jaare 1511 , door list en geweld in de handen der Portugeezen ; en deze Koning geheel uit Malacca verdreeven zynde , week naar de Straat Singa-Poura , vestigde zig aldaar , en stigte de Stad Djohor , waar van dit Ryk nog den naam heeft. Portu-
geezen.

De Portugeezen , die nu volkomen meester van Malacca waren , bouwden
aan

(6) Valentyn , 5 Deel 6 B.
Tegenwoordige staat aller Volkeren , 2 Deel.

aan den voet van eenen Berg, die door de Zee bespoeld word, en waar een Rivier, (in 't Maleydsch genaamt Gemantje,) voor by stroomd, de Vesting, die nog heden-daags in wezen is, versierden dezelve, als mede de Stad, met verscheide hegte en sterke Gebouwen, altemaal van gehouwen Steen opgetrokken, en bezaten dezelve tot in het Jaar 1641 den 14^{den} January.

Neder- §. 14. Op dien dag hebben de Neder-
landers. landers dezelve, na langen tyd belegerd te hebben, stormenderhand met veel dapperheid, op de roemrugtigste wyze veroverd; en die Stad, Vesting en Landen, daar onder behoorende, sedert dien tyd vreedig bezeeten, voerende de Nederlandsche Oost-Indische Maatschappy, aldaar thans, uit naam en van wegens den Staat der vrye vereenigde Nederlanden, de Opperheerschappy.

Rheede. §. 15. De Rheede van Malacca is tus-
schen twee Eilanden gelegen, heeft zeer goede Ankergrond, en ruimte genoeg om een aanzienlyke Vloot, die daar veilig liggen kan, te kunnen bergen.

Stad. §. 16. De Stad is ten Noorden langs
het Strand gebouwd; heeft geregelde
Straa-

Straaten, en voor 't meest gedeelte steene Gebouwen; de Rivier omsluit haar van agter; de Noordzyde is met een aarde Wal, en de Poort met een gemet-zeld Bolwerk versterkt.

Langs het Zuidstrand, aan de andere zyde van de Vesting, zyn verscheide Clappus-Thuinen aangelegt, waar in enkele welgebouwde Huizen te vinden zyn, en welk Strand Banda de Isle genaamt word.

§. 17. Hier tusfchen in is het, dat de Kasteel.
Vesting, aan den voet rondom een Berg, door de Portugeezen genaamt St. Paulus, gebouwd is. De voorby loopende Rivier scheid de Stad ten noorden van de Vesting, en over dezelve is een dubbelde Valbrug, sterk genoeg gebouwd om Paarden en Rytuigen te kunnen draagen.

Naar de toenmalige wyze van versterken, is deze Vesting door de Portugeezen van een goed soort Klipsteen, die men Yzersteen noemt, (om dat ze eenig Yzer-Ertz inhouden) gebouwd. De Nederlanders hebben niet alleen geduurende hunne bezitting, dezelve in een goeden staat onderhouden, maar ook tamelyk

verbeterd. Zy bevat den omtrek van 342 roeden, heeft drie Poorten, een Uitval, zes Bolwerken, een heele en twee halve Uithoeken, welke laats- te de Rivier, benedenwaards bestryken, en met twee en zeventig stukken Canon beplant zyn: ook word 'er eene bezetting Europische Krygslieden, naar evenredigheid van de Vesting in onderhouden.

Gebou- §. 18. De voornaamste Gebouwen in
wen. deze Vesting zyn twee Kerken, en de Wooning van den Gouverneur.

De eene Kerk ligt op den top des Bergs van St. Paulus, alwaar ten tyde der Portugeezen een Jezuiten-Klooster gestaan heeft. De andere Kerk ligt beneden aan den voet op 't plein ter linker hand, als men de Vesting inkomt, en de Wooning van den Gouverneur, vlak over de Poort: Deze twee aanzienlyke Gebouwen versieren het Plein dier Vesting, waar ter zyden de Pakhuizen van de Maatschappij en het Wapenhuis gehegt zyn, die men van gehouwen Steen opgetrokken heeft. De Straaten in de Vesting, als mede de Gebouwen, hebben niet regelmatig aangelegd kunnen

wor-

worden, door dien de Berg, die in 't midden ligt, zulks verhindert, weshalven dezelve rondom, op de best voeglykste wyze, gebouwd zyn.

Buiten de Stad, na de noordzyde ligt de de Voorstad, genaamt Tranquera, die uit een enkele Straat bestaat, en door Mooren, Chineezen, doch voor 't meest gedeelte door Nakomelingen der Portugeezen, die na de verovering te Malacca gebleven zyn, bewoond is. ^{Voorstad.}

Aan de overzyde der Rivier heeft men nog een Straat, die de Bongaraya genaamt word, alwaar alleen Chineezen en Portugeezen wonen, aan welkers einde een open Gebouw staat, omtrent drie voeten hoog opgemetzeld, en vervolgens met een riete Dak, dat op houten paalen rust, gedekt, waar in de Roomsgezinde Portugeezen hunnen Godsdienst verrichten.

Verders heeft men in de Stad een Maleysche Moorsche Jentiefsche en Chineesche Tempel.

§. 20. Verscheide Dorpen, als Kle-Dorpen. wang, Pankhallambatoe, Pringih, Sama-

bok Doejong, Poengoer, Forno Kandangh, Marlinoen, enz, liggen op eenige mylen afstand rondom en ter zyden van de Stad; doch zyn van zoo weinig aanbelang, dat zy de moeite, eener beschryving niet verdienen, en alleen van Maleyers bewoond worden.

Huizen. § 21. De Huizen of Wooningen der Maleyers, zyn, in 't algemeen genomen, elendige Hutten, die op eenige Paalen, veel of weinig, naar derzelve grootte, omtrent zes of zeven voeten hoog, gebouwd zyn. De vloering is van Bamboes Riet, of gespleetene Areeks-Boomen, die als een Rooster naast elkander gelegd, en met Rotting by een gevlogten zyn. De wanden, die de Vertrekken van een scheiden, zyn een slegt soort matten, door de Maleyers Kajangh genaamt, waar in hun slaapplaats met Matten van een ander soort, Tikar genaamt, overdekt is.

Huisraad. § 22. Stoelen, Banken, Tafels, Kassen, of ander Huisraad, hebben de Maleyers niet; een Matje is de Stoel, Bank, Tafel en het Bed; een Hakmes, een Byl, eenige aarde Potten en Manden van Rotting

tings of Biezen gevlochten, zyn de Ge-
reedichappen, waar in hun rykdom be-
staat, en daar zy zig op de onverschillig-
ste wyze mede behelpen.

§. 23. Uit de natuur is de Maleyer het Aard der
traagste en vadzigste Mensch, dat 'er mede Inwo-
in de waereld bekend is. Hem ontbreekt ners.
geenzins dat natuurlyk oordeel, 't welk
de Bewooners van andere Landen opwak-
kerd, om hunne levenswyze gemaklyk
en menschlyk te maaken, maar wel de
lust tot arbeiden, om de genoegkens
van het menschlyk leeven te verkrygen.
Deze uitgestrekte en niets anders dan
een wildernis zynde Landstreek, zoude
honderde voortbrengzelen kunnen ople-
veren, als maar de Inwoonders handen
aan 't werk floegen, en door naarstig-
heid en iever dat geene zogten te verkry-
gen, waar van andere Landen, onder
deze Luchstreek liggende, overvloedig
voorzien zyn. De Landeryen liggen om
zoo te spreken woest; want de weinige
bearbeiding verschaft den Maleyer niets
meer, dan even het noodige Voedzel.
Een Europeaan, die zulks nooit gezien
heeft kan nauwlyks gelooven, hoe sober
deze Luiards zig kunnen behelpen. Een
maatig gedeelte Ryst, met wat Spaansche

Peper en Zout gewreeven, is toereikende genoeg, om tot hun Voedzel te verftrekken, en een teug koud Water is de gewoone Drank, die deze Spyze bevogtigt.

Kleed-
ding.

§. 24. Naar maate hunner Wooning, Huisraad, enz. is ook de Kleeding op de gemaklykste wyze gefchikt. Een Broek, die tot de helfte van de Dybenen reikt, is met een ftuk Lywaat van Cattoen, dat de Knieën overdekt, het welk door een Gordel van de een of andere ftoffe vast gemaakt, en voor door een groote goude of zilvere Plaat verfierd, waar in ze een Cris of Pook, hun zoo zeer geliefd Wapentuig op zyde dragen. Over deze Onderkleederen is een Wambuis.

De voornaame Lieden van deze Natie, 't welk de Hoofden van de Dorpen zyn, de Grooten van het Ryk, de Broeders of Naastbestaanden van een Koning, kan men dusdanig onder 't gemeene Volk waar van zoo even gefproken is, niet tellen. — Hunne Huizen zyn, naar dat het den rang, ftaat en vermogen mede brengt, grooter en ruimer, fchoon van 't zelfde maakzel en gedaante. De Spyzen

zen zyn ook beter, menigvuldiger, en volkomen naar hunnen smaak bereid; doch aan de Vorstelyke Tafel, waar een Maleydsche Kok de Geregten, die opgedragen worden, toegericht heeft, zal voorzeeker een Hollandische Boer, weinig naar zyn genoegen vinden. Met de Kleeding der Voornaamen is het even eens gesteld, De Stoffe is fyner en ryker als van 't gemeen, ook is hunne Cris of Pook met Goud beslagen; zelfs hebben de Koningen aan dit Wapentuig goude Gevesten, en met edel Gesteeente bezet, 't welk echter niemand dan den Erfprins of des Konings Broeder vergund is te dragen. Ook dragen deze Voornaamen aan hunne bloote Voeten een paar Muilen, en het Hoofd is met een eenverwig Doek, dat als een worst gedraaid is, omwoeld: insgelyks dragen ze een soort van Mutzen met goud of zilver gestikt, die van binnen met styf linnen of fyn gespleetene Rotting gevoerd, en niet grooter zyn, als dat ze even den Hoofdschedel sluiten.

§. 25. De dragt der Vrouwen is van dezelfde Stoffe als die der Mannen. Een Cattoene Kleed, dat zy om 't midden met een Gordel vast maaken, reikt hun tot op de Voeten; hier over dragen zy

Dragt
der
Vrou-
wen.

zy een Bovenkleed, mede van een één-
 verwige Stoffe, dat tot over de Knieën
 reikt. De Haïren hebben zy op de Kruin
 famen gewonden, waar door een Haïr-
 pen ter lengte van omtrent vyf duim ge-
 ftooken is, die het zelve vast houd, by de
 Voornaamen van Goud, en by de min-
 deren van ander Metaal of van Ebben-
 hout. In de Ooren dragen de eerstgemel-
 de versierfels van Goud, of Diamanten
 daar in gevat, ook wel om den Hals een
 goude Keten, en schikken zig verders
 met goude of diamante Ringen zodanig
 op, als hun rykdom of vermogen toelaat.

Naast het gewoone Voedzel, is de Si-
 re-Betel de voornaamste en liefste tyd-
 korting der Maleyers; sommige, zoo wel
 Mannen als Vrouwen, gebruiken deze
 Bladen zoo onmaatig, dat zy van den mor-
 gen tot den avond dezelve kaauwen, waar
 door hunne Tandēn zoo zwart als Ebben-
 hout, en den Mond en Lippen steeds als
 bebloed uitzien.

§. 26. De Godsdienst der Maleyers,
 dewelke de Mahometaansche is, word op
 de gantsche Kust byna zonder eenige on-
 derscheiding of verschil geoeffend; de ge-
 meene Man weet daar van nogthans wei-
 nig

nig meer dan de Ceremoniën, die met duizenderlei grollen en bygeloovigheden vermengt zyn.

§. 27. Ter beschryving van het Land, ^{Binnen-} om den draad van dit verhaal te ver-^{landen.} volgen, dient men voor af te weten, dat het Gebied der Nederlandfche Oost-Indifche Maatschappy, zig van de Rivier Moar ten Zuiden, tot aan Caap Rochado ten Noorden uitstrekt.

De Bergen van Rombouw, die door een Maleydsch Volk, genaamt Maning-Cabou, bewoont worden, en de Berg Ophir, die in 't Maleydsch den naam Goenong-Ledang heeft, en onbewoond is, zyn landwaards in, of na het Oosten, de Grenzen van het Koningryk Malacca.

Deze Grenzen te bereizen, is voor een Europeaan ten eenemaal ondoenlyk. De hinderpaalen, het gevaar, en de zwaarigheden, die daar mede verknogt zyn, kunnen het nut of voordeel, 't welk daar door te behaalen is, niet opweegen. Het gantfche Land, is niets als eene aaneengescha- kelde wildernis, vol Moerasfen en Bergen, die zodanig met Riet, Doornen en andere ruigte, begroeid zyn, dat men de-
zel-

zelve niet, dan met de alleruitterste moeite en levensgevaar kan doorkomen. Hier in is de woonplaats van allerhande verscheurend en venynig Gedierte, dat hier ongestoord en op de veiligste wyze geherbergd is. Gebaande wegen vind men nergens door 't gantche Land, als eenige uuren in den omtrek van de Vesting. Steden, regelmatig aangelegde Dorpen of Landhuizen, alwaar een Reiziger zoude herbergen, en gemak kunnen vinden, zig van een moeiliken tocht verkwikken, en zyn vermoed Ligham uitrusten, zyn in dezen Landstreek niet, maar wel enkeld hier en daar verstrooide Hutten, die den naam van een Gehugt of Dorp hebben, en waar in de Reiziger nog niet eens vergund word te overnachten: ook zyn de nodige Levensmiddelen, het Keukengereedschap, en de Spyzen te bereiden, voor geen Geld van een Maleyer, binnen 's Lands woonende, te bekomen.

Paarden leverd dit Land niet op, en Rytuigen, die by den Maleyer onbekend zyn, zouden in een Land, waar men geen wegen heeft, niet kunnen gebruikt worden; gevolglyk moet de geene, die dit Land doortrekken wil, van een paar

paar goede Beenen en een sterk en gezond Lighaam voorzien zyn. Hier by gevoegd, het verbaazende gesleep van alle benodigtheden, die een Reiziger volstrekt niet ontbeeren kan, hoedanig zal hy die kunnen vervoeren? door dragers zal men antwoorden. 't Is waar; dit zoude nog van allen het beste middel zyn, maar even zoo min te doen als alle andere; want een party Maleyers te bewegen, om als Dragers het gantsche Land te doorreizen, of van het begin tot het einde van den togt zig te verbinden, om by den Reiziger te blyven, daar toe zullen zy nooit overgehaald worden; en schoon zulks door groote beloften, om hun rykelyk te zullen betaalen, het beste bewerkt zoude zyn, kan men toch op hunne beloften deswegens gedaan, niet het minste vertrouwen; want by de eerste gelegenheid, het zy dat door gevaar, bezwaarnis of anderzins, de reize moeilyk word, zullen zy hun spat zetten, en den Reiziger somwylen in de neteligste omstandigheden verlaaten. Van Dorp tot Dorp deze Luiden te verwisfelen, is nog minder mogelyk dan het eerste; want niet de geringste geregeldheid ten opzigte der Reizigers, om die voort te helpen, is in de Maleydsche Landen bekend; de
Ma-

Maleyers zouden u uitlachen, wanneer zy een verzoek, iemand voort te helpen, en daar toe de nodige Draggers te bezorgen, hoorden; en dwang middelen hebben de vaste uitwerking, dat alle Dorpelingen in de wildernis vlugten, wanneer zy dezelve door hunne magt niet kunnen wederstaan. Is dit niet eene der grootste hindernissen, die men bedenken kan? Zelfs de matten, daar de Reiziger in den nacht een Hutje van maakt, om daar onder voor den Regen beveiligd te zyn, moeten mede gevoerd worden. In de Huizen of Hutten der Maleyers, die hy hier of daar onder weg aantreft, zal hy (gelyk voor gezegt is) niet geherbergt worden, want hy niet het minste gerief van dit Volk te wagten heeft, en ongenodigt binnen te treden, zoude zonder twyffel den Reiziger in groot levens gevaar brengen. Hy is dus genoodzaakt, het dak mede te voeren, waar onder hy slaapt, en hoe krygt hy dan de andere noodwendigheden, dewelke een vermoeid Lighaam na een bezwaarlyken togt tot verkwikking eischt, want Paarden, Rytuigen, Draggers, of iets diergelyken, waar mede men zulks zoude kunnen voeren, zyn niet te bekomen?

§. 28. De inborst der Maleyers, is zoo Zwarigheden in
 ergdenkend, moord- en roofzugtig, als heden in
 men zig ooit van een Volk kan verbeelden. het rei-
 zen.
 De yverzucht ten opzichte hunner Vrouwen
 is ongeloovelyk verregaande. Een Euro-
 peaan, die verre landwaards in reist, waar
 ze dezelve, om zoo te spreken, nooit zul-
 len zien, of gezien hebben, zoude het niet
 durven waagen, de minste beleeftheid en
 vriendelykheid aan de Vrouwen té bewy-
 zen, al wierd het op de onverschilligste
 wyze van de waereld gedaan; en hy zou-
 de de moordzugtige handen dezer Barba-
 ren voorzeker niet ontkomen. Ja of-
 fchoon hy zig daar voor wagt, en niet
 de minste blyken toond, die hunne yver-
 zucht zouden kunnen gaande maaken,
 heeft hy evenwel zyn leven nog lange niet
 beveiligd. De wapenen en andere din-
 gen die hy mede voerd, schoon van geen
 groote waarde, zyn genoeg, hun tot eenen
 moord aan te zetten, om zig daar van
 meester te maaken, waar uit dan op te
 maaken is, dat een Reiziger wel zal doen,
 niet by de Maleyers te overnachten, al
 wierd hem, buiten verwagting, dezen dienst
 aangeboden: Zelfs buiten hunne huizen
 blyvende, dient hy de Wapenen nooit
 uit de handen te leggen, en altoos op zyne
 hoede te zyn, om elk oogenblik zyn

leven te kunnen verdedigen. Zoude iemand op die wyze wel de lust bevangen, een Land te doorreizen, waar men in den omtrek van eenige uren, even het zelve ziet, wat men op eene reize van vyftig en meer mylen zoude ontdekken? En schoon een diergelyk Liefhebber al gevonden wierd, wie zal hem vergezelschappen? alleen is zulks onmogelyk te doen, en met vier of vyf Man ook niet te raaden zig op weg te begeven, want hy en zyn Gezelschap worden gewis vermoord, door het wild Gedierte verflonden, of vergaan door honger en ellende.

Om dit duidelyk aan te toonen, en het voorgezegde te bewaarheden, zal de volgende zeer korte Beschryving van dit Gewest ten vollen genoegzaam zyn.

De geheele Maleydsche Kust, is, op eenige mylen afstands van de Zee, landwaards in, laag Land, het welk zodanig met Moerassen, en digt in malkander gegroeide Kreupel-Boschen, doorsneden is, dat die niet dan met de uitterste moeite door te komen zyn. Hieren daar tuschen de Moerassen leggen Heuvels en Bergen; die wel met hoog Geboomte bezet, maar even zoo verward met Door-

nen, Riet, of ander ruigte, bedekt zyn als het moerasig Land; een Mensch is niet vermogend, vyftig stappen in deze Bosfchen in te dringen, of hy moest van middelen voorzien zyn om zig eenen weg te baanen, door die ruigte weg te kappen; en dit gantsche Land is een diergelyk woud, of beter gezegt, een even onge-naakbare wildernis; derhalven is zeer ligt te begrypen, wat moeite het zoude kosten, dit Land zoo reisbaar te maaken, dat het even gemaklyk als Europa, of andere in Aziën liggende Landen doorreist zoude kunnen worden, en waar door nu geen andere dan smalle voetwegen loopen, die de Maleyers ter naauwer nood, en nog zeer gebreklyk, onderhouden, dewelke een Europeaan op den duur niet in staat is te begaan; want een eind weegs over eenen Heuvel gegaan zynde, moet men zig laten welgevallen, tot over de Knieën door den modder te waaden, alwaar op fommige plekken, daar de moeras te diep is, smalle houten (gemeenlyk van een wilde Areeksboom) gelegd zyn, die de Maleyers, zonder eenen misftap te doen, kunnen overwandelen, het welk een Europeaan, zulks ongewoon zynde, niet te raaden is.

Vervolgens is deze dikke wildernis vol Luypaarden, Tygers, Beeren, Rhenosters en Elefanten, die het Land zoo onveilig maaken, dat al konde men de voorgemelde zwaarigheden te boven komen, deze nog met al te veel gevaar gemengd is, dan dat een Reiziger zig daar aan kan blootstellen, en welke alleenlyk door een grooten hoop Volks, die by nacht groote vuuren stookten, goede wagt houden, en dicht by een blyven, afteweeren is; ook zyn deze Bosfchen opgevuld met Slangen en ander venynig Gedierde, die insgelyks zeer gevaarlyk zyn; en het kried van Muggen, Mieren, en andere den Mensch plagende Insecten, zoo dat in deze Landen het gevaar en ongemak, den Reiziger op elken voetstap verzeld. —

Deze, zoo even geöpperde zwaarigheden, zouden nog mischien door het geduld en den onvermoeiden yver van een Man, standvastig in zyn voorneemen, en aan rampen gewoon, te boven te komen zyn, wanneer de ergdenkende roof- en moordzugtige inborst der Bewooners dezer Landen, niet de grootste hinderpaal was, tegen welke geen middel te bedenken is. Men zoude eene gantsche reeks ver-

verhaalen kunnen by brengen, hoe verra-
 derlyk en op welke gruwelyke wyze vee-
 le Europeaanen tot slagtoffers dezer ont-
 menschte Volkeren hebben moeten strek-
 ken, als men hier die gebeurtenissen wil-
 de herinneren, welke reeds genoeg be-
 kend, en beschreeven zyn. Het Land,
 waar over de Nederlandsche Oost- Indi-
 sche Maatschappy op deze Kust het ge-
 bied voerd, is het eenigste dat men
 eenige mylen in den omtrek, zonder
 vreeze van deerlyk vermoord te worden,
 kan doorreizen; doch buiten dit gebied
 is het volstrekt ondoenlyk. De wantrou-
 wende aart der Maleyers gedooft niet,
 dat een Europeaan hunne Landen zoude
 doorreizen, vermits zy in het vaste denk-
 beeld zyn, dat zulks tot hunnen nadeel
 strekt, en zy derhalven alle listen te werk
 stellen, denzelven van kant te helpen, te
 meer (gelyk voor gezegt is) als 'er iets
 te rooven valt.

In den beginne (7), toen de Neder-
 landers zig hier gevestigd hadden, zyn
 verscheide onderneemingen gedaan, om de
 inwendige gesteldheid van dit Land te ont-
 dek-

(7) Anno 1644. door den toenmaligen Gouverneur
 van Vliet, vid. Balth. Bort Manuscr. pag. 105. seqq.

dekken; doch telkens zyn dezelve vrugteloos afgelopen, en zelfs zodanig, dat de Uitgezonden niet alleen met bebloede koppen moesten te rug keeren, maar ook een aanmerklyk getal door de moordzugt der Maleyers om hals raakten.

Laatste onderneeming. §. 29. De Heer van der Putten is de laatste geweest, die een reize landwaards in naar den Berg Ophir ondernomen heeft. Deze Heer had verscheide Jaaren doorgebracht, met het Asiatische waerelddeel tot Bengalen te doorreizen. Hy kwam in den Jaare 1745 met een Engelsch Schip te Malacca, en wierd van den toenmaaligen Heer Gouverneur Albinus, met alle vriendelykheid ontfangen; en toen hy eene begeerte toonde, eene reize naar den voorgemelden Berg te doen, verleende de Heer Albinus hem daar toe alle noodige hulpe en bystand. Meer dan honderd Maleyers, Onderdaanen van Malacca, moesten dezen onvermoeiden Reiziger vergezellen, die met kleine Vaartuigen de Rivier van Moar opvoer, om met minder moeite zoo veel nader aan den Berg te genaaken, maar toen hy de Rivier door ondiepte niet verder opvaaren konde, en nu door de ontoeganklyke Moerasfen meende den Berg

te beklimmen, zag hy, tot zyn grootste spyt en leedwezen, dat dit Volk hem, tot op weinige na, verlieten, en misschien nog daar en boven wel zouden om hals gebragt hebben, zoo de vrees voor eene schriklyke straffe, hen niet wederhouden hadde, waar op hy, ondanks alle aangewende poogingen, onverrigter zaak moest te rug keeren.

§. 30. Het zuidelykste van dit Half-Eiland is van Sumatra gescheiden door de Straat Sinkapoura.

Deze Zuidhoek is genaamt Oejong Tanah, alwaar de Maleydsche Koning zig in 1511 de Stad Djohor stigte, en daar men zegt, dat in 1160, de Maleyers onder hunnen Vorst Siri Tiribowana uit de Rivier Malajo, by Palembang, eerst aanlandden, en naar welken deze geheele Kust noordwaards, de Maleydsche Kust genaamt word. Johor.

Johor word thans door een Maleydsch Vorst geregeerd, staande onder den Koning van Riouw, die op Poelo Binlang, in de Straat Sinkapoura gelegen, zyne Residentie houdt, en een sterken Handel

dryft met de Engelschen en Chineefche Jonken.

Pahan. §. 31. Pahan, in 't Chineesch Panghang, geeft Goud, Areek, Kottings en andere Waaren, die de Chineefche Jonken afhaalen. Het zelve word door een Maleydsch Prins geregeerd.

Trangano. §. 32. Trangano, mede door een Maleydsch Vorst geregeerd, geeft Peper, die de Jonken na China voeren.

Patany. §. 33. Patany, op 6 Graaden 56 min. noorder breedte, in het Chineesch Toany genaamt, geeft mede Peper. De Nederlandsche Compagnie heeft 'er van 1602 tot 1707 een Comptoir gehad, en federt dien tyd nu en dan eene bezending om een laading Peper gedaan, doch federt 1756 niet meer (8). Dit grensd be-noorden aan Siam.

Cambodia. §. 34. Cambodia ligt beöosten Siam; de voornaame Stad is Levek of Lawek, 60 mylen de Rivier Mecou opgelegen, doch de Handel geschied te Kiperzoab aan Zee; het zelve geeft Goud, Zyde en

(8) Valentyn, 3 Deel.

en Gomlak. In 1635 hebben de Nederlanders 'er een Comptoir gehad, dat den 11^{den} April 1709 is opgebroken.

§. 35. Pontiamas, by de Chineezen ^{Pontiamas.} Cancau, is een Zeehaven, en een kleine Landstreek, in het Zuyden van Cambodia gelegen, en sedert 50 Jaaren door een Chinees Koopman gestigt, word ook geheel door Chineezen bewoond, die sterken Handel dryven.

§. 36. Ten noorden van Cambodia ^{Laos.} ligt Laos, daar de Rivier Mecou ontspringt, die door Cambodia in Zee loopt. De voornaamste Stad is Winkjan, 250 mylen de Rivier op, werwaards de Nederlanders in 1641 een Gezantschap zonden (9).

Het Land geeft Oliphants - Tand en Goud, dat in Cambodia verhandelt word.

§. 37. Tsiampa, in 't Chineesch Tjam- ^{Tsiampa.} fia, hoord onder Cochim China; het ispa- ryk in Goud, Ryst, Arréek, Suiker en Campher - Caneel.

§. 38.

(9) Valentyn, 3 Deel 2 H. 4 B. pag. 3.

Cochin
China.

§. 38. Cochim China, in 't Chineesch Anam, heeft tot Hoofd-Stad, de Stad Too; het Land is ryk in Goud, Agelhout, Peper, en de allerbeste soort van Vogelnesjes, die zy zeggen, dat op het Agelhout of Kalembak aazen.

Tonkin.

§. 39. Tonkin, in 't Chineesch Tanka, is van China door een zeer hoog Gebergte gescheiden; anders is het Land doorsneden, en na de Stranden laag en moerasig. Goud, Kalembak, Vogelnesjes, Campher-Caneel, door de Chineezen J-Ok-Gouw genaamt, en welke honderd Ducaaten de onçe moet gelden, zyn de voornaame Rykdommen; doch het Volk is ongelukkig, werdende met Heere diensten overlaaden door den Vorst, dat de Bova is, en den Generaal, die zig Chova laat noemen (10), het Gebied in handen heeft, en op de Chinasche Grenzen, in een Stad Lambing, daar een Chineesch Mandaryn

(10) Tegenwoordige staat aller Volkeren, 2 Deel
pag. 581.

Valentyn, 3 Deel.

Tegenwoordige staat aller Volkeren, 2 Deel
pag. 617.

Algemeene Letter-Oeffeningen, Mengelwerk
1 Deel pag. 487.

ryn het gebied voerd, Jaarlyks een Cyns-
Recht van een Picol Campher-Caneel
invordert.

De Rivier Sonkai besproeid het ge-
heele Land. Aan dezelve ligt de Hoofd-
Stad Kacho, of Lacho, 32 mylen van
Zee; Itean ligt maar 27 mylen van Zee,
en Domeo aan Zee zelfs.

Van 1637 tot 1702, hebben de Ne-
derlanders te Itean een Comptoir gehad,
en in 1754 heeft men nog eens een
proef van den Handel genomen, doch
sedert is 'er geheel van afgezien.

BEDENKINGEN

OVER DEN

TEGENWOORDIGEN STAAT

V A N

C H I N A.

Alle de denkbeelden die wy, door de Misfionarissen, van de Chineezen bekomen hebben, zyn veel al vergroot; de Heer Pauw heeft in zyne wysgeerige Bedenkingen over dezelve, in den Jaare 1773 te Berlyn uitgekomen, ons eerst een regt denkbeeld van dezelve gegeven, het geen wel eenige tegenspraak door de Misfionarissen, in hunne uitgegeeven *Memoires sur les Chinois* in 4to., het tweede deel, heeft veroorzaakt, doch het gezegde van de Heer Pauw in de voornaame stukken niet om verre geworpen. Eenige staaltjes zal ik daar maar van aanhaalen, en gaa dan over, om die Natie te beschou-

schouwen , zoo als dezelve op Batavia
gezetten zyn (a).

In de 1ste Afdeeling , over den oorsprong
der Chineezen , beweerd de Heer Pauw ,
dat dezelve van de Mongaalsche Tartaren
afstammen , en brengt tot bewys by , dat
de Barometer in de hooge Landen van
Mongalien zoo laag zakt , als op de hoog-
ste Berg der Alpen , en dat van die hoog-
stens de Tartaren zig over al verspreid
hebben ; dat meest alle uitvindingen aan
de Tartaren te danken zyn , als zynde na
den tyd van de overwinning van Coblai-
Chan in 1267 geschied.

Vergelykt men hier mede de Brieven
van den Heer Bailly , over de Sterrekun-
de der Ouden , aan den Heer Voltaire ge-
schreven , dan vind men daar veele redenen ,
om

(a) Zie du Halde *Histoire de la Chine* , 4 vol. , 4to.
Pauw Recherches sur les Egyptiens & les Chinois , 3 vol. ,
8vo.

Eloge de Moukdin par l'Empereur Kien-lion , 8vo.

Le Chouking par de Guines , 4to. 1770.

Art Militaire des Chinois par de Guines , 4to. 1772.

Mémoires sur les Chinois par les Missionnaires , 4to. 6vol. 1730.

*Mémoires de Guines en Reponses inserés dans le Journal des
Sçavans* , Septbr. 1779. principalement sur les fondemens
de l'Histoire , où il met l'Etablissement entre 887 & 1122.
avant J'esus-Christ.

om te gelooven, dat omtrent drie duizend Jaaren voor Christus geboorte, omtrent de 50 Graaden Noorder breedte, een Volk moet geleefd hebben, waar van de Perſianen, Indianen en Chineezen afſtammen; voor eerst, dat alle oude Sterrekundige waarneemingen dezer drie Natien, alle op die breedte genomen zyn, en dat omtrent dien tyd drie Vreemdelingen die Landen regeerden, namentlyk: Demſchied in Perſien, Brama in Indiën, en Fohi in China.

In de 2de Afdeeling, over de Vrouwen en Kinderen ſprekende, zegt hy, dat de eerste den Throon nooit kunnen beklimmen, en in den allerſlaafachtigſten ſtaat gehouden worden, in zoo verre, dat men haar belet te gaan, door de mismaaakte kleinheid haarer Voeten.

De Vader heeft over de Kinderen recht van leven en dood, en de Kindermoord is 'er zeer gemeen, en door de Wet geoorlooft; de Vroedvrouwen verſtikken dezelve by de geboorte, of werpenze in de Rivier, of op Straat, daar ze 's morgens met Wagens opgenomen en buiten gebragt worden. De Jezuiten verzeke-
ren,

ren, dat 'er in drie Jaaren te Peking 9702 op die wyze zyn omgebragt.

Het getal der Gelubden, is thans zoo groot niet meer, als voor deezen, en worden alleen tot bewaaring der Vrouwen gebruikt.

De Bevolking is altyd zeer vergroot, de Opgeeevers verschillen onder elkander tot honderd millioen.

De Zee-Kusten en de Boorden der Rivieren zyn bevolkt, doch de Binnenlanden zyn woest, en op veele Plaatzen door een foort van Wilden bewoond, die zy Mauleo noemen.

Indien het Land regulier bevolkt was; indien 'er zoo veele Royers, Munniken, Gesneedenen, Bedelaars en Slaaven niet waren, zoude de ongemeene vrugtbaarheid der Vrouwen in de Zuider deelen, de Menschen meenigvuldig maaken.

Want 1453 Steden, en 82 millioenen Menschen (indien dit niet vergroot is, want de Tartaren vonden by de verovering maar 1'152'872 Huisgezinnen, of omtrent 58 milioenen Menschen) is gee-

geene bevolking, in vergelyking van de grootte van 't Ryk, dat ten minsten zesmaal zoo groot is als Duitschland, dat de Heer Susmilch op 24 millioenen reekent.

In de 3de Afdeeling, over de wyze van Voeding en Landbouw, vind men, dat de Chineezèn weinig Beesten tot al het werk gebruiken, dat door Menschen gedaan kan worden, en dat zy zig van geen Werktuigen bedienen, om den zwaaren arbeid te verligten, en merkt daar op aan, dat in een vry en wel geregeld Land, alle Werktuigen goed zyn, doch in de Slaaverny niet, om dat men een uitkomst voor de groote armoede moet laten.

In het tweede Deel handeld de Heer Pauw van den Godsdienst en Kunsten der Chineezèn, en van hunne Regeeringsvorm.

Volgens hunne Boeken, die de Jeugd geleerd worden, Tjap Jia, en hun Historisch Boek Liktay Te Ong Touw, is het 4553 Jaaren geleden, dat de eerste Koning over China regeerde.

In den Jaare 1280 na Christus, maakten

ten de Mongaalfche Tartaren zig meester van dit Ryk, onder hunnen Keizer Coblay, Zoon van Octay, en Kleinzoon van Gengis.

De Tartaren worden in het Chineesch Bogday, en hunne Keizers Bogdoi-Chan genaamt.

Onder deze Regeering wierd de Zeevaart en overwinning der Chineezen zeer uitgebreid, en hunne Vlooten tastten Japan en Siam aan; mischien ook wel Sumatra en Java.

In 1369 wierden de Tartaren uit het Ryk gejaagt; doch in 1645 vielen de Mantchioufche Tartaren weder in China, onder den Keizer Taifou, die gevolgt wierd door zyn Zoon Soen-Ti, Doe-Camhi, vervolgens Jout-Cheng, en eindelyk Kiën liong, die A^o. 1780, 65 Jaaren oud was, en 45 Jaaren geregeerd heeft: onder zyne Regeering heeft hy veele overwinningen in het Tibetsche gedaan, en die ook zelfs in den Lof van Moukdon, Helden - Dicht, beschreeven.

De Heer Pauw schildert de Regeeringsvorm als zeer despoticq, worden-

IV. DEEL. Z de

de de grootsten zoo wel als de geringsten door de zweep en den stok in ordre gehouden.

De Hoofden der minste Dorpen, hebben het recht der Pantzee of tot slaan; en de Gouverneurs hebben recht van leeven en dood.

Hunne Wetten, die de Nabestaanden tot in het agtste Geslacht straffen, zyn afgryslyk.

In welbevolkte Landen ligt men een Guarnisoen in de Steden, om dezelve voor den vyand te bewaren, doch in China alleen, om 'er de Dieven uit te houden.

De Tartaren waren Slaaven van hunne Chans voor de overwinning, en zyn het gebleeven.

Men vind onder de Chineezen geboore Slaaven, en andere die door hunne Ouders verkogt zyn; ja men speelt 'er zoo met de vryheid, dat een Mensch zig zelfs kan verkoopen.

De Mahumedanen en Tartaren kweeken

ken veele Kinderen op, die door de Chineezen te vondeling zyn gelegd, en maaken 'er Slaaven van.

De Inwoonders der Steden ondergaan veele Confiscatien, en die der Landen, worden aan altoosduurende werken gebruikt.

De Rechters hebben ieder twee Raaden, en vergenoegen zig niet alleen, de uitspraak naar hunnen zin te doen, maar laten de Verliezer nog wel eens een dragt slaagen geeven.

Zie daar dat wys en gelukkig Volk, door Voltaire zoo geroemd, 't geen door veele is gevolgd, voornamentlyk door Mr. *Poivre*, geweest Intendant op Maurice, in zyn *Voyage Philosophique*, in het *Journal des Savans* February 1774. pag. 393, door eenen *Baraud*.

De tyd van de komst der Chineezen op het Eiland Java, is zeer onzeker; echter meent men, dat in de dertiende Eeuw, onder de Regeering van Coblai - Chan, de Chineezen reeds op Java gevaaren hebben. Zedert de komst der Nederlanders hier, zyn zy altoos om hunne werkzaam-

heid in den Landbouw en Handel gebruikt.

Ik wil wel gelooven, dat de oude Godsdienst derzelve bestond in Offerhanden, die de Keyzers deden op hooge Bergen; doch de gemeene Godsdienst der Chineezen, zoo als dezelve alhier gepleegd word, is deze:

De Chineezen aanbidden de Godheid, die Hemel en Aarde geschapen heeft, onder de naam van Tien-Ti, waar van geen afbeeldzels gemaakt worden, en aan welke enkel de Eerstelingen van het Koorn geöfferd worden: het Feest is de 9de dag van de eerste maand.

Samkai, verbeeld wordende als drie Broeders, word den 15de van de eerste 7de en 10de maand gevierd.

Alle mindere Goden hebben ieder hunne Tempels, (Beo genaamt) en hunne Priesters, (Saykou); doch zy hebben geene magt, dan die zy van den Schepper van Hemel en Aarde ontleenen.

Coutchou op Goenong Saree den 8ste dag der 4de maand.

To-

Topekon, heeft het bestuur over de Aarde; zyn voornaame Tempel is op Ansjol, den 15de dag der 8ste maand.

Quanti, de algemeene Huis-God, de 13de dag van de 1ste en 5de maand.

Matjope, heeft het bestuur der Zee, deszelfs Tempel is op Pagerman, den 23ste dag der 3de maand.

Quanam, op Klinting.

Quanloa.

Santea, bestuurder der Lucht, op Grogoe den 3de dag van de 3de maand.

Tofea op Blandong.

De Chineezen vieren de volgende Feesten:

1. Alle nieuwe en volle Maanen, werden by een ieder Kaarsfen op de To-Tafel voor Joosie gebrand; men mag ook op zulke dagen niemand om Geld lastig vallen.

2. Den 15de van de eerste maand, is

het Feest van Tjapgou-Me. De Koning Jo-e Tjong heeft dat ingerigt, toen hy een Bergwerk van 240 voeten hoog heeft laten maaken, en die met 50000 Lantaarns liet illumineeren, ter eere van een Heilige Thai-id-Siang-Guanaamt; daarom worden tot nu toe op dien avond vreugde bedryven gepleegd.

3. Den 1ste van de derde maand begint het Zielmisfen-Feest, Tjengbeeng genaamt, en duurt een maand lang. Dit is door den Koning Tjin-boen-Kong, om de volgende reden ingerigt: Nog maar Prins zynde, moest hy vlugten voor zyne vyanden; alle die met hem gevlugt waren, wierden door hem, toen hy naderhand Koning geworden was, met Eer-Amp-ten begiftigd, behalven een Man, Kay Tjoe-Tjoei, dien hy vergeeten had; maar dit op 't laatst hem te binnen schietende, liet hy na dien Man zoeken, die schaamte en spytshalven zig reeds van hem had afgezonderd, en als een Kluize- naar op den Berg Bi-eng-Sang was gaan wonen: De Koning hier van onderrigt zynde, liet verscheide keeren na hem omzien, doch niemand heeft hem kunnen vinden, dewyl hy zig altoos wonder wel in de Kreupel-Boschen wist te ver-
ber-

bergen. Eindelyk liet de Koning alle Struik- en Kreupel - Bosfchen in brand steeken, denkende, dat hy dan genoodzaakt zoude wezen, den Berg te verlaaten; doch zulks gedaan zynde, wierd naderhand zyn verbrand Lighaam gevonden; het welk den Koning zeer speet, en zyne daad deed berouwen; en uit erkentnisse van zyne voorige trouwe diensten, liet de Koning het Lyk pragtig ter aarde bestellen, en by het Graf een Huis bouwen ter gedagtenis van Kai - Tjoe - Tjoei; vervolgens liet hy een Mandaat uitgaan, op dien dag niet te mogen kooken, noch veel minder vuur in huis te houden. Maar by de Regeering van den Koning Guan - Goei, is dit Feest Tjeng - Beeng, op den 3^{den} dag van de voornoemde maand vast bepaald.

4. Op den 5^{den} dag van de vyfde maand is het Feest Tjong - Tiang - Tje, of anders Pelompia; men offert op dien dag aan de Aarde.

Deze Feestdag heeft zynen oorsprong van een Koning van het Ryk Sjouw, die een vroomer Ryksbestierder had: Deze Koning leefde niet naar behooren met zyn Onderdaanen, dat den Ryksbestierder zeer

leed deed, weshalven hy den Koning verzogt wat moderater te leven, en wat meer medelyden met zyn Onderdaanen te willen hebben; want dewyl hy van de Onderdaanen zeer geëert en bemind, ook van het Ryk voor het waarneemen van zyn Ampt wel beloond wierd, was hy beschaamd, zoo de Koning in zyne kwaade levenswyze voortvoer, voor de Onderdaanen te verschynen; doch de Koning kreunde zig weinig aan zyn gezegdens, dat dien Staatsman op het laatst zoo zeer verdroot, dat hy resolveerde, liever zig zelfs te kort te willen doen, dan den ondergang van het Ryk te zien; gelyk hy ook op den dag bevorens gemeld, na een groote Rivier Goët Lokang genaamt, heenen voer, en aldaar zig zelve verdrongk.

De Onderdaanen zulks vernomen hebbende, zyn hem alle met Vaartuigen nageschept, de eene harder als den andere scheppende, om zyn Lyk op te vischen, of wel hem, zoo hy nog in 't leven mogte wezen, te redden, maar zy hebben hem niet gevonden, en betreurden dierhalven het verlies van dien rampzaligen Man.

Deze

Deze dag is door den Koning Oewat-Kouw-Tjien gestigt, en word Jaarlyksch nog gefrequenteed, zoo wel met Cano's malkander voor by te scheppen, als een soort van Quee-Tjang genaamt, in 't water te werpen, denkende, dat hy zig nog in 't water moet ophouden.

De Quee-Tjang, word gemaakt van Katang Ryft, welke in Bamboeze bladeren bewonden en gekookt word, die een ieder met Siroop of Suiker kan eeten.

5. In de 7de maand is het Feest Tjouwko of Rampok, wanneer men doorgaans offert voor alle de Zielen, die in de Hel zyn, vermits zy op een dag van die maand van Pluto permissie ontfangen, om uit wandelen te mogen gaan; een ieder kiest den dag die hy daar toe neemen wil, maar anders is de 15de van de maand daar toe de bepaalde dag.

6. Den 15de van de agtste maand is het Feestdag van Tjioe Sia; dezen dag viert elk Ambagtsman zyn Joofi. Is het een Schoenmaker, aan die Joofi, die hem Schoenen heeft leeren maaken; een Smit, dien die hem het smeeden heeft

geleerd, en zoo voorts een ieder zyn heilige Patroon.

Op den 9^{den} dag der negende maand is het Feest des wandeldags, die zy ter gedagtenis houden van een vroom Man Huanking genaamt, die door een Engel Pitiang Pong gewaarschouwd wierd, op dien dag niet t'huis te blyven, vermits 'er een groot ongeluk in zyn straat zou gebeuren, hem dierhalven raadende, een Strohalm van het Gras Tjoe-Ji, agter een zyner Ooren te dragen, en Tjoe op matra Bloemen getrokken, te drinken, vervolgens met den Zynen vroeg na een Berg te gaan wandelen, en niet eerder t'huis te keeren, als met het vallen van den avond; gelyk hy dan ook gedaan, en des avonds weder t'huis komende, bevonden heeft, dat alle Menschen en Vee, in zyn straat gestorven waren; om die reden doen zy nog eerder een uitspatting na de een of andere Tuin, dan wel na de bovenlanden.

8. In de elfde maand valt het oude Feest in, Tang-Tje genaamt, dat niet altoos op eenen vasten dag komt. Op dezen dag doet ieder een algemeene Dankzegging aan den Allerhoogsten, voor de Schepping der Waereld.

9. De

9. De Verjaardag van den Keizer Kiën-ljong, is de 13de van de agtste maand.

Op nieuwe en volle Maan, word by een ieder, en ook in alle Tempels licht opgestoken.

In ieder Tempel staat de Afgod (Joosje) in een Nis boven het Autaar.

Boven het zelve is een Plank, daar alle zyne Titels op geschreven staan.

En op het Autaar een porcelyne Kom met Chineesche Aarde, daar ter zynere eere welriekende Zandelhoute Kaarsen opgestoken worden.

Voor dezelve staat een Tafel, daar de Offerhanden en roode Kaarsen op staan.

En daar voor ligt een Tapyt, daar de Gebeden op gedaan worden.

Wordende in alle Tempels een byzonder Autaar voor Topekon gehouden;

Doch zy zyn zeer toegeeflyk in dit stuk; want in de Tempel van Topekong op Ansjol, is onder het Autaar een vermaard

maard Mahumedaansch Heilige begraven; op het zelve offeren de Chineezen, en onder het zelve de Mahumedanen.

By alle Feestdagen verrigten de Chineezen hunnen Dienst in de Tempels, bestaande voornamentlyk in (Sombaya) of veele kniebuigingen te doen, en hnu goed geluk te beproeven.

Deze waarzeggerij, de Tafel der Yking genaamt, gaat dus te werk.

Men brengt een stuk Geld voor den Priester, en eenige Eetwaaren tot offerhanden aan den Afgod.

Vervolgens doen zy veele Kniebuigingen (Sombaya); dan neemen zy op de Autaar twee stukken hout, van het formaat van een Peer, door midden gesneden, en Poefun genaamt.

Deze word op den grond geworpen, en wanneer de eene hol en de andere bol valt, is hunne Offerhande aangenaam.

Zekere Doos Chantam genaamt, waar in 49 lange Bamboesjes liggen, roeren zy zoo lang, tot dat 'er een uit valt.

Op

Op deze Bamboesjes , Tſamqua genaamt , ſtaan eenige Letters geſchreven , die zy vervolgens met de Tafel der Yking vergelyken

Is de voorzegging goed , dan word 'er nog eens gefombaayd , anders wagt men tot een andere keer.

De Chineezen tellen te Land met Lies , zynde 104 Lies , 15 Duiſche mylen , of 10 Lies een uur gaans.

Ter Zee reekenen zy by mylen , die wat grooter zyn ; hebben geen Kaarten , en alleen maar een Compas , dus moeten zy zoo na mogelyk by de Wal blyven.

De Stad Peking , in 't midden van het Ryk gelegen , en de Hoofd - Stad van den Keyzer , ligt 72 uren van de Stad Kuntjoe , de uitterſte Stad aan de groote Muur.

En van daar tot de Stad Kamſiok in Catay , het uitterſte van het Ryk is 280 uren.

Van Peking tot de Zeehaven van Nanking , is 139 mylen.

Van

Van Nanking tot Lympho, 14.

Van daar tot Aimuy, 35. en

Van daar tot Canton, 36 mylen.

Van Sapho, de Haven der Stad Lympho zyn in 1778 zeven Jonken na Japan vertrokken.

Van Aimuy in 1779.

2. na Siam,

2. na Cambodia,

4. na Johor,

3. na Bornee,

5. na Batavia, en

2. na Malacca.

Van Canton vaaren thans geene Jonken, als in de Bogt tot Siam toe; afzeilende vind men eerst het Eiland Hainan, door de Chineezen even eens genaamt;

dan Tonkin, genaamt Tankia.

Cochin China, — — Anam.

Tjiampa, — — Tjamsia.

Cambodia, — — Tankantia.

Cankan, — — Pontiamas.

Siam, — — Charlo.

Arakan } . . . 't zelve.
 Pegu. }
 Manilla, genaamt Caleson.
 Batavia, — — Calappa.

De Almanach der Chineezen steunt op een Tafel, die uit de 10 Hemels-, en 12 Aard-Teekens by malkander is gevoegt.

De 10 Hemels - Teekens zyn deze: Kha, Id, Pea, Theeng, Bouw, Khi, Khe, Si-in, Jim en Koeui.

De 12 Aard-Teekens zyn deze: Tjoe, Thioeui, J-in, Boun', Zin, Tji, Ngouw, Bie, Sien, J-oe, Soet en Hay.

Dan voegen zy 't 1ste Hemels- by 't 1ste Aard-Teeken, en zeggen Kha-Tjoe, dat 't eerste Jaar der Astrologisten is; en dan weder 't 2de Hemels-, met 't 2de Aard-Teeken, Id-Thioeui, dat 't 2de Jaar is, en zoo vervolgens tot 't 10de Jaar; en vermits de Aarde 2 Teekens meer heeft als den Hemel, voegen zy van voor af aan het 1ste Hemels-, by het 11de Aard-Teeken, Kha-Soet voor 't 11de Jaar; weder het 2de Hemels- by het 12de Aard-Teeken, Id-Hay, voor 't 12de Jaar; en vervolgens het 3de Hemels- by 't 1ste Aard-

Aard-Teeken, Pea-Tjoe voor het 13de Jaar, en zoo voort tot 60 Jaaren, wanneer het 1ste Hemels- weder by het 1ste Aard-Teeken by elkander komen; blykens de volgende:

Tafel der Tyd-Reekeningen.

Jaar	Jaar	Jaar
1 Kha-tjoe, ofte 1804	21 Kha-Sien, ofte 1824	41 Kha-Zin, ofte 1784
2 Id-Thioeui . . . 1805	22 Id-Joe . . . 1825	42 Id-Tji . . . 1785
	eerste dag	
3 Pea J-in . . . 1806	23 Pea-soet . . . 1826	43 Pea-ngouw . . . 1786
4 Theeng-bouw . . . 1807	24 Theeng-hay . . . 1827	44 Theeng-bie . . . 1787
5 Bouw-zin . . . 1808	25 Bouw-tjoe . . . 1828	45 Bouw-Sien . . . 1788
6 Khi-Tji . . . 1809	26 Khi-thioeu . . . 1829	46 Khi-I-oe . . . 1789
7 Khe-ngouw . . . 1810	27 Khe-Jm . . . 1830	47 Khe-soet . . . 1790
8 Si-in-bie . . . 1811	28 Si-in-bauw . . . 1831	48 Si-in-hay . . . 1791
9 Jim-sien . . . 1812	29 Jim-Zin . . . 1832	49 Jim-tjoe . . . 1792
10 Koeui J-oe . . . 1813	30 Koeui-tji . . . 1833	50 Koeui thioeu . . . 1793
11 Kha-Soet . . . 1814	31 Kha-ngouw . . . 1774	51 Kha J-in . . . 1794
12 Id-hay . . . 1815	32 Id-bie 1775	52 Id-bauw . . . 1795
		1ste dag 2de maand
13 Pea-tjoe. . . . 1816	33 Pea-Sien . . . 1776	53 Pea-I-in . . . 1796
14 Theeng thioeui . 1817	34 Theeng J-oe . 1777	54 Theeng-tji . . . 1797
15 Bouw J-in . . . 1818	35 Bouw-soet . . 1778	55 Bouw-ngouw . 1798
16 Khi-bauw . . . 1819	36 Khi-hay . . . 1779	56 Khi-bie . . . 1799
17 Khe-Zin 1820	37 Khe-tjoe . . . 1780	57 Khe-sien . . . 1800
18 Si-in-tji 1821	38 Si-in-thioeu . 1781	58 Si-in-J-oe . . 1801
19 Jim-ngouw . . . 1822	39 Jim J-in . . . 1782	59 Jim Soet . . . 1802
20 Koeui-bie . . . 1823	40 Koeui-bauw . 1783	60 Koeui hay . . 1803

De Chineezen hebben in een Jaar somtyds 354, ook wel 355 dagen, doch in hun Schrikkel-Jaaren 384, ook wel 385 dagen.

Hunne maanden noemen zy naar de Cyffer getallen, als: Tja Go-e, eerste maand, Jie-Go-e, tweede maand, Sa, derde, Si, vierde,

viërde; Gou, vyfde, Lak, Tfit, Phe, Kau, Tjap, Tjap-id, en Tjap Ji; de 12de is, Go-e, maand; hunne maanden hebben geen vaste dagen; het gebeurd wel, volgens de Reekening der Astrologen, dat de eerste maand van het Jaar 30, ook wel 29 dagen heeft, weder 2 à 3 maanden agter een 29, dan ook 2 à 3 maanden agtervolgende 30 dagen hebben:

Hun Schrikkel- of Groot-Jaar van 13 maanden, of Loen Go-e, valt in vyf Jaaren tweemaal: te weeten, met het 3de Jaar eens, en 't 5de Jaar weder eens, doch niet vast bepaald; het gebeurd wel, dat zy het 2de Jaar van gemelde vyf Jaaren tot hun Schrikkeljaar neemen, en dan weder het 4de of 5de Jaar daar op; dus binnen 5 Jaaren by hun 2 Schrikkeljaaren vallen; dan word de 13de maand somtyds tusfchen de 1ste en 5de maand van het Jaar geplaatst, en Loen Tfia Gö-E genaamt; ook wel tusfchen de 2de en 3de maand Loen Jie Go-E genaamt, dan wel eens tusfchen de 3de en 4de maand, Loen Sa Go-E, en zoo vervolgens, tusfchen de 12de en 1ste maand van het Nieuwe-Jaar, Loen Tjap Ji Go-E genaamt, het woord Loen, is gezegt de Schrikkel, by Tjap Ji de 12de Go-e, maand.

De dagen van de maanden worden mede zoo genaamt, als de voorz. Tafel der Jaaren dicteert. By voorbeeld: de eerste dag van 't Jaar word genaamt Pea Soet, by de Tafel het 23ste Jaar, de 2de dag van de eerste maand Theeng-hay, de 3de Bouw-tjoe, de 4de Khi thioeu, de 5de Khe J-in, en zoo vervolgens, als de maand dagen heeft.

Het Jaar 1779 heeft den naam van Khi-hay, heeft 12 maanden, en is het 44ste van den Keyzer Kiënlion.

De eerste maand Tfia Go-e heeft 30 dagen; de eerste dag of Pea Soet, is geweest den 16de February, Theeng hay, den 17de February, Bouw tjoe, den 18de February, en den laatsten of Id-bouw van de maand, is den 17 Maart geweest.

De tweede maand Jie Go-e, begint met den 18de Maart, en heeft 29 dagen, de eerste dag Pea Zin genaamt, de 2de Theeng-tji, en zoo vervolgens naar den Tafel.

De derde maand Sa Go-e, begint den 16de April, heeft 30 dagen, en word de eerste dag Id J-oe genaamt.

De

De vierde maand Si Go-e, begint den 16^{den} May, heeft 29 dagen; de eerste dag word Id-bauw genaamt.

De vyfde maand Gou Go-e, begint den 14^{den} Juny, en heeft 29 dagen; de eerste dag van de maand word Kha-Sien genaamt.

De zesde maand Lak Go-e, begint den 13^{den} July, en heeft 30 dagen; de eerste dag word genaamt Koeui Thioeu, de 2de dag Kha J-in, en zoo vervolgens.

De zevende maand Tjit Go-e, begint den 12^{den} Augustus, en heeft 29 dagen; de eerste dag word genoemd Koeui-bi, enz.

De agtste maand Phe-Go-e, begint den 10^{den} September, heeft 30 dagen; de eerste dag word genaamt Jim Tjoe, enz.

De negende maand Kau-Go-e, begint den 10^{den} October, heeft 29 dagen, en word de eerste dag genaamt Jim Ngouw.

De tiende maand Tjap Go-e, begint den 8sten November; heeft 30 dagen,

372 BEDENKINGEN OVER CHINA.

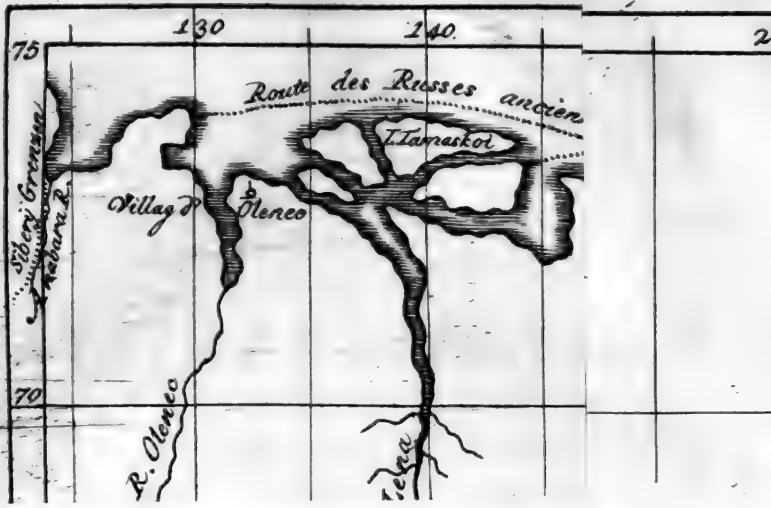
en word de eerste dag genaamt Si-in hay, enz.

De elfde maand Tjap-id Go-e, begint den 8ten December; heeft 30 dagen, en word de eerste dag genaamt Si-in Tji.

De twaalfde maand Tjap-Sie Go-E, heeft 29 dagen, en begint den 7^{den} January 1780; de eerste dag heeft de naam van Si-in hay, de 2de Jim tjoe, de 3de Koeui thioeu, en de 4de Kha J-in, en zoo vervolgens naar meergemelde Tafel.

BEDENKINGEN

O V E R

TARTARYEN EN JAPAN,

E N D E

ONTDEKKINGEN

D E R

R U S S E N,

AAN DE OOSTER-KUSTEN VAN
AZIA, EN WESTER-KUSTEN
VAN AMERICA.

§. I. **Z**oo dra de Portugeezen rondom ^{Inlei-}
Cabo de Goede Hoop, Indiën ^{ding.}
bezeild hadden, begonnen de Nederlan-
ders en Engelschen een doortogt door het
Noorden na Indiën te zoeken; verschei-
dene Reizen zyn na het Noordwesten ge-
daan, om door de Hudsons Baay eenen
doortogt te vinden: naderhand heeft men

veel opgegeeven, van een doortogt door het vaste Land van Noord-Amerika over Meiren en Rivieren; doch het is zeker, dat de doortogt tot heden toe van dien kant niet geschied is.

Van alle de Reizen door het Noord-Oosten, langs de Kusten van Nova Zembla, ondernomen, door Nederlanders, Engelschen en Franschen, is tot heden niets gelukt (a).

Beide die doortogten zouden ook van geen het minste nut voor die Natien zyn, om dat die Reizen, al waren dezelve mogelijk, met geene zwaar gelaaden Schepen te onderneemen zouden zyn, om dat men wegens de zwaare Ysdriften zoude moeten overwinteren, en dat de Reizen veel langer zouden duuren, als rondsom de Caap de Goede Hoop, daar men door de vaste Pasfaat-Winden en Mousfons, verzekerd is, van de tyd, die men tot de Reize noodig heeft.

Myn oogmerk is dus niet, om van die Kusten te spreken, maar, zoo kort doenlyk,

(a) Zie Reizen om de Noord, in 4 Deelen, in 8vo. behelzende eene verzameling van Zee-Journalen.

lyk, de ontdekkingen der Rusfen aan de Oost-Kusten van Azia, en de West-Kusten van America, te beschryven. Ik hebbe hier toe alles, wat gedrukt is, gelezen, doch het fchynt, dat de Rusfen zedert eenigen tyd hunne ontdekkingen eenigzins verbergen, dewyl de Profeffor Muller zedert lang een byvoegzel tot de Rusfifche Historie in gereedheid heeft, die nog niet is uitgegeeven.

In den Jaare 1772 had men hier zeker Rusfifch Officier, Hippolit Stephanhof, die, op Kamchatka gebannen, van daar, met veele andere gevlugt zynde, de Kusten van Japan had bezogt, vervolgens in China aangekomen, en van daar al hier aangeland is, daar hy is komen te overlyden; deze heeft my een zeer uitgestrekt Relaas van zyne geheele Reis mede gedeelt, waar van ik hier gebruik zal maaken.

De laatste Boeken, daar men iets nieuws in vind, zyn: *Esfai sur le Commerce des Rufes*, in 1777 uitgegeeven, en *Histoire des Navigations des differentes Nations, pour decouvrir un passage au Nord à Japan*, par Adelon, 1768 in Quarto.

Reis
van de
Vries
1643.

De eerste Reize waarin men eenige ontdekkingen benoorden en beöosten Japan ondernomen heeft, is door de Nederlanders van Batavia gedaan, onder de Regeering van den Gouverneur Generaal van Diemen, in 1643; door den Capitein de Vries, met de Schepen de *Kastricum* en *Breskens* (*b*). De Vries liep beöosten Japan om, en ontdekte verscheide Eilanden, die hy *Tesfo*, *Staatens Eiland* en *Compagnies Land* noemden (*c*), en zeilde tusichen de Kusten van *Corea* en *Japan* door, waar aan hy den naam van *Straat de Vries* gaf (*d*).

Reizen
van de
Rusfen.

§. 4. Zedert dien tyd zyn 'er geene ontdekkingen ter Zee van deze zyde gedaan; en men had misfchien nimmer eenige andere ondernomen, zoo niet *Czaar Peter de 1ste* daar toe even voor zyn dood ordre had gegeeven, die door de *Keizerin Elizabeth* met succes gevolgd is.

§. 5.

(*b*) *Leven van de Gouverneur Generaals doer du Bois*, 4to. 1763 p. 133.

Relaas van de Reize van de Kastricum en Breskens.

Wissen Noord- en Oost Tartaryen 1705. p. 140.
Kempfer, Beschryving van Japan, fol. p. 44.

(*c*) *Thans de vier Eilanden van Ezo.*

(*d*) *Straat Tesfoy.*

§. 5. Omzigt een denkbeeld van het Rus-^{Rus-}fische Ryk in Azia te maaken, moet men^{fisch Ryk} zig voorstellen, dat uitgestrekte Land, ge-^{in Azia.}meenlyk groot Tartaryen genaamt, het welk zig in zyne lengte Oost en West uitstrekt van de Grenzen van Europisch Rusland tot Kamchatka, van de 80ste tot de 175ste Gr. lengte, zynde 1200 Mylen van 20 in een Graad, en in zyne breedte Noord en Zuiden, van Chinees Tartaryen tot de Ys-Zee, of van de 53ste tot de 78ste Noorder breedte, zynde omtrent 500 mylen.

Dit uitgestrekte Land, grooter dan geheel Europa, was aan de Rusfen in de 16de Eeuw, het tydftip der ontdekking van America en Cabo de Goede Hoop, nog onbekend.

1. Siberien wierd in 1563 ontdekt door een Koopman van Archangel; zedert is het door Rusfen, die 'er Guarnisoen houden, of in ballingschap gezonden worden, bevolkt; de Hoofdstad is Tobolks, op 59 Gr. Noorder breedte en 80 lengte, aan de zamenyloed van de Rivieren Tobol en Irtis; de Gouverneur houd 'er zyn verblyf. Deze Stad werd in 1761 vermaard door de Astronomische observatien van de Abt *de la Chappe*, van we-

gens de Fransche Koninglyke Academie derwaards gezonden (e).

De Jagt en Visvangst, waren voor dezen de eenige Rykdommen; doch men heeft 'er ryke Mynen ontdekt. Die van Catarienburg geven 's Jaars 280 ponden Goud, en die van Altaique 552 ponden Goud, en 1740 ponden Zilver (f).

2. Het Eiland Nova Zembla aan de Noord Kust van Siberien gelegen, en daar van door de Straat van Waigats gescheiden, strekt zig noordwaards tot de 72 Graaden Noorder breedte, en is altoos met Sneeuw bedekt: het zelve heeft geen Inwooners, maar de Jagers van Siberien en Lapland, vischen en jagen 'er Jaarlyks. In 1734 is de eerste reis van Archangel door Straat Waigats (g), naar de

(e) Zie *la Chappe de Hauteroche, Voyage en Siberie*, 8vo. 4 D. & *Antidote*.

Reize na Siberien en Kamchatka, door de Professoren Gmelin, Croye en Muller, 4 D. 8vo.

(f) Zie Busching *Magazyna* voor de nieuwe Historie en Geographie.

(g) Deze Straat word in 't Russisch Ingorskoi Kan genaamt.

In het Russisch beteekent:

Kan.	Straat.
Ofera.	Zee.
Ostrog.	Vesting.

de Rivier Oby gedaan, die thans gemeen is.

3. Beöosten de Rivier Oby, ligt het Land der Oſtiaks, ſtrekkende tot de Rivier Jenifey.

Van deze Rivier tot de Lena, wonen de Jongouzen.

Beöosten de Rivier Lena, tot de Rivier Colyma, wonen de Jakuten. Hier vind men de Stad Jacuts, een der Hoofd-Plaatzen van Siberien (*h*), waar men een Academie heeft, daar vyf Japanners hunne Taal aan eene meenigte Leerlingen aanleeren: En beöosten deze Rivier tot aan Kamchatka, de Tukagiri.

Alle

Oſrow. Eiland.

Nof. Caap.

Simodie. Dorp.

Boeſche. Groot.

Oski. Zuiden.

Kodſche. Schip.

Lodjing. Vaartuig.

Een pud is 40 pond.

Werst zyn uuren, $104\frac{1}{2}$ op een Graad, dus gaan ruim vyf Wersten op een uur gaans.

(*h*) Zie Staat-Secretaris Juny, 1776.

geduurd heeft (i); zedert zyn de Rusfen op de Limiten gebleven, en handelen tot nog toe in Goud, Zyde-Stoffen, Thee, Kruideryen en edele Gesteentens; zynde de grootste Robyn, thans in Europa bekend, door den Siberifchen Gouverneur Gagaryn, in 1724 aan het Rusfifch Hof present gedaan.

4. Bezuiden de Rivier Amur, vind men op 44 Graaden Noorder breedte, het Half-Eiland Corea, dat zig uitftrekt tot 34 Graaden Noorder breedte; ten Westen is het zelve door de Golf van Nanquin van China gefcheiden, en ten Oosten door een Straat van omtrent vyf en twintig mylen van Japan.

5. De Noord-Oosthoek van Azia, is Aftand bevolkt door de Tchukschis, waar na de ^{tusfchen} Noord-Oostkaap van Azia, op 75 Graa- ^{Azia en} den Noorder breedte, en 208°. lengte, ^{Ameri-}ca. Tchukschis-Koi-Nosf heet.

De Noordwesthoek van America, ligt op

(i) Zie verzameling van Stukken dienende tot de Historie van Rusland, door Profesfor Muller, 8 D. 8vo. *Voyage & decouvertes des Rufes, par Muller, 2 Deel* 1 band, 1766.

op 213°. lengte, en dus is de Straat geen honderd mylen breed.

Kam-
chatka.

6. Bezuiden het Land der Tchukfschis, en de Rivier Anadir op 65°. Noorder breedte, ligt het Schier-Eland Kamchatka, dat zig ten Zuiden uitstrekt tot de 52 Gr. Noorder breedte.

In 1690 zyn hier by ongeluk eenige Rusfen vervallen, dier 'er uit gebrek gestorven zyn, en waar van men overgeblevene Fortjes gevonden heeft, toen men in 1711 'er twee Fortjes aanligde, Bolshereskoi en Kurilskoi genaamt.

In 1714 strandde 'er een Japansch Schip, en omtrent denzelven tyd een Vaartuig van de Americaansche Kust, welke Natie Tontoli genaamt wierd, doch het duurde tot den Jaare 1728 eer men nieuwe ontdekkingen begon.

Reis
na Kam-
chatka
ter Zee.

§. 6. Van Archangel na de Rivier de Oby, is de eerste Reize gedaan door den Lieutenant Miraurin in 1734 (k), en word zedert Jaarlyks vervolgt; doch van daar oostwaards heeft men berigten, dat 'er Lieden in

1648

(k) Zie *Voyage au Kamchatka*.

1648 de Noord-Oostcaap waren omgevaaren, doch van gebrek omgekomen; doch in 1716, is dezelve van Kolyma na Kamchatka voor de eerste reis gedaan (1).

§. 7. Van Petersburg na Kamchatka, Reis is de Reis aldus: Van Petersburg na Ca- na Kam- chatka te
 tarinenburg . . . . . 2630 Land. **Werst**
 Van daar na Tobolks . . . . . 500 **—**
 Van daar tot Tary . . . . . 500 **—**

En dan tot Tomks over het Barmkische Gebergte, daar maar zedert eenige Jaaren een Weg is gemaakt 1350 **—**

Van Tomks tot Udinska, zynde de Grenscheiding met China, daar een Russisch Guarnisoen ligt . . . . . 1000 **—**

Van daar tot Ustiga . . . . . 900 **—**

Voorts langs de Rivier de Lena tot Jakustka . . . . . 2000 **—**

Van daar tot de Haven van Ochots . . . . . 1000 **—**

En

(1) Zie Reis van Hippolit Stephanhof in 1770.

En deze Reize wierd in twee maanden volbragt, zynde in 't geheel 9880 Wers-ten, of 1411 Duitsche mylen (m).

Van hier word somtyds wel een Post over Land na Kamchatka afgeschikt, door de Noorder Landen, bevolkt door de Karaky, Lamutken en Tschukschis, doch dit kan alleen des Winters over de Sneeuw geschieden, door Honden, en men heeft 'er veele door gebrek op deze Reis het leven zien verliezen; daarom gaat men van Ochots tot Boschereskoi te Water, dat omtrent 150 Duitsche mylen is.

Het
Half-Ei-
land
Kama-
chatka.

§. 8. Het Half - Eiland Kamchatka, heeft twee voornaame Rivieren.

— Op die welke de naam van Kamchatka draagt, en aan de Westkant in Zee valt, ligt het Fort Boschereskoi, Ostrog of Kamchatka.

— De Rivier van Awatcha, die aan de Oostkant in Zee stort, maakt daar een schoo-

— (m) Zie Relas van Hippolit Stephanhof.

Esfai sur le Commerce des Russes 1777. pag. 279.
Description du Kamchatka, par Krasnikow,
1770. 2 Deelen, 8vo.

schoone Baay, daar de Peter Pauls Haven aan ligt.

Ook vind men een derde Fort Tinghil genaamt, aan een kleine Rivier van denzelfen naam, doch zeer vervallen.

De Landen, benoorden deze Plaatzen gelegen, zyn zeer onvrugtbaar, en men vind 'er een meenigte brandende Bergen. De Inwooners wonen in Hutten, 4 à 5 voet diep in de Aarde gedolven, boven in het Dak, dat met aarde gedekt is, laaten zy een gat, dat voor Schoorsteen, Deur en Venster dient. Hunne Kleeding bestaat uit Hondevellen, welke zy over de Schouders hangen; hun Voedzel is slegte gedroogde Visch; zy houden eene meenigte van Honden, om hunne Sleden te trekken, waar voor men 'er 12 tot 16 spant, met welke men 20 Duitsche mylen in de 24 uren kan afleggen.

Het Land is zeer houtryk, geeft Masten, Eyken en Denne-Boomen, en eene meenigte schoone Pelteryen, van Zabels, Bevers, Otters, Beeren en Vosfen.

Daar zyn eene meenigte van Metaalen

in de Bergen, als dezelve maar Arbeiders genoeg hadden.

Het Huis van den Gouverneur heeft een Ingang van omtrent zes voet hoog, en even zoo hoog met Sneeuw bedekt; het binnenste is 9 voet lang en 4 voet breed; de Kleeding bestaat in Schaapenvellen, met Linnen of Zyde overtrokken; doch de levenswys is ellendig, door gebrek aan Brood, Zout, Vleesch en andere noodzaklykheden, die ten uittersten duur zyn, als dezelve uit Rusland aangebragt werden.

Reize na Japan §. 9. Toen de Rusfen op Kamchatka vast gezeeten waren, ondernam men verscheidene Reizen. Den 1sten Juny 1741, zeilden drie Schepen van daar, onder Commando van de Bevelhebbers Bering, Spangenberg en Tſirikow; de twee laatsten zagen den 18^{den} Juny de Kusten van Japan, op 18°. 41 minut. N. B.; gingen 'er aan de Wal, doch wierden, door het verbod van den Gouverneur, genoodzaakt te rug te keeren.

Hippolit Stephanhof zeilde den 12^{den} May 1771 van Bolschereskoi, met een Vaartuig met 70 Koppen; zy bleven in een

een Haven der Kurilische Eilanden leggen, van den 14^{den} Mai tot den 12^{den} Juny, en zagen Japan den 9^{den} July op 33°. Noorder breedte, alwaar zy tot den 20sten Augustus in een Haven bleven leggen, doch, na in eene schermutzeling eenige Japanners gedood te hebben, die hun Schip hadden willen afloopen, zeilden zy bewesten Japan heenen, en ankerden eerst den 22sten December in de Rivier van Canton in China.

Men heeft niet vernomen, dat de Rusfen iets op de Kusten van Japan hebben ondernomen, en men zal hier onder zien, hoe verre de Rusfen zig na Japan uitstrekken; alleen merk ik hier nog aan, dat de Engelsche Capiteins *Cook* en *Clarck* (n), voerende *The Resolution en the Discovery*, die den 22sten November 1776 van de

(n) In December 1779 had men in Europa tyding over Kamchatka, dat de Heer *Cook* op 't Eiland Owyhe door de Inlanders vermoord was.

Dit zal denklyk de Reiziger zyn, waar van de Japanners aan onze Opperhoofden in Mai 1780 hebben kondschap gegeven, en die zy voor een Rus hebben zangezien.

Men verwacht dagelyks van de Drukkers deze derde Reize van de Heer *Cook* rondsom de Waereld, die veele nieuwe ontdekkingen, zoo om de Zuid, als om de Noord zal inhouden.

de Caap de Goede Hoop , om de Zuid gestoken waren , om nieuwe ontdekkingen te doen ; doch Capitein *Cook* werd op de Noorder Kusten van Japan, in de maand Juny 1779 omgebragt, volgens het verhaal, door Capitein *Clark*, die in February 1780 met beide Schepen door Straat Sunda naar Europa is gezeild, aan de onze gedaan.

Reize na America. § 10. De voorn 3 Schepen in 't Jaar 1741 van Japan hunnen cours om de West gesteld hebbende, ontdekten den 18^{den} July de Kust van America op 58°. N. B., en Bering, op 60°. N. B., verscheide maalen aan Land geweest zynde, vonden zy Hutten van Planken, waar in koperen Mesfen, Slypsteen, gerookte Visch, aarde Vaten, en eene Machine, om Vuur te maaken, zynde een Plank met gaten, waar in men een Stokje zoo lang draait tot het Vuur vat: zy vonden 'er niets als
Man-

In 1776 vertrokken deze twee Schepen uit Engeland, overwinterde in 1777 op het Eiland Otohita, in de Zuidzee; kwamen in de maand Maart 1778 aan de Kust van America, die zy vervolgden tot de Straat, die het zelve van Azia afscheid, met intentie, om een doortogt naar Europa te vinden; in de te rug togt na het Zuiden wierd de Heer *Cook* gedood, en Capitein *Clark*, bleef van January tot Juny 1779 tot Kamchatka leggen.

Mannen, die 'er kwamen om te visfchen. Hunne Bovenkleederen waren van Walvischdarmen, en hunne Onderkleederen van de vellen van Zeehonden.

In de te rugreize strandde het Schip op een Eiland, daar Capitein Bering ftierf, en de overblyvende Schepelingen maakten van het Wrak een Vaartuig, waarmede zy in weinige dagen te Kamchatka aanlandden.

In de maand Juny 1764, vertrokken eenige Vaartuigen van Kolyma in Siberien, en zeilden de hoek Tſchutschikkoinofs om (o), ontdekkende veele Eilanden, tufſchen Azia en America gelegen, die zy den naam van Alciut gaven.

Ter zelve tyd vertrokken twee Vaartuigen van Kamchatka, om de Kusten van America nader te bekennen, die aldaar ook veele Eilanden ontdekten, waar van het voornaamſte Olotourski genaamt werd.

Op deze Eilanden richtte men eenige Hutten op, ter inruiling van Pelteryen, wel-

(o) Zie *Dictionnaire Encyclopedique, Supplement 1 Tom. Azie*, pag. 639 & *Courant 7 Febr. 1765.*

welke de na by gelegene Volkeren van het vaste Land van America daar ter ruil bragten, waar van 'er eenige na Petersburg gezonden wierden, aan de Keizerin Elizabeth, die daar op nieuwe aanmoedigingen aan dien Handel gaf.

Oprich-   §. 11. De Keizerin had reeds in 1755
ting van   eene handeldryvende Compagnie op die
een han-   Eilanden opgericht (*p*), derzelver inleg
delende   bestond in tien duizend Roebels, en
Com-   is bekend onder den naam van Olou-
pagnie.   tourski: twintig Kooplieden hebben den
Inleg gedaan, en van de Keizerin het
Recht gekreegen, eene Medaille met haar
Portrait te dragen. Deze Compagnie heeft
van 1768 tot 1772 zeven Fregatten van
Kamchatka na de Eilanden en de Kust
van America gezonden, en hun Capi-
taal beliep in 1772 reeds zestig duizend
Roebels.

De Kus-   §. 12. Te Ochotskoi, op de vaste
ten van   Kust van Azia (*q*), is het Rusfische
Azia be-   Gouvernement, waar onder alle de ver-
schre-   ven.   de-

(*p*) Zie *Esfai sur le Commerce des Russes* 1777. pag. 279.

Een Roebel is 40 stuivers Nederlandsch.

(*q*) Zie *Esfai sur le Commerce des Russes*.

dere bezittingen behooren, de Tollen ontfangen worden, en alle de Pelte-ryen van Kamchatka, de Eilanden en de vaste Kust van America worden aan-gebragt, die vervolgens voor een gedeelte na Petersburg verzonden, en voor een gedeelte te Nerfink aan de Chineezen verkogt worden.

Om de Beschryving van deze Landen duidelyk te maaken, volgen wy de hier nevens gevoegde Kaart (r), en begin-
nen ten Noorden met de Caap Tfuchs-
chiskoi-nofs, gelegen op 75 Graaden Kaap
Tfuchs-
chiskoi-
nofs.
Noorder breedte, en 208 Graaden lengte
van Tenerif; van hier strekt de Kust van
Azia zig zuidelyk, tot aan de Rivier de
Anadir, daar het Half-Eiland Kamchat-
ka begint, 't geen zig strekt tot Kam-
chatka. Graa-
den Noorder-breedte.

Ten

(r) Deze Kaart is zamen gesteld uit drie Japansche Kaarten van Kempfer, Reland, en één in Japan gedrukt.
De Rusfische Atlas.

De Kaart uit *le Voyage des Russes* 1741.

De Kaart uit de *Essai sur le Commerce des Russes* 1775.

De Kaart van Adelon 1768.

Histoire des Navigations du Nord.

De Kaarten uit *Dictionnaire Encyclopedique supplement Tom. V. planche Geographie.*

Eenige Teekeningen, Schriften en Journalen, van la-
ter tyden.

Kuri
life Ei-
landen.

Ten Zuiden van Kamchatka ligt een schakel Eilanden, die zig tot Japan uitrekken; de 18 noordelykste, Kurilis genaamt, zyn bewoond door Volkeren, die lang Hair hebben, en zig kleeden met een foort van Lywaat, dat zy van Distelen maaken.

Op een dezer Eilanden is een brandende Berg; alle behooren zy onder de Russen, die zy een Jaarlyks Tribut opbrengen, en die 'er Guarnizoen houden.

Ketch
Kuriles.

De vier zuidelykste hieten Kuriles door de Inwooners, doch de Japanners geven dezelve den naam van Jezo of Jegasimo, en het grootste Oku Jezo (s), welke de Keizer gesteld heeft onder den Prins van Matsumay, zynde het noordelykste Eiland van Japan, dat uit drie groote Eilanden bestaat, waarop de voorname Steden zyn Japan, Jedo, de Zetel der waereldlyke Keizers, Meaco, de Zetel van den Geestelyken Keizer, en Nangasaki, de Handel-Stad der Vreemden, westwaards door een Zee van omtrent 30 my-

(s) Zie Kempher Beschryving van Japan, pag 44.
Deze Eilanden zyn door de Vries in 1643. Ezo, Staten Eiland en Compagnies Eiland genaamt.

mylen van Corea gefcheiden, welkers ge- Corea.
 deelte Siofin genaamt, aan den Keizer on-
 derhorig is, en onder den Prins van Jki
 gesteld is.

Ten Zuiden van Japan liggen de Eilan- Liqueo.
 den van Liqueo, die mede cynsbaar zyn
 aan Japan, en onder den Prins van Satsu-
 ma staan (t).

§. 13. De Zee, die Azia en America Eilan-
 scheid, word de Zee van Anadir, en de den tus-
 Zee van Kamchatka genaamt; het noor- schen
 delykste Eiland daar in bekend is Alcyut Azia en
 op 64°. breedte, 't Eiland Bering op 55°. Ameri-
 breedte, en het Eiland Ouloutourski. ca.

§. 14. Van de 75°. noorder breedte en DeKust
 213 lengte, loopt de Kust van America van A-
 zuidwaards, en maakt een $\bigcirc$, Kaap St. merica.
 Jan, op 62°. noorder breedte en 193
 lengte, over het Eiland Bering; van daar
 maakt dezelve een groote Bogt, waar in
 veele Eilanden gelegen zyn, en daar de-
 zelve op 55°. breedte en 241 lengte,
 door Tfirikow 1741 on-dekt is. Hier ein-
 digen de Rusfische ontdekkingen Hier
 van daan zuidwaards heeft men zeer on-
 zeke-

(t) Zie Kempher Beschryving van Japan, pag. 44.

zekere berigten van den Spaanschen Admiraal Fortes in 1640. Tuca in 1592. Drake, die dit Land in 1578. ontdekte, en de naam van nieuw Albion gaf; maar op de 37°. noorder breedte en 250 lengte, vind men de Kaap Conception, de noorder Grenspaal van het Half-Eiland van California, dat zedert 1697 door de Spaansche Missionariffen dagelyks bezogt word, en alwaar de Abt *la Chappe* (u) in 1769 Astronomische Observatien van wegens de Fransche Academie is gaan doen, die hem het leven kostte.

Tegenwoordige staat der Russische Coloniën. §. 15. Het Fort Kamchatka Bolschereskoï-Ostrog genaamt, en onder het opperbevel van Ochots staande, had in den Jaare 1775 een Guarnisoen van 117 Russische Soldaaten (v). In het zelve woonden 23 Kooplieden, en 41 andere Russen, terwyl het Opperfort, daar buiten, de Kerk, de Toll, Accys, Koorn- en Zout-Magazynen, in het geheel 75, en het Nederfort buiten de Kerk 120 Huizen heeft, doch de Forten bestaan alleen uit Pallifaden.

In

(u) Zie Historie van California, 2 Deel 1761. *Voyage en Californie, par l'Abbé de la Chappe, en 1769.*

(v) Zie *Esfai sur le Commerce des Russes, 1777. pag. 279.*

In de verdere Havens, en op de Kurilische Eilanden, liggen nog omtrent 300 Rusfen, en ruim 700 Kamchatkafche Soldaten, zoo dat de geheele magt in 414 Rusfen, Soldaaten, en 706 Inlanders zoude bestaan.

Onder het zelve staan 3000 Inwoonders van Kamchatka, en de Kurilische Eilanden, die Jaarlyks voor Pagt aan de Kroon opbrengen omtrent

130 Zee-Castoor Vellen,
700 Sabel-Vellen, en
2000 Vosfe-Vellen;

waar op de Kroon, zoo by verkoop aan de Chineezen, als in Europa, wint
20000 Roebels.

De Pagt op de sterke

Drank bedraagt - - 4000 — —
buiten de Tollen en Accyzen, die te Ochots ontfangen worden, en 25000 Roebels belooplen, 't geen weinig van 50000 Roebels verschilt, die de Rusfiche Kroon van Kamchatka trekt.

Als men hier nu by reket de winsten, die de geprivilegeerde Handel-Compagnie van Ouloutourski doet, op de schoone Pelteryen, die zy op de Eilanden en vaste Kust van America ruilt,
en

en waar toe zy altoos ten minsten zes Fregatten gebruikt; zal men met my moeten bekennen, dat de Handel van Kamchatka en America voor de Rusfen een Goudmyn is, die onuitputbaar is, en dat het zeer denkelyk is, dat zy dien Tak van Handel eer zullen voortzetten, als hunne Ontdekkingen of Conquesten verder na Japan voort te zetten.

V I.

VERHANDELING

DER

MUNTEN, MAATEN
EN GEWIGTEN,

V A N

NEERLANDSCH INDIA.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

IN

SEVEN VOLUMES

BY

JOHN W. COOPER

NEW YORK

1857

WILLIAM WOODS BROWN

EERSTE DEEL.

VAN DE

MUNTEN

VAN

NEERLANDSCH INDIA.

In 't verhandelen der Munten van India, moet men eerst letten:

1. Op haare intrinsique waarde, die zy innerlyk hebben, en afhangt van het gehalte en gewigt.
2. Op haare waarde in vergelyking met Nederland.
3. Haare waarde by Compagnies Boeken alhier, en
4. De beschryving der gouden, zilveren, koperen en andere Munten in gebruik.

EERSTE

EERSTE HOOFDDEEL.

Intrinsique waarde.

Haare intrinsique waarde komt voort uit het gehalte en gewigt; het gehalte is de fynheid van 't goud en zilver: wanneer het goud fyn is, noemt men deszelfs gehalte een mark van 24 Caraat, ieder van 12 grein, doch het fyn zilver 12 penningen ieder van 24 grein; dus is een Esfai-mark altoos 288 greinen: dit gehalte word in geen Munt gevonden, dewyl de Souverain aan de Muntmeesters zekere remedie voor 't verlies op de stoffe, en de onkosten van de vermunting moet toestaan, dat, in de Hollandsche Munt, een grein in de fynheid van 't goud, en een engels in het gewigt op het mark is, en 4 stuks per smeltloon, op den gouden Ryder, zynde de Heere gerechtigheid daar en boven 6 stuivers per mark.

In de Bataviasche Munt, is in 1782 bepaald de remedie op een grein, en het alloy 3 stuivers in het gewigt, trekkende de Muntmeester 2 per cento van het goud, en 4 per cento van het zilver, daar

daar en boven voor Heere gerechtigheid
nog twee per cento.

Het gewigt word gerekent by ponden
van 2 mark, die verdeeld zyn ieder in
8 oncen, ieder once in 20 engels, en ieder
engels in 32 azen; doch in India heeft een
mark gewigt 9 realen, ieder van 48 stui-
vers zwaarte.

Wanneer men beide dit gehalte en ge-
wigt weet, kan men de intrinsique waar-
de der Munten vinden, mits men alvoo-
rens bepaale, hoe hoog men het fyn goud
en zilver reekend: dit is in Holland het
mark fyn goud gemeenlyk *f* 355 à *f* 356,
en 't mark fyn zilver *f* 25 à *f* 26, en in
India is thans door de Heeren Meesters
bevoolen, de zilvere specien te beree-
kenen tegens 66 stuivers de gecartelde
Ducaton, het mark fyn zilver *f* 26, en
het mark fyn goud tegens *f* 375, en na
deze prys is de intrinsique waarde van
alle Munten gerekent.

In een Esfaieurs Winkel
is 'er Esfai-Oven.
Smelt-Oven.
Gloey-Oven.

Proef op het Zilver. Men smelt het onreine Zilver eerst in een Potlood-Kroes met Borax, vervolgens word de Kapel, van Kalfsbeenen gemaakt, gloeyend gestookt in de Esfai-Oven.

Van een Ropy word afgesneden 12 penningen gewigt, dat in Thee-lood gewonden word.

Op de Kapel, als die gloeyend is, word 5 engels lood gelegd, dan het zilver, in twee halve proeven.

Als het een quartier uurs gelegen heeft is het afgetrokken; het broodje (de beide halve proeven egaal) woeg 11 penningen 20 grein, en dit is de gehalte van het Zilver.

De Goud-Proef is moeyelyker: men neemt onrein goud 6 penningen, en 14 grein best zilver; men slaat het met den hamer tot een Cornet, en doet het met sterk water in de Esfai-kolf; het zilver in het sterk water getrokken zynde, blyft het zuiver goud over, in twee halve proeven, die het waare gehalte geeven.

P R O E V E.

In te snyden . 6 penn. of 12 Caraat goud.
 Idem . . . . 6 — — 12 — —
 Byzet . . . . 14 — — } fyn Zilver.
 Idem . . . . 14 — — }
 40 penningen
 af . 38 dito en 17 gr., zoo veel als de broodjes wege
 is 1 penn. 7 gr. koper.
 De broodjes hebbenge wege 38 penn. 17 gryn
 Daar moet nu afgetrok. worde 28 — — 16 gr. zo veel als 't byg. bed.
 10 penn. 17 — —
 de Cornetten weege . 9 — — of 19 Caraat 4 gryn.
 is bezet met . . 1 penn. 1 gryn Zilver.
 men schryve dus
 Een baar goud.
 Mark . . — —
 Esfai . 19 Caraat 4 gryn.
 Zilver . 1 penn. . 1 — —
 Koper . 1 — — . 7 — —

BATAVIA
 . . February
 1781.

Het goud of zilver word in een bak Munt,
 met Brusfelfche Aarde op zyn dikte ge-
 gooten, dit noemt men een Teen.

Onder de wal op de dikte getrokken.
 Onder de doorsnyder op de grootte.
 Met een Vyl gejusteert.
 Op de Kartelmoolen gekarteld.
 Dan gekookt om wit te worden.
 En dan op de Pers.

3000 Ropyen kunnen 'er daags gesla-
 gen worden.

Zoo dra het zelve hard word , word
 het gloeyend gemaakt , om het metaal
 zagt te maaken.

Ertz van Mineraal.

Mine-
raal-
Proef.

Word by een imaginair gewigt gereekent van ponden van 16 oncen, om de calculatie te maaken.

Hier toe gebruikt men een esfe kroes.

Het Mineraal word met
Flos, van Salpeter en Wynsteen
Glit of schuim van goud in de fles
Keuken - Zout

Samen gesmolten, in een digte kroes op de Kapel afgedreven, blyft het zilver, en door sterk water het goud.

Mallebaarsche Ertz.

De ondergetekende Esfaieur, heeft, voor rekening van den Heer Radermacher, Raad extraordinair van Neerlandsch India, enz. enz. enz. Proef gemaakt op Ertz, en bevonden in 't Centner 2 once zilver.

BATAVIA
1 October
1781.

(Was getekend)

JACOBUS DE WAREM,
junior.

De

De ondergetekende Esfayeur, heeft, ter requisitie van den Heer Radermacher, Raad extraordinair van Neerlandisch India, Proef genomen op een stukje Amboinasche Ertz, en het zelve met 2 once goud, en $\frac{1}{2}$ once zilver in 't Centner bezet bevonden.

BATAVIA
in 't Kasteel
12 October
1781.

(Was getekend)

JACOBUS DE WAREM,
Junior.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Omtrent de Europeesche, en Indische Munten.

	waard Hollandsch.		
Goude Ryder	f 14	—	Hol-
— — Ducaat	5	5	land.
Zilveren Kroon	2	—	fche.
— — Daaler	1	10	—
— — Agt-en-twintig	1	8	—
— — Gulden	1	—	—
— — Schelling	—	6	—
— — Sesdehalf	—	5 $\frac{1}{2}$	—
— — Dubbeltje	—	2	—
— — Stuiver	—	1	—
	Cc 3		Ko-

406 MUNTEN, MAATEN EN

waard Hollandsch.

Kopere duit.	—	0	$\frac{1}{4}$
— — penning	—	0	$\frac{1}{16}$
— — Blank	—	0	$\frac{5}{16}$
— — Braspenning	—	0	$\frac{1}{4}$
De Winkopers reekenen by ponden Vlaamsch van	f 6	—	—
De Koornkopers by Goudgul- dens van	—	28	ft.
De Genever-Stokers by pon- den van	—	4	ft.

Br-
band-
sche. Souverain d'Or.
Zilverre Ducaton.
— — permissie-schelling.
Kopere blauwmuifer.

Fran-
sche. Louis d'Or van 24 Livres.
Een d'Argent van 6 dito.
Un Liard.

Spaan-
sche
Munt. Goude Pistool van 40 reaal.
Goude Piafter.
Zilverre Piafter van 10 reaal.
Reaal de Plate.
— de Vellon.

Por-
tugee-
sche. Goude munt van 60400 Rees.
Zilverre Crusade — 480 —
Rees.

Gou-

Goude Guinée. Engel-
 Zilvere Croion. sche.
 — — Schelling.
 — — Farthing.

Roomfche goude Scudi van 10 Jules. Ita-
 Genuëefche goude Sequin. liaan-
 Venetiaanfche goude Ducaat. fche.
 Toscaanfche goude Roepiani.
 ————— zilvere Francifcano.
 Genuëefche zilvere Croifat.

Hamburgfche goude Ducaat. Duit-
 Frankforter goude Carolien. fche.
 Hongaarfche goude Ducaat.
 Pruisifche Fredrik d'Or.
 Zilvere Ryksdaalder van 90 kreutzers of
 24 goede grofsen, is . . f 2 — —
 — — Ryksgulden of floryn van 60
 kreutzers of 16 goede grofsen.
 Hamburger Dahler.
 Bremer Dahler.
 Leipziger Dahler.
 Frankforter Dahler.
 Een kreutzer, 4 penningen.
 — goede gros is $3\frac{3}{4}$ kreutzers.
 — Batfché van kreutzers.
 — Mariengros is 3 kreutzers.
 — Bremer grootje.

408 MUNTEN, MAATEN EN

Een Cleeffche ftuiver.
 — Albus is 2 kreutzers.
 • — penning.

Zwit- Eén Geneeffche goude Piftool.
 ferfche. — zilvere Geneeffche Patagon.
 — Gulde, 15 batzen.
 — Pak.
 — Kreutzer.
 — Plapper.

Zweed- Eén goude Ducaat.
 fche. — Dahler 4 mark.
 — mark 8 oort.
 Twee zilvere mark is een mark lubs.
 Eén zilver mark, drie kopere mark.
 — koper konftique.

Deen- Goude Ducaat.
 fche. Zilvere Kroon.
 Eén Re mark.

Pool- Eén Poolfche Gulden.
 fche. — Koningsberger Dahler is 3 Gulden
 of 90 grofsen.
 — gros, waar van 12 een Gulden.
 — Timph.
 — Schoftak is 6 Dantziger grofsen.

Musco Eén goude Copek,
 vifche,

Eén

Een zilvere Roebel, is 90 Copek.
 — zilvere Copek.

Zilvere Asper.

Tur-
kyen.

Pro Memoria.

In Azia zyn behalven de Europeefche Munten.

De goude en zilvere Ropyen.
 Abasfis en Mamoedy.

In Per-
zien.

De goude Moor.
 — zilvere Ropy.
 — goude Pagood en Fanum, en
 — Cauris, zynde een foort van Hoorns.

In 't
Mogol-
fche
Ryk.

De zilvere Tical.

In Siam.

Word het goud en zilver by Tailen gewogen.

In Chi-
na.

De goude Coupang; en

In Ja-
pan.

Verdere Eilanden de kopere Pitjes.

Op Ja-
va,

Terwyl Africa en America, geen eigen Munten hebben.

*Esfai van veele Europeesche en Indi-
sche Munten.*

Goude Munten.

No. 1	De Hollandfche Ducaat 70 in 't mk., weegt 2 Eng. 9 $\frac{1}{2}$ azen 23 car. 8 gr.
-- 2 --	Venetiaanfche ----- 2 --- 9 --- 23 --- 10 gr.
-- 3 --	Turkfche ----- 1 --- 22 ---
-- 4 --	Hendi Ropy, weegt 7 Eng. 2 22.23 car. 10 gr., doet 8 rds. 27 $\frac{1}{2}$ ftuiv.
-- 5 --	Amody ----- 7 --- 4 ---
-- 6 --	Karikamfche -- ----- 7 --- 3 ---
	Idem $\frac{1}{2}$ ----- 3 --- 18 ---
	Idem $\frac{1}{2}$ ----- 11 $\frac{1}{3}$ ---
	Goude Ryder 24 $\frac{2}{3}$ in 't mk. --- 22 --- 1 gr.
	Pagood nieuwe Nagapatnamfche, weegt 2 Eng. 8 azen 19 car. 2 $\frac{1}{2}$ gr.
	Pagood driebeeldige 71 $\frac{1}{4}$ op 't mark - - - - 20 --- 8 $\frac{1}{2}$ gr.
	Fanum 24 in de Pagood - - - - - 7 --- 10 gr.
	Javafche Ducaat - - - - - 2 --- 27 --- 20 ---
	Souratsche Ropy - - - - - 7 --- 6 --- 23 --- 7 gr.
	Coupang oude - - - - - 8 --- 17 --- 21 --- 2 gr.
	Coupang nieuwe - - - - - 8 --- 17 --- 16 --- 2 gr.
	Boontje - - - - - 2 --- 28 --- 21 ---
	Perzifche Ropy - - - - - 7 --- 3 $\frac{1}{2}$ --- 23 --- 3 $\frac{1}{2}$ gr.
	Arabifche ----- 7 --- 3 --- 23 --- 3 $\frac{1}{2}$ gr.
	Bataviafche ----- 1765 7 ftuivers - - - - - 20 ---
	----- 1782 7 ----- - - - - - 19 ---
	Portugeefche Cruzaad - - - 23 car. 9 gr. 22 eng. 27 $\frac{1}{2}$ az.
	Nederlandsche Ryder - - - 22 --- 1 --- 6 --- 16 ---
	Engelfche Guinde - - - 22 --- 5 --- 13 ---
	Spaanfche Piftool - - - 22 --- 19 --- 4 --- 14 $\frac{1}{9}$ ---
	Franfche Louis - - - 22 --- 6 --- 2 --- 7 ---

Zilvere Munten.

Zilvere Ryder of Ducaton, Esfai 11 p. 7 gr., w. 7 eng. $\frac{171}{41}$ in 't mk.
Keizerdaler - - - - 10 -- 15 --, -- 50 ftuiv. fch.
Nagapatnamfche Ropy - - 11 -- 6 --, 7 $\frac{11}{256}$
Souratsche Ropy - - - 11 -- 2 --, 7 --- 27 ---
Sicca Ropy - - - 11 -- 20 --, 21 $\frac{1}{8}$ per mark.
Perzifche Ropy - - - 11 -- 10 --, 7 eng. 13 azen.
Nadais Ropy - - - 11 -- 18 --, w. 4 --- 15 $\frac{1}{2}$ ---
Bataviafche Ropy 1765 - - 10 -- w. 23 ftuivers.
----- 1782 - - 10 -- w. 23 -----
Madrafche Ropy - - - 11 -- 17 gr.
Arcadfche ----- 11 -- 13 ---
Ronde Spaanfche Reaal 913 in 't mk. Esfai 11 p. -- w. 17 eng. $16\frac{22}{33}$
Een Driegulden - - - - - 11 -- -- w. 7 $\frac{1}{2}$ in 't mk.
--- Ryksdaalder - - - - - 10 -- 15 gr. 8 $\frac{22}{33}$ -----

Bere-

Bereekening der Munten, het Goud na f 375 't mark-fyn, en het Zilver na de Ducaton van 66 stuivers, volgens van Namen, den 20 July 1767, doch waar op geen staat te maaken is, alzoo de Esfayen niet bekend zyn, daar by het op bereekent heeft.

	waard Hollandsch.			
Een tweedubbelde Baraviafche goude	f 20	5	2	f 20 8 -
Een Indoftanfche goude	16	13	13	17 - -
Een Perziaanfche —	16	4	13	16 8 -
Oude Driebeeldige Pagood	4	3	-	4 5 -
Nieuwe Nagapatnaanfche —	4	9	-	4 10 -
Een zilvere Baraviafche Ropy	1	3	9	1 4 -
Een dito Bengaalfche	1	2	5	1 2 -
Een dito Sicca	1	4	1	1 4 -
Een dito Souratfe	1	4	-	1 4 -
Een dito Perziaanfche	1	3	3	1 4 -
Een dito Spaanfche mat	2	13	10	2 14 -
Een dito Ryksdaalder	2	10	4	2 10 -
Een dito Schelling	-	5	14	- 6 -
Een dito Dubbeltje	-	1	15	- 8 -

DERDE HOOFDDEEL.

Waarde by Compagnies Boeken.

De waarde der Specien by 's Compagnies Negotie-Boeken, dewelke thans in Nederlandsch Geld na de intrinfique waarde der Specien gehouden worden; doch in voorgaande Jaaren wierden ze gehouden naar de Indifche waarde der Munten, zynde de Stand-Penningen by 's Compagnies Boeken thans maar agt in getal; namentlyk:

	Indifch geld.	Nederlandsch geld.
De gekartelde Ducaton	f 4 —	f 3 6 —
De ronde Spaanfche Reaal	3,4 —	2 14 —

De

	Indisch geld.	Nederlandsch geld.
De Cormandelsche goude Pag.	f 4: 16 —	f 4: 10 —
De Tutecorynsche Pagood.	4: 10 —	4: 3 —
De Bengaalsche Sicca Ropy .	1: 11½	1: 5 —
De Souratsche Ropy . . .	1: 10 —	1: 4 —
De Chineesche Tail . . .	4: 8 —	3: 12¾
De Japansche Tail . . .	2: — —	1: 13 —

By voorbeeld als een mark fyn zilver uit Nederland werd aangerekend met f 26 —, dan moet het op Batavia ingenomen worden met . . . . . 7 $\frac{5}{8}$ Ducaton.

Bengalen . . . . . 20 $\frac{2}{7}$ Ropy.

China . . . . . 7 $\frac{1}{2}$ Thail.

Chormandel . . . . . 5 $\frac{7}{9}$ Pagood.

Malacca . . . . . 9 $\frac{3}{4}$ Spaansche Reaal.

Memorie

Wegens de bepaaling der intrinsique waarde, van gemunte en ongemunte goude en zilvere Specien, in Oost-Indiën, volgens schryvens der Heeren Zeventienen van den 21sten October anno 1766, en haar Hoog-Edelens besluit van den 3sten December 1767, om met het Boekjaar 1768; daar na gereduceert, ingenomen en verzonden te worden; namentlyk:

De Bepaaling der Heeren Majores.

Een zilvere gekartelde Ducaton .	f	3	6	—
Een mark fyn Baar goud . . .		375	—	—
Een ———— zilver . . .		26	—	—

De

De Bepaling der Hooge Indiafche Rcgceering.

Een zilvere ongekartelde Ducaton	<i>f</i>	3	3 —
Een — — Bataviafche, Sourat fche of Perziaanfche Ropy		1	4 —
Een mark Reaalen		23	6 —
Een ronde Reaal van agten		2	14 —
Een zilvere Keizerdaalder		2	10 —
Een zak nieuw Nederlandsch Pagement		300	— —
Een goude gerande Nederlandsche Ducaat		5	5 —
Een — — dubbelde Bataviafche Ropy		20	— —
Een — — Perziaanfche of Indo- ftanfche Ropy		16	— —
Een goude nieuwe Japansche Coupang		13	13 $\frac{1}{4}$
Een kopere duit na de waarde in Nederland, of		—	— $\frac{1}{2}$
Een goude oude Nagapatnamfche Pagood		4	10 —
Een — — Pagood aan de overwal van Ceilon, of de Maduree- fche Kust		4	3 —
Een zilvere Sicca Ropy in Ben- galen		1	5 —
Een Japansche Thail		1	13 —
Een Chinafche Thail <i>f</i> 3 12 $\frac{3}{4}$, en nader op		3	12 —
			Door

Door de reductie van evenngemelde Specien tot haare intrinsique waarde, ofte van India's tot Nederlands Geld, moeten de Goederen van de na te melden Plaatzten, met de volgende per centoos in haare waarde vermindert worden, namentlyk die onder ultimo Augustus 1768 per restant blyven, en sedert ontfangen zullen worden van de Buiten-Comptoiren, welkers Factuuren in 't Boekjaar 1767 gedateert zyn; als:

	Indias Geld.	Neerlandfch Geld.	per cento verminder.
Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macasar, Timor Sumatra's West-Kust, Java's Oost Kust, Cheribon, 't Eiland Ceylon; als, Colombo, Jaffanapatnam, Gata, Trincomale, Mature, Calperry, Manaar, Caliture, en Batticaloa, wegens een gekartelde Ducaton	f 4 - - -	f 3 6 -	f 17 $\frac{1}{2}$ - -
Kaap de Goede Hoop, wegens een Ducaton.	3 12 -	5 6 -	8 $\frac{1}{2}$ - -
Malacca, Bantam, Palembang, Jamby en Banjermafing, wegens een ronde Reaal van 24ten	3 4 -	2 14 -	16 - - X.
Chormandel wegens een goude Pagood.	4 16 -	4 10 -	6 $\frac{1}{4}$ - -
Bengalen, wegens een Sicca Ropy	1 11 $\frac{1}{2}$	1 5 -	20 $\frac{2}{3}$ X.
Souratte en Mallebaar, wegens een Ropy	1 10 -	1 4 -	20 - - -
Neerland	125 - - -	100 - - -	20 - - -
De Overwal van Ceylon, of de Madureefche Kust; als: Turecoryn, Kilkare, Manapaar, Alwatier, Negory Kaap Commoryn en Pommecail, wegens een goude Pagood	4 10 -	4 3 -	7 $\frac{2}{9}$ - -
Japan, wegens een Thail	2 - - -	1 13 -	17 $\frac{1}{2}$ - -
China, wegens een —	4 8 -	3 12 -	18 $\frac{2}{11}$ - -

Alle het Neerlandfche Geld is in guldens stuivers en penningen gesteld, al het Indifche Geld in Ryksdaalders en stuivers, 't geen men gemaklyk kan reduceeren, door de volgende Tafel, dus is:

Ryksdaalders	Neerlandfch.	Indifch.
1.	f 1 19 8	f 2 8 - -
2.	3 19 -	4 16 - -
3.	5 18 8	7 4 - -
4.	7 18 -	9 12 - -

Ryksd

GEWIGTEN VAN INDIA.

415

Ryksdaalders	Neerlandsch.	Indiesch.
5.	f 9 17 8	f 12 - -
6.	11 17 -	14 8 -
7.	13 16 8	16 16 -
8.	15 16 -	19 4 -
9.	17 15 8	21 12 -
10.	19 5 -	24 - -
100.	197 10 -	240 - -

Neerlandsch.	
f 1. Rds.	24 8
2.	1 1 -
3.	1 25 8
4.	2 2 -
5.	2 26 8
6.	3 3 -
7.	3 27 8
8.	4 4 -
9.	4 28 8
10.	5 5 -
100.	51 2 -

M U N T E N.

Esjai Gewigt. waard. in Holl. N. oude ver-
Car. Reaal ft. gangb. Boek. Boek. schil.

Goude Ropy Javafche (enkelde)	20 — 7-	
Muntmeester 2 per cento op ingebragte Goud.		
Het gond gereekend na den Ducaat à f 5 5 -		
Ducaat Neerlandfche 70 per mark	gr. Eng. az. Car. f 5 5 - f 5 5 - . . . f 6 : 12 -	
Pagood Chormandelfche 71 $\frac{1}{4}$ per mark	23 7 2 9 $\frac{1}{2}$	
Dito nieuwe 72 $\frac{1}{4}$ per mark	20 8 $\frac{2}{3}$ . . . . . 4 : 10 : 8 : . . . . . 4 : 16 4	
Dito van het Jaar 1767,	19 2 $\frac{2}{3}$	
Het Goud in Holland hoogst op		
Het Zilver mark fyn	f 375 - gereek. 375 - . . . 375 - . . . 400 in India; 26 v. II p. 20 gr. . . . . 26 - . . . 31 : 7 : 8 -	
Ropy nieuwe Choromandel- fche 21 $\frac{524}{1000}$ per mark.	penn, gr. Eng. 11 6 7 $\frac{11}{256}$	
Ducaton 7 $\frac{73}{41}$ per mark.	11 7 - - - f 3 : 3 f 3 : 6 - - - f 4 - - -	
Schelling 49 $\frac{5}{12}$ ——— . . .	6 23 - - - 6 - - - 6 3 . . - 7 $\frac{1}{2}$	
Dubbeltje 150 $\frac{1}{4}$ ——— . . .	6 23 - - - 2 - - - 2 3 . . - 2 $\frac{1}{2}$	
Ropy Sicca.		
Dito Moxudabatsche 21 $\frac{153}{1000}$ per mark.	eng. az. 11, 3, 7, 18, 1, 5 . . . . . 1, 11 $\frac{1}{2}$	
Dito Souratsche 21 $\frac{5}{1000}$ per mark.	11, 3, 7, 18 1, 3, 11 . . . . . 1, 10 -	
Dito Perzia 21 $\frac{7}{1000}$ ——— . . .	11, 15, 7, 20 1, 4, ... 1, 8 -	

De Generaal Mosfel proponeerd in de Colonien de Munten van den Staat en dat in de Oost van India, zynde den Ducaton.
Den Pagood op Chormandel en Ceilon, en De Ropy om de West.

Om een egaale reductie te hebben, moeten de oude Pa-
good doen

Cormandelsche Ropy	. . . . .	96	stuiw.
Souratsche	. . . . .	25 $\frac{6}{18}$	- -
Bengaalsche	. . . . .	24 $\frac{3}{4}$	à 26 stuiw.
	. . . . .	27 $\frac{1}{2}$	- -

Volgens S C H R E U D E R.

Cormandelsche Ropy	21 $\frac{524}{1000}$	per mark,	Esfai	11	penningen	6	grein.
Souratsche	21 $\frac{155}{1000}$	_____	_____	11	_____	3	_____
Perzische	21 $\frac{7}{16}$	_____	_____	11	_____	15	_____

Nieuwe Cormandelsche en Tutecorynsche Pagooden-1766 zyn Esfai 18 Ca-
raat 5 $\frac{1}{2}$ grein.
Tutecorynsche Fanum - Muntery staat stil.

*Berekening op de natenoemene Munten, beree-
kent de zilvere Speciën tegens een Ducaton
van 66 stuivers, en de goude tegens f 375
't mark fyn.*

f- 4 fl.	}	1 Batav. gek. zilv. Ropy, de Duc. à 66 stv. komt f	1	3	9 $\frac{2}{7}$
-- 22 8		1 Sour. _____	1	4	0 $\frac{1}{2}$
-- 24 - +		1 Bong. _____	1	2	5 $\frac{1}{2}$
-- 24 - -		1 Sicca _____	1	4	1 $\frac{1}{17}$ $\frac{1}{29}$
-- 54 - -		1 Perz. _____	1	3	3 $\frac{1}{3}$ $\frac{5}{11}$ $\frac{4}{10}$
-- 50 - -		1 Spaanschemat	2	13	10 $\frac{7}{33}$ $\frac{5}{12}$
-- 6 - -		1 Ryksdaalder	2	10	4 $\frac{6}{13}$ $\frac{1}{8}$
-- 2 - -		1 Schelling	-	5	14 $\frac{3}{8}$
-- 2 - -		1 dubbelde stuiver	-	1	1 $\frac{2}{4}$ $\frac{4}{9}$ $\frac{2}{6}$ $\frac{5}{5}$ $\frac{7}{3}$
f 20 8		2 dubb. Batav. G Ropy, 't m. f. à f 375 - komt op	20	52	1 $\frac{1}{9}$
-- 17 - -		1 Indostansche _____	16,	13,	18 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{4}$
-- 8 - -		1 Perziaansche _____	16,	41,	3 $\frac{1}{4}$

BATAVIA den 20 July 1767. (Was geteekent)

J. S. VAN NAMEN.

Berigt by de Boeken van December 1767.

	Nieuwe Boeken.	Oude Dito.	Verschil.
Voor Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macasar, Colombo, Java, Cheribon, en de groote Oost, de Ducaton . .	66 ft.	80 ft.	17 ^{p.c.}
De Kaap, de Ducaton . .	66 —	72 —	8 —
Voor Malacca, Palembang, Jamby, Banjer en Bantam, ronde Spaansche-Matten	54 —	64 —	16 —
Chormandelsche Pagood .	90 —	96 —	6 $\frac{1}{2}$ —
Tutecorynsche, of Kust Madureefche Pagood .	83 —	90 —	7 $\frac{2}{3}$ —
Bengaalsche Sicca Ropy .	25 —	31 $\frac{1}{2}$ —	20 $\frac{2}{3}$ —
Souratte en Mallebaar, Souratsche Ropy . . .	24 —	30 —	20 —
Chinasche Tail	72 $\frac{2}{3}$ —	88 —	17 $\frac{1}{2}$ —
Oude Ducaton	63 ^(voor dezen)	78 —	. . . .
Bataviasche en Perziaansche Ropy	24 —	30 —	. . . .
Het mark Realen . . . f	23 :	6	60 ieder
Keizersdaalder	50 ft.	60 —	—
Nieuw NederlandschPaie-ment	f300 —	f375 —	—
Fyn baar Zilver	26 —	31 —	—
Fyn baar Goud	375 —	400 —	—
Ducaat	105 ft.	6:12-	

	Nieuwe Bocken.	Oude Dito.	Vers schil.
Dubbelde Bataviasche			
Goude Ropy	f 20	— 24	— —
Dubbelde Perzische en In-			
dostansche dito	16	—	—
Nieuwe Japansche Cou-			
pang	13	13½	—

*Notitie van de Munten die in Indiën
rouleeren.*

Bata-
via. *Batavia* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ducaat, Ropy, goude Coupang, Ducaton, Reaal-Spaansche, Paiement, Ropyen, Schellingen, Dubbeltjes, Stuivers, Keizersdaalders en Duiten.

Am-
boina. *Amboina* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ropyen, Schellingen en Dubbeltjes.

Banda. *Banda* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Ropyen, Schellingen en Dubbeltjes.

Tern-
naten. *Ternaten* heeft al mede tot Standpenning de gekartelde Ducaton; zie verder
Du.

Ducaat, Ropy, Reaal-spaansche, Schellingen, Dubbeltjes en Duiten.

Macassar heeft tot Standpenning de gekartelde Ducaton, zie verder Ropy, Schellingen, Dubbeltjes en Duiten. Macassar.

Banjermaſſing heeft de ronde Spaansche Reaal tot Standpenning. Banjermaſſing.

Timor heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning. Timor.

Palembang heeft de ronde Spaansche Reaal tot Standpenning; zie verder Pitjes. Palembang.

Jamby als Palembang. Jamby.

China heeft de zilvere Japansche Tail tot Standpenning; zie verder onder de Munten, Coupang, Itsebos. China.

Malacca heeft de ronde Spaansche Reaal tot Standpenning; zie verder Ducaton, Ropy, Schellingen; Dubbeltjes, Pa-good, Ducaat. Malacca.

Sumatras West-Kust heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning. Sumatras West-Kust.

Bengale. *Bengalen* heeft tot Standpenning de zilverere Sicca Ropy; zie verder goude Ropy, zilverere Ropy, Ducaat, Ana, Cauris, Paifa.

Cormandel. *Cormandel* heeft de driebeeldige goude Pagood tot Standpenning; zie verder Pagood, Fanum.

Ceylon. *Ceylon* heeft de nieuwe gekartelde Ducaton tot Standpenning, op Colombo en onderhoorige Comptoiren, doch op Tutecoryn en de Overwal, de nieuwe Pagood; zie Ducaton, Pagood, Fanum, Ropy, Schellingen, Dubbeltjes.

Mallebaar. *Mallebaar* heeft tot Standpenning de Souratsche Ropy; zie verder Ropy, Ducaton, Reaal Spaansche, Chakeron, Ducaat, Pagood, Fanum, Bafaroeken.

Souratte. *Souratte* heeft tot Standpenning de Souratsche Ropy; zie verder goude Ropy, Ana, Ducaat, Spaansche Reaal, Keizerdaalder, Peys, Mamoedi-Commachie.

Kaap de Goede Hoop. *Kaap de Goede Hoop* heeft de gekartelde Ducaton tot Standpenning; zie verder Gulden, Ducaton.

Java. *Java* heeft tot Standpenning de gekartelde

telde Ducaton; zie verder Ducaat, Spaansche Reaal, Keizerdaalder, Ropy, Schelling, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes.

Cheribon heeft tot Standpenning de gekartelde Ducaton; zie verder Ducaat, Ropy, Schelling, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes. Che-
ribon.

Op *Bantam* is de Standpenning de ronde Spaansche Reaal; zie Ducaton, Schellingen, Dubbeltjes, Duiten en Pitjes. Ban-
tam.

VIERDE HOOFDDEEL.

Goude, Zilveren en Kopere Munten.

I.

G O U D E

M U N T E N.

Asrefte (Zie Ropyen goude) Asrefte.

Coupang (Oude Japansche Goude) doen 10 tail of 100 maas, of 1000 casjes, zeer verschillend van gehalte: een houd 20 caraat, een andere 13 caraat 8 grein, wegende 11 engels 19 azen, zoo dat men

Dd 3

op

op haar waarde geen staat kan maaken, die zelfs in Japan van 6 tot 10 tailen verschild.

**Cou-
pan.** *Coupan.* (Nieuwe Japansche Goude) is, de eenigste Negotie-Penning, die uit het Land vervoerd word; zyn Esfai is 15 caraat 5 grein, en weegt 8 engels 16 azen: dezelve doet by 's Compagnies Boeken $f 13 : 13\frac{1}{4}$, hoewel die op Batavia onder de gemeente gangbaar is voor $f 6 : 6 -$, en wel eens tot $6\frac{1}{4}$ klimt.

Ducaat. *Ducaat* (Goude gekartelde Neerland-sche) dezelve heeft het gehalte van 23 car., 7 grein, en weegt 2 engels $8\frac{1}{2}$ aas, à 2 engels $9\frac{1}{4}$ aas, gaande 70 à 71 stuks op een mark; dus is haare intrinsique waarde $f 5 : 4 : 13\frac{1}{4}$ zynde voor $f 5 : 5 -$ in Holland ook gangbaar, doende somtyds een halve of heele stuiver opgeld, haare waarde by Compagnies Negotie-Boeken is in Neerlandisch Geld mede $f 5 : 5 -$.

Op Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Malacca, Java, enz. is dezelve gangbaar voor 22 Schellingen, of 132 stuivers, zynde Rds. $2\frac{1}{4}$ en dus is een zak van 1000 Rds., 363 Ducaten en 84 stuivers, moettende wegen 5 mark 1 once 8 engels, $18\frac{1}{2}$ aas à 70 per mark.

Op Bengale is dezelve als Specie niet gangbaar, doch ryst en daald, en is gemeenlyk waard $3\frac{1}{2}$ Ropy Sicca, zynde omtrent Rds. 2 : 18 ., doch de Venetiaanfche Ducaten doen daar $\frac{3}{4}$ à $\frac{1}{2}$ Ropy meer.

Op Cochim doen dezelve $4\frac{1}{2}$ Ropy, of Rds. 2 : 39.

Op Souratte zyn de Ducaten in drie foorten onderscheiden, Beeldjes, zynde Hollandfche Poppetjes, of Venetiaanfche Stambooly, of Turkfche, doende de eerfte gemeenlyk $4\frac{1}{4}$ Ropy, of Rds. 2 : 30., de tweede $4\frac{1}{4}$ Ropy, of Rds. 2 : 36, en de laafte $3\frac{1}{4}$ Ropy of Rds. $2\frac{2}{3}$, doch het loopt op en af, moe'tende egter, volgens berigt der Souratfche Ministers, $9\frac{1}{2}$ waal, of 2 engels 10 azen wegen.

Op Mocha zyn dezelve waard $4\frac{1}{2}$ Ropy Souratfch, of Rds. 3 -.

Te Kets en Hallaar, doenze fomtyds $4\frac{1}{4}$ Ropy, of Rds. 3 : 12 -.

Op Nagapatnam doen 100 Ducaten 127 nieuwe Pagoden: deze Munt wordt daar Landwaards ingevoerd, en verfmolten tot het maaken van Goudwerken.

Ducaat. *Ducaat* (Goude ongekartelde) is op Bata-
via, Java, enz. waard 18 Schellingen, of
• Rds. $2\frac{1}{4}$, Doch word meest by Gewigt ont-
fangen, om dat ze gemeenlyk besnoeid zyn.

Op Cochim doet dezelve $4\frac{1}{4}$ Ropy,
of Rds. $2\frac{1}{4}$.

Ducaat. *Ducaat* (Hongaarsche)

Ducaat. *Ducaat* (Venetiaansche)

Ducaat. *Ducaat* (Turksche) weegt 1 Engels
22 azen, Esfai 20 caraat $5\frac{1}{4}$ grein.

Fanum. *Fanum* (Chormandelsche Goude) is van
't allooï van 7 caraat $10\frac{1}{2}\frac{2}{3}$ grein Goud, de
rest Zilver, als by de Pagood gaan 24 in
een oude Nagapatnamsche Pagood, zyn-
de dus gangbaar voor 4 stuivers, doch
deze Munt ryst en daald, zynde een Fa-
num 80 Casjes.

Fanum. *Fanum* (Ragias Goude) over lang door
den Koning van Coilan op Mallabaar ge-
munt; de weinige, die nog in wezen zyn,
doen gemeenlyk op Cochim $15\frac{2}{3}$ stuiver.

Fanum. *Fanum* (Cananoorsche Goude) doet
gemeenlyk aldaar 5 stuivers.

Fanum (Calicoetsche Goude) word te *Fanum*,
Chellua en op Mallabaar gemeenlyk geac-
cepteert voor 6 stuivers.

Fanum (Tutecorynsche Goude) is zedert *Fanum*.
den Jaare 1743 gangbaar geweest voor
4 $\frac{1}{4}$ stuiver.

Goud (Het fyne) van 't gehalte van 24 *Goud*.
caraat van 12 grein, is in Holland zeer ver-
wisselend in prys, en loopt van *f* 355:
Bank- tot *f* 375: - Casgeld het mark fyn,
doch is by 's Compagnies Boeken in Ne-
derlandsch Geld bepaald op *f* 375: of
Rds. 156 $\frac{1}{4}$ eens voor al, en dus staat het
Goud tegens het Zilver by 's Compagnies
Boeken als *f* 375: tegen *f* 26:- of 14 $\frac{1}{2}$,
tot 1, daar eertyds het *Goud* by de Indi-
sche Boeken liep voor *f* 400: 't mark fyn,
en 't Zilver à *f* 31: 7: 8. dat is als 12 $\frac{1}{4}$,
tegens 1.

Goude Moor (Zie Ropy Goude) *Goude*
Moor.

Itfibu of Boontje, *Goude* vierkante Ja- *Itfi-*
pansche Munt, 15 maas of 4 op een nieu- *bu of*
we Coupang; de oude Esfayeeren 13 ca- *Boontje*.
raat 8 $\frac{1}{2}$ grein, weegt 2 engels 28 azen;
doch de nieuwe 15 caraat 9 grein, we-
gende 2 engels 4 azen.

426 MUNTEN, MAATEN EN

Kosjubang. *Kosjubang*, ronde goude Munt, in Japan waard 12 maas, dus 5 een nieuwe Coupang, esfayeeren 20 caraat $4\frac{1}{2}$ grein, wegen 2 engels 13 azen.

Maas. *Maas*, Goude Macasfaarsche Munt, in 1650 op Macasfar geslagen, en toen waard een Spaansche Reaal.

Obang. *Obang*, Japansche goude Munt, is zo veel waard als 10 goude Coupangs oude soort.

Pagood. *Pagood* (Oude driebeeldige Nagapatnamsche goude) van dezelve Stempel als de Madrasche, 's Compagnies Negotie-Penning ter Kuste Cormandel, van 't gehalte van 20 caraat $8\frac{2}{7}$ grein of $8\frac{2}{7}$ mat, wordende gemengt met Zilver van 8 mat of 9 penningen $14\frac{2}{7}$ grein, zwaar 2 engels $7\frac{1}{7}$ aas, gaande $71\frac{1}{4}$ stuks per mark, en intrinsiek waard $f 4: 9: 0\frac{2}{7}$. loopt by 's Compagnies Boeken in Neerlandsch Geld voor 90 stuivers of $f 4: 10:$, doch by de oude Boeken liep dezelve voor $f 4: 16: -$, 't geen een verschil maakt van $6\frac{2}{3}$ per cento, zynde zedert anno 1747 niet meer geslagen.

Op Cormandel is dezelve gangbaar voor 96 stuivers of 2 Rds., zoo wel als

als op Malacca, en doet door de wandeling tot 15 per cento meer als de nieuwe.

Op Cochim voor $3\frac{1}{2}$ Ropy of Rds. 2: 6:, doch ryzen en daalen considerabel; zy is verdeelt in 24 Fanums, en ieder Fanum in 80 Casjes.

Pagood (Nieuwe Nagapatnamsche of *Pagood*. Tutecorynsche goude) gelyk met de Engelsche Ster-Pagood, wordende zoo wel te Nagapatnam als te Tutecoryn zedert 1747 geslagen; is Compagnies Standpenning, egter alleen op Tutecoryn en de Kust van Madura of Overwal van Ceylon, zynde van 't gehalte van 8 mat of 19 caraat $2\frac{1}{2}$ grein; de toezet is gerafineerd Staafkoper, Japans, wegende 2 engels $6\frac{1}{2}$ azen of $72\frac{1}{4}$ per mark, en intrinsicq waard $f 4: 3: 0\frac{1}{2}$ penning; loopt by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld voor 83 stuivers, doch voor dezen in India's Geld voor 90 stuivers, zynde een verschil van $7\frac{1}{2}$ per cento. Dit is genoegzaam de eenige Munt, die op de Kust in 's Compagnies Handel rouleerd.

Op de Kust Cormandel, de Kust Madura en Ceylon, is dezelve gangbaar voor

90 stuivers of $1\frac{1}{4}$ Rds., en omtrent 8 per cento minder in waarde, als de oude Nagapatnamsche driebeeldige Pagood, doende 108 nieuwe, gemeenlyk 100 oude Nagapatnamsche Pagoden op zuider Cormandel.

Maar op noorder Cormandel doen 104 nieuwe, gemeenlyk 100 oude Pagoden, doch ryzen en daalen by verwisseling, na dat'er veel of weing in 't Land zyn.

Voor 100 nieuwe Pagoden, heeft men gemeenlyk op Nagapatnam 345 ps. Pondicherische Ropyen, 350 Souratsche of 358 Madraspatnamsche Ropyen.

Pagood. *Pagood* (Nieuwe Tutecorynsche en Nagapatnamsche van 1767) is op het gehalte gebragt van 18 caraat $5\frac{1}{2}$ grein, behoudende het zelve gewigt, en $72\frac{1}{4}$ Pagood per mark, dus is de intrinsicque waarde van die Pagood $81\frac{1}{2}\frac{1}{4}$ stuivers, hoewelze op Cormandel en de Overwal van Ceylon voor 90 stuivers of Rds $1\frac{1}{4}$ gangbaar is, gelyk de andere nieuwe Pagoden, die daar gemunt worden.

Pagood. *Pagood* (Portonovosche Goude) moest als

als de nieuwe 19 caraat $2\frac{2}{7}$ grein toetzen, doch is in de laatste Jaaren tot 17 caraat, 9 grein getoetst; dus is het de slegtste van alle, zynde 8 per cento minder waard, als de voorige van 1767 van 18 caraat $5\frac{1}{2}$ grein, $12\frac{1}{3}$ per cento minder waard als de nieuwe Nagapatnamsche van 't gehalte van 19 caraat, $2\frac{2}{7}$ grein, en $20\frac{1}{3}$ per cento minder waard, als de oude driebeeldige Nagapatnamsche Pagood; egter gaan ze buiten 's Compagnies Jurisdictie genoegzaam egaal met de nieuwe Nagapatnamsche Pagood.

Pagood (Oude driebeeldige oude Engel-Pagood. sche) op Madraspatnam geslagen; dezelve is als de oude Nagapatnamsche van 't gehalte van 20 caraat $8\frac{2}{7}$ grein, om de geheele Noord van Cormandel in gebruik.

Pagood (Engelsche goude Ster-) mede te Madras gemunt, van 't gehalte van 8 mat, gelyk de nieuwe Nagapatnamsche; echter wordt de Engelsche by verwisseling 2 à 3 per cento beter gehouden, en jongst tot 8 per cento, zoo, om dat 'er niet veel van gemunt word, en dies toezet zilver zynde, tot alles kan verwerkt worden, daar de Nagapatnamsche, die met koper gemengd is, te bros toe is.

Pagood. *Pagood* (Goude Maan-) by de Franschen te Pondichery geslagen, van 't gehalte als de Ster - Pagoden, zynde $\frac{1}{2}$ per cento beter als de Nagapatnamsche nieuwe Pagood.

Pagood. *Pagood* (Ikeris Goude) word op Mallebaar gemaakt, en is op Cochim gangbaar voor 4 Ropyen of Rds. 2 : 24: -.

Ropy. *Ropy* (Goude Zodiac-) onder de Regeering van den Groot-Mogol Selim geslagen, door zyn Vrouw Nourmahal, zie Valentyen 4de Deel 2de Stuk, pag. 227.

Ropy. *Ropy* (Goude Bataviafche) ook Derham Djawa genaamt is enkeld, dubbeld, of tweedubbeld, doch word niet meer gemunt, en is biljoen verklaard. Van de geene die by de Compagnie of Particulieren nog overig zyn, heeft de enkele het gehalte van 20 caraat, en weegt 11 engels, dus is deszelfs intrinsicque waarde omtrent $f 10 : 2\frac{1}{2}$, en de dubbelde $f 20 : 5 : 2\frac{1}{2}$, zynde by Compagnies Boeken gereduceerd op $f 10 : -$ en $f 20 : -$, doch onder de Gemeente pleeg de enkele gangbaar te zyn voor 5 Ryksdaalders, en de dubbelde voor 10 Ryksdaalders; die van 1746 zyn van een fraaije Stempel met een

een Haantje; die van 1766 met een Kruis, en die van 1782, zyn van 't gehalte van 19 caraat, en hebben dezelve waarde.

Ropy (Goude Indostanfche Sicca) ook *Ropy* Arreste en goude Moor genaamt, is de eenigste goude Munt, die in Bengalen geslagen word: een Ropy is altyd in 16 Ana verdeeld, en de Moxudabatsche Es-faieerd 23 caraat, en weegt 9 masfa, 6 retty of $15\frac{1}{4}$ ana Sicca, dat is 7 engels en 7 azen ruim, zynde intrinsicq waard $f 16: 13: 13\frac{1}{4}\frac{1}{4}$, doch by 's Compagnies boeken loopt dezelve in Nederlandfch Geld à $f 16$: doch eertyds voor $f 20$: en $f 21$:; deszelfs prys op Hougli is niet vast, gemeenlyk 15 zilvere Sicca Ropyen, dat is Rds. 9: 40 $\frac{1}{2}$.

Op Casfimbazaar gemunt, weegt dezelve 15 ana of 7 engels $3\frac{1}{2}$ aas, en derzelter waarde ryst en daald met het goud.

Op Patna gemeenlyk gerekent op 15 Sicca Ropyen, doch doet dikwyls van 3 tot 9 per cento minder.

Op Decca ryst dezelve dikwyls tot 16:, en daald weder tot 13 Sicca Ropyen.

Ropy

Ropy. *Ropy* (Goude Souratsche) weegt een thola, 11 masfa, $19\frac{1}{2}$ aas, en rouleerd voor 15 zilvere Ropyen Souratsche, of Rds. 9:18, zynde dit de eenigste goude Munt, die op Souratte word geflagen.

Op Amadabath doet de Souratsche goude Ropy, mede 15 Ropyen.

Op Denderayapour loopt dezelve van $14\frac{3}{4}$ tot op $15\frac{1}{4}$ Ropy, en in de Ryken van Kets en Hallaar, van 15 tot 16 Ropyen.

Ropy. *Ropy* (Goude Perziaanfche) is intrinficq waard $f 16: 4: 13\frac{3}{4}$, en is by 's Compagnies Boeken gereduceert op $f 16: 4$, doch is in Perzien en Indoftan gangbaar voor Rds. 8: —.

Ropy. *Ropy* (Goude Napaelfche) doende maar 6 zilvere Ropyen.

Ropy. *Ropy* (Perziaanfche Hendi) gangbaar à $8\frac{1}{2}$ Ryksdaalder op Batavia.

Ropy. *Ropy* (————— Amodi) deze mede.

Ropy. *Ropy* (————— Karinkanfche) dito.

I I.

Z I L V E R E

M U N T E N.

Ana is op Bengalen altyd $\frac{1}{15}$ van een Ana.
Ropy, dus is een Ana Sicca 1 Stuiver
15 $\frac{1}{2}$ penningen.

Op Souratte is dezelve wel mede $\frac{1}{15}$
van een Ropy, doch maar een Stuiver
14 penningen waardig.

Chakeron van Trevancoor, gaan op *Cha-*
Cochim 28 op een Souratsche Ropy. keron.

Commachie is op Mocha 1 $\frac{1}{2}$ Stuiver de Com-
enkelde, en de tweedubbelde 6 Stuivers, machie.
gaande 40 à 45 op een Keizerdaalder, of
60 stuivers; een Commachie is 2 Arvie,
een Arvie 2 Lax, en een Lax 6 pennin-
gen.

Dubbeltjes (nieuwe) van het gehalte Dub-
van 6 penningen 23 grein, weegt een en- beltjes.
gels 1 $\frac{1}{2}$ aas of 150 $\frac{3}{4}$ ps. per mark; zyn in-
trinsiecq waard 1 Stuiver 15 $\frac{2}{3}$ $\frac{1}{3}$ $\frac{2}{6}$ $\frac{1}{3}$ pen-
ningen, doch zyn in Holland waard, en

loopen by 's Compagnies Boeken voor 2 Stuivers Hollandsch of 32 penningen, maar in India zyn dezelve allerweegen gangbaar voor 2½ Stuiver, 40 penningen of 10 Compagnies duiten; egter is 'er dit onderscheid nog in, dat op Java, beöostert Samarang, die van de Munt Zeelandia en Westfriesland, beter gewild zyn, als de Hollandsche Munt, die weder op Souracarta en Djockjocarta in de bovenlanden geprefereerd word.

En op Macasfar de Westfriesche, om dat ze grooter is.

Doch aan de Kaap doen dezelve niet meer als twee Stuivers.

Dubbeltjes (oude) van het zelve gehalte en gewigt, doch gemeenlyk besnoeit, zyn in India maar gangbaar voor 2 Stuivers of 32 penningen, of 8 Compagnies duiten.

Ducaton (gekartelde Nederlandsche zilver) is verdeeld in halve, zynde 's Compagnies Standpenning op Batavia, Colombo en onderhorige Comptoiren, op 't Eiland Ceylon, Sumatra's Westkust, Java, Cheribon, de Kaap, mitsgaders de groote Oost,

Oost, als Ambon, Banda, Ternaten, Macasar, en Timor. Deszelfs gehalte is 11 penningen 7 grein, weegt 21 engels $5\frac{1}{2}$ aas à 10 azen of $7\frac{1}{3}\frac{1}{4}$ per mark. Volgens de bepaaling, waar na alle andere Specien beteekend zyn, is deszelfs intrinseque waarde 66 Stuivers, hoewel ze in Holland de Edele Compagnie (waar voor ze alleen gemunt word) 64 Stuivers kost; dezelve gaat by 's Compagnies Negotie-Boeken in Nederlandsch Geld voor 66 Stuivers, doch in India's Geld voor 80 Stuivers, 't geen een vermindering maakt van $17\frac{1}{2}$ per cento.

Dezelve is op Batavia, Ambon, Banda, Ternaten, Macasar, Timor, Sumatra's Westkust, Java, Cheribon en Malacca gangbaar voor 80 Stuivers of Rds. 1 : 32. dus is een zak van 1000 Ryksdaalders op Batavia 600 Ducatons, die moeten weegen 79 mark, 7 oncen 7 engels à $7\frac{1}{3}\frac{1}{4}$ stuks per mark.

Op de Kaap is dezelve gangbaar voor 72 Stuivers of Rds. 1 : 24, en op Cochim voor Rds. 1 : 27 of $2\frac{1}{2}$ Ropy; in Bengalen en Souratte alleen by 't gewigt, doch op Cormandel doen 100 Ducatons 76 nieuwe Pagoden, dat is ieder Rds. 1 : 25 —.

Du- *Ducaton* (oude ongekartelde Zilverre)
 caton. van 't zelve gehalte en gewigt, en dus
 van dezelve intrinſicque waarde, en in
 Nederland rouleerende voor f 3: 3 of 63
 Stuivers, waar op ze by Compagnies Boe-
 ken ook gereduceerd zyn, doch in India,
 daar de Ducatons rouleeren, zyn dezelve
 waard 78 Stuivers, of Rds. 1: 30, en
 dus is een zak of 1000 Rds. 615 oude
 Ducatons en 30 Stuivers, moettende wee-
 gen 81 mark, 3 oncen $7\frac{1}{2}$ engels.

Aan de Kaap zyn dezelve zoo veel
 waard als de nieuwe.

Fanum. *Fanum* (Nagapatnamſche Zilverre of
 groote) is waard 6 Stuivers, en gaan
 dus 16 op een oude Nagapatnamſche
 Pagood.

Fanum. *Fanum* (Chochimſche Zilverre) doen
 $1\frac{1}{2}$ Stuiver, en hebben 60 Bazaroe kans.

Fanum *Fanum Laris* (Zilverre) is op Cana-
 Laris. noor gangbaar voor 6 Stuivers.

Gulden. *Gulden* (Hollandſche) is alleen aan de
 Kaap gangbaar voor 20 Stuivers, doch
 een Kaapſche Gulden is maar 15 Hol-
 landſche Stuivers.

GEWIGTEN VAN INDIA, 437

Gomome Gin, vierkante Japanfche Munt, Gomome Gin.
waard 5 tail Zilver.

Itagama, Schuit, platte, langwerpi. Ita-
ge Japanfche Munt, waard 62 maas, Es-gamma.
fai 5 penningen 13 grein, weegen 5 on-
cen en meer.

Keizerdaalder, is intrinficq waard Keizer-
 $f\ 2: 10: 6\frac{6\frac{1}{4}}{8}$, loopt by Compagnies nieu-daalders.
we Boeken voor $f\ 2: 10$, doch is byna
door geheel India gangbaar voor 60 Stui-
vers of Rds. $1\frac{1}{4}$.

Doch op Souratte, alwaar dezelve
Keriat genaamt worden, doen dezelve
gemeenlyk Rds. $1: 16: -$.

Op Borneo te Puntiana doen 18 Kei-
zerdaalders 36 Ropyen of $22\frac{1}{2}$ Ryksdaal-
der, waar voor men een tail Goud
heeft.

Kodoma, of *Boon*, Japanfche Munt, Kodo-
waard 3 maas, Esfayeerd 5 penningen $6\frac{1}{4}$ ma of
grein, weegen 11 engels 16 azen. Boon.

Mamoedi: in 't Ryk van Kets is de- Ma-
zelve gangbaar voor $\frac{1}{3}$ Ropy of 10 Stui moedi.
vers, weegende 105 ps. een pond Hol-
landsch,
Ee 3

438 MUNTEN, MAATEN EN

landsch, doende een Mamoedi 26 peizen, zynde deze in 't Ryk van Hallaar 8 à 25 per cento minder waard.

Nan-
dlogin. *Nandogin*, vierkante Japansche Munt, waard 7 maas, 5 Condryns; Esfaieeren 11 penningen 8 grein, weegt 6 engelsch 19 azen.

Paie-
ment. *Paieiment* (nieuw Nederlandsch) bestaande in Schellingen, Dubbeltjes en Stuivers, word by de Edele Compagnies Boeken de zak gereekent op *f* 300: — Hollandsch, moet weegen 19 mark 5 oncen.

Reaal. *Reaal* (Spaansche vierkante) word gemeenlyk by 't gewigt bereekend), zynde in Holland *f* 22: 10½ het mark waard, doch by 's Compagnies Boeken zyn dezelve gesteld op *f* 33: 6: — het mark.

Dezelve zyn per stuk op Batavia, Java en Malacca, waard Rds. 1: 12:, doch op Bantam en Lampong, wel Rds. 1: 16:, maar by de meenigte geeven de Chineezen ten vervoer voor de 101 Reaalen 133½ Ryksdaalders.

Reaal. *Reaal* (Spaansche ronde) of Mexicaan.

caansche Pilaar, ook Reaal van agten genoemd, 's Compagnies Stand- en Negotie-Penning op Malacca, Palembang, Jamby, Banjermassing en Bantam, weegende $7\frac{1}{2}$ engels, en intrinsicq waard $f 2 : 13 : 10\frac{7865}{3312}$, Doch by 's Compagnies nieuwe Boeken in Nederlandsch Geld loopende voor 54 Stuivers of $f 2 : 14 :$, en by de oude in India's Geld, voor 64 Stuivers of $f 3 : 4 : -$, maakende een vermindering van $15\frac{1}{4}$ per cento.

Op Batavia, Ternaten, Ambon, Banda, Macasfar, Palembang, Jamby, Banjer en Cochim, zyn dezelve gangbaar voor Rd. $1\frac{1}{4}$ 't pees, doch in meenigte worden de 100 ingewisfeld voor $133\frac{1}{4}$ tot 138 Kyksdaalders, na dat de cours hoog of laag is.

Op Malacca loopt dezelve onder den Inlander tot Rds. $1 : 20 :$, en op Java en Bantam, à Rds. $1 : 16 : -$.

In China is dezelve 84 Condryns.

Op Souratte word dezelve Laallekria genaamt, en doen de honderd, weegende 73 waal, Ryksd. $132 : 24 :$, doch op Bengalen, de Kust, Perzien en Mocha,

Ee 4

zyn

440 MUNTEN, MAATEN EN

zyn dezelve alleen te vertieren by 't gewigt.

Reaal. *Reaal* (Spaansche ronde Kopstukken) sedert de Regeering van Carolus de 1er de geslagen, en 2 à 3 per cent minder waard als de Pilaaren, om dat dezelve maar 10, 18 instede van 10, 22 Esfaieeren; in de Bank te Amsterdam worden de Kopstukken voor $f\ 21: 10 -$, en de Reaalen voor $f\ 22: -$ 't mark ontfangen.

Ropy. *Ropy* (Zilverre Zodiac) zie Ropy Goude Zodiac.

Ropy. *Ropy* (gekartelde Bataviasche) ook Zilverre Lerham Djawa genaamt, in 1746 en 1766 op Batavia geslagen, hebbende het gehalte van 11 penningen 15 grein, weegende 7 engelsch 16 azen, of $f\ 21\frac{1}{3}$ per mark en dus intrinsicq waard $f\ 1: 3: 9\frac{1}{7}$, doch loopt by 's Compagnies nieuwe Boeken voor 24 Stuivers.

Onder alle soorten van Ropyen, plagt deze gekartelde de eenigste te zyn, die op Batavia voor 30 Stuivers gangbaar was, doch sedert het Biljet van den 10^{den} Maart 1780, zyn de Perziaansche, Bengaalsche en Souratsche 'er ook op gesteld.

Op

Op Ambon, Banda, Ternaten, Macasar, Java en Malacca, doen dezelve ook $\frac{3}{4}$ Ryksdaalders.

Een zak of 1000 Rds. maakt 1600 Ropyen, die moeten weegen 75 mark netto à $21\frac{1}{2}$ per mark.

Doch op Cochim doen dezelve 8 per cento minder als de Souratsche van 1782, Esfaieerd 10 penningen, weegt 23 Stuivers.

Ropy (Zilverre Sicca Bengaalsche) van de Moxudabatsche Munt, sedert 1778 te Calcatta getransporteerd, is altyd verdeeld in 16 Anas, en moet $10\frac{1}{2}$ massa weegen; dezelve blyft Sicca, het eerste Jaar, en Sonnewat, zoo lang de Vorst leeft, onder wiens Regeering dezelve geslagen is, zynde thans Shah Allum, sedert 1761. Als 'er een ander Vorst aan de Regeering komt, worden alle de Ropyen van de voorige Regeering Hersenne genaamt. Deeze is 's Compagnies Negotie-Penning in Bengalen, waar in alle andere Ropyen, die daar rouleeren, gereduceert worden; haar gehalte is van 11 penningen 18 grein, à 11 penningen 20 grein, weegende door elkanderen 7 engels $18\frac{1}{2}$ aas, dat

Ropy.

442 MUNTEN, MAATEN EN

is $21\frac{1}{7}$ of $21\frac{1}{2}$ Ropy per mark; dus is derzelve intrinsique waarde $f 1:4:1\frac{1}{7}\frac{1}{2}$, loopende by 's Compagnies Boeken in Nederlands Geld voor 25 stuivers, doch in India's Geld voor $31\frac{1}{2}$ stuiver, 't welk een vermindering maakt van $20\frac{1}{4}$ per cent.

Deze Ropy, is de courante Bengaalsche Munt, en op Hougli gangbaar tegen $31\frac{1}{2}$ stuiver, en alle andere soorten van Ropyen worden tot dezelve gereduceert, met een zekere Rabat of Batta, dat door de Wisfelaars dagelyks verandert word.

De Arcatsche, die op 30 stuivers gerekent worden, hebben gemeenlyk een rabat van 6 tot 12 per cent.

De Kalkatsche 4 à 6 per cent, en de Souratsche van 5 tot 7 per cento.

Alle andere Sicca Ropyen, die te Casimbazaar, Kalkatta, Decca, enz. gemunt worden, zyn van dezelve waarde, doch op de Plaatzten daar ze gemunt worden, doen die van vreemde Munt gemeenlyk een rabat van 5 tot 7 per cento.

Ropy. Ropy (Hersenna) worden alle Ropyen ge-

genaamt, die onder de Regeering van den
voorigen Vorst geflagen zyn, rouleerende
in Bengalen met een rabat van 5 à 7 per
cento tegen de Sicca Ropy, doch door
hebzugt der Moorsche Wisfelaars, heb-
benze jongst tot 11 per cento moeten
verliezen.

Ropy (Zilverre Bengaalsche) van ver-
scheide Munten, Esfaieerd 11 penningen
5 grein; is intrinsicq niet meer waard als
f 1 : 2 : 5½, en by 's Compagnies Boeken
gereduceerd op 24 stuivers.

Ropy.

Onder de gemeente is dezelve gangbaar
voor 30 stuivers, op Bengalen, Cor-
mandel en elders; doch op Batavia, Ja-
va en de geheele Oost van India à 27
stuivers, en sedert 10 Maart 1780 weder
30 stuivers, wordende in Bengalen door
de Wisfelaars tegens Sicca Ropyen gere-
duceerd, met een rabat van 6 à 12 per
cento.

En op Malacca zyn dezelve niets meer
waard dan 24 stuivers.

Ropy (Zilverre Arcatsche) van 't ge-
halte van 11 penningen 8 grein, word in
Bengalen onderscheiden in Engelsche, die
te

Ropy.

444 MUNTEN, MAATEN EN

te Arcat geflagen worden, en Franschen, die te Pondichery geflagen zyn; dezelve zyn daar voor 30 ftuivers gangbaar; de Arcatsche hebben op Bengalen met de Sicca Ropy een rabat van 6 à 12 per cento, en de Pondicherifche worden 1 à 3 per cento beter als de Arcatsche gerekent.

Op Batavia, Java, Malacca en de Oost van India, deeden dezelve mede 27 ftuivers, doch zedert den 10^{den} Maart 1780 weder 30 ftuivers.

En op Cochim doen de Pondicherifche Ropyen 5 per cent minder als de Souratsche, doch de Arcatsche met 8 per cento.

Ropy. *Ropy* (nieuwe Zilverre Cormandelfche) van het gehalte van 11 penningen en 6 grein, weegende $7\frac{1}{7}\frac{1}{2}$ engels of $21\frac{5}{16}\frac{2}{16}$ per mark, en zynde intrinficq waard $f 1:4:-$.

Dezelve loopt op Cormandel voor 30 ftuivers, doch is op Batavia, Java en de geheele Oost van India, niet meer waard als 27 ftuivers.

Ropy. *Ropy* (Zilverre Souratsche) doet altyd 16 Anas, en is Compagnies Negotie Penning

ning op Souratte en de Mallebaar, van het gehalte van 11 penningen 8 grein, weegende 7 engels 18 azen, of $21\frac{13}{16}$ per mark, zynde dus intrinsicq waard 24 stuivers $0\frac{1}{2}$ penningen, en loopt by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld voor 24 stuivers, doch in India's, voor 30 stuivers, maakende een verschil van 20 per cento.

Op Souratte doet dezelve 16 Anas of 100 Doekra, en is gangbaar voor 30 stuivers; dezelve worden mede op Amadabath en Bombay gemunt, en doen zoo wel op Amadabath, Bombay, Bazyn, Denderayapour, Mallabaar, Malacca als Mocha, 30 stuivers.

Op Bengalen is de Souratsche Ropy 5 à 7 per cent minder waard, als de Moxudabatsche Sicca Ropy.

Doch op Batavia, Java en de geheele Oost van India, is de Souratsche Ropy niet meer waard als alle ongerande, of 27 stuivers, doch zedert het Biljet van den 10^{den} Maart 1780 weder 30 stuivers, doende een zak van 1000 Ryksdaalders 1777 Ropyen en 21 stuivers, moettende we-

446 MUNTEN, MAATEN EN

weegen 84 mark $0\frac{32}{117}$ oncen à $21\frac{5}{6}$ penningen.

Ropy. *Ropy* (Zilverre Perziaansche) heeft het gehalte van 11 penningen 15 grein, weegende 7 engels, 20 azen of $21\frac{7}{8}$ per mark, en is intrinsicq waard 23 stuivers $3\frac{4}{11}\frac{1}{10}\frac{2}{4}$ penningen; zynde by 's Compagnies Boeken gereduceerd op 24 stuivers Nederlandsch Geld, wordende om de West van India meest gelyk met de Souratsche gerekend, en doende dus in Perzien en Souratte 30 stuivers, in Bengalen 5 à 7 per cent minder als de Sicca Ropy, doch op Cochim 8 per cent minder als de Souratsche Ropy, en op Batavia en de Oost van India 27 stuivers, doch zedert het Biljet van den 10^{den} Maart 1780 weder 30 stuivers.

Ropy. *Ropy* (Pondicherische) van 11 penningen 13 grein.

Ropy. *Ropy* (Bombaysche) als de Souratsche.

Ropy. *Ropy* (Bafynsche) als de Souratsche.

Ropy. *Ropy* (Madrasche) van 11 penningen 8 grein.

Ro-

Ropy (Caljatinjafche) word op Bafyn 2 Ropy
à 3 per cento minder als de Souratsche
waardig gehouden.

Ropy (Zilverre Napaalfche) Ropy

Ropy (Haidernaikfche) den 20sten Au- Ropy
gustus 1781 op Batavia geësfaierd 11
penningen $6\frac{1}{2}$ grein, weegt 7 engels 9
azen, of $19\frac{2}{3}$ ftuivers.

Ropy (Patnafche Elahi) op Batavia Ropy
voor billioen verklaard, en 1772 als Es-
faieerende maar 8 penningen.

Zilver (fyn) het mark van 12 pennin- Zilver
gen, ieder van 24 grein, is gemeenlyk
in Holland waard $f\ 25:$ à $f\ 26:$ het mark,
voor welke laatste prys het ook by 's
Compagnies Boeken loopt na de nieuwe
berekening, doch voormaals pleeg het
berekend te worden op $f\ 31:7:8.$

Schelling (nieuwe Nederlandsche) zyn- Schel-
de Scheepjes- en Hoedjes - Schellingen ^{ling.}
van 't gehalte van 6 penningen 23 grein,
weegende $49\frac{1}{2}$ per mark, zyn intrinficq
waard 5 ftuivers, maar door geheel In-
dia zyn dezelve gangbaar voor $7\frac{1}{2}$ ftui-
vers,

448. MUNTEN, MAATEN EN

vers, 3 nieuwe dubbeltjes of 30 Compagnies duiten.

Schel- *Schelling* (oude) waar onder de Zes-
Ing. thalven gerekend worden, weegende 3
engels 6 azen, en waardig in Holland
5½ stuivers, als mede alle andere be-
snoeide en oude Schellingen, zyn in In-
dia gangbaar voor 6 stuivers, 3 oude dub-
beltjes of 24 Compagnies duiten.

Stuiver. *Stuiver* (nieuwe Nederlandsche) van
't gehalte van 6 penningen 23 grein, wee-
gende 16⅔ aas, zyn in Holland waard
een stuiver, doch in India 1¼ stuiver, of
5 Compagnies duiten, of wel 20 Ne-
derlandsche penningen.

Stuiver. *Stuiver* (oude of besnoeide) is niet
meer waard als een stuiver, 4 Compag-
nies duiten of 16 Hollandsche pen-
ningen.

Tail. *Tail* (Chinasche Zilver) 's Compagnies
Negotie - Penning op Canton in China,
houd aan gewigt 22⅔ engels fyn Zilver,
en dus na de Nederlandsche prys waard
72⅔ stuivers, waar voor dezelve by
Compagnies Boeken in Nederlands Geld
loopt, doch in Indisch Geld voor 88 stui-
vers,

vers, of met een vermindering van $17\frac{1}{2}$ per cent.

Op Canton is dezelve gemeenlyk waardig 92 Tail Zilver voor 100 gekartelde Ducatons, dat is Ryksdaalders 1:39:, en op Macao is dit een en 't zelfde, zynde een Tail 64 Condryns.

Tail (Japansche Zilver) 's Compagnies Negotie Penning in 't Ryk van Japan, weegt $10\frac{2}{3}$ engels fyn Zilver, is verdeeld in 10 maas; een maas 10 condryns, en zyn dus in Nederlands Geld waard 33 stuivers, waar voor ze ook by 's Compagnies Boeken in Nederlandsch Geld loopen, doch in India's Geld by de oude Boeken voor 40 stuivers, maakende een vermindering van $17\frac{1}{2}$ per cent. Tail.

Tical of Boat in het Siams, is de grootste Munt, die aldaar gemaakt word.

Het gewigt daar van is $9\frac{1}{2}$ engels, maar 't Esfai differeerd van 11 penningen 4 grein, tot 11 penningen 14 grein; de Siammers schynen die Tical bepaald te hebben op 32 stuivers, om dat ze 'er twee voor een ronde Pilaar geven, en $2\frac{1}{2}$ voor een Ducaton, doch zelden kunnen

IV. DEEL. Ff nen

450 MUNTEN, MAATEN EN

nen zy 'er dat voor bekomen, maar wel 30 stuivers, dat veroorzaakt word, om dat men 'er de waarde niet van weet, of wel niet vertrouwd, want naar bovenstaande bevinding zyn ze waardig 29½ stuivers Nederlandsch.

Halve en quart Ticals worden ook gemaakt.

Een Casfy 20 Tail,
— Tail vier Ticals,
— Een Tical vier Maas,
— Maas twee Voeang, en een Voeang 800 Kouwers.

III.

K O P E R E , L O O D E

E N M I N D E R E

M U N T E N .

Amandelen, ook Pedans genaamt, gaan Aman- delen. op Souratte 60 op een koperen, en 40 op een looden Peis.

Basa-

Basaroekan, kopere, ook loode Munt ^{Basa-}
van Cochim. ^{roekan.}

Boeseroeks, de naam die de Portugee- ^{Boe-}
zen geven aan de loode Peys. ^{feroeks.}

Casje, kopere Colombosche Munt op ^{Casje.}
Ceylon van een stuiver, Cormandelsche
Munt, waar van 360 een pond wegen,
doende 80 ps. een goude Fanum.

Cauris, zeker soort van Kinkhoorns, ^{Cau-}
zynde in Bengalen gangbaar, na de quan- ^{ris.}
titeit die 'er is; 4 Cauris doen een Gon-
da, 20 Gonda een Ponny, 16 Ponnys
een Kaon; gemeenlyk doen 60 Ponnys
of 4800 Cauris een Sicea Ropy, doch
dit ryst somtyds tot 64, en daald ook
weder tot 50 Ponnys.

In Patna en Behaar doen 4 Cauris een
Gonda, 3 Gonda een Damerie, 2 Damerie
een Tjadauw, en 4 Tjadauws een
Peza, waar van 40 a 50 op een Ropy
gaan.

Daboos, kopere Souratsche en Cor- ^{Daboos,}
mandelsche Munt.

Duit, is in Holland een agtste van een ^{Duit.}
Ff 2 stui.

ftuiver of 2 penningen, wegende ruim 2 engels, doch om de Oost van India zyn 's Compagnies Duiten met haar merk geteekend alleen gangbaar, en zyn dubbeld zoo veel waard, namentlyk 4 penningen, gaande 4 duiten op een oude, en 5 op een nieuwe ftuiver, of 10 op een nieuw Dubbeltje, en de halve pro rato: ze zyn meest getrokken op Batavia, Java, Cheribon, Bantam en Lampong, doch de halve op Lampong niet, hebbende voor dezen op Java en Cheribon door gebrek wel eens 384 ps. of *f* 4: 16: voor een Ducaton gedaan, doch thans op de ordinaire prys.

Kippings. *Kippings* (zie Pitjes, kopere Javafche)

Paifas. *Paifas*, kopere Munt van Patna, waard 10 à 12 penningen Hollandsch, gaande in 1780, 61 op een Sicca, en 59 op een Souratsche Ropy.

Peys. *Peys*, kopere Souratsche Munt, doende daar gemeenlyk 42 een Souratsche Ropy, ook 60 Pedans of Amandelen, weegende $34 \frac{2}{3}$ een pond.

Te Amadabat gaan dezelve van 38 tot 42 in een Ropy.

Te

Te Denderayapour gaan 'er 50 à 60 in een Ropy, en ieder doet 48 Cauris.

Te Kets doet ieder Peys 4 Arreeks-Nooten.

Te Hallaar doet ieder 28 Amandelen.

Peys, loode Souratsche, gaan 68 min of meer op een Ropy, en doen ieder 40 Amandelen.

Te Bombay, en by de Portugeezen, die ze Boeseroeks noemen, gaan 80 op een Ropy.

Pitjes, een loode gemengde Munt, waar van 'er op Batavia voor dezen 4 voor een duit gingen, doch thans zyn ze 'er niet meer gangbaar. Pitjes.

Op Palembang doen 8 Bos, ieder van 500 ps. of 4000 ps. een Spaansche Reaal.

Op Cheribon doen die van $\frac{1}{2}$ tin en $\frac{1}{2}$ lood gemengd, 25 voor 2 duiten of 125 voor een nieuw Dubbeltje, doch dit ryst en daald confiderabel.

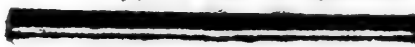
Op Bantam weegen 6000 $\frac{1}{2}$ pond, en gaan 25 op een duit, doch op de Lampongs zyn ze niet gangbaar.

Op Sumanap en op Java, gaan de loode Pitjes 8000 ps. voor een Spaansche Mat.

Pitjes. *Pitjes* (kopere Chinasche of Japansche) ook Kippings genaamt, gaan in Java's Oosthoek 405 à 410 voor een ronde Spaansche Reaal na de cours.

Seni. *Seni*, kopere Japansche Munt, doende de 6 een Maas.

Seai. *Seni*, yzere Japansche Munt.

VYFDE HOOFTDEEL.

VERZAMELING

V A N

INDISCHE MUNTEN.

Alphabetische Lyst der Munten, beschreven by de Verhandeligen.

- NB. Een mark is 2 oncen.
 — once is 20 Engels.
 — Engels is 32 azen.
 — caraat heeft 12 grein. } of 283 grein.
 — Penning — 24 — }

Door my verzameld.

Gewigt   Estaf
eng. azen.   car. grein.

Areste, zie Ropy Indostan.

Ana is $\frac{1}{7}$ van een zilvere Ropy.

Aroe zilvere op Mocha.

34 Amandelen, 60 een Peys.

93 Abatsy, zilvere Perzische.

Boontje, zie Itsebu.

Boon, zie Codoma.

Boat, zie Tical.

31 Basaroekan, kopere van Cochim.

32 ——— loode ———

de 60 een Fanum van Cochim.

Boeseroek, zie Peys, loode.

1 Coupang (goude oude) van Japan. . . . . 11 : 19. 13 : 8.

2 ——— (—— nieuwe) ——— . . . . . 8 : 16. 15 : 5.

Crusaad Portugeesche. . . . . 22 : 27. 23 : 9.

26 Chakeron, zilvere, op Mallebaar, 28 een Ropy

27 Comachie, ——— Mocha, 20 een Ropy

	Gewigt eng. azen.	Esfai car. grein.
46 Casje, kopere Ceylonfche, 80 een Fa- num.		
35 Cauris, Kinkhoorn, 80 ten Peis, 5120 een Ropy.		
Coreafe Munt, zilvere (zie Munt)		
Cambodiafe zilvere Munt (zie Munt)		
75 Calijoen goude van Trevancoor.		
99 Chapekas, Chinafche kopere.		
57 Ducaat, Nederlandfche gekartelde . . .	2 : 9.	23 : 8.
64 ————— dubbelde.		
66 ————— Hongaarfche.		
58 ————— Venetiaanfche	2 : 9.	23 : 10.
59 ————— Turkfche	1 : 22.	20 : 5¼.
Dubbeltjes	1 : 1½.	6 : 23.
Ducaton	21 :	5¼. 11 : 7.
30 Daboes, kopere Souratsche en Corman- delfche Munt van Japans Staafkoper.		
Duit, kopere Nederlandfche.		
98 Dokader, kopere van Gufaratta.		
44 Fanum, goude Cormandelfche, 24 een Pagood	7 : 10.	— : —.
44 ————— Ragia.		
44 ————— Cananoorfche.		
44 ————— Calicoetsche.		
44 ————— Tutecorynfche.		
45 ————— zilvere Nagapatnamsche, 16 een Pagood.		
45 ————— Cochimsche.		
45 ————— Cananoorfche.		
47 Goud fyn van 24 caraat.		
Goude Moor, zie Ropy Indoftanfche.		
Guinée Engelsch	5 : 13.	22 : —.
Gulden.		
Gemonegin, zilvere Japansche.		
Gonda, 4 Cauris.		
76 Gapolie goude van Paleatchery.		

	Gewigt eng. azen.	Esfai car. grein.
3 Itsebu, goude oude van Japan	2 : 28.	13 : 8.
4 ————— nieuwe —————	2 : 4.	15 : 9.
7 Itagama, zilvere Japansche, ook Schuit .	100 : 8.	5 : 11.
82 Istamballi, goude Turksche.		
5 Kotsubang goude van Japan	2 : 13.	20 : 4.
Keizerdaalder	— : —.	10 : 15.
Koan, 16 Ponnys.		
Kipping (zie Pitjes.)		
8 Kodoma, zilvere Japansche, ook Boon. . .	11 : 16.	5 : 6½.
Louifen (Fransche)	2 : 7.	22 : 6.
Lax, zilvere op Mocha.		
91 Laris, zilvere Maldivos.		
30 Masfa, goude Atchinsche.		
28 Mamoedie in Perzien, zilvere.		
23 Masfa ½ Retty gewigt, 10½ een Ropy.		
37 Maas van Macasar goude.		
53 Medaille van 't Genootschap.		
54 ————— de Prins.		
55 ————— van der Parra.		
48 Munt, zilvere Coreasche.		
49 ————— Cambodiasche.		
50 ————— Quedasche.		
63 Munt (Leydsche nood-)		
65 ————— (Zeeuwsche nood-)		
100 ————— Talichery.		
6 Nandiogin, zilvere Japansche	6 : 19.	11 : 28.
92 Naderi, zilvere van Ispahan.		
Obang, Goude.		
40 Pagood, Goude oude Nagapatnamsche . .	2 : 7.	20 : 8.
41 ————— nieuwe —————	2 : 8.	19 : 2½.
42 ————— Tutecorynsche	2 : 7.	18 : 5½.
43 ————— Pertonovosche	2 : 7.	17 : 9.
38 Pagood, driebeeldige Engelsche (goude).	— : —.	20 : 8.

		Gewigt eng. azen.	Esfal car. greind
39	Pagood, goude Engelsche Star.	—:—	19:24.
78	———— Canariefche.		
	———— Franfche Maan.		
79	———— Ikeris.		
83	Pardaus (zilvere Goafche.)		
	Piftool (Spaansche)	7	4:14. 22:10.
	Payment zilver (zie Dubbeltjes.)		
	Pidang (zie Amandelen.)		
	Ponny, 20 Gondy.		
29	Paifas, kopere Patnafche en Souratsche, ook Bafaroekan van gegoote koper, met 's Compagnies merk; ook Boeferoek.		
33	Peys, loode Souratsche, 64 een Ropy.		
9	Pitjes, Japansche zilvere	2:24.	8:22.
12	———— kopere.		
43	———— yzere.		
14	———— Chineefche kopere.		
15	———— Palembangfche kopere.		
16	———— Cheribonfche loode.		
51	———— kopere Tonkinsche.		

Quedafche Munt, zilvere. Zie Munt.

96	Reys kopere van Goa.		
	Ropy Zodiac, goude en zilvere.		
21	Ropy goude Bataviafche 1765	2:19.	20:—.
	———— ————— 1782	2:19.	19:—.
19	———— Indoftanfche	7:7.	23:—.
77	———— Bombaysche	7:6.	23:7.
60	———— Perziaanfche Hendi	7:2.	23:10.
61	———— ————— Amodi	7:4.	23:3.
62	———— ————— Karinkanfche	7:3.	—:—.
20	———— Napaalfche.		
17	———— zilvere Bataviafche 1746	22:20.	11:15.
18	———— ————— 1765	8:16.	11:15.
56	———— ————— 1782	8:16.	10:—.
32	———— Sicca Bengaalfche	7:18.	11:20.
32	———— Herfenne ————— of oude		

Sicca.

		Gewigt eng. zenen.	Esfai car. greina.
69	Ropy zilvere Bengaalfche Arkat	—:—	11:5.
89	— — — Arkats	—:—	11:8.
	— — — Cormandelfche	7:18.	11:6.
68	— — — Souratsche	7:18.	11:8.
71	— — — Perziaanfche	7:20.	11:15.
84	— — — Goafche.	—:—	—:—
87	— — — Pondicherifche	—:—	11:13.
	— — — Nadris	7:13.	11:18.
85	— — — Bombaifche	—:—	11:8.
86	— — — Bafynfche	—:—	11:8.
88	— — — Madrafcche	—:—	11:8.
90	— — — Maldivofche.		
	— — — Calatingafche.		
	— — — Napaelfche.		
70	— — — Haidernaikfche.		
72	— — — Patnafe, Biljoen.		
25	— — — Elahy, mengelmoes.		
67	— — — en gedeeltens.		
52	Reaal, Spanfche vierkante	17:16.	11:—.
52	— — — sonde.		
52	— — — Kopftukken.		
	Ryder, Nederlandfche	6:16.	22:1.
24	Retty 8 in een massa gewigt.		
74	Ragia goude van Cochim.		
97	Rafie kopere van Masquetta.		
	Schult (zie Itagama)		
	Schelling (zilvere)	—:—.	6:23.
47	Silver (fyn).		
	Stuiver	—:6 $\frac{1}{2}$.	6:23.
81	Sirmabab goude Turfsche.		
94	Tanjas kopere van Goa.		
10	Tail (zilvere Chinafche)	22:8.	—:—.
11	— — — Japansche	10:5.	—:—.
36	Tical (— Siamfche)	9:16.	11:4.
73	Tare van Mallabaar.		
	Tonkinfe Munt (zie Munt) Pitje.		
95	Wintin kopere van Goa.		
	Zeni (zie Pitjes.)		

M A N Q U E E R E N D E .

Lax } van Mocha, zilvere.
 Aroe }
 Cruzaad, goude Portugeefche.
 Dubbeltjes.
 Ducaton. . . }
 Duit. . . . } Nederlandfche.
 Gulden. . . }
 Ryder. . . }
 Guinée, Engelsche.
 Louis, Fransche.
 Gomonogin. }
 Obang. . . . } Japansche.
 Piftool, Spaansche.
 Ropy, goude, 1782.
 Zodiac - Ropyen.
 Maan - Pagood.

TWEEDE DEEL.
GEWIGTEN
— EN —
MAATEN.

In de verhandeling over de Gewigten en Maaten, zullenwe eerst handelen over de ongelijkheid der zelve, en haare intrin- sicque waarde toetsen aan de oncen.

In de tweede plaats de geene aanhaa- len, die by de Compagnie in gebruik zyn.

En dan die, welke onder Particulieren cours hebben.

EERSTE HOOFDDEEL.

Dezelve onder elkander vergeleeken.

Het gewigt van Goud is een mark van 24 caraat, ieder van 12 grein; en van Zilver 12 penningen, ieder van 24 grein; dus is een Esfai mark altoos 288 greinen, en ieder grein 16 kleentjes.

Daar

462. MUNTEN, MAATEN EN

Daar en tegen heeft het Munt-Gewigt
 1 pond, deende 2 mark of 12 lood.
 1 mark . . . 8 once . . . 5120 azen.
 1 once . . . 20 engels . . . 640 —
 1 engels . . . 4 fierling . . . 32 —
 1 troisken . . . 2 deursken . . . 8 —
 1 deursken . . . 2 azen.

Trois-
Gewigt.

Een Centenaar, 100 pond.

Een pond, 2 mark, 16 oncen, 32 loof.

Een once, 20 engelschen.

Een engels, 32 azen.

Ge-
wigten.

Hollandsch Trois-gewigt, van 4 mark
tot $\frac{1}{16}$ lood.

Batavia's Reaal gewigt, van 64 reaal
tot $\frac{1}{32}$ reaal.

Chinaas Tail gewigt,
't Catje is 16 Tail.

Een Tail, 10 Maas.

Een Maas, 10 Condryns of Zaga, waar
van 3 een vier-en-twintigste reaal of
72 een reaal fyn.

Japans Tail gewigt.

Een Catje is 16 tail.

Een tail is 10 maas.

Een maas 10 condryns, doch zeer ver-
schillende in zwaarte met de Chinafche.

Een

GEWIGTEN VAN INDIA. 403

Een Hollandsch Goud-Gewigt,
 verdeeld in 8 lood.

4 ———
 2 ———
 1 ———
 $\frac{1}{2}$ ——— of 5 engels.
 $\frac{1}{4}$ ——— — $2\frac{1}{4}$ ———
 $\frac{1}{8}$ ——— — $1\frac{1}{8}$ ———
 $\frac{1}{16}$ ——— — $\frac{1}{16}$ ———

Een Doos, waar in 4 engels.

3 ———
 2 ———
 1 ———
 $\frac{1}{2}$ ———
 6 azen
 5 ———
 4 ———
 3 ———
 2 ———
 1 ———

Een Munt-Gewigt van Louifen, Ducaten, Gu néés, enz.

Een Juweel-Gewigt van 400 tot $\frac{1}{14}$ caraat.

Apothecars Gewigt.

$\frac{3}{4}$ ounce, 8 Drachma.

$\frac{3}{8}$ half ounce, 4 Drachma.

- 3. Drachma, is 2 Scrupel.
- E. Scrupel.
- C. halve Scrupel.

Goude en Zivere Toets-Naalden.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Vergelyking met de Nederlandsche.

Scheeps-
Vragt. Een Last word in 't gemeen genomen op 4000 lb., en staan by bevragting gelyk met de 2 Ton in Engeland en Vrankryk:

Een Kelder met 15 flesfen		
Drank	weegt	110 lb
Een Kast met 50 flesfen		
Rozewater	_____	100 —
Een vat Vleesch	_____	750 —
Een vat Spek	_____	470 —
Een vat Boter	_____	420 —
Een legger Drank	_____	1400 —
Een aam _____	_____	390 —
Een bottel Wyn.	_____	4 —
Een vat Teer	_____	510 —
Een Chineefche plank	_____	25 —
Een balk panjang Lima	_____	100 —
Een kist Nagelen	_____	118 —
Een Kabeltouw van seven duim	_____	1150 —
		Een

GEWIGTEN VAN INDIA. 465

Een Reep lang 120, 8 voet 5 duim	weegt	750 lb
Een Yzertros van 14 of Steng.	_____	600 —
Een zwaar Touw van 18 duim	_____	8920 —
Een hoed Smeekolen	_____	2370 —
Een last Tarw 46 maten van 5 gantings	_____	3166 —
Een — — — — aan de Kaap 18½ mudd. à 175	_____	3190 —
Kanon Metaal van 36	_____	6500 —
— 24	_____	4500 —
— 18	_____	3600 —
— 12	_____	2400 —
— 8	_____	1600 —
— 6	_____	1200 —

Een Last 2000 pond. Ballast.

Een Last is 27 mudden van 4 fchepels Kootn.
of 36 zak, ieder van 3 mudde; de verkoop
geschied op een bepaald gewigt, welk de
Verkoper verplicht is twee dagen in stand
te houden.

I Zak Poolfche Rogge . houd	116 à 124 lb
I — — — — Pruisfche — — .	115 - 122 —
I — — — — Kaapsche — — .	127 - 128 —
IV DEEL.	Gg I Zak

466 MUNTEN, MAATEN EN

I	Zak Poolfche Tarw' .	houd	120 à 130	fl
I	— Zeeuwfc —	—	124 - 130	—
I	— Kaapfche —	—	138 - 139	—
I	— Garst . . .	—	84 - 90	—

By verkoop in 't klein word een Scheepel nog verdeeld in 4 vierde vat van 8 Kop.

Alle Graanen worden verkogt tegens een zeeker getal Goud-Guldens van 28 ftuivers per Last; alleenlyk Boekwyt, Erweten en Boonen tegens ponden Vlaams van 20 Schellingen.

Een Last Teer. *Een Last Teer*, is 13 Ton.

Een Last Haring. *Een Last Haring*, is 14 Ton, zoo als ze uit Zee komt ter verzending, en men koopt ze op 13 of 12 Ton.

Een Schip-pond. *Een Schippond* is 300 lb. of 20 Lyst-pond à 15 lb: Hennip, Vlas, Touwwerk, en meer andere Goederen, worden by dit Gewigt verkogt.

Een Centenaar. *Een Centenaar*, is 100 pond.

Een Centenaar te Londen, is vier Quarters van 28 lb, welke 112 pond,
ge-

gelyk staan met 102½ pond te Amsterdam.

Een Honderd (Zout) is 404 maaten, die omtrent 7 Last uitmaaken; 25 mooy te St. Ubes, maaken 100 Zout te Amsterdam.

Een Honderd.

Een Aam (Wynmaat) is 4 Ankers, 64 stoopen of 128 mengelen.

Een Aam.

Een Anker, is 2 Stekan, 16 mengelen van 2 pinten of 8 musjes.

Een Anker.

Een Oxhoofd behoord te houden 192 mengelen, doch houd het nooit.

Een Oxhoofd.

Een Viertel (Brandewynmaat) is 6¼ mengelen, de verkoop geschied by 30 Viertels.

Een Viertel.

Een Aam (Olymaat) is 120 mengelen van 8 musjes.

Een Aam.

Een Quarteel (Traanmaat) is 12 Stekan van 16 mengelen.

Een Quarteel.

Een Smalton, is 96 mengelen.

Een Smalton.

Een Ton Bier, is 128 mengelen.

Een Ton Bier.

Een vierde deel. *Een vierdedeel* Hollandsche Boter is 80 lb netto; naar Indiën gaan agtendee- len van 40 lb, men heeft ook zestienden of kinnetjes van 20 lb.

De Bank te Am- sterdam. *De Bank te Amsterdam*, neemt de Hollandsche goud Ducaten aan tegens *f* 355:13:- 't mark, de Spaansche stuk- ken van Achten; ook de Mexicanen en Pilaren tegens *f* 22:13:- 't mark.

Goud of Zilver in Baaren, word niet dan in buitengewoone omstandigheeden aangenomen; de agio van het Bankgeld is gemeenlyk tusfchen 4 en 5 per cento.

Aan de Kaap de Goede Hoop, word de Tarwe voor Nederland van de Boe- ren gekogt, by de Wagenvrugt, tegens 18 Ryksdaalders.

Een Wagenvrugt is 10 Zak, ieder van 1 mudde Amsterdamsch, en moetende weegen ten minsten 180 lb.

DERDE HOOFDDEEL.

Notitie der Maaten en Gewigten, in gebruik voor 's Compagnies Goederen; als;

Ambon, Nagelen in Zakken, de Baar Ambon.
van 550 lb à Rds. 56: -. Moer Nagelen
in Zakken de 550 lb 28: -. Hartshoorn
in Boschen (a).

Banda, Noote Muscaat kost $13\frac{2}{3}$ pen- Banda.
ning het pond. Foely by de Soekel van
170 lb de 6 lb 8 stuivers. Paerl d'Amour-
Schulpen in kasfen by 't pees (b).

Ternaten, Goud, 't Reaal van 20 Ca- Ternate.
raat 5 grein, à Ryksdaalders 10: - (c).

Macasfar, Slaven à 60 Ryksdaalders. Ma-
Sapanhout Bimas à 50 stuivers de 125 casfar.
lb (d).

Ti-

(a) In de Memorie van Menage, 1 Mey 1753 en Resolutie 23 July 1753 pag. 2, en die van 9 Mey 1775 pag. 1.

(b) Dito 19 en dito pag. 2.

(c) Dito pag. 28. pag. 2.

(d) Pag. 26 en pag. 3.

470 MUNTEN, MAATEN EN

Timor. *Timor*, Wasch by 't Picol 16 $\frac{1}{2}$ Duca-
ton. Sandelhout (e).

Su-
matras
West-
Kust. *Sumatra's Wes-Kust*, Goud van 20 Cara-
aat à 18 Ryksdaalders. Peper à 6 Ryks-
daalders de 138 lb. Campher Baros. Ben-
juin (f).

Siam. *Siam*, Goud *f* 22: -. de Tical van 22
Caraat gehalte. Sapanhout à *f* 2 10. de
100 lb. Elephants-Tanden van 30 lb, het
pond *f* 1: 13: - (g).

Java. *Java*, Ryst gecontracteerde à 3400 lb
de Coyang *f* 29: 14: -. Catjang de Coyang
3400, lb Contingent *f* 49: 10: -. Poeder-
Suiker in Canasfer met 30 lb tarra, 't Pi-
col à *f* 6: 8: 11. Indigo in Kisten, 't Pi-
col *f* 165: -: -. Peper zwarte de 125 lb
f 13: 17 $\frac{1}{2}$. Lange Peper by 't Picol in Zak-
ken *f* 11: 17: 10. Staart Peper by 't Picol
in Zakken *f* 11: 17: 10. Cardamom Java
in Kasten, de 100 lb *f* 50: -: -. Mos-
tert, 't Picol *f* 24: 15: -. Aard-Oly, de
Kan *f* -: 4: 15. Zout by 't Last van 58 ma-
ten à 75 lb *f* 14: -: -. Klapper-Oly in
Ba-

(e) Pag 44 en pag. 3.

(f) Dito pag. 46 en pag. 3.

(g) Dito pag. 53 en pag. 3.

GEWIGTEN VAN INDIA, 471

Balies Contingent, de Kan à f 3: 11: $\frac{1}{2}$.
 Catoene Gaaren in Baalen, by 't Picol
 f 89: 10: 8. Tammaryn in Balies by 't
 Picol voor Ryksdaalders 4: -. Coriander
 de 100 lb f 1: 10: -. Casfia Fistula de
 100 lb f 30: -: -. Houtwerken na de
 grootte (*h*).

Cberibon, Coffy de 125 lb à $2\frac{7}{10}$ Ducaton Che-
 ton 't Picol. Suiker à $2\frac{1}{10}$ Ducaton 't Pi-ribon.
 col. Arreek à $2\frac{7}{10}$ Ducaton 't Picol (*i*).

Bantam, Peper by de Baar van 375 lb Ban-
 à 15 Spaansche Reaalen. Capok in Zak-tam.
 ken, Ryksdaalders $2\frac{3}{4}$ 't Picol (*k*).

Palembang, Tin in Schuiten, by 't Pi-Palem-
 col van 125 lb à 10 Spaansche Reaalen. bang.
 Cajang-Matten, 't 100 f 4: 1: -. Peper
 't Picol 125 lb à 8 Spaansche Reaalen.
 Drakebloed 28 Spaansche Reaalen de Pi-
 col van 125 lb (*l*).

Banjer, Peper by 't Picol à f 16: 5: $5\frac{1}{4}$. Banjer.
 Dia-

(*h*) In de Memorie van 1755. pag. 5.

(*i*) Dito pag. 29.

(*k*) Dito pag. 33.

(*l*) Dito pag. 37.

472 MUNTEN, MAATEN EN

Diamanten, 't Caraat van *f* 14: tot *f* 82: - (*m*).

Ma-
lacca. *Malacca*, Tin aan Zeugen, kostende de Baar van 32 *th* *f* 86: 8: -. Tin in Inktkookers, de Baar van 34 *th*, 't Picol *f* 91: 16 -. Sago in Kisten. Geele Aarde (*n*).

China. *China*, Porcelynen in Kasfen. Drogeryen. Stoffen. Nankingslinnen in Kasfen (*o*).

Japan. *Japan*, Staafkoper in Kisjes de 100 *th* Th. 15. Campher in Balies, de 100 *th* Th. 23 (*p*).

Ceylon. *Ceylon*, Caneel in Baalen, bruto 94 netto 80 *th*, kost de Baal Ryksdaalders 10: 7: -, en aan de Manillasche Kooplieden verkogt voor Ryksdaalders 216: 32: -. Cayer by de Bos van 24 *th*. Salempoeris grof gebleekt, lang 22, breed 1½. enz. (*q*)

Ben.

(*m*) Dito pag. 41.

(*n*) Dito pag. 45.

(*o*) Dito pag. 53.

(*p*) Dito pag. 61.

(*q*) Dito pag. 65.

Bengalen, Salpeter in Zakken à *f* 7: 16 ^{Ben.}
de 100 tb. Amphioen in Kisten à 150 tb. ^{galen.}
netto à *f* 390 de 100 tb ieder. Geras-
se lang 36, breed $2\frac{1}{4}$, 't Pak 80 ps. Goe-
nies *f* 23: 3: 4 de 100 ps. Pakgaaren de
100 tb. *f* 24: 14: 8. Zyde Stoffen. Chit-
zen (*r*).

Mallebaar, Perzische Zwavel-Aarde, ^{Mal-}
f 11: - de 100 tb. Zwarte Peper, 5 stui- ^{lebaar.}
vers 't tb. Roode Perziaansche Aarde (*s*).

Cormandel, Rogge - Vellen, 't Pak à ^{Cor-}
300 ps. Lywaten, Guinées gemeen ruuw ^{mandel.}
lang, 50 elle $1\frac{1}{2}$ 't Pak à 40 ps. Guinées,
bruin blaauw, lang 50 el $1\frac{1}{2}$ 't Pak à 40
heele of 80 halve. Salempoeris fyn ge-
bleekt, lang 32, breed $2\frac{1}{4}$ Cob. 't Pak van
100 ps. Salempoeris gemeen, 't Pak van
80 ps. Baftaas gemeen gebleekt, lang 33
breed $2\frac{1}{4}$ Cob. 't Pak à 80 ps. Parcallen
fyn gebleekt, lang 16, breed $2\frac{1}{2}$ Cob., 't
Pak à 200 ps. Parcallen gemeen, 't Pak
van 160 ps. Moeris gebleekt, 14 Caal,
lang 18, breed $2\frac{1}{4}$, 't Pak van 100 ps.
Gingan Casfa Chela, lang 21, breed $2\frac{1}{4}$
Caal, 't pak van 100 ps. Gingan Dron-
gan,

(*r*) Dito pag. 93.

(*s*) Dito pag. 137.

474 MUNTEN, MAATEN EN

gan, lang 16, breed 2 Caal, 't Pak 100 ps. Zeyldoek ruuw, lang 36, breed 1½ Caal, 't Pak 50 pees.

De Namen der Lywaten op Bengalen, Cormandel, d'Overwal van Ceylon of Kust Madura, Mallebaar en Souratte.

De Lywaten worden in de volgende soorten onderscheiden; als:

I. Gewee- ven of Toenan van wit- te Ca- toen.	Guinées, word weder van 8- à 24 Caal onderscheiden. Moeris . . . . van 14 tot 24 Caal Secruton. Bafta. Gingan. Keeper. Parcallen. Salempoeris. Otizaal. Solagesjes. Betilje. Casfa. Doerias. Tjangan. Vlaggedoek. Gerasfe. Tjerindaan. Malmole.

Nam-

Namfoek.	
Chelas.	II.
Cambayen.	Ge-
Photas.	weeven
Gingan.	van ge-
Roemaals.	conleu-
Neusdoeken.	de Ca-
	toen.
Chitzen op geheel Noord-Cormandel,	III.
Bengalen en Souratte.	Gedruk-
Patolen.	te op wit
Chitzen op Zuider-Cormandel.	Lywaat.
Serasfen.	IV.
Tapies.	Ge-
Spryen.	schilderd
Rokken.	op wit
	Lywaat.
Blaauw.	V.
Rood.	Ge-
Zwart.	verwd
	op wit
	Lywaat.
Armozyn.	VI.
	Gewe-
Alegia.	ven Zy-
Bodedaar.	de.
Atlas.	VII.
Soesjes.	Gewe-
	ven Zy-
	de met
	Goud.
Sigtermans - Sayen.	VIII.
Oetema.	Gewe-
	ven Zye
	Pa-

476 MUNTEN, MAATEN EN

De en Patola.
Catoen. Moga.

IX. Badela.
Genaaid Tjerindaan.
met
Goud.

Sou- Bafta zwarte breede, lang 23, breed
ratta. $1\frac{7}{8}$ enz., ieder Pak 50 Pees. Niquanias-
fen, lang $13\frac{1}{4}$, breed $1\frac{1}{2}$ enz., 100 ps. 't
Pak. Deekens, lang 4, breed $2\frac{1}{4}$ enz., 40
pees 't Pak. Vlaggedoek, lang 20, breed
 $1\frac{7}{8}$ enz., 100 Pees 't Pak. Patolen (t).

Perziën. Perziën, Cachou in Kisten, f 42: 6: -
de 100 lb. Etter van Rozen, f 4: 2: - de
Tholen. Zegel-Lak in Mandjes, f 360:
de 100 lb. Galnoten in Baalen, f 48: de
100 lb. Gum Arabicum in Kasfen, f 48: de
100 lb. Zeep in Kisten, f 10: 10: - de
100 lb. Roozewater in Kasjes van 25
flessen, f 360: de 100 flessen (u).

Kaap. Kaap, Tarw' à f 120 't Last van 3200
lb (v).

Bata-

(t) Dito pag. 153.

(u) Dito pag. 161.

(v) Dito pag. 165.

Batavia, word ingekegt
Koffyboonen, 't Picol 6 Ryksdaalders.
Catoene Gaaren.

Indigo.

Peper Palembang .	6	Ryksd.	't Picol.
Sapanhout Siams .	2½	————	————
Tin Bancas . . .	15	————	————
Gembët geconfyte .	32½	————	————
Zuiker - Kandy . .	7¾	————	————
Zuiker - Poeder . .	4½	————	————

*Notitie der Maaten en Gewigten,
die in Indiën in gebruik zyn.*

Batavia heeft de Coyang, Last, Kan, ^{Batavia}
Legger, Aam, Kit, Gantang, Tjayang,
Takkar, Laxa, Tombak, Pantjar, Vaam,
El, Pond, Picol, Catti, Goud-Gewigt,
Juweel-Gewigt, Tail-Gewigt, Brood-
bakkers-Gewigt, Bak, Hoed, Vorm, enz.

Amboina, Baar, Barotti, Gantang, ^{Am-}
Coyang en Picol, ^{boina.}

Banda, Picol, Soekel, Baar, Coyang ^{Banda}
en Catty.

Ternaten, Last, Coyang, Bamboes, ^{Ter-}
Gantang, El, Kan, Roede, Picol, Ka- ^{naten.}
baan, Barotti en Goud-Gewigt.

Ma-

478 MUNTEN, MAATEN EN

Ma- *Macassar*, Coyang, Last, Gantang,
 casfar. Kan, El en Picol.

Banjer. *Banjer*, Goud - Gewigt en Gantang.

Timor. *Timor*, Baar, Coyang.

Pa'em- *Palembang*, Baly, Gantang, Goe'ak,
 bang. Picol, Catty, Goud - Gewigt.

China. *China*, Tail, Picol, Catti en Goud-
 Gewigt.

Japan. *Japan*, Itje, Picol en Goud - Ge-
 wigt.

Ma- *Malacca*, Coyang, Gantang, Picol,
 lacca. Parra, Last, Kit, Kan, Roede, Voet,
 Elle, Goud - Gewigt, Baar, Kips, Bi-
 door, Koker en Canasfer.

Suma- *Sumatras West - Kust*, Baar, Coyang,
 tra's Catje en Goud - Gewigt.
 West-
 Kust.

Ben- *Bengalen*, Maon, Ceer, Goud - Ju-
 galen. weel - en Paarl - Gewigt, Ges, Cobido,
 Pak, Marado.

Cor- *Cormandel*, Baar, Candy, Cantalium,
 mandel. Amonam, Maon, Ceer, Coyang, Par-
 ra,

ra, Cobido, Ges, Goud- en Juweel-
Gewigt.

Ceylon, Baar, Amonam, Coyang, Par-Ceylon-
ra, Cobido, Pot, Pak, Anam, Catty.

Mallabaar, Pond, Parra, Modit en ^{Mak-}
Coyang. labaar.

Souratte, Candyl, Maon, Ceer, Jard, ^{Sou-}
Ges, Goud- Juweel- en Paarl - Gewigt, ratte.
Phorra, Palie, Baar en Frazilla.

Kaap de Goede Hoop, Last, Aam. ^{Kaap de}
Goede
Hoop.

Java, Coyang, Picol, Catje, Gan- ^{Java}
tang, Takkar, Kan, Vaam.

Cberibon, Coyang, Kan, Gantang, ^{Che-}
Sanga, Tjajang, Roede, Voet, Pond, ribon.
Picol en Catje.

Bantam, Coyang, Gantang, Picol, ^{Bant-}
Catje, Baar en Goelak. tam.

VIERDE HOOFDDEEL.

G E W I G T E N

E N

M A A T E N.

Aam. *Aam*, is een Vat, dat in twee halve verdeeld word, en 6 Aam doen een voeder wyn; by de Edele Compagnie houd een Aam, diep 22 duim, 102 $\frac{2}{7}$ kan van 2 pintjes, uit Nederland komende; doch word in de Dispens ontfangen voor 97 kan, en weder verstrekt voor 90 kan van 10 musjes ieder; en onder Particulieren by verkoop, item aan de Kaap de Goede Hoop op 97 kan gerekend.

Amonam. *Amonam*, Areek is op Ceylon en Cormandel 20000 ps. Areeks-Nooten.

Annam. *Annam*, is op Ceylon 240 pond pady.

Baal. *Baal*, een Baal Coffy van Batavia na Nederland gezonden wordende, weegt 250 lb netto.

Een

Een Baal Peper word by de Compagnie in Nederland verkogt voor 440 lb.

Een Baal Caneel voor Nederland op Ceylon afgepakt, weegt 80 lb netto, 94 lb bruto.

Baar of Bhaar, is op Malacca een gewicht van 3 Picol, 300 Catjes of 375. lb. Baar of Bhaar.

Een Baar Peper in India is 375 pond.

Een Baar Tin op de Maleydsche Plaatzten by Malacca, is 240 Tampangs of Kokers, 120 Bedoors of 8 Kips, zynde een Koker omtrent een Catje, dus een Baar Tin 300 lb Hollandsch.

Een Baar te Mocha is 15 Frazilla of 405 pond Hollandsch.

Op Bantam en Lampong is een Baar Peper 200 Goelak, of 375 pond, doch op Lampong, Toulang, Bauang en Poeti, is de Baar, die 375 lb weegt, verdeeld in 250 Goelak.

Op Ambon is een Baar Nagelen 50 lb Barotti of 550 pond.

482 MUNTEN, MAATEN EN

Op Banda is een Baar 100 Catjes Banda, van omtrent $5\frac{1}{4}$ lb of $571\frac{1}{2}$ lb.

Ook heeft men Baaren in de Moluccos van 200 Catjes, ieder van $3\frac{1}{4}$ lb of 625 ponden.

Op de West-Kust is een Baar Peper 220 Catjes Maleydsch van $1\frac{1}{4}$ lb of 330 Catjes China van $1\frac{1}{4}$ lb, dus $412\frac{1}{2}$ pond.

Op Cormandel en Ceylon, is een Baar of Candyl 480 pond, of twee Cantalium.

Op Timor is een Baar Sandelhout, &c. 5 Picols of 500 Catjes China, zynde 625 pond

Bak. *Bak*, Maat van de Coraalsteen en Scheeps-Ballast in India, zynde 12 voet in 't vierkant, en 6 voet hoog.

Baly. *Baly*, algemeene naam van de Maat, waar mede de Graanen gemeeten worden, doch op Palembang in 't byzonder, is de Ryst-Baly van 60 Catjes, zynde 80 Balies een Coyang van 6000 lb Hollandsch.

Bam-

GEWIGTEN VAN INDIA. 483

Bamboes, is een Ternataanfche Ryst- Bam-
en Zout-Maat van $1\frac{1}{4}$ pond. boes.

Op Sumatra, Ryst-Maat van $7\frac{1}{2}$ pond,
en een Oly-Maat van 3 kan.

Barotti, is op Ternaten een Gewigt Ba-
van 11 pond. rotti.

Bidoor, is op Malacca 2 Kokers, (zie Bidoor,
Baar)

Bos, Een Boskayer weegt 24 pond. Bos.

Boschmaat, (zie Roede) Bosch-
maat.

Brood-Gewigt, is op Batavia geregu- Brood-
leerd op de Nederlandfche voet, moe- Gewigt.
tende weegen $\frac{1}{4}$ pond, en met zyn wa-
terlood $\frac{2}{3}$ pond trois.

Caal, daar de fynheid van het Lywaat Caal.
na gerekend wordt; ieder Caal is 240
draaden.

Canasfer, is by de Compagnie 3 Picols Ca-
of 375 lb trois doende op Malacca 30 lb nasfer.
tarra.

Candyl, is op Souratte een Gewigt van Candyl.

484 MUNTEN, MAATEN EN

20 Maon ketsja van 40 dubbelde Ceeren, of 10 Maon pakka, van 80 enkelde Ceeren, dus is een Candyl 697 pond trois.

Op Herria is een Candyl 7 Maon ketsja, of 241½ pond.

Op Bombay is de Candyl 20 Maon, of 703½ lb, ook 10 Pherra.

Op Bazyn 20 Maon ketsja of 10 maon Pakka.

Op Kets en Hallaar 20 Maon of 560 lb.

Op Cormandel en Ceylon is een Candyl of Baar 2 Cantalium, of 480 pond.

Een Candyl-Nely op Cormandel is 20 Maaten, en 3 Candyl 5 Perra.

Cantalium, is op Cormandel een gewicht van 240 ponden.
Canta-
lium.

Casje, twee Tail.

Casje.

Catje, is altyd een gewicht van $\frac{1}{4}$ Picol, doch is zeer verschillend, zynde een Catje China 1¼ lb op Batavia, Malacca, Bantam en Java, in gebruik, zynde verdeeld

deeld in 16 Tail, en doende 100 Catjes een Picol China of 125 pond.

Op Ambon is een Catje $1\frac{1}{7}$ lb, dus een Picol 120 lb.

Een Catje Banda, is $4\frac{1}{2}$ Catje Chinees of $5\frac{1}{4}$ lb.

In de Moluccos heeft men ook Catjes, van $3\frac{1}{4}$ lb.

Een Catje Maleysch op de West-Kust is $1\frac{7}{8}$ lb, doch een Catje Baros 3 lb. Zie verder Baar en Picol.

Ook is een Catje Zyde op Ceylon 20 Streng.

Ceer, is in Hougli een gewigt van $\frac{1}{4}$ Maon en heeft 8 Pa een Ceer, weegende een Ceer Catta $1\frac{7}{8}$ lb; een Ceer Bazaar $1\frac{7}{8}$ lb, een Ceer Pakka $1\frac{1}{4}$ lb, ook is die Ceer 16 Sjatak. Ceer.

Op Souratte is een Ceer Ketsja of enkelde $\frac{2}{3}$, en een Ceer Pakka of dubbelde $\frac{2}{3}$ lb, doende 100 enkelde of 50 dubbelde Ceeren $86\frac{1}{4}$ lb Hollandsch.

Op Cormandel is de Ceer $1\frac{7}{8}$ lb voor

H h 3 gro.

486 MUNTEN, MAATEN EN

grove Waaren, en $\frac{1}{7}$ tb, voor Speceryen.

Chioup. *Chioup*, is op Malacca een gewigt van $1\frac{1}{2}$ pond.

Cobido. *Cobido*, is op Malacca $1\frac{1}{2}$ in een Hollandsche El, de drie doen 2 Ellen.

Op Hougly 1 voet, 5 duim Rhylandsch.

Op Casfimbazaar $\frac{4}{7}$ Elle Hollandsch of $13\frac{1}{7}$ puntos.

De-Bazaar Cobido op Casfimbazaar is $\frac{4}{7}$ Elle Hollandsch, of $11\frac{1}{7}$ Puntos.

Te Denderayapour is dezelve 16 duim Rhylandsch.

Op Cormandel en Ceylon, zyn 3 Cobido 2 Elle Hollandsch, dus een Cobido $\frac{2}{3}$ El Hollandsch.

Con. - (zie Tail)
dryn.

Cos. - (zie Ges)

Coyang. *Coyang*, Ryst Gewigt van verschillende zwaartte, loopende by 's Compagnies
Boe-

Boeken by ontvangst op Java voor 3500
 ₧ trois; dezelve word aldaar in de Sche-
 pen afgescheept voor 3400 ₧, op Bata-
 via uitgeleeverd voor 3300 ₧, door de
 Administrateurs aldaar weder na de Bui-
 ten Comptoiren afgescheept voor 3200
 ₧, en op de Buiten-Comptoiren uit-
 geleverd voor 3100 ₧; zoo dat de
 Coyang Ryst by de Compagnie op de
 Buiten-Comptoiren gerekend word op
 3000 ₧ trois, namentlyk, die haar Ryst
 op Batavia ontfangen, als Ternaten, Am-
 bon, Banda, Malacca, Timor, de Kaap,
 Ceylon, Cormandel, West-Kust, enz.
 echter met verschillende berekening;
 want op Cormandel doen 80 Parra van
 37½ ₧ een Coyang van 3000 ₧; op Cey-
 lon 75 parra van 40 ₧, een Coyang van
 3000 ₧; op de West-Kust, doet een
 Coyang 1½ Land, 40 Maaten of 800
 Souratta, ieder van 3¼ ₧, zynde 3000
 pond.

Op Ambon doen 666⅔ Gantang van 4½
 ₧, een Coyang van 3000 pond; op
 Jamby 1000 Gantangs van 3 ₧, een
 Coyang van 3000 ₧.

Doch een Coyang Ryst word onder
 den Inlander en Particulieren op Batavia

488 MUNTEN, MAATEN EN

gereekend op 27 Picol of 3375 ponden.

Op Palembang op 6000 pond, op Jamby 800 Gantangs van 3 pond, of 2400 ponden.

Op Malacca doet dezelve 800 Gantangs, 80 Maaten van 60 pond, of 4800 pond, en by gewigt 40 Picols, of 5000 pond, ook 120 Parras van 40 pond.

Doch een Coyang Catjang met dezelve Maat gemeeten, houd dit gewigt niet, maar 4600 pond.

Op Java houd dezelve 28 Picols of 3500 pond.

Op Sourabaya, 3750 pond.

Op Cheribon, 3500 pond.

Op Bantam 200 Gantangs, ieder à 8 Bamboesen; ieder Bamboes twee Klapperdoppen van twee Catjes, dus een Coyang 8000 pond Hollandsch.

Coyang. Coyang, Zout-Maat, houdende by de Compagnie op Bembang 58 Maaten van 75 pond of 4350 pond. Doch

Doch op Sourabaya 40 Maaten van een Picol of 125 pond, zynde 5000 pond.

Op Bantam 27 Picols of 3375 pond.

Op Banda 40 Maaten van 75 pond of 3000 pond.

Op de West-Kust 50 Maaten van 16 Saucatta.

Doch op Baros 450 Saucatta. En

Op Cormandel 1120 Maaten, waar van 14 een Parra maaken; dus is een Coyang Zout 80 Parra.

Doefon, Ambonsche Nagel-Tuin van *Doefon*, 100 Boomen, volgens de bepaaling in 1776.

El, is een Nederlandsche maat van *El*. 26½ duim Amsterdamsch, of 27 duim Rhylandsch, zynde op Malacca 1½ *Cobido*.

De Engelsche Elle of Yard is 1¼ enz. Hollands, en de Fransche El of aune 1 $\frac{7}{11}$ Hollands.

490 MUNTEN, MAATEN EN

Frazilla. *Frazilla*, Is tot Mocha $\frac{1}{7}$ Baar of 27 pond.

Gantang. *Gantang*, Ryst-Maat, doende op Betavia $13\frac{1}{3}$ pond, of 230 op een Last van $3066\frac{2}{3}$ pond.

Op Macasar onder den Inlander is een Gantang $7\frac{2}{3}$ pond, doende 400 een Last van $3066\frac{2}{3}$ pond; doch by de vertiending van de Compagnie aldaar, doen dezelve $11\frac{1}{2}$ pond, om de overmaat te vinden.

Op Palembang doet een Gantang 6 Catjes, en 800 Catjes een Coyang van 6000 pond.

Op Malacca 4 Chioepen of 6 pond, en in natte Waaren $2\frac{1}{2}$ kan.

Op Ambon is een Gantang $4\frac{1}{2}$ pond.

Op Jamby 3 pond, en

Op Banjermassing is een Gantang Peper 16 Catjes, of 20 pond.

Ges of Cos. *Ges of Cos*, Lengte-Maat, zer verscheiden, doende op Hougly $1\frac{1}{7}$ el Hollandsch of 2 voet 10 duim Rhylandsch.

In

In Patna $1\frac{1}{2}$ el Hollandsch.

Doch de Ges-Alcatif, daar de Tapyten mede gemeeten worden, $1\frac{1}{2}$ el vierkant.

Op Bombay $1\frac{1}{2}$ Ges Sourats.

Op Souratta $1\frac{4}{7}$ el Hollandsch, ook 24 Tesfo, doch de Bazaar Ges $\frac{1}{7}$ el Hollandsch.

Te Decca zyn 'er drie foort Ges, Siccandria van $1\frac{1}{4}$ Cobido, Ges Bazarie van $2\frac{1}{4}$ Cobido, en Ges Koetica, van $2\frac{1}{2}$ Cobido.

Te Brootchia is dezelve $\frac{2}{3}$ el Hollandsch, doch de Bazaar Ges $\frac{2}{7}$; te Amadabath $\frac{4}{7}$ el Hollandsch.

Ges in 't Ryk Hallaar, is een Tesfoy kleinder als die van Souratte, dus 1000 ellen in de Ryken Kets en Hallaar, 962 el Hollandsch.

Ges Mocha is $\frac{1}{3}$ der Souratsche, of 22 $\frac{1}{16}$ duim Hollandsch.

Ges op Cormandel $1\frac{1}{2}$ Hollandsch.

Goelak. *Goelak*, Peper-Gewigt, waar by de Koning de Peper van zyn Onderdaanen ontfangt, is op Palembang $1\frac{1}{7}$ Catje, dus 1000 Goelaks 1250 catjes, of $12\frac{1}{2}$ Picol. Palembang, ook $1562\frac{1}{2}$ pond Hollandsch.

Op Bantam en Lampong, doen 200 Goelaks 8 Picols, of 375 pond Peper.

Goud- en Zilver-Gewigt. *Goud- en Zilver-Gewigt*, word by de Compagnie overal gerekent met een pond trois, zynde 2 mark, een mark 8 oncen, een once 20 engels, een engels 32 azen; dus is 10 engels een lood of $\frac{1}{32}$ pond, dat vervolgens na 't mark fyn gereduceert word na 't gehalte; doch onder den Inlander word het zelve op verscheide wyze verdeelt.

Op Batavia heeft 1 pond 2 mark, 1 mark 9 realen, 1 reaal 48 stuivers zwaarte.

Op Palembang is een Tail $2\frac{1}{4}$ Reaal, en 10 Tail een Catje.

Op Malacca is een Catje Goud 20 Tail of $3\frac{1}{4}$ reaalen, dan wel $3\frac{1}{2}$ mark, een mark $5\frac{1}{2}$ Tail, of 9 Reaal.

Een Tail 16 Maas, een Maas 4 Cou-
bangs, een Coubang 2 Boefoes; een Mat
 $2\frac{2}{7}$ caraat, weegende een tail 4 Ropyen.

Op Bengalen is een Thola Pakka 12
Masfa of 1 Ropy, zynde $2\frac{3}{4}$ Anas Sicca
zwaar $2\frac{1}{4}$; Thola Pakka is een once Hol-
landsch schaars.

Een Masfa is 8 Retty, een Retty 4
Nely, een Nely de zwaarte van een
Ryst-Korl in de bast.

Een Thola Katja is 't gewigt van een
Sicca Ropy, of 10 Maas 2 Retty; dus is
een Masfa $23\frac{1}{2}$ aas, een Retty 3 azen,
en een Nely $\frac{1}{4}$ aas.

De Thola word daar gebruikt voor
Goud en Zilver; voor 't Goud weegt de-
zelve zoo veel als de goede Sicca Ropy,
zynde 7 engels, $3\frac{1}{2}$ aas; voor 't Zilver
zoo veel als de Zilverre Sicca Ropy, zyn-
de 7 engels $18\frac{3}{4}$ aas.

Op Patna weegt een mark $21\frac{1}{4}$ Sic-
ca Kopy.

Op Cormandel 72 Pagoden.

Op

494 MUNTEN, MAATEN EN

Op Souratte is een Ceer ketsja 35 Thola, de Thola 32 Waal of 12 Masfa, dus een Masfa $2\frac{1}{4}$ Waal of 8 Retty, en een Retty 4 Nely, ook 24 Thola een once Hollandsch, dus een Ceer ketsja 14 oncen.

Op Brootchia, is de Ceer 36 Thola, 22 Waal, dus $\frac{1}{16}$ zwaarder als te Souratte.

Op Bombay maaken 6 Sjouws een Grein, $2\frac{1}{2}$ grein een Waal, 40 Waal een Thola, dus 32 Thola of 40 Waal, 12 once trois.

Op Mocha doet een Wakeya 10 Caslaas, zynde een once $18\frac{1}{4}$ aas, of $1\frac{1}{12}$ once, en een Casla 16 Crats, dus is een mark 7 Wakeya, 7 Caslaas en 12 Crats.

Op Bantam is een Tail $2\frac{1}{2}$ Reaal.

Op Timor is een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryn, en een Tail is $1\frac{2}{7}$ Reaal Bataviaas.

Op Ternaten word het Goud van 20 caraat aan de Compagnie geleverd voor Ryksdaalders 10 het reaal.

Op de West-Kust is een Tail 16 Maas,
een

een Maas $6\frac{1}{2}$ Condryn Japans; ook houd een Tail 700 Rachims of ronde Boontjes, waar mede het Goud in 't klein gewogen word, dus is een Tail $1\frac{7}{8}$ Reaal Batavia's, doch volgens nadere opgaaf 6 Tail is 9 Reaal net, en een Tail Hoofd-Goud van $21\frac{1}{2}$ caraat gehalte, kost 20 Spaansch à 60 stuivers, of Ryksdaalders 25:, dat is $f 49 : 10$: Nederlandsch geld, of Ryksdaalders 18: 29 het reaal fyn, doch in staven gesmolten zynde $25\frac{3}{4}$ Ryksdaalders: het zelve word de Compagnie aangereekent à $f 375$ Nederlandsch, en de winst op Lywaten gebragt.

Op Borneo te Pontiana weegt een tail twee Spaansche Matten, dat is $\frac{1}{4}$ minder als 2 twee Realen Batavia's, zynde het Goud van gehalte van $19\frac{1}{2}$ caraat: de Tail van dit gehalte kost 22 Keizerdaalders, of Ryksdaalders $27\frac{1}{2}$, dat is $13\frac{3}{4}$ het reaal, en het reaal Spaansch Ryksdaalders $16\frac{1}{2}$.

Op Japan is een Catje 16 Tail, een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryn, en 73 Condryn doen een Reaal Batavia's, dus is een Condryn $\frac{1}{7}$ engelsch of 8 azen.

496 MUNTEN, MAATEN EN

Op Macasar, Jamby en Banjer, is een Tail 16 Maas, van welke 11 een Reaal in gewigt doen.

Op Ambon is een Catty 20 Tail Ceram, een Tail 16 Maas, en een Maas 4 Coubangs.

In China is een Catty 16 Tail, een Tail 10 Maas, een Maas 10 Condryns, zynde roode Boontjes, Zaga, Jimbang, en in Hollandsch gewigt $22\frac{1}{7}$ engels, dus is een Tail 100 Boontjes, doch een Reaal Batavia's 72 Boontjes of 8 Pagoden.

De Japansche Tail is 10 Maas, en een Maas 10 Condryns, maar van een geheel andere zwaartte, en een Tail is 25 engels.

Graan: *Graan-Gewigt* (zie Last).

Harri. *Harria*, is in Souratte 2 Maon Ketsja, of $24\frac{1}{2}$ pond Hollandsch.

Hoed. *Hoed*, Smeekolen-Maat, houdende in Holland een $\frac{1}{2}$ last of 36 scheepels, alhier 25 maaten van 80 pond of 2000 ponden.

Hond. *Hond*, is in Zeeland een honderd vierkante roeden.

Ikjen,

Ikjen, is in Japan 3 ellen Hollandsch. *Ikjen.*

Yard, of Engelsche El, is by den Inlander in gebruik te Souratte, en is lang $1\frac{1}{2}$ Ges. *Yard.*

Te Denderayapour doet dezelve $1\frac{1}{2}$ El Hollandsch.

Juweel-Gewigt, dat by de Edele Compagnie in gebruik is, is een pond trois van 2500 caraat, ieder caraat 4 grein hebbende. *Juweel-Gewigt.*

Op Hougly in Bengalen is $111\frac{1}{2}$ Pakka Retty 100 caraat, dus is een caraat $1\frac{2}{3}$ Retty.

Op Souratte is een Retty 20 masfa of 16 ana, en 100 Retty is 85 caraat Hollandsch, dus is een Retty $\frac{1}{2}$ caraat.

Een Wasfa is $1\frac{1}{8}$ caraat, en een ana $1\frac{1}{16}$ grein.

Op Cormandel is een mangal $1\frac{1}{2}$ caraat.

Kabaan, is in Ternaten een gewigt Kabaan van $95\frac{1}{17}$ pond Kyst.

498 MUNTEN, MAATEN EN

Kan. *Kan*, een maat der natte Waaren, welke door geheel India by de Edele Compagnie gereekent word op 10 musjes, gaande 388 Kan op een Amsterdamsche Legger, 385 op een Zeeuwsche, en 360 op een Indische Legger, verder 130 Kan op een Pyp, 125 op een Oxhoofd, 100 op een Vat Bier, en 90 op een Aam.

Doch onder Particulieren op Batavia is een Kan maar 8 musjes, gelyk in Holland, en een Kan 2 pintjes, behalven de Stads Kan, daar de Herbergiers mede uitmeeten, die 11 musjes moet houden.

Stads Slaper is een Kan van 10 musjes, waar van 388 op een Legger.

Kalfies. *Kalfies*, Graan-Gewigt op Brootchia, zynde 16 maons van $36\frac{1}{4}$ pond ieder.

Kel. *Kel*, Rystmaat van Mocha van $4\frac{5}{8}$ pond, maakende de 40 Kel een Thoma.

Kibs. *Kibs*, is op Malacca 15 Bidoors Tin.

Kit. *Kit*, is een Compagnies natte Maat, houdende 10 Kan van 10 musjes ieder.

Kist. *Kist* Amfioen, in Bengalen 150 pond netto, hier 135 pond.

Ko-

Koker, is op Malacca een Catje Tin. Koker.

Laken, (een stuk) word by de Negotieboeken ingenomen na de aanrekening, gemeenlyk 50 Ellen. Laken.

Last, Graan - Maat: in Amsterdam worden de Graanen uitgemeeten met Lasten, houdende 27 mudde, en ieder mudde 4 Scheepels, waar van drie een Zak doen. Last.

Doch in India, en aan de Kaap de Goede Hoop, word de Tarwe uitgemeeten met Balies, houdende ieder 5 gantangs, doende 46 balies of 230 gantangs een Last Tarwe van verschillende zwaarte, na dat ze versch of oud is.

De Ryst word onder Particulieren ook verkogt by het Last, zynde 230 gantangs ieder van $13\frac{1}{2}$ pond, zoo dat een Last Ryst houd $3066\frac{1}{2}$ pond, en veel verschild van een Coyang, daar reeds van gesproken is, wordende uitgemeeten met balies van 5 gantangs of $66\frac{1}{2}$ pond, 4 gantangs of $53\frac{1}{2}$ pond, van 3 gantangs of 40 pond, van 2 gantangs of $26\frac{1}{2}$ pond, en van 1 gantang of $13\frac{1}{2}$ pond, naar welgevallen.

500 MUNTEN, MAATEN EN

Deze maat is in gebruik op Batavia, de Oost van India en Malacca, zie verder Coyang, zoo wel omtrent de Ryst, Cadjang, als Zout.

In Japan doet een Last Ryst 4200 ponden.

Laxa. *Laxa*, is 10000 ps. Metzelsteenen of Pannen op Batavia.

Legger. *Legger*, een Vat, houdende by de Edele Compagnie in Holland tot 409 $\frac{1}{2}$ Kan; word op Batavia by aanbrenge verantwoord tegen 388 Kan, en zoo weder na de Buiten-Comptoiren verzonden, doch by verstreking kunnen de Dispenziers volstaan met 360 Kan van 10 musjes, en op de Buiten-Comptoiren met 350 Kan van 10 musjes.

De geëikte Legger houd 38 duim dwars gemeeten in de kim, en houd 388 Kan van 10 musjes.

Doch by de Particulieren verkoop, word dezelve gerekent op 388 Kan van 8 musjes, en een Legger Bataviafche Arak is 4 Aam van 90 kan, of 360 Kan van 11 musjes.

In

In Hougly houd de Legger 18 à 19
Maon Arak.

Maas, (zie Tail.)

Maas.

Maon, of Man, algemeen gewigt der Koopmanschappen om de West van India, doch zeer verschillend. Maon
of Man.

Op Hougly zyn drierley soort, Maons, alle verdeelt in 40 Ceer, of 8 Paans - Ceeren.

De Maon katja, of Compagnies Maon, is 68 pond trois, de Maon bazaar 76 pond, en de Maon pakka 77 pond.

Op Casimbazaar zyn 'er nog twee byzondere Maons, de Maon Tjitthur tot de Zyde-Handel, weegende 72 pond, en de munts - maon van 3200 Sicca Ropyen.

Op Patna zyn 'er vier soorten: voor 't gewigt van Graanen en Mineralen, is de Maon van $72\frac{1}{2}$ pond; voor Speceryen en Verfstoffen 76 pond; voor Nooten en Caneel $74\frac{1}{2}$ pond, en voor Sandel- en Sappanhout 75 ponden.

Te Decca zyn 'er 5 soorten van Maons;

502 MUNTEN, MAATEN EN

namentlyk van 3200, 3280, 3680, 2880, en 2400 Sicca Ropyen.

Te Souratte vind men 'er 7 foorten; te weeten de Maon pakka van 69 pond, de Maon ketsja van 40 enkele Ceeren of $34\frac{1}{2}$ pond, voor de Mineralen de Maon van $40\frac{1}{4}$ ceeren of $34\frac{1}{2}\frac{2}{8}$ lb voor Safraan.

De Maon van 41 Ceer of $35\frac{1}{2}\frac{2}{8}$ voor Poederfuiker.

De ——— 42 ——— $36\frac{2}{8}$ pond voor Speceryen.

De ——— 43 $\frac{1}{4}$ ——— $37\frac{7}{2}\frac{2}{8}$ ——— Candyfuiker, en

De ——— 44 ——— $37\frac{1}{2}\frac{2}{8}$ ——— Gommen, Poetjoek, enz.

Op Brootchia is de Maon van 40 ceer gelyk à 42 Ceer Sourats, of $36\frac{2}{4}$ pond.

Ook gebruikt men op Brootchia Maons van 41 en 42 Ceer, voor Speceryen en Suiker, en van 44 Ceer voor 't Zout.

Te Cambait is de Maon $40\frac{1}{2}\frac{1}{8}$ Ceer of $\frac{47}{8}$ Ceer zwaarder als te Souratte.

Te Amadabat is de Maon van 40 Ceer, gelyk aan die van 42 Ceer te Souratte, of $36\frac{1}{7}$ ponden.

Te Agra is de Maon van 54 enkele Ceer Sourats, of $36\frac{1}{7}$ pond, doch de Indigo word uitgewogen met Maons van 40

Ceer

Ceeren, ieder à 30 peise zwaarte met de toegift van een ceer, dus 41 Ceeren.

Te Bombay is dezelve van 40 Ceer of $35\frac{2}{7}$ pond, doch de Engelſche Compagnies Maon is van 28 engels of $25\frac{2}{3}$ Hollandsche ponden.

De maon van Bazyn is 29 Ceer of $24\frac{1}{4}$ pond Hollandsch. — Die van Denderayapour van 40 ligte, of $26\frac{2}{3}$ Ceer Sourats, zynde $23\frac{1}{2}$ pond Hollandsch.

De Maon Tekels, is van 4 foorten.

Een van 48 ligte Ceeren, of 28 pond voor grove Waaren. Een van $49\frac{1}{7}$ Ceer, of 29 pond voor Speceryen. Een van $43\frac{1}{2}$ Ceer, of $25\frac{2}{7}$ pond voor Boter en Oly, en een van 52 ceer of $30\frac{1}{7}$ pond voor Cattoen. — doende $171\frac{3}{7}$ Ceer 100 ponden Hollandsch, of een pond $1\frac{1}{7}$ Ceer — Te Mocha is een Maon maar $2\frac{1}{2}$ pond Hollandsch. — Op Cormandel is de maon van grove Waaren 40 Ceer of 68 pond, doch voor Speceryen is de Maon 24 pond.

Mand, een mand Kalk houd 60 pond, Mand.
op Batavia moeten de Kalkbranders 4

504 MUNTEN, MAATEN EN

geëikte maaten voor een Ryksdaalder leveren.

Marado. *Marado*, is op Bengalen vier Pees.

Masfa. *Masfa*, het gewigt van een steentje, moettende een Sicca Ropy $10\frac{1}{2}$ masfa weegen, een Masfa is drie Retty, een Retty drie korls Gort.

Mark-Gewigt. *Mark-Gewigt* (zie Goud-Gewigt) het zelve is verdeeld in 8 oncen, 16 lood, 160 engels, 2566 azen.

Een mark is 8 oncen, of 9 Reaalen, een Reaal 48 stuivers.

Een once is 20 engels of 2 lood.

Een engels is 32 azen.

Mark.	Oncen.	Reaal.	Stuivers.	Engels.	Azen.
1	is 8	of 9	of	—	—
$\frac{1}{2}$	—	4	—	$4\frac{1}{2}$	—
$\frac{1}{4}$	—	2	—	$2\frac{1}{4}$	—
$\frac{1}{8}$	—	1	—	$1\frac{1}{8}$	—
$\frac{1}{16}$	—	$\frac{1}{2}$	—	$\frac{5}{16}$	of 27
$\frac{1}{32}$	—	$\frac{1}{4}$	—	$13\frac{1}{2}$	of 10
$\frac{1}{64}$	—	$\frac{1}{8}$	—	5	of 160
$\frac{1}{128}$	—	$\frac{1}{16}$	—	$6\frac{1}{4}$	of 80
$\frac{1}{256}$	—	$\frac{1}{32}$	—	$3\frac{1}{8}$	of 40
$\frac{1}{512}$	—	$\frac{1}{64}$	—	$1\frac{1}{16}$	of 20
$\frac{1}{1024}$	—	$\frac{1}{128}$	—	$\frac{7}{32}$	of 10

Met-

Metzelsteenen, zyn op Batavia lang 10 duim, breed 5 duim, en dik $2\frac{1}{2}$ duim. Metzelsteenen.

Modiet, Ryst- en Nely-Maat, op Cochim een pond, en de dubbelde 2 pond. Modiel.

Morgen, is zes hond of 600 vierkante Roeden, by voorbeeld: 30 roeden lang, 20 roeden breed, of een vierkant, waar van ieder zyde is $24\frac{1}{2}$ roede. Morgen.

Oxhoofd, houd 125 Kan van 10 musjes. Oxhoofd.

Paal, is een quartier uur gaans, 1700 middelmatige pasfen. Paal.

Palie, Graan-Maat te Bombay, van $3\frac{2}{3}$ pond; Doch te Hallaar van $2\frac{1}{4}$ pond, en te Kets van een pond. Palie.

Pady-Gewigt, (zie Tjayang en Sanga.) Pady-Gewigt.

Paens-Ceer, is in Bengalen een Graan-Gewigt van 5 Ceeren, gaande agt op een Maon. Paens-Ceer.

Pantjar, is de Maat, waar mede de Inlander de Landeryen meet, doch zeer verschillend van grootte. Pantjar.

506 MUNTEN, MAATEN EN

Parra. *Parra*, Ryst-Maat van Ceylon, op Cochim houdende drie Gantangs, of 40 pond Hollands aan Ryst of Nely, zynde Ryst in de bolster.

Op Cormandel houd de Parra $37\frac{1}{2}$ lb.

Kalk-Maat op Cochim, houdende 55 pond Hollands.

Zout-Maat op Cormandel, houdende 14 maaten.

Pak. *Pak*, In een Pak Lywaat word gerekent:

Ter Kuste Cormandel,

50 ps.	Zeylboek.
200 —	Parcallen.
100 —	Gingangs.
100 —	Moeris.
160 —	Chelasfen.
100 —	Hamans.
80 —	Baftas.
80 —	Salempoeris.
100 —	fyne dito.
100 —	Bethiljes.
40 —	Guinees gemeen ruuw.

Op

Op Bengalen.

160 ps. Armozynen op een Pak.

En op Ceylon.

300 ps. Rogge-Vellen.

Paerl-Gewigt, by de Edele Compagnie het zelve als 't Juweel-Gewigt, namentlyk :

Paerl-Gewigt.

Een pond trois van 2500 Caraat, ieder Caraat 4 grein.

Op Hougly is $111\frac{1}{2}$ Pakka Retty, 100 Caraat Hollands, dus een Caraat $1\frac{1}{10}$ Retty.

Op Souratte is een Tang 24 Retty of $20\frac{2}{7}$ Caraat, dus een Retty $\frac{1}{2}\frac{1}{2}$ Caraat.

Een Tang is ook 330 Chouw, en een Chouw $\frac{2}{7}\frac{1}{7}$ grein.

Een Chouw is ook 16 Ana, en een Ana $\frac{1}{7}\frac{1}{10}$ grein.

Peper-Gewigt, zie Baar, Goelak, Pi-eol en Gantang.

Peper-Gewigt.

Pher-

Pherra. *Pherra*, is te Bombay 69 pond, of 20 Palies van $3\frac{2}{10}$ pond Hollands, tot het meeten van Graanen.

Picol. *Picol*, is altyd 100 Catjes, doch het Chineefche Catje is $1\frac{1}{7}$ pond, en dus een Chineefche Picol 125 pond, zynde in gebruik in Japan, China, Batavia, Java, Bantam, Ternaten, Macasfar en Malacca.

Op Ambon is een Catje $1\frac{1}{7}$ pond, dus een Picol 120 pond.

Op Banda is het Catje $5\frac{1}{7}$ pond.

In de Moluccos, $3\frac{1}{7}$ pond. En

Op Sumatra is het Catje Maleydsch $1\frac{1}{7}$ pond, doch word aldaar by Baaren gerekent.

Doch op Palembang is een Picol 100 Catjes van $1\frac{2}{10}$ pond, of $122\frac{1}{2}$ pond, wordende 's Compagnies Peper met dit gewigt uitgewoogen, gaande op Palembang ook 2250 ps. ronde Spaansche Realen op een dito Picol.

Op Jamby is een Picol China mede

125 pond; doch een Picol Lankings 120 pond.

In 1782 is by naweeging gebleeken, dat een Japansch Picol 120 $\frac{1}{2}$ pond is.

Pond Trois, of Mark-Gewigt, 's Compagnies Gewigt door geheel India, en ^{Pond} ^{Trois.} waar naar alle andere gereduceerd zyn, heeft 2 mark, 16 oncen, of 32 lood, weegende een lood 10 engels.

Pot, is een Bengaalsche Booter-Maat ^{Pot} van 140 pond in 's Compagnies Dispens.

Een pot Singaleefche Oly, is op Ceylon 50 à 60 Kan; en

Een pot Bataviasche Clapper-Oly 10 Kan.

Pyp, Bier, houd 130 Kan van 10 ^{Pyp} musjes.

Reaal-Gewigt, (zie Goud-Gewigt) ^{Reaal-} ^{Gewigt.} een mark is 9 Reaal, een Reaal 48 stuivers.

Roede, de Rhyndlandsche roede heeft ^{Roede.} 12 voet, ieder van 12 duim; doch de
Am-

510 MUNTEN, MAATEN EN

Amsterdamsche 12 voet, ieder van 12 duim. De Rhyndlandsche is by de Compagnie in gebruik, en houdt 12 voet; doch in de Boschmaat op Cheribon, is de roede 13 voet, van 12 duim Rhyndlandsch.

En by den Inlander is dezelve Tamak genaamt, zeer verschillend van lengte na haar willekeur.

Een honderd Roeden vierkant is een Hond, by voorbeeld: een Land 10 roeden lang, en 10 breed; En 6 Hond, een Morgen.

Retty. *Retty*, is in Bengalen een Boontje, weegende 3 correls Gort, 8 Retty, weegen een Masfa.

Ryst-
Gewigt. *Ryst-Gewigt*, zie Coyang, Gantang, Baly, Last, Parra, Paans, Ceer en Pherra.

Sanga. *Sanga*, Pady-Maat te Cheribon van 5 Bosfen.

Sjatak. *Sjatak*, is te Bengalen in de Munt $\frac{1}{5}$ Ceer.

GEWIGTEN VAN INDIA. 519

Soekel, een Soekel Foely is op Banda Soekel.
28 Catjes Banda van $5\frac{1}{4}$ pond, of 157 $\frac{1}{2}$
pond Hollands, 170 pond bruto.

Specery-Gewigt, (zie Baar, Maon, Specery-Gewigt.
Picol, Soekel en Gantang.)

Tail, is op Batavia en Malacca $\frac{1}{16}$ van Tail.
een Catje in gewigt, doch in Goud- en
Zilver-Gewigt zeer verschillend, zie
onder Goud-Gewigt.

Tail-Gewigt, een Chineefche Tail is Tail-
22 $\frac{2}{7}$ engels; een Japansche 10 $\frac{2}{7}$, beide Gewigt,
verdeeld in 10 Maas of 100 Condryns,
1000 Catjes.

Takkar, Oly-Maat, houdende op Ba- Takkar.
tavia 17 à 18 Kan van 8 musjes, doch op
Java 25 Kan 10 musjes; behalven in den
Oosthoek, daar de Takkar van 1 $\frac{1}{4}$ tot 3 $\frac{1}{2}$
Kan doet.

Tampang, ook Koper, Tin-Gewigt Tam-
op Malacca van een Catje. pang.

Ook Benfuin-Gewigt van 75 pond op
de West-Kust.

Tjayang, Pady-Maat, doende op Ba-Tjayang.
ta-

312 MUNTEN, MAATEN EN

Batavia 200 Heemraaden Bosfen, van 16 Catjes of twintig pond; doch in de Bovenlanden zyn de Bosfen na willekeur 11 à 12 Catjes, op Cheribon is de Tjayang 40 Sanga of 200 Bosfen, ieder van 10 Catjes of $12\frac{1}{2}$ pond.

Thoma. *Thoma*, Ryst-Maat te Mocha van 5 Maon Sourats, of $172\frac{1}{2}$ pond Hollands.

Thola. *Thola*, Goud - Gewigt, en ook van fyne Olieteyten.

Tical. *Tical*, op Siam weegen 4 een Tail, 20 Tail een Catty.

Tombak. *Tombak*, (zie Roede en Vadem.)

Trois-Gewigt. *Trois-Gewigt*, zie Goud en Zilver,) het zelve is verdeeld in 16 oncen, 32 lood.

Vadem. *Vadem*, is in Holland de lengte van $2\frac{1}{2}$ Elle of 6 voet, zoo wel als in India, doch word meest gebruikt tot het meeten van Brandhout; by den Inlander word dezelve Tombak genaamt.

Op Batavia heeft een Compagnies Tombak of vadem Hout, 12 voet lengte,

te, en 5 voet hoogte, en word voor Ryksdaalders 3: 12, geleverd; van twee Vadem worden 'er 5 gemaakt, ieder 6 voet lang, 4 voet hoog, die tot randzoen gegeven worden; doch op Java 6 voet lengte, en 6 voet hoogte.

Volgens 't Placcaat van den 19^{den} July 1776, moeten de Vadems voor 7½ Ryksdaalders, lang zyn 18 voeten, hoog 6 voet, het Hout 3 voet lang; doch voor 5 Ryksdaalders krygt men een Vadem van 15 voet lang, en 5 voet hoog, en het moet Caju api zyn.

Vat: by de Edele Compagnie is een Vat
Vat Vleesch in Nederland 540 pond, word op Batavia verantwoord à 460, en door de Dispenziers verstrekt tegen 420 pond.

Een Vat Spek is in Nederland 400 pond, word op Batavia uitgeleverd tegen 360 pond, en door de Dispenziers verstrekt à 340 pond.

Een Vat Boter, in 't Vaderland 360 pond, word op Batavia verstrekt tegen 320 pond.

514 MUNT., MAAT. EN GEW. VAN INDIA.

Een Vat Bier-houd in Nederland 110 kan, en word op Batavia à 100 kan verstrekt.

Voet. *Voet*, is een lengte van 12 duim, ieder duim 12 lynen, en doende 12 voeten een roede, waar van 300 een paal, of een quartier uur gaans, gerekent worden, en 1200 een uur gaans, doch 1969 roeden maaken een duitsche Zeemyl van 15 op een graad.

Egter rekenen de Timmerlieden op Malacca by voeten van 11 duim Rhynlandsch.

Vorm. *Vorm*, Brandhout-Maat in de Bosschen voor Suiker-Moolens, enz., is 25 vadem, ieder 9 voet lang, 4 voet hoog, en het hout moet 4 voet lang zyn.

Zout-Maat. *Zout-Maat* (zie Coyang.)

BYDRAGTE

TOT DE NATUURLYKE

HISTORIE,

UIT DE NAGELATE SCHRIFTEN
VAN DEN HEER

BARON VAN WURMB.

Door de dood van den Heer Baron van Wurmb, is het Genootschap verstoken van een dirigeerend Lid, het welke zig byzonder toelag op de natuurlyke Historie, en die daar van in de drie uitgegeevene Deelen onzer verhandelingen byzonder uitmunt.

In het Ryk der Dieren beschreef hy verscheidene nieuwe, als:

Kelip, een Dwerg, in het 3 D. p. 339

Beschryving van een witten Neger, door van Iperen, . . . 1 — — 307

— — — — blanke

Negerin, door van Iperen, . . . 2 — — 229

— — — — de Pongo,

door F. van Wurmb, . . . 2 — — 245

Kk 2 Be-

Beschryving van de Wouwou-			
wen, door van Iperen, . . .	2	D. p.	383
Kahan, een langstaartige Aap,			
door F. van Wurmb, . . .	3	--	345
Dwerg-Bokje.	3	--	355
De gryze Otter.	2	--	457
Juno-Vogel.			461
Kuike-Dief.			465
Groote Nacht-Uil.			375
Reiger.			377
Ys-Vogel.			383
Nesjes-Zwaluw.	3	--	389
Adder of Oular-Sawa.			391
Teek.			400
Tuin-Spin.			403

By deze zal ik nog byvoegen, de Aanteekening onder de nagelatene Schriften van den heer van Wurmb, van de volgende:

- 1 Pongo Wyfje.
- 2 Langstaartige Aap van Muskate.
- 3 Philander.
- 4 Padi-Muis.
- 5 Geitenmelker.
- 6 De kleine Hoorn-Uil.
- 7 De Vogel Botok.
- 8 De Vogel Maloe.

In 't Plantryk heeft de Heer van Wurmb zig byzonder toegelegd op de Palmboomen, geveende de orde der Palmboomen in 't 1 D. p. 337

Beschryving der Licuala.	2	--	--	469
— — — Nipa.	-	--	--	475
— — — Moespalm.	3	--	--	411
Zynde de Gamber beschreven door den Heer Couperus.	2	--	--	356

Dus zal ik hier by voegen, de rangschikking der Palmboomen.

Wat het Mineraal Ryk aangaat, daar in is by het Genootschap nog weinig gedaan; het voorname is:

De Beschryving van de Goud - Mynen van Celebes, door J. Durh, in 't 3 Deel pag. 162. waar by ik hier zal voegen, de Mineralen die op Borneo, Sumatra en Japan vallen.

D I E R E N,

P O N G O - W Y F J E.

De handen en voeten schynen langer als aan het Mannetje.

Het gezigt gelykt ten vollen, zoo als de overige

gedeeltens van 't Lighaam naar 't zelve, behalven dat de quabben der koonen niet zoo groot en uitsteekende zyn, als die van 't Mannetje.

De geheele Borst is, zoo als by het Mannetje, met een groote zak ondermynt.

	Vt. Dm. A.*		
Geheele lengte van het Dier, van onder de Voet tot boven het Hoofd.	4	—	—
Omtrek van 't Lighaam, over de schouder gemeeten	2	11	—
_____ beneden de Borst	2	9	4
_____ om de heupe	2	1	4
Opening van de Mond	—	4	4
Lengte of uitsteeking der Snuit	—	3	4
Hoogte van 't midden der Bovenlip tot de Winkbrauwen	—	5	—
Affand der twee Ooghoeken	—	1	—
Breedte van 't Oog	—	1	2
Lengte van de Winkbrauwen, tot aan 't agterdeel van de Kop	—	4	4
Doormeeter van 't Hoofd van boven naar beneden	—	10	—
_____ , dwars 3 duim van boven af	—	6	4
_____ , _____ 6 _____ beneden de Kruin	—	6	
Omtrek van het Oor buiten	—	3	4
_____ beneden, daar het aan 't Hoofd vast zit	—	3	—
Hoogte van 't Oor	—	1	4
Breedte van 't Oor	—	—	6
Lengte van 't Schamelbeen tot aan het Sleutelbeen	1	6	4
Affand tusfchen het Borstbeen en Schaambeem	1	1	—
Affand tusfchen de twee Borst-Tepels	—	9	4
Lengte van den Arm, tot aan de top van de middelste vinger	3	—	4
Omtrek van den Arm by den Schouder	—	11	6
_____ in 't midden	—	9	1
_____ over de Elleboog	—	10	4
_____ 't voorder gedeelte van den Arm in het midden	—	9	1

Om-

(*) De maat alhier gerekend is Voet, Duim, Agtste.

	V.	D.	A.
Omtrek van den Arm by de Hand	—	6	4
Lengte van 't agterfte gedeelte van den Arm	1	4	4
_____ voorder gedeelte van den Arm	1	4	4
_____ de Hand van 't Lid af tot aan de top van de middelste Vinger	—	10	6
_____ Duim	—	3	2
_____ tweede Vinger	—	6	—
_____ middelste Vinger	—	6	6
_____ vierde Vinger	—	6	2
_____ Pink of vyfde Vinger	—	5	1
Omtrek van de Hand, over de wortel van de Duim gemeeten	—	9	—
_____ Duim	—	3	—
_____ tweede Vinger	—	3	4
_____ derde _____	—	3	—
_____ vierde _____	—	3	—
_____ vyfde _____	—	2	6
Lengte van de holle Hand	—	6	—
Breedte _____	—	3	4
Dikte der Hand	—	1	2
Lengte van de Hiel tot het boveneinde van het Dye- been	1	9	6
Omtrek van de Dye	1	1	—
Lengte _____	1	—	—
_____ van 't Been, van de Knie af tot onder de Voet- plant	—	11	4
Omtrek van 't Been, digt onder de Knie	—	9	6
_____ in 't midden	—	9	3
_____ by de Voet	—	7	—
_____ de Voet, daar de groote Teen begint	—	8	—
Lengte van de groote Teen	—	3	1
_____ tweede _____	—	5	—
_____ derde _____	—	6	4
_____ vierde _____	—	6	2
_____ vyfde _____	—	4	6
Breedte van de Voetplant, daar de groote Teen begint	—	3	6
_____ _____, by de Hiel	—	2	—
Lengte van de Voetplant, by de Hiel af, tot aan 't begin der Teenen	—	7	7

	V. D. A.
Omtrek van de groote Teen	3 4
_____ tweede _____	2 6
_____ derde _____	2 7
_____ vierde _____	2 6
_____ vyfde _____	2 4
Afstand tusfchen de wortel van de groote Teen, en die der Tweede	4 1

Lang gestaarte Aap van Muskate.

De Bek is met 24 Tandén bezet, die alle zeer wit zyn. In de Bovenkaak 4 Snytanden, dicht aan malkander staande, daar van de middelste zeer breed en effen zyn, en de buitenste rondagtig fcherp.

De Benedenkaak heeft mede 4 Snytanden, die niet zoo groot zyn als de bovenste, en alle effen afgesneeden zyn. Ter wederzyde van ieder Kaak staan 4 Kiezen, iets afgezonderd van de Snytanden. De drie agterste Kiezen hebben 4 puntige kroonen, maar de voorste zyn stomp of rondagtig. De Tong is breed en dik. Het Hoofd is dik en sterk met Hairen begroeit. De Bek is spits en lang, de Neus iets opgeworpen en fcherp. De Oogen zyn klein en levendig, de Oogleden zyn met Winkbrauwen bezet. De colour is bruin geel, en de Oogappel zwartagtig. De vlakke, daar de Oogen in staan, is iets ingedrukt; het bekkeneel boven dezelve met eene rondagtig fcherpe boog voortreedende.

De-

Deze vlakke is naakt, en met een glinsterende bruinagtige huid bedekt, zoo als het heele bovengedeelte van de Bek tot de punt der Neus. De Ooren zyn tamelyk groot en naakt, beneden breed, maar zonder Oorlapje, boven iets puntig en ongezoomd. De Bek is aan de Bovenkaak ter zyde der opening van de Mond, en aan de heele Benedenkaak met korte Steekelharen bezet; eenige langere Steekelharen staan boven ter zyden van de Neus, aan de scherpte van 't Bekkeneel, die over de Oogen voorstaat, en aan de rondagtige Kin. Het Agterhoofd is heel rond, de Koonen zyn dik, maar egter niet vleezig, ze zyn agterwaards sterk met lange Hairen bezet, zoo als ook het Agterhoofd, waar door de Ooren meest verborgen worden. De Hals is kort, de Nek en de Schouderen zyn mede dicht met lange Hairen begroeid. De Armen en Beenen zyn matig lang, en hebben handvormige Voeten. De Voetzoolen en het voorder gedeelte der Vingeren zyn naakt. De Voeten hebben 4 Vingeren en een Duim, allen met platagtige zwarte Nagels bezet. De Borst is sterk, het Lyf dun, voornamentlyk beneden by de Dyën. Tusschen de Beenen by de Teeldeelen is het Onderlyf van Hairen ontbloot. De Ballen zyn maar weinig zichtbaar, leggende dezelve dicht aan het Lyf onder de Huid naast malkaar, zonder Balzakje. De Roede is dicht agter de Ballen geplaatst, tusschen dezelve en den

Anus. Ze bergt zig niet in het Lyf, maar hangt altoos voor het zelve, is meest altoos opgericht, en vermiljoen rood van couleur. De Billen zyn agter meest geheel en al naakt, en met een vermiljoen roode huid betrokken, die alleen tusfchen den Anus en de plaats der Teel-deelen eeltig is. De Staart is langer als het Lyf, en eindigt met een Quast.

In de Onderkaak zyn bewaarzakken. De eelt-agtige plek op den aars is lang, smal en boogs gewys, de holte van de boog bovenwaards ge-keerd. De couleur van het Dier is doorgaans een loodverwig grys. De Hairen van 't groot-ste gedeelte van 't Hoofd, van de Nek, van de Schouders, en 't Voorlyf, zyn veel langer als op andere plaatzen des Lighaams, en fchoon ze niet gekrult zyn, zoo verkrygt het Beest hier door egter, en door de met een Quast eindende Staart, eenigzints een Leeuwenagtige gedaante. Het groette naar den aard der Caffen, met de Handen over het Hoofd te leggen, en at Vrugten.

	V. D.
1 Lengte van de punt van de Neus tot de Nielen . . .	3 $1\frac{1}{2}$
Van de punt der Neus tot het Agterhoofd . . .	— 6 $\frac{1}{2}$
Van 't Agterhoofd tot onder de Staart . . .	1 4 $\frac{3}{4}$
2 Van de Hiel tot de punt van de middelste Vinger . . .	— 6 $\frac{3}{4}$
Lengte der Neus, van de punt tot aan de bogt van het Bekkeneel daar de Oogen in staan . . .	— 2 $\frac{1}{4}$
Hoogte der bogt van 't Bekkeneel, daar de Oogen in staan . . .	— $\frac{3}{8}$
Breedte van de naauwste plaats of bogt, daar de Oogen in staan . . .	— 2 $\frac{1}{8}$
	Langste

	V. D.
Langste doormeter der Oogen	— 1
Lengte van de punt van de Neus, tot aan het Oor	— 4½
— — — — — buitenste punt van 't Oog tot het Oor	— 2½
— — — — — 't Oor	— 2½
Breedte van 't Oor	— 1½
Van 't eene oor tot het ander, boven de Kop gemeeten	— 6
Breedte der Neus van vooren by de Neusgaten	— 7
Hoogte der Neus van vooren van de punt tot het benedendeel der Bovenlip	— 1½
Halve opening van de Mond, van 't midden der Bovenlip, tot de hoek van de Mond	— 2½
Hoogte van de Benedenkaak, van 't midden der Benedenlip tot onder de Kin	— 7
Omtrek van de Bek, een duim agter de punt der Neus genomen	— 7½
— — — — —, kort voor de Oogen genomen	— 10
— — — — — Kop, kort agter de voorstaande scherpte van 't Bekkeneel genomen	— 1 1½
— — — — —, digt by de Ooren	— 1 2
— — — — — Hals	— 10
Lengte van de Hals	— 1½
— — — — — 't bovengedeelte der Voorpooten van de Borst naar de Elleboog	— 8
— — — — — 't benedengedeelte van de Voorpooten, van de Elleboog tot het lid der Hand	— 7½
— — — — — der Voorhanden, van 't lid tot de punt der middelste Vinger	— 4¾
— — — — — van de middelste en langste Vinger	— 2½
— — — — — eerste Vinger	— 1¼
— — — — — kleine Pink	— 2½
— — — — — Daim	— 1¾
— — — — — grootste Nagel der Voorpooten	— ¾
Breedte der Voorhand binnen, digt by de Vingeren	— 2
Omtrek der Voorpoot, boven by de Oxel	— 7
— — — — — van 't bovengedeelte der Voorpoot in 't midden	— 6½
— — — — — der Voorpoot, over de Elleboog	— 6
— — — — — van 't benedengedeelte der Voorpoot in het midden	— 5
— — — — — over het lid der Hand	— 3½

Om.

	V. D.
Lengte van de Voetplant, van de Hiel tot het begin van de Duim	— 4
Omtrek van de Duim	— 1½
— der drie eerste Vingeren	— 1½
— van de kleine Vinger	— 1
Lengte van de grootste Nagel der Agterpoot	— 1½
— — kaale plek op de Billen, van de eene kant tot de andere	— 9
Breedte —————, ter zyde	— 4½
Middelste breedte van de kaale plek, van de Anus af tot beneeden	— 3
Lengte van het dwars over de Staart heen loopende eeltig gedeelte der kaale Billen	— 6
Grootste breedte der Eelt	— 2
Lengte van de Staart tot de punt der Hair-Quast	— 8
— — — — — het einde van deszelfs Beenen	— 6
Omtrek van de Staart beneeden by de wortel	— 4
— — — — — in 't midden	— 2
— — — — — by 't einde	— 1½
Lengte van de Anus tot het Teeldeel	— 4
— — — — — het Teeldeel	— 4

Philander.

Agt Snytanden boven, waar van de middelste iets van malkander afstaan, en de twee buitenste lang, iets gekroond en puntig zyn. De naast deze twee buitenste staande zyn zeer klein, en de naast daar op volgende na binnen toe, hebben platte kroonen; de middenste zyn snydende.

Bereeden twee Snytanden, die verre van de Kiezen afstaan, en zeer groot zyn, en tusfchen de

de twee buitenste Boven-Snytanden by het toe doen van de Mond komen in te sluiten; boven twee spitze niet al te lange vry staande Hond's-Tanden. De Kiezen zyn getand, de Tong is glad, en matig lang en dik.

De Kop is dik, het Voorhoofd plat, de Bek spits, de Neus staat over het benedengedeelte van de Bek uit, en is ter weerzyden met eenige lange Steekel-Hairen bezet, als mede de Mond. De Oogen zyn groot en iets uitpuilende. De koonen zyn dik, de Ooren klein en rondagtig, en geheel open van buiten, maar met Hairen begroeid. De Neus is gebogen en naakt, de Hals is kort en dik, de Beenen zyn kort, de Voorpooten hebben naakte platte Zoolen en 5 Vingeren, van dewelke geen een Duim voorsteld, en die allen met scherpe gekroomde Nagels gewapend zyn. De Agterpooten zyn sterk, en hebben aan de Voeten breeder en grooter, mede naakte Zoolen, als die der Voorvoeten, en een heel agterwaarts gekeerde Duim zonder Nagel. De twee eerste Vingeren der Agtervoeten zyn veel korter als de volgende, en tot vooren toe aan een gegroeid, of van eenerley gedeelte der Huid omgeven, hebbende egter ieder vooren zyn eigen Nagel, die scherp en gekromd is, en dewelke digt naast malkander staan, en kleinder zyn als de overige. — De twee buitenste Vingeren der Agtervoe-

voeten zyn grooter en dikker, en ook met grootere mede fcherpe en gekromde Nagels gewapend. De Voeten vertoonen zig op het eerst aanzien; door het zamen groeyen der twee binnenfte Vingeren, als maar een Duim en drie Vingeren te hebben, en als of van de binnenwaards staande, de Nagels in 't midden doorgepleeten waren. De Vingeren der Voor- en Agtervoeten zyn meest naakt, hebbende maar heen en weer eenige korte Steekelharen. Het Lighaam is tamelyk lang. De Staart, die meest de lengte van 't Lighaam heeft, is by de wortel dik, en iets breedagtig, boven omtrent maar voor een derde der lengte met Hairen begroeid, en minder beneeden, zynde voor het overige met een naakte segrynagtige Huid overtrokken; hy loopt spits toe, en heeft tot na vooren toe sterke Spieren, die het Beest het vermogen geven, van zig van dezelve als een Hand te bedienen. De Bal is tamelyk groot, en de Roede komt onder de Anus agter uit. Het Hair is doorgaans een korte fyne Wol, die dicht in een staat. De couleur is overal wit, onder de Keel en aan de Borst alleen maar bruinagtig geel.

De geheele lengte van de punt der Neus tot aan den Anus, onder het Lyf heengemeeten is 19 D.
Van de Anus tot de punt van de Staart 16 —
Leng-

Lengte van 't Hoofd van de punt der Neus tot naar agteren	D. 4 —
Van 't begin der Neus tot de voorste hoek der Oogen	1½ —
— — — — — agter- hoek van de Mond	1½ —
Van de punt der neus tot de Ooren	3½ —
Afstand der voorste twee Ooghoeken	1¼ —
— — — agterste dito	2¼ —
Lengte van 't Oog	¾ —
Afstand der beyde Ooren van elkander	2½ —
Omtrek van de Bek by deszelfs agter- hoeken	4¾ —
— — — — — Kop by de agterste Oog- hoeken	8¼ —
— — — — — Ooren	8¾ —
Lengte van 't Oor	¾ —
Breedte — — —	¾ —
Lengte van de punt van de Benedenkaak, tot in de hoek van de Mond	1¼ —
— — — der Beneden-Snytanden, zoo ver- re zy uit het Kaakebeen uitstaan	¾ —
Omtrek van de Hals	6¾ —
Lengte — — —	1½ —
— — — der Voorpooten van 't Schou- derblad tot de punt der Nagelen	8 —
Omtrek der Voorpoot digt by 't Lighaam	4¾ —
— — — — — in de Elleboog	4 —
— — — — — in 't midden van den Arm	4 —

Om-

	D.
Lengte van de eerste of de twee zamen- gegroeide Vingers, met de Nagel . . .	1 $\frac{1}{2}$ —
Omtrek van de Handvormige Agtervoet in 't midden	2 $\frac{1}{2}$ —
— — — — — Staart by deszelfs wor- tel	4 $\frac{1}{2}$ —
— — — — — 't einde der bovenste begroeying met Hair . . .	2 $\frac{1}{2}$ —
— — — — — meest voorby de punt	$\frac{1}{2}$ —
Lengte — — — — — boven van de wortel af	17 —
— — — 't Lighaam van de Neus tot aan de wortel van de Staart boven de Rug heen gemeeten	18 —
— — — 't met Hairen begroeide bo- vengedeelte van de Staart	6 —
— — — — — be- neden gedeelte van de Staart	3 $\frac{1}{2}$ —

Een Wyfje, iets grooter als 't vooren gemelde Mannetje, over de Rug, en 't grootste gedeelte van 't Lighaam, en de buitenkant der Beenen, greisagtig zwart, dat van de zwartagtige Hairen met witte punten komt, waar mede de Vagt op deze plaatzen bezet is. De Kop is iets ligter, en de korte Ooren meest geheel in de Hairen verborgen, zynde de Oorlappen van binnen mede met Hairen begroeid. De Snuit is geelagtig rood, zoo als ook de Oogleden,
de

de Vingeren, de Voetplanten en het naakte gedeelte van de Staart. De Staart is schier tot de helft met Hairen begroeid, die, zoo als de geene, die op 't agtergedeelte van 't kruis staan, geelagtig wit zyn. De Keel is witagtig, en van dezelve loopt een witte streep langs over de Borst tot de Buik heen, die mede witagtig is, zoo als het binnengedeelte der Agterbeenen. De Buik heeft een open Zak, die in 't midden van de Buik begint, tot de Anus heen loopt, en agter zig aan weerskanten tot de Dyebeenen uitstrekt. Deze Zak is van binnen aan de kant van de Buik, met een naakte, en met bruine stippen gevlaakte Huid bekleed; naar de buitenkant is hy met rosagtige bruine Hairen gevoerd. In het benedeneind van de Zak staan vier kleine Tepels.

Padi - Muis.

Twee lange Knaagtanden beneden, en twee korte boven; aan de Neus eenige lange Stekel-Hairen; aan ieder voorpoot 4 en aan ieder Agterpoot 5 Vingers. De Kop, de Rug, de zyden van 't Lighaam, zyn met rosagtige bruine . . . . . zwarte lange Hairen begroeid, die rosagtige bruine punten hebben, en de Muis op deze plaatzen een bruinagtige couleur geven. De Keel, de Buik en het binnengedeelte der Beenen is wit, en met korter Hair be-
 L1 2 groeid.

groeid. De Oorlappen bestaan uit dunne naakte Huiden. De Staart is met een schubagtige Huid overtrokken, daar enkele Steekel-Hairen op staan. De Vingeren zyn met zeer korte Nagels gewapend, zoo als het benedengedeelte der Voeten met heel korte zilvere greize Hairen begroeid.

Van de punt van de Neus tot aan den Anus	D.	5 --
— — — — — het agtergedeelte van de Kop		1 $\frac{5}{8}$ --
Lengte der Ooren		$\frac{5}{8}$ --
Breedte der rondagtige Oorlappen		$\frac{1}{2}$ --
Van de punt van de Neus tot aan het oog		$\frac{6}{8}$ --
— — — — — de opening van de Bek		$\frac{1}{2}$ --
Lengte van de Staart		5 --
— — der Voorpooten		1 $\frac{5}{8}$ --
— — — Agterpooten		2 $\frac{3}{4}$ --
— — van de Vingertoppen der Agterpooten tot op de Rug		3 --
— — — — — Voorpooten tot op de Hals		2 $\frac{1}{2}$ --
Hoogte of doorsneede van 't Lghaam in 't midden, daar het dikst is		2 --
— — van 't Hoofd, agter daar het dikst is		1 --

De Geitenmelker.

Dit zonderbaar Vogeltje heeft niet ten vol-
len de grootte van een Europeische Lyster.
Het laat zig des daags nooit hooren of vlie-
gende zien, en alleen maar 's nagts, om zyn
Voedzel te zoeken, dat na alle gedagten uit
Insecten bestaat. Voornamentlyk by Maane-
schyn vervuld het de Lucht met een herhaald
eentoonig geluid, dat ten naaftenby aan een
sterk, en eenigzints klankagtig geklap met de
Tong gelykt, veel overeenkomst hebbende met
het geluid, dat men in de koude Climaten ont-
waard, als men op eene effen bevrozen water-
vlakke een stuk ys of een gladde steen werpt,
zoo dat hy met haast daar over heen glyd. Dit
eenvoudige en dikwils herhaalde geluid, van ver-
re wel ook eenige gelykheid hebbende met de
mokerlagen, die men by het calfaten der Sche-
pen hoord, zoo heeft deze Vogel 'er de neder-
duitsche naam van Calfater door verkreegen.
Zyn Hoofd is plat en gedrukt, schoon het door
den groei der Vederen nog tamelyk rondagtig
schynt. De Oogen zyn groot, de Bek is zeer
wyd, en heeft in de hoeken een Huid, door
wier rekbaarheid hy zig sterk uitspaiken kan.
De punt van de Bek is elsvormig, en neer-
waards gebogen, egter loopt het eind der me-
de neerwaards gekromde punt van de Beneden-
kak weder een weinig opwaards gebogen.

De Ooren zyn groote opene gaten, digt agter de Kaaken geplaatst; de Neusgaten steeken als Buisjes boven de bek uit. Ter weerskanten van de Bovenkaak, staat een rey lange styve Steekel-Hairtjes; de Tong is peilvormig, ongedeeld, egter met twee uitsteekende punten; de Hals is mede sterk met Vederen begroeid; de Borst is tamelyk dik. In de Vleugelen staan 20 à 21 Slag- en Dekpennen, en 10 Roeipennen in de Staart. De Beenen zyn kort, de Dyën tot over de Knieën met Vederen begroeid, en het benedengedeelte der Beenen en Voeten, met eene blaauwagtige pergament Huid betrokken. De Voeten hebben drie Voorvingeren en een Agtervinger, wordende het eerste lid der Voorvingeren door eene Huid vereent. De middelste Voorvinger is veel langer als de anderen, en van een lange zwarte Nagel voorzien, die ter zyden aan de binnenkant als een Kam in tanden verdeeld is; de couleur dezer Tandens is bruin; de Nagels der overige Vingers zyn kleiner, en mede zwart van couleur. De vier eerste Slagpennen hebben op haar midden een groote rondagtige witte plek, op de derde en vierde meer vierkant, en met iets bruin gemengd; voor 't overige zyn ze meest zwartagtig van couleur, toonende alleenlyk maar beneden, en voorby haare Spitzten, eenige bruine en greisagtige spikkeltjes en vlekken. De volgende Pennen der Vleugelen zyn zwart, en geelagtig bruin gescha-
keerd.

keerd. De Staartpennen zyn afwisselend met zwarte dwarsstreepen, en met geelagtige greize vlakken, die zwart gespikkeld zyn, bezet. De verdere couleur van 't Bovenlyf, Kop, Hals en Borst, is een bruinagtig greis, dat uit kleine witte, zwarte, en geelagtige spikkeltjes samen gesteld word. De Vederen van deze Vogel zyn langwerpig rond, en vaalagtig greis van couleur, met onregelmatige blaauwagtige en bruine vlakjes.

De lengte van de punt van de Bek tot agter het Hoofd,	D. A.
zonder den omvang der Vederen, bedraagd	1 5
_____ aan de wortel bo-	
ven	— 4
De gaping van de Bek open gespalkt, van de eene punt	
tot de andere	2 —
Breedte van de geopende Bek agter	1 —
Lengte van de Hals	2 —
_____ Staart	3 4
_____ punt van de Bek tot het einde van de	
Staart	8 2
_____ de punt van de	
middelste Vinger	7 4
Grootste uitspanning der Vleugelen, tusfchen de verfte	
punten der Slagpennen	19 4
Lengte der grootste Slagpennen	4 6
De grootste doormeter, omtrent	1 —
De kleinere _____, _____	—

De kleine Hoorn - Uil.

Het Hoofd is dik en rondagtig; de Oogen zyn groot, de Bek kort, de Bovenkaak boven de Benedenkaak heen gekromd. De kleine

Neusgaten staan boven op de Bek aan het voor-
 einde van rondagtige Vliezen, die over gelyk-
 vormig rondagtige openingen, in het Hoorn
 van de Bovenkaak gelpannen zyn. De Bek is
 matig wyd, de Tong peilvormig, en voor ge-
 spleten. Aan de wortel van de Bek staan bo-
 ven en beneden eenige Steekel-Hairen, en ter
 wederzyde van de bovenkaak een bosje naar
 vooren gerigte Vederen, die meest van baar-
 den ontbloot, steekelagtig, en voorwaards
 gerigt zyn, zoo dat de Bek voor 't grootste
 gedeelte daar door verborgen is. De Ooren
 zyn groote rondagtige openingen zonder Klap-
 vliezen, en geheel onder de Vederen verbor-
 gen. Het Voorhoofd tusschen de Oogen puilt
 sterk uit door den groei der Vederen. Ter zy-
 den van de Ooren staat boven op de Kop ten
 wederzyden een party van 8 à 9 Pennen, die,
 zoo als de andere Vederen van dit gedeelte van
 't Hoofd, naar agteren gerigt staan, maar die
 veel langer zyn, en als Ooren uitsteeken. De
 Hals is kort, en iets dunner als de Kop; de
 Rug is dicht met tamelyke lange Vederen be-
 groeid; de Vleugelen zyn niet al te lang, maar
 breed, en hebben 23 à 24 Slag- en Dekpen-
 nen; de Staart is kort (en wigvormig) en
 word geheel bedekt door de Vleugelen. Het
 getal der Roeipennen is 11 à 12; de Borst is
 met lange Vederen begroeid; de Beenen zyn
 kort, en tot de Teenen der Voeten met Vede-
 ren

ren begroeid. De Voeten zyn met eene fe-
grynagtige Huid betrokken; ze bestaan uit 4
Vingeren, waar van 3 naar vooren gerigt zyn,
en een naar agteren; de agterwaards staande is
de kleinste, en tweeledig; de middelste is de
langste, en heeft vier leden; de twee bui-
tenste zyn drieledig, met lange scherpe iets ge-
kromde Nagelen gewapend, en beneden iets
gekwabd. De voorste Slagpen is veel korter
als de andere. Het bastaard Vlerkje heeft drie
maatige lange Pennen; de couleur is meest
doorgaans donker greis met zwart gespikkeld.
Het Benedenlyf alleen, is witagtig greis en met
zwart gespikkeld. Op de Slagpennen staan
eenige ligte vlakken, de Bek en de Nagels zyn
ligt greis.

De lengte van de Bek tot de punt van de Dm. middelste Voorvinger is	8 $\frac{3}{4}$
Van de eene punt der Vleugelen tot de an- dere	19
De voorste Slagpen	3 $\frac{1}{2}$
De derde — —	4 $\frac{1}{2}$
Breedte der Vlerken by de voorste Dek- pennen	4 $\frac{1}{2}$
Lengte van ieder Vlerk	8
— — van de Bek over deszelfs kromte	$\frac{3}{4}$
Uitsteeking der Hoorns	1
Lengte van de punt der Bek tot agter het Hoofd, de Vederen mede gemeeten	3

	Dm.
Van 't Agterhoofd tot de Staart	4½
Lengte van de Staart	3½
— — der Beenen tot de Voeten	3½
— — van de Middelvinger tot de Nagel	1½
— — — Nagel	¾
Dikte over de Borst	3¾
— — van de Kop over de Oogen	4

De Vogel Botok.

Een groote Vogel, die hier aan de Zeestrand gevonden word, en in 't Crawangſche valt, in zwaare Geboomtens by de Stranden.

Het bovenſte van 't Hoofd is een naakt Been, dat vlak gedrukt is, by de wortel van de Bek een kleine omſlag maakt (die egter ſomtyds ontbreekt) en boven de Oogen met eenige ſcherpte voorſtaat. De Oogen zyn tamelyk groot, en dicht onder de Beenderen van het Hoofd geplaatſt, waar van de uitſteekende ſcherptens hun tot beſchutting dienen. De Bek is lang, en meest regt uit ſtaande, van agteren ſchier zoo dik als het Hoofd, en voor wigvormig ſpits toeloopende. Hy is daar by effenrandig, en heeft van boven een rondagtige Rug, en ter zyden effene . . . . . Schaalſtukken. Het bovengedeelte van de Bek is niet zeer puntig, en ook van vooren aan weerskan-

ten

ten niet ſcherp, maar iets afgerond. Het benedengedeelte heeft een ſcherpe punt. De Tong is kort en ſmal, 1 duim lang, en $\frac{3}{4}$ duim breed. De Ooren zyn ongedekt, en ſtaan heel agterwaards in 't Hoofd. Agter het Hoofd ſtaat een zeer dunne Kuif van ſchaars geſtelde Hairen of Vederen. Het overige gedeelte van 't Hoofd is naakt, zoo als de Hals, en met eene rimpelagtige Huid betrokken. By het Hoofd roſagtig van couleur, en voor de reſt geel, waar op hier en daar eenige vuile witte Dons-Vederen ſtaan, hebbende egter de Mannetjes beneden aan de Hals nog een roſagtige plek. De Bek en 't beenagtig bovendeel van 't Hoofd, is mede vuil wit of greisagtig van couleur. De holligheid van de Borſt is ook naakt, en by het einde van de Hals, en aan de ſcherpte van het . . . . . beginnen de Vederen, die op de Rug, in de Vlerken, en in de Staart, van een zwarte couleur zyn, iets in 't groene ſpeelende, en beneden aan het Lyf en de Dyën geelagtig wit. In de Vleugelen zitten 32 Slag- en Dekpennen, en 12 Roeypennen in de Staart. Onder deze Staartpennen zit by 't Mannetje nog een rey witte Vederen, meest zoo lang als deze, die donsagtige baarden hebben. De Beenen zyn lang, en de Dyën boven maar vleezig en met Vederen bezet, maar beneden zoo als het overige der beenen, en zoo als de Voeten met een zwarte pergam-

ment-

mentagtige en geschubde Huid bekleed. De Voeten hebben vier Vingeren, waar van drie na vooren staan, en de vierde agterwaards, egter iets zylyngs na de binnenkant toe. Ider Vinger is van een korte stompe Nagel voorzien, en de drie Voorvingeren vereend aan haar benedenste Leden met een sterk vlies. De agterste Vinger heeft twee Leden, de binnenste Voorvinger drie, de middelste vier, en de buitenste vyf Leden.

	Vt. Dm. A.		
Lengte van de spits van de Bek tot het einde van de Staart	4	4	—
Hoogte van de spits van de Bek tot de Voetspitzen	5	5	—
Wydte van de eene spits der Vleugelen tot de andere	7	10	4
Van de spits van de Bek tot agter het Hoofd	1	2	—
_____ boven aan 't Hoofd	—	10	—
Opening van de Bek van de punt tot in de hoek	—	10	7
Omtrek van de Bek van agteren by 't Hoofd	—	7	4
_____ in 't midden	—	4	2
Van de spits van de Bek tot het Oog	—	10	6
_____ aan het Oor	1	—	7
Omtrek van 't Hoofd agter de Oogen gemeeten	1	—	—
Van de punt van de Bek tot aan de Neusgaten	—	8	4
Lengte der Neusgaten	—	—	6
Doormeeter van 't Oog	—	1	2
De Hals van 't Agterhoofd tot de Rug	1	2	—
Omtrek van de Hals in 't midden	—	4	5
_____ by de Rug	—	5	—
Lengte van 't Lighaam van de Hals tot de Staart	1	2	7
Omtrek van 't Lighaam digt agter de Vlerken	1	4	7
Lengte van 't vleezige bovengedeelte der Dyē	—	5	5
_____ beëragt gedeelte der Dyē	1	—	6
_____ Been	—	10	—
_____ van de Voet, van de punt van de middelste Voorvinger tot de punt van de agterste Vinger	—	7	7

Leng-

	Vt.	Dm.	A.
Lengte van de middelste Voorvinger	—	4	7
— — — — — buitenste — — — — —	—	4	2
— — — — — binnenste — — — — —	—	3	6
— — — — — Agtervinger	—	2	7
Omtrek van ieder Voorvinger in 't midden	—	1	6
— — — — — de Agtervinger in 't midden	—	1	2
— — — — — Voet in 't Lid	—	4	—
— — — — — 't Been in 't midden	—	1	8
— — — — — Knie	—	3	4
— — — — — 't naakte gedeelte der Benedendyë	—	2	1
— — — — — vleesagtige gedeelte der Benedendyë	—	5	4
Lengte van de Agter-Arm	—	7	—
— — — — — Voor-Arm	—	1	—
— — — — — Hand of 't voorste lid der Vleugelen	—	7	—
— — — — — der langste Slagpennen	—	1	7
— — — — — Dekpennen	—	1	2
— — — — — Staartpennen	—	10	—

De Vogel Maloe van Macassar.

De grootte is omtrent van een halfwasfen Hoën. De lengte van de Bck tot het uiterste van de Staart is een voet lang. De Kop is Kogelvormig, en met een spits toelopend hol of groeve voorzien. De Bek of Snavel is geel bruin, spits en een weinig gebogen. De Hals is dun en kort. De Staart is kort. Het Lyf gelykt na dat van een Quartel. De Pooten rood en tamelyk lang, zyn voorzien van vier Klaauwen, waar van de eene agterwaards staat. Het geluid is kirrend gelyk de Hoenders; men heeft een Ey verтоond, dat door dezen Vogel zoude wezen gelegd, het welk in

in vergelyking van dien Vogel buiten gemeen groot is, want gemeeten zynde, is het $3\frac{2}{10}$ duim lang, en $2\frac{3}{10}$ duim hoog bevonden, schynende overtrokken te zyn, met een zeer fyn smullig segryn vleesch - couleur, zynde dies gewigt 12 loot. —

PLANTEN.

ORDE DER

PALM-BOOMEN,

Iste DEEL, Pag. 337.

1.

Wayer - Bladen.

1.	1.	Chamaerops.	Dwerg - Palm.	Pinmera.	6.	Hexandria.
2.	2.	Borassus.	Wyn - Palm.	Lontor.	20.	Monoicia.
3.	3.	Corypha.	Scherm - Palm.	Gabang.	6.	Hexandria.
4.	4.	Licuala.	Rol - Palm.	Licuala.	6.	Hexandria.

2.

Gevinde Blad.

5.	1.	Cycas.	Meel - Palm.	Sago.	21.	Monoicia.
6.	2.	Cocos.	Note - Palm.	Calapa.	20.	Monoicia.
7.	3.	Phoenix.	Dadelboom.	Corma.	21.	Dioicia.
8.	4.	Elais.	Oly - Palm.		20.	Monoicia.
9.	5.	Areca.	Pinang - Palm.	Pinang.	20.	Monoicia.
10.	6.	Elato.	Pruim - Palm.		20.	Monoicia.
11.	7.	Nypa.	Poel - Palm.	Nipa.	20.	Monoicia.
12.	8.	Saguerus.	Sagueer - Palm.	Areen.	20.	Monoicia.
13.	9.	Zamia.	Knods - Palm.			
14.	10.	Cycus.	Moes - Palm.	Sajor Calapa.	21.	Dioicia.

Dubbeld gevind.

15.	1.	Cariota.	Nu - Palm.	Nihum.	20.	Monoicia.
-----	----	----------	------------	--------	-----	-----------

A A N.

AANMERKINGEN.

1. Chamaerops, deze vind men in het Zuiden van Europa.
2. Borasfus, Wyn-Palm; Lontor, valt by Tangerang in Indiën.
3. Corypha, Scherm-Palm, Gabang. Dit schynt de Saribus van Rumphius, en de Palma Thebaica van Pogoock te zyn, valt omtrent Tangerang. Het Meel uit de Boom is slegt, en word voor Dieren gebruikt.
4. Licuala. Rol-Palm. Roko.
Valt omtrecks Grogol.
5. Cycos. Meel-Palm. Sago.
Thans de Sagus hier voor beschreven, alhier Rombia en Sago Papeda genaamt, valt boven Tangerang.
6. Cocos. Noote-Palm. Calapa.
In beide Indiën.
7. Phoenix. Dadel-Palm. Thamar.
In Arabiën.
8. Elais. Olie-Palm. Groiet in Guinée.
Palmiet-Boom.
9. Areca. Pinang-Palm.
In geheel India.
10. Elato. Pruim-Palm. In Arabiën.
Wilde Dadelboom.
11. Nypa. Poel-Palm. Nipa.
In 't 2de Deel, pag. 476. zegt de Heer van Wurmb, dat de stamgevende Nipa, Rombia of Sago Papeda word genoemt, maar dit is abuis, zie hier vooren.
12. Saguerus. Saguer-Boom. Areen.
De Wyn is de Toeak, de Vrugt Boa Atap, en uit de Boom word mede een slegt soort Sago-Meel gewonnen.
13. Cycus. Moes-Palm. Sajor Calapa.
De Sajor Calapa China, heeft gedoornde ontelbare Bladeren.
14. Zania. Knods-Palm. Met Vruchten als Jujuba.
Valt in Zuid America.
15. Cariota. Nu-Palm. Kihura.
In India by Tangerang.

MINERALEN.

Sedert de opregting van ons Genootschap, heeft men van tyd tot tyd getragt iets toe te voegen tot de Historie der Delfstoffen van Indiën.

Zoo vind men in het eerste deel beschreven het op Java vallende Goud, Zilver, Yzer, en Zwavel, en het Timoreesche Koper.

In het tweede deel de Diamanten, Goud, Tin en Yzer van Borneo. en

In het derde deel het Sumatra's Goud, Cristal, Tin, Yzer, nevens de Goud-Mynen van het Eiland Celebes.

Ik voege hier nog by een nadere beschryving van de Borneosche en Sumatrasche Mynen, en de Ceylonsche en Malacsche Ertzen. En

Ik fluite met een Alphabetische Lyst van myne verzameling van Indische en Japansche Mineralen.

Borneo; de Diamant-Mynen hebben Borneo. niet veel byzonders.

Voor eerst en principaal hoord 'er eenige oplettendheid toe, om de plaats uit te zoeken, daar men graven wil, die men kennen kan aan zekere Kittel-Steentjes, die op de oppervlakte van de grond gevonden worden, en ordinair zwart zyn, en verders de roode steenagtigheid van de Aarde; doch om nog zekerder hier in te gaan, gebruikt men de Berg-Volken daar omstreeks woonagtig, die men Malims noemt, en verzoekt die, een goede plaats aan te wyzen, voorgevende, dat die Menschen de weerschyn of de straalen der Diamant, op zekere tyden kunnen zien uit de grond opgaan, als om vier uren des morgens, om twaalf uren des middags, en om vier uren des namiddags; die als dan zonder de minste voorbetaling zoo een plaats aanwyzen, wanneer zy aldaar een gat graven van circa een roede in het vierkant, met yzere driekante Pennen, want een Schop of Patjol, kan in de steenagtige grond niet gebruikt worden; de Aarde daar mede los gemaakt zynde, neemt men die met Tongoks daar uit, en stapelt die op een hop, wanneer weder anderen, in een gemaakte Waterpoel zittende, die uitgegraven grond eerst met grove, en dan weder met fynder Zeeften doorziften, en het

het overgeblevene Zand, in een houte wan, met dat water, waar in zy zitten, zuiveren, en voor het laatst nazien, en niets vindende, word de grond en steenen op zyde geworpen, doch vinden zy wat, zoo zyn 'er, die van weege de Soefoehoenangs of van dien geenen, die zoo een stuks Lands gepagt heeft, oppassen, om die Steenen te verzamelen, die zoo opgeworpen, en de Mynwerkers tegens een medioere prys betaald worden, met uitsluiting van die Steenen, welke boven de vyf Caraat weegen, dewelke direct aan den Keyzer moeten overgeleverd worden, doch die ordre is voor de onnozele, alzoo ze gemakkelyk (gevonden zynde) kunnen ingeflokt, en dus heel secuur bewaard worden.

De Mynen gaan perpendicularair naar beneden; somtyds wel tot tien vadem diep, wanneer de kanten met sachinen en dwarshouten gestut worden, voor het instorten; dat egter, in werwil van deze voorzorg wel gebeurd, vooral by zwaar onweer, zoo dat het hun aan kundigheid ter uitvinding van de noodige middelen, om deze en andere zwaarigheden voor te komen, ontbreekt; gelyk ze ook niet in staat zyn, wanneer het zwaar regend, in

de Mynen te arbeiden, door de groote toevloed van Water, het welk zy, in de drooge tyd wederom uithoozende, door een fyne Zeef laten loopen, alzoo daar in ook Stofgoud gevonden wordt.

Behalven deze Mynen, die in 't Gebergte gevonden worden, en door my zelfs dikwerf in pasfant beöogt zyn, vind men 'er nog aan den kant van sommige zwaare Rivieren, daar men de grond van opduikt, dezelve zuiverd, en op die wyze dat edel Gesteente zoekt. Doch die het gezien heeft, zal zig niet verwonderen, dat dezelve zoo duur zyn, alzoo tien à twaalf Man wel een maand kunnen graven, dat ze voor geen twintig Spaansche Reaalen aan Gesteente vinden.

De voornaamste Diamant-Mynen vind men op Ambauwang, boven Molucco in 't Banjermassingsche.

In het Banjersche vind men het Goud op de diepte van drie vadem te Kirzan op Doekoe, zynde de Aarde een roode Mergel.

Hier by vind men ook Maas-Oourong, zynde een soort van Metaal, dat tot Knoopjes gelleepen word. Ook

Ook vind men 'er Cristal, doch weinig.

En Yzer word op een Eiland by de Succadaansche Rivier gevonden.

Sumatra's West-Kust geeft veel Goud.

De Aarde uit de Goud-Myn Caye, No. 1. gelegen in de Tigablas, naast de Douapoulo Cottas, diep agt vadems, leverd Stofgoud uit van circa 18 Caraat.

Aarde uit de Myn Sipini, gelegen by No. 2. en omtrent de vorenstaande, aan de voet van den Berg, gegraven in de Schuinte circa 10 vadems, leverd Goud van circa 19½ Caraat.

Een vierkant Kasje, waar in de Ertz uit de Goud-Myn van Sipayong, gelegen drie dagen gaans oostwaards van Padang, in het Gebergte van Tigablas Cottas, alwaar men by het opspeuren van Goud, het volgende observeerd, zoo als in het byzonder by een aldaar jongst geöpende Myn geschied is:

Voor eerst word in een roode Klei-grond een vadem diep gegraven, wan-

neer men de witte Kleigrond ontmoet, ter dikte van twee vadems; deze doorgegraven zynde, ontwaard men een zwarte Zandgrond, by 't graven een vadem diep, en daar op onmiddelyk:

N°. 1. Zynde een geele harde Steengrond van boven van den Berg, na vorenstaande omschryving, op de diepte van 5 vadem, en deze steenagtige grond aangemerkt wordende, als de Hoofd-Ader van eene te verwagtene ryke Goud-Myn, zoo spoord die den Arbeider by ontdekking aan, om met het werk voort te vaaren, en nog 5 vadems, ofte de gewoonlyke dikte van de geele Steengrond door te graven, waar na hy

N°. 2. Zynde een blaauwe steenagtige grond bespeurd, als boven van den top des Bergs, op 10 vadems; deze blaauwe Steengrond heeft meereendeels de dikte van een vadem; deze al mede zynde doorgegraven, zoo bevind men

N°. 3. Ofte de Goud-Ader, die dus na hier boven aange'teekende gegraven word op de diepte van elf vadems, en waar uit vervolgens

N°. 4.

N°. 4. Ofte het zuivere Goud, dat de Myn verrykt, gehaald word, zynde van gehalte $22\frac{1}{2}$ Caraat.

Tin-Ertz, gegraven uit den Berg Songipato, geleegeen een dagreize noordwaards boven Songitrap. No
Tin-
Ertz

- a. Grond boven op den Berg.
- b. Ruwe Ertz, 3 Cobido diep gegraven.
- c. Gezuiverde Tin.

Dezen eenen Berg is maar bekend, en leeverd weinig op.

Yzer-Ertz, gegraven uit den Berg Toerawang, geleegeen een dag reizens noordwaards beneden Songitrap. No.
Yzer-
Ertz

- a. De Aarde boven op den Berg.
- b. Yzer-Ertz, 1 Cobido diep gegraven.

Zwavel-Aarde, uit een Vuurberg, geleegeen een dag reizens van Priamang oostwaards, zynde de grootste op Sumatra van de drie, de twee andere zyn gelegen tot Pasfamang, in de Tigablas Cottas dezelfde werpen een goede quantiteit af. No.

- No. 6. *Tanna keure* of de Grond in de Negory Schieladie, by en omtrent den Vuurberg gelegen; dezelve word by den Maleyer voor Verw gebruikt, na alvorens fyn gemaalē, en met het wit van een Ey en Klapper-Oly gemengt te zyn.
- No. 7. *Tanna garang*, of zoute Aarde, zynde de Grond van eenige Heuveltjes tot Cottabaroe, welke Aarde van die uitwerking is, dat byna daar in niets wil groeyen, waarom men die noemt *Tanna Sahat*.
- No. 8. *Tanna itam*, of zwarte Grond, by en omtrent N°. 7. gelegen, welkers hoedanigheid het tegengestelde is van de zoute Aarde, als zynde zeer vet en vrugtbaar Land.
- No. 9. *Tanna haloe*, of harde Aarde, op de meeste plaatzen van het Gebergte, wordende gebruikt tot het maaken van Potten, Pannen, enz.
- No. 10. *Tanna Coeni*, of geele Aarde, op veelē plaatzen tot Cottabaroe te vinden, welkers gebruik dient als de roode Aarde.

Tanna poeti, of witte Aarde, gelegen No. 11.
als de vorige, van geen bekend nut of Tanna
gebruik. poeti.

Een stuk Benzuin-Hout, van Tapia-No. 12.
noely ontfangen.

Bloem van Camphur-Boom, zynde be-No. 13.
kwaam om geplant te worden, wanneer Bloem
die Vrucht aan de Boom ryp geworden is; van
van Natar ontfangen. Cam-
phur-
Boom.

Een stukje Goud-Ertz in Steen. No. 14.

Ceylon, alle foorten van edele Gesteen- Ceylon.
tens, die op Ceylon, byzonder in de Ma-
turefche Landen vallen, worden in Va-
lyen en aan de voeten van Bergen, in
een mengzel van roode Bergagtige- en
vette Klei-Aarde gevonden, en wel dif-
ferente foorten van Steenen, in een en de-
zelfde Grond'en Plaats, alwaar gemelde
Steenen te vinden zyn, werden ook or-
dinair, zwart en wit Cristal, mitsgaders
Tooremalies boven Aarde gevonden, die
zekerlyk by plasregens, of door 't affstro-
mend Water van de Bergen te voorschyn
komen.

Men vind op sommige plaatzen zonder
M m 5 veel

veel moeite Gesteentens, 1, 2 à 3 voeten onder de Aarde, doch daar en tegen op andere plaatzen graaft men wel tot 20 en meer voeten diep; als men zoo diep komt, dat men Water vind, gaat het werk veel gemakkelijker, want de Aarde die men graaft, word in een groote Rottingkorf gedaan, en de Korf in 't water houdende, zoo lang daar in met de Handen geroerd en gegrabbeld, tot de Aarde weggespoeld of doorgezeegen is, en zoo lang men de Steenen onderscheiden en vinden kan; daarom worden de groeven aan Rivieren gelegen, schoon niet voor de beste, egter om de wille van het Water, voor de min moeyelykste gehouden.

Op Ceylon worden geen andere soorten van Steenen, hoe genaamt, gevonden, als de ondervolgende:

No. 1. *Robyn*, in 't Mallabaars *Elinge Scho-Robyn*. geppoe, en in 't Singalees *Lankarette*.

No. 2. *Blaauw Saphir*, in 't Mallabaars *Ni-Blaauw lem*, en in 't Singalees *Nile*.
Saphier,

No. 3. *Groen Saphir*, vallende sommige ligt *Groen* groen, wordende by de Singaleezen en *Saphir*. Mallabaaren genaamt, *Patje Padian*.

Wit.

Wit- of Water-Saphir, noemen de No. 4.
Mallabaaren Wille Padian, en de Singa Wit of
leezen Sadoe Padian. Water-
Saphier.

Toepas, in 't Mallabaars Poerezina- No. 5.
gem, en in 't Singalees Poesperagem. Toepas.

Kat-Oog, in 't Mallabaars en Singa- No. 6.
lees, Wayroedie. Kat-
Oog.

Ambatist, in 't Mallabaars en Singa- No. 7.
lees, Seuandie. Amba-
tist.

Robaal, in 't Mallabaars Rauwa, en in No. 8.
't Singalees Rawa. Robaal.

Caneel-Steen, in 't Mallabaars en Sin- No. 9.
galees, Komedigan. Caneel-
Steen.

Wit Cristal, in 't Mallabaars Wille Pa- No. 10.
lingoe, en in 't Singalees, Zoedoepe- Wit
lingoe. Cristal.

Zwart Cristal, in 't Mallabaars Karte No. 11.
Palingoe, en in 't Singalees, Kalloe Pa- Zwart
lingoe. Cristal.

Geel Cristal, in 't Mallabaars Manjel No. 12.
Palingoe, en in 't Singalees, Kaha Pa- Geel
lingoe. Cristal.

Bruin

- No. 13. *Bruin Cristal*, in 't Mallabaars, en in Bruin 't Singalees, Tilia Palingoe.
Cristal.
- No. 14. *Geel Tooremalie*, of de zogenaamde Materse Diamant, wordende by de Mallabaaren en Singaleezen, Kaneke Tooremalie genaamt.
- No. 15. *Groene Tooremalie*, of Materse, Diamant, by de Singaleezen en Mallabaaren bekend met de naam van Patje Tooremalie.
- No. 16. *Witte Tooremalie*, of Materse Diamant, wordende by de Mallabaaren genaamt witte Tooremalie, en by de Singaleezen Zoodoe Tooremalie.
- No. 17. *Blaauwe Tooremalie*, by de Mallabaaren en Singaleezen genaamt, Niel Tooremalie.
- No. 18. *Roode Tooremalie*, de Singaleezen noemen die Pennie, en de Mallabaaren Panie Tooremalie.

Twee Bundeltjes, beide gemerkt:

Litt. A. Zynde in de eene een Steen, en in de andere Aarde: deze word zeer diep uit de

de Gebergten gegraven, en als een harde, vaste, en aan een gegroeide materie zynde, met yzere Mookers en andere Gereedschappen stukken gebroken, en wel tot gruis of kleine stukken, welke in een groote Smeltkroes gedaan, en door een sterk Vuur, door twee Blaasbalgen aan de gang gehouden, gesmolten word.

Vervolgens neemt men weg, door Instrumenten en Tangen, die expres daar toe zyn gemaakt, alle onzuiverheid en vuiligheid, die boven dryft, en de Smeltkroes op een klomp Klei-Aarde, daar een gat of vorm in gemaakt word, omgeworpen, formeerende dan

Een klomp of brood Singalees Yzer, Litt. B. dat nader tot Gereedschappen, enz. versmelt, gezuiverd en gebruikt word.

Marien-Glas, in 't Singalees Zoedoe Litt. c. Miniran.

Potlood-Glas, in 't Singalees Kaloe Litt. D. Miniran.

Deze beide soorten worden gevonden op een en dezelfde plaats, aan de voet van de Bergen, in Kley en roode Aarde,

de, zeer diep in de Grond; doch Potlood valt wat meer op drooge Gronden.

Litt. E. Drie Bondels Ceylonfche Planten.

MALAKSCHE TIN-ERTZ.

Om een omftandig Bericht te geven, hoe deze graving gefchied, is niet mogelijk, te meer, dewyl de Inwoonders des Perafchen Ryks, geen Europees, noch van de Bezettingen van 's Compagnies Post aldaar, ofte anderen, eenige toegangen tot hunne Mynen verleenend.

De weinig ontfangene Berigten van certyds op Pera gelegene Gezaghebbers van 's Compagnies Bezetting, getuigen, dat de meeste Ertz uit Valeyen gegraven word, hoewel fommige ook uit Gebergten, gelyk uit de hier nevensgaande Ertz blykt.

Zeer zwaare Boomen, ofte Wortels van dezelve, als mede Steenrotzen, moeten eerst uit den grond gegraven worden, fomtyds ter diepte van zes à zeven voet, oer men aan de Ertz komt.

Het Ertz gegraven zynde, word het zel-

zelve gewasfen , en van het Zand gefcheiden of gezuiverd , door middel van uit den grond opwellend Water , dat door uitgeholde Boomen naar de Myn geleid word ; dicht by de Myn geen Wellen zynde , worden 'er Putten gegraven , waar by de zuivering gefchied.

Alle van Pera aangebragte Tin-Ertz , kan zoo bezwaarlyk van derwaards aangebragt worden , dat het zelve niet dan met de uitterfte moeite , en teffens voor den Vervoerder met het grootfte gevaar kan bekomen worden.

De bygelovige Mahumedanen of Maleyers van denkbeeld zynde , dat indien 'er eenig Ertz uit te Mynen weggenomen word , de geesten (die zy altoos veronderftellen , in een Myn te zyn) , de Ertz laaten wegzinken , of fterftens of hongersnood onder het Volk veroorzaken. Waarom de Koning en verdere Bestiëders des Perafchen Ryks , op ftraffe des doods verbieden , dat iemand eenig Ertz uit een Myn vervoere.

De Ertz , met N°. 1 , gemerkt , is uit Mynen gegraven , die in Valeyen ge-

gevonden worden; dezelve is zeer fyn als Zand, dat nog reeds onder 't zelve gevonden word.

De Ertz N°. 2. is dezelfde soort, doch van het by zig hebbend Zand door wasfchen gezuiverd.

N°. 3. Is het Zand, dat onder deze Ertz gevonden word; hier uit is fomtyds ook Goud te haalen.

N°. 4. Zyn Steenen, welke gevonden wordende, de Mynwerkers tot een teeken zyn, dat 'er geen Ertz meer te vinden is; waarom men als dan met de graving van zulk een Myn ophoud.

N°. 5. Deze Steenen houd men voor de wezendlyke moeder van de Ertz: dezelve word in 't Maleydsch Ibo Tima genaamt; voor en aleer men deze Steenen smelt, worden dezelve fyn gestoten en gewasfchen.

N°. 6. Is Ertz, welke uit de Mynen, die aan 't Gebergte zyn, gegraven word; het zelve word ook eerst fyn gestoten en gewasfchen, eer 't gesmolten word.

De

De smelting geschied op twee verschillende wyzen: de Chineezen, die, door den Peraschen Vorst, korte Jaaren geleden, vergund wierden, eene reeds lang door den Inlander verlatene Myn te openen, doch die egter de Tin, voor den daar toe gestelden Prys moeten leveren, smelten het zelve in een yzere Pan, die op een soort van Oven staat, welke van Aarde is opgeworpen: deze Pot of Ketel staat altoos schuins; uit dezelve word het gesmolten Tin met Lepels geschept, en in vormen (die slegts in den grond zyn uitgehold) gedaan. Deze Oven word aangestookt, door een sterk Vuur van Koolen, die van 't Hout Campas Thjina Clangi, gebrand worden; andere Houtskoolen zyn te zwak van gloed, om de vereischte hitte ter smelting voor dit Mineraal te geven.

De Maleyer smelt deze Ertz, in gaten in den grond gemaakt, die zy mede den naam van Ovens geven, in welke, en Ertz en Houtskoolen, beide by elkanderen gedaan worden, tot dat de gloed of hitte der Houtskoolen, de Tin uit den Ertz doet smelten, het welk mede in een vorm loopt, die slegts in de grond is uitgehold.

Doch door deze behandeling word de Tin zoo schoon niet uit de Ertz gesmolten, als door bovengemelde by den Chi-nees gebruikelyke gewoonte.

I N D I S C H E
M I N E R A L E N
V O L G E N S H E T
A L P H A B E T H.

By my verzameld.

- 27. Aape-Steen.
- 38. Ametisten Ceylonfche.
- 65. Agaat Kaapfche.
- 60. Barn-Steen uit Pruifen.
- 5. Cristallen Borneofe.
- 8. ——— uit de Diamant - Myn te Puntiana.
- 9. ——— Banca.
- 40. ——— wit Ceylons.
- 41. ——— zwart Ceylons.
- 43. ——— Kaaps.
- 47. Cinaber duits.
- 36. Caneel-Steen, Ceylonfche.
- 4. Diamant (Borneofe) en de Steen

en geele Aarde, die de Myn aanwyst te Banjer.

- 9. Diamant - Ertz.
- 34. ————— Materfche.

- 6. Goud - Ertz (Borneos) en de roode Aarde, die de Myn aanwyst.
- 10. — — — van Mampawa (Puntianas.)
- 11. — — — — Puntiana en Landac.
- 13. — — — (Sumatras) geele Aarde.
- 14. — — — — — blaauwe Steen.
- 15. — — — — — Goud - Ader.
- 16. — — — — — zuiver Goud.
- 25. — — — — uit de Berg Timory van Macasfar.
- 26. — — — — van Manado.
- 44. — — — — Italiaansch.
- 51. Goud in manier van Sumatra.
- 52. — — — — zwarte Steen —————
- 59. — — — — van Timor.
- 56. — — — — Celebes.
- 62. — — — — Sumatra.

- 22. Koper (Timoreesch.)
- 64. Koper - Ertz (Kaaps.)
- 24. Kalk - Steen (Timoreesch.)
- 33. Kat - Oogen (Ceylonfche.)

- 46. Lood - Ertz (Duitsch.)

564 BYDRAGE TOT DE

58. Lava uit de Ternaatsche brandende Berg.
3. Maas Ourong van Cheribon.
49. —————
63. Paerlen (Kaapsche.)
48. Quarts (Duitsche.)
66. Quarts (Kaapsche.)
61. Quadraat-Steenen (Kaapsche.)
30. Robynen (Ceylonsche.)
37. Roebalen (—————)
2. Salpeter uit den Berg Gede by Batavia.
29. Slangesteen (Ceylonsche.)
42. Ster-Steenen.
57. Silver (Japansch.)
45. ————— (Duitsch.)
12. Tin-Ertz van Succadana.
17. ————— (Palembangsch) in zand.
18. ————— in steentjes.
54. ————— (Ceylonsch.)
59. ————— van Malacca.
67. 28 en 55. Tourmaline Astrekker (Ceylonische.)
31. Topasie (Ceylonsche.)
39. Tarapoes (—————)
35. Water-Saphier (—————)
7. Yzer

7. Yzer (Borneo's.)
 20. — van Bliton (Palembangsche.)
 50. — — Cheribon.
 1. Zwavel uit den Berg Gede by Batavia.
 21. — — van Bliton (Palembangsche.)
 23. — — — Timor.
 32. Zaphieren van Ceylon.

J A P A N S C H E M I N E R A L E N E N S T E E N E N.

By my verzameld.

No.	33.	Arfenicum.	.	.	.
—	151.	Afdrukzel van een Blad.	.	.	.
—	183.	Albast.	.	.	Sirinu Sumatori.
—	228.	Aluin.	.	.	Mifoban.
—	58.	Amber de Grys.	.	.	Koeferanotorie.
—	119.	Blaauw Vitriool.	.	.	Taupan.
—	47.	Bloem - Steen.	.	.	Sakfra ifi.
—	56 en 106.	Bloem Blaauwfel.	.	.	Fana Kofio.
—	75.	Bruin - Oker.	.	.	.
—	86.	Bitumen.	.	.	Kiofax.
—	87.	Berg - Cristal.	.	.	Kanikoki.
—	100.	Bloed - Steen.	.	.	Tay Sin Sikki.
—	145.	Bloem - Cristal.	.	.	.
—	27.	Cristal.	.	.	Faufiko.
—	43.	Coraalwit.	.	.	Kikomesiko.
—	45.	Cristal in zoet Water.	.	.	Forgi Sikki.
—	53.	Cristal Purper.	.	.	Moera faki fiki.
—	85.	Coraal.	.	.	Ifi Stara.
—	125.	Cinaber.	.	.	.
—	137.	Cobatt.	.	.	.
—	11.	Doodshoofd.	.	.	Rokas.
—	26.	Drakebeen.	.	.	Rioko.
—	62.	Dondersteen.	.	.	Kaminary Sikki.
—	212.	Geele Amber.	.	.	Juvo.
—	54 en 103.	Gierst - Steen.	.	.	Awafona.
—	57.	Granaten.	.	.	.
—	63.	Goud.	.	.	Kinji.
—	191.	Goud Ertz.	.	.	Kinjimosi.

No.	79. Geel - Oker.	Keikwanfiki.
—	106. Goud - Steen.	Kingi Seki.
—	52 en 104. Hair - Steen.	Sino Sekki.
—	101. Hagel - Steen.	Arare Ifi.
—	34. Jaspis.	Fofiki.
—	1—8. Koper.	Arado.
—	175. Kryt.	Rokanjiko.
—	181. Kwik	Kimitzda.
—	49. Koper - Blom.	Kifimi.
—	74. Kalk - Steen.	Rokanfeki.
—	97. Key - Steen.	
—	99 en 117. Koper - Boompje.	Sinando.
—	75. Lood.	Namari.
—	81. Ley.	Reinkout.
—	188. Mica.	Gin - honino.
—	232. Marmar.	Sijekifeki.
—	187. Pyl - Steen.	Sedidi.
—	59. Porcelyn - Aarde.	
—	98. Puim - Steen.	
—	246. Quarts.	Hadjekiji.
—	144 en 189. Quadraat - Steen.	Dinendo.
—	180. Rood Coraal.	Sungodi.
—	213. Rood Coraal.	Janfioki.
—	17. Zilver.	Gin.
—	17. Zilver uit Koper.	Caybok.
—	121 en 16. Spiauter.	Totan.
—	18. Staal.	Hagani.
—	194. Succinum.	Kokak.
—	64. Slangsteen.	Fibi Sikki.
—	65 en 71. Steenvlas.	Sekiko.
—	77. Schiffel.	Gensikiki.
—	21 en 119. Tin.	Zee Zoeko.
—	28. Vitriool.	Tanpan.
—	196. Versteend Hout.	Fagibok.
—	214. Versteende Crab.	Kamoeri.
—	238. Vuursteen.	Riokortigi.
—	39. Versteende Schulp.	Seki.
—	84. Versteende Oester.	Ifi Famagoery.
—	90. Vitriool.	
—	19 en 109. Vermiljoen.	Sufako.

568 BYDRAGE TOT DE NAT. HIST.

No.	83. Witte Steen.	Jookifiki.
—	102. Water - Sreen.	Fooy Seki.
—	29. Yzer - Ertz.	Tets.
—	156. Yzer - Oert.	Ikan.
—	22. Zwavel.	Iwo.
—	40 en 108. Zeep - Steen.	Isfi Sabon.
—	107. Zwaluw - Steen.	Sekki Jin.

E Y N D E
